

347c

IV (88)

DE DANSKE RUNEMINDESMÆRKER,

forklarede

af

P. G. THORSEN.

Første Afdeling.

Runemindesmærkerne i Slesvig.

KJØBENHAVN.

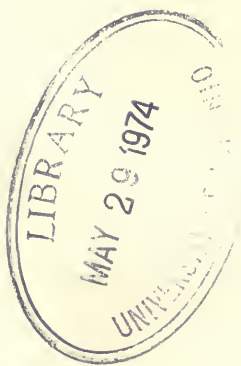
H. Hagerups Boghandel.

Thieles Bogtrykkeri.

1864.

PD
2002
T45
v.1

Forord.

Det har været min Tanke, er mit Ønske og bliver mit Haab, at der ved dette Værk opføres en sikker Bygning væsentlig af slesvigske Stene — uden Glimmer, men ædle og faste og med Skrift —, paa hvilke der gennem en lang Række af Aarhundreder saaledes er efterladt virkelig ejendommelige Kjendemærker, som, i Forbindelse med hvad derfra er uadskilleligt og efter Tidernes forskjellige Medfør, afgive fra Slesvig selv usvigelige og vidtvirkende **Hovedvidnesbyrd**, hvortil og hvorom alle andre indtil denne Dag, hvad enten de følge ligefrem i det givne Spor eller böje noget af til Siden, nødvendig maa slutte sig.

Disse Stenes faste Skrift, disse Runemindesmærker have — som alle vore ældre Runemindesmærker — det særegne ved sig, at de ere flere, ja mange, Aarhundreder ældre end det, der ellers udgjör de tidligste og fra Landet selv opbevarede skriftlige Kilder til Kundskab om Fædrelandet, og at de i alleregentligste og inderligste Forstand høre selve Folket til. Det er kun ved rigtig at kjende Kilden, at det bliver muligt at følge, hvordan Strømmene rinde og forgrene sig, og der er ikke noget af de danske Kronlande, hvorved det er saa nødvendigt og vigtigt, som ved det sydligste af dem, ret at vide og være gennemtrængt af, hvordan det forbigangne er ligefrem en Del af det nærværende.

Da man først, nu for over 200 Aar siden, begyndte at henvende en større Opmærksomhed paa vort Lands Runemindesmærker, kjendtes kun det ene slesvigske, der staar forrest i dette Værk, og der var et

II

Sagn om et eller flere saadanne syd for Byen Slesvig, hvilket dog ingen brød sig om. Siden, og navnlig i de sidste 70 Aar, er der kommet saa mange frem (og de vigtigste netop i Overensstemmelse med Sagnet, tæt syd for Byen Slesvig, hvilke saaledes, sluttende Rækken, der alene findes paa Østsiden, tillige ere de allersydligste, som i det hele kjendes, — i de frisiske Egne kunde ingen væntes), at de have kunnet gjøres til Gjenstand for den følgende udførlige Fremstilling og Undersøgelse. I det øvrige Danmark har — dog efter en ikke fuldt saa stor Maalestok — et lignende Forhold i den Henseende fundet Sted, i samme Tidsrum at regne, saa man kan sige, at i den sidstforløbne Menneskealder (i hvilken min Opmærksomhed stedse har været henvendt derpaa) har vor Runelitteratur hvert Aar faaet større eller mindre Tilvæxt. Denne er derved meget forandret og udvidet fra, hvad den var for 70 Aar siden, og efter den nu gjorte lange og faste Erfaring om altid fremkommende ny Opdagelser (hvorefter alt, hvad der kunde synes at være tilfældigt, falder bort) kan der bestandig væntes mere. — Runemindesmærkerne, der findes i Slesvig, ere ligesom Foden og kunne kun tages som en Del af de andre danske og ere altsaa givne her under stadig Jævnførelse med og Belysning af disse i det hele, og det saaledes, at alle disse, alle som nu ere til, ere blevne bestemt nævnte og med Angivelse i det mindste af Stedet, hvor de findes. Paa den Maade findes her, og ikke andensteds, en Angivelse af hvad der den Dag i Dag kjendes af danske Runemindesmærker efter Rigets nuværende Grændser, dog med Undtagelse af Bornholms, som endnu ikke ere paa ny tilstrækkelig undersøgte. Ved Behandlingen af Æmnet er der her tillige lagt Vægt paa at meddele adskillige større sproglige og historiske Undersøgelser, hvor de nødvendig behøvedes eller dog hørte til for at gjøre det hele klart og anskuligt. Og i Samklang hermed er det, at der ligeledes er meddelt saa meget, som der var Lejlighed til, om og af nogle af de vigtigste nordiske Pergamentshaandskrifter i den — i Verden enestaaende — særdeles store Samling, som Universitetet her ejer, og hvilke jeg i min mangeaarige Bibliotheksstilling har haft Anledning til daglig at se og ønske fremdragne. — Side 315 og øverst S. 317 er Rune-

bogstavernes Række anført, saa man ved Hjælp deraf kan finde sig tilrette i Runerne som saadanne. Men for tilfulde at forstaa Indskrifterne behøves jo, hvor meget nært end i mange Tilfælde Forholdet er imellem vort Sprog i dets ældste og nyeste Skikkelse, nogen Kundskab til hin ældste Form. Denne i mange andre Henseender saa ønskelige Kundskab er imidlertid hidtil ikke almindelig betragtet som en nødvendig Bestanddel af al højere Undervisning. Man behøver tilvisse dog ikke med Hensyn til denne Kundskab at spørge om, til hvad Nytte den skulde være.

I Anledning af det Par indholdsrige engelske Ord, som ere anbragte paa den særskilte Tittel, bemærkes det, at det træffer sig saa, at Hovedordet deri, »harvest«, findes just rundt om i det slesvigske Folkesprog (og vel kun der) aldeles tilsvarende, nemlig »Harrest«, om hvilket nærmere Oplysning vil findes i J. Koks »Det Danske Folkesprog i Sønderjylland«. — Og med Hensyn til hvad der lejlighedsvis Side 30—32 blev ytret om Kongehøjene i Jællinge, da behøver dette nu, efterat der er blevet foretaget Undersøgelse der paa Stedet, nogen Ændring i Henhold til det, jeg selv andensteds derom har offentliggjort. Og ligeledes behøves der nogen Forandring i Meddelelsen om Danevirke S. 184—194, efterat der ogsaa er foretaget Undersøgelser deraf, men jeg er, afset derfra, glad ved hvad der staar; — Danevirke er nemlig hverken intet eller alt, det har ingensinde været alt, ej engang i Tiden strax efter dets Hovedanlæggelse i 10. Aarhundrede, men det kan sikkert til enhver Tid være meget, og tilsidst beror dog alt paa denne vor historiske Grændse, som ogsaa er en virkelig Grændse (og som vil vedblive at være det, skjönt nedbrydningslystne og kaade Fjænder ivrig søge at ødelægge den), — alt beror dog tilsidst derpaa, hvad enten man ser Sagen fra den højestes eller den lavestes Standpunkt.

Nu, da nærværende Værk; som i længere Tid har været forberedt, kommer for Lyset, har det den Skjæbne, at det bliver udgivet i en for Fædrelandet stræng Tid, hvorved jeg bringes til at sige et Ord, som ellers ikke vilde høre hjemme her. De to saakaldte tyske Stormagters Hære (hvoriblandt der er mange stakkels Polakker, Böhmere,

IV

Ungarer og Italianere, som bruges til at kjæmpe her for at udbrede det samme Herredømme, hvoraf de selv trykkes) ere trængte herind for at kue alt hvad der er dansk, navnlig i Slesvig. Jo fortroligere man er med Historien, des bedre kjender man dog, at vore sydlige Naboer i mere end et Aartusinde ikke have kunnet lade være at begjære Næstens Hus. Den, der er i Besiddelse af den raa Magt og hensynsløst udøver den, kan tage, men kun den vil kunne beholde, som har Ret hvilende paa Sandhed. — »Danmark är ett land, som blommat skönast under stormen« har nylig en fremmed Iagttager ytret, og vi kunne ikke ønske noget skjønnere eller bedre, end at dette ogsaa nu igjen maa blive Tilfælde. Dertil kan enhver bidrage sit, og, naar dette sker, i det vi værne om og bevare vort eget, ville vi med Fryd komme hver den Stund i Hu, som slaar ængstlig nu. Minderne ville da have sluttet sig til Handlingerne, og Handlingerne i enhver væsentlig Henseende have været saadanne, at den gamle danske Krands atter har faaet ny og kraftige Blade.

Kjøbenhavn, den 9. Marts 1864.

DE SLESVIGSKE RUNEMINDESMÆRKER.

„The harvest gathered in the fields of
the past is to be brought home for
the use of the present.“

Th. Arnold, D. D.

(Introductory lectures on modern history, 4. ed. London 1819.)

1.

HAVERSLUND-RUNESTENEN.

Allerede for flere Aarhundreder siden, da danske Runeindskrifter først bragtes under Omtale som Gjenstand for Undersøgelser hjemme og i Udlandet, nævnes denne Runesten som staaende ved Landevejen, der førte nordfra uden om Aabenraa, men forbi Urnehoved, til Flensborg. Den staar endnu ved denne Landevej — som nu maa kaldes den gamle — paa højre Side nordfra, godt og omhyggelig anbragt paa en Forhøjning i en Jordvold paa samme Sted, i Øster-Lyngum Sogn, omtrent $\frac{1}{4}$ Mil nord for Kirken, og $1\frac{1}{2}$ Mil nordvest for Aabenraa. Og ikke blot er Stedet vistnok det samme nu som for 300 Aar siden, men det er højst sandsynligt, at det i det mindste væsentligen, er det oprindelige Sted, der ellers kun sjælden er bevaret for vore Runestene. Der er ikke blot ingen Efterretning om, at den, skjönt saa tidlig omtalt, er flyttet, men heller ikke noget Sagn derom, hvilket ellers er saa almindeligt. Hele Beskaffenheden ved den nærmeste Omgivelse er ogsaa i høj Grad at lægge Mærke til, — der er nemlig i dette Sogn alene en saa stor Mængde af Gravhøje, at der vel næppe nogensteds i hele Slesvig findes saa mange paa lige stor Plads.¹⁾ Stenen

¹⁾ Dette siges udtrykkelig i en sagkyndig Indberetning fra Stedet selv, indført i Antikvariske Annaler 1. Bd. (1812) S. 323 fg. Der er meddelt et Kaart, som gjør det hele anskueligt og udviser Runestenens Plads iblandt Højene deromkring, tæt ved det lille Vandløb Rudbæk, der er den første Begyndelse til Nibsaa, som flyder igjennem Ribe. — Den første Del i „Haverslund“ (efter en afkortet Udtale nu omtrent Hovslund) maa antages at hidrøre fra et af de gamle Mandsnavne Hagbard eller Havard, og snarest vel det sidste.

har nu, hvor den er højest, en Højde af omtrent 3 Alen (slesvigsk), en Brede neden til af 2 Alen 8 Tommer og af 1 Alen 21 Tommer midt paa, men øverst kun 20 Tommer, saa den regelmæssig tager af opad og uvilkaarlig gjør Indtryk af at være en Minde- eller Bavgasten, sat ved Vejen for at ses. Paa Forsiden af Stenen, hvorpaa Indskriften staar, er der egentlig ingen glat eller jævn Plads til mere, end der læses; derimod er der en større saadan paa Bagsiden, hvor der dog ikke er nogen Skrift at finde. Skjønt man har været tilbøjlig til at tro, at Indskriften maatte være større og bestaa af mere end den ene korte Linie — dér egentlig er fra først af kjendelig betegnet som det hele derved, at en lille Streg neden til viser, at der længere nede ingen flere Runer findes, og en lignende oven til ligeledes Slutningen — er det dog ej Tilfælde, og det er en særegen Mærkelighed. Linien har en Længde af 1 Alen og Bogstaverne ere 5—6 Tommer høje. Stenens og Indskriftens Udseende viser hosstaaende Afbildning. Lige efter Runerne lyder Indskriften:

·HAIRULFR·¹⁾,

eller tydeligere HERULFR (o: her-ulfr); iblandt de ældste Rune-tegn er der nemlig ikke noget særegent for E, men denne Lyd bliver udtrykt paa forskjellig Maade, almindeligst ved Runen I, stundum ved Runerne AI, og dette navnlig, hvor der om ikke var, saa dog senere fremkom Omlyd. Hvor det, som her, just ej er Tilfælde, og AI saaledes fremtræder som mere oprindeligt og umiddelbart, ligger deri antydning en vis Beskaffenhed ved den betegnede Lyd, der ej kjendes fra vort „Hær”, men som tydeliggjøres ved Ligheden med BAISTR (bedst) paa Skivum-Stenen (ved Nibe). Her-ulfr er ligefrem, ene og alene, et Mands-

¹⁾ Dette R benyttes her og fremdeles, hvor der er Anledning, for at betegne Indskriftens Slutnings-Rune til Forskjel fra det sædvanlige R. Skjønt Runebogstaverne ere saa få, findes dog dette dobbelte Tegn almindelig selv i de allerældste Runeindskrifter og helt igjennem. Jfr. ved den 3die Runesten under KUNUGR.

navn, hvis første Del er det velbekjendte Ord, der igjennem Tiderne er vedblevet at være uforandret, og den anden Del det ligeledes velbekjendte Ord Ulf, kun at det naturligvis har Oldsprogets Maskulins Mærke, Ulf-r. Dette ved sin Sammensætning og sit Udtryk meget betegnende Navn var almindeligt i det gamle Norden; paa de nu hos os bevarede Runestene forekommer det just ellers ikke, derimod kjende alle endnu et andet nærliggende, ogsaa med „Hær” dannet, kjært Navn, nemlig Herlof (egentlig Herlog, da Ordets gamle Form er Herlaugr). Men paa andre Navne dannede med Ulf-r, der forud vare meget almindelige, frembyde Runestene, vi have, mange Exempler. Saaledes baade den store Skjern-Sten (ved Randers)¹⁾ og Tryggevælde-Stenen (fra Kjøge-Eggen, først flyttet til det nærliggende Herresæde Tryggevælde, nu i Kjøbenhavn), der begge maa betragtes som hørende til de allerældste Runeindskrifter, — sidstnævnte har baade ULFR alene og Sammensætningen KUNULFR, og dette sidste Navn forekommer ogsaa, dog nok i Formen KINULFR²⁾, paa førstnævnte Sten; fremdeles findes en Sammensætning med ULFR paa Sjøring-Stenen (nu i Vang Kirke) i Thy, og KUNULFR paa den store Aarhus-Sten (ved Vandmøllen), — en Indskrift som ingen-

¹⁾ Som det skete paa forrige Side med Skivum-Stenen, saaledes skal fremdeles den første Gang Runestene nævnes eller paaberaabes, det omstændeligere anføres om, hvor de findes osv., hvilket da siden ikke gjentages. Stedsbetegnelsen er, naar intet nærmere angives derom, efter Sognene. — Ordenen, hvori de, naar flere nævnes sammen, stilles til hinanden, er ikke vilkaarlig, men saavidt muligt støttet paa indre Grunde, hentede fra Indskrifterne selv, og den som jeg vil følge ved en forestaaende nærmere Behandling ogsaa af dem.

²⁾ Dette Navn findes som „Cynevulf” skrevet med Runer, og paa en mærkelig Maade anbragt, i den meget gamle angelsaxiske Codex Exoniensis, jfr. Thorpes Udgave (1842) S. 50, 284—85, 501—2, — og det samme er ligeledes Tilfælde i den til samme Litteratur hørende Codex, der blev fundet i Vercelli. Hensigten har formodentlig været — vel ikke uden fjærn Gjenklang af gammel Erindring — med Navnet paa en skjult Maade at betegne Ophavsmanden. Ved denne Tid, Enden omtrent af 10de Aarhundrede eller først i det næste, brugtes i England „Kenulphus” som Navnets latinske Form. Baade Cynevulf og Kenulphus ere i sin afledte Skikkelse ganske i Overensstemmelse med ovenstaaende nordiske, der ere mere oprindelige.

lunde er at henføre til Kong Sven Estridsöns Tid, (hvilket er imod Sprogets og Forholdets Natur, saaledes som samme vare langt hen i 11te Aarhundredes anden Halvdel), men til en Tid da Landet endnu havde „Konger“, til den Tid da den gamle Kong Gorm, eller rettere hans Sön Harald i Faderens sidste Levetid „vandt sig al Danmark“, som der staar paa den store Jællinge-Sten; og endelig har Hune Stenen (i Vendsyssel) RUNULFR, den mindre Gunderup-Sten (ved Aalborg) ASULBR¹⁾ og Østeralling-Stenen (ved Randers) FASTULFR²⁾.

HAIRULFR er altsaa kun det gamle, her nu gennem Runestenenes egne Oplysninger nærmere forklarede Navn, skrevet paa en Maade og i en Form, som tilhører den ældste Runebrug. Deri ligger den bedste og eneste Vejledning til at bestemme Tidsalderen. I det dette Mindesmærke, som staaende ved en alfar Hovedvej, er efter sin oprindelige Bestemmelse blevet set og bemærket af mangfoldige, er det ogsaa blevet paa den vilkaarligste Maade forskjellig bedömt. Snart har det, da dets Plads kun er en lille Fjerdingvej fra et Sted, som hedder Emmervad (i Nabosognet imod Nord), hvor der forefaldt en Træfning 1420, skullet hidrøre fra denne, hvilken desuden skulde have — ved den dermed følgende Jammer — givet Stedet Navn. Den éne Mening er lige saa jammerlig som den anden, og saa urimelig, at Grunden dertil kun er en fuldkommen Uvidenhed om, hvad der hører de forskjellige Tider til. Snart har paa den anden Side Mindesmærket været henført endog til den tidlige sagnhistoriske Tid, en Mening der heller ikke kan billiges, da den gaar til det paa en vis Maade muligen fjærneste, altsaa til en uforstandig Yderlighed. Sandheden er, at Runestenenes

¹⁾ Om Tegnet **A** henvises her foreløbig til den Udvikling, som er givet deraf længere frem under den næstfølgende Runestens Forklaring, ved **AUI**.

²⁾ Navnene ere her alle satte i Nominativ, dog findes denne kun paa Aarhus-Stenen, i det de andre have enten Genitiv, altsaa ULFS osv., eller Navnet som Objekt styret af „efter“, altsaa RUNULF osv.

egentlige Tidsalder i Danmark falder i Hovedsagen i det 9de, og — for ej at sige for meget — især i det 10de Aarhundrede. Hvor Indskriften har noget Omfang, kan Tiden ikke sjælden angives noget nærmere, men i dette Tilfælde kun Tidsalderen. Dog vil det vistnok være rigtigt at sætte dette Mindesmærke højt op i den angivne Tidsalder paa Grund af sammes hele Karakter af Oprindelighed, baade med Hensyn til Indskriftens Indhold og Sprogform, det meget betegnende ved Stenen selv og ved Stenens Plads. Der er ikke nogen dansk Runesten, der har en saa oprindelig Indskrift som denne, og det turde vise sig paa Rune-Omraadet som oftere ellers, at just det ældste danske tit er snarest at finde paa mangt et Sted og mangen en Maade i en stor Del af Slesvig, om end ej sjælden under et paakommet eller paaført Dække. Denne særegne Karakter af Oprindelighed og Hjemlighed, man kunde vel endog sige af en vis Umiddelbarhed, har en særdeles stor Interesse, i det det derved stilles næsten ligefrem for Öje, hvorledes det er gaaet til med Runestenenes Opkomst, og man bringes derved til at anstille Betragtninger derover. Bliver man staaende ved, at vore Runestene først ere blevne rejste omtrent fra Begyndelsen af 9. Aarhundrede, — sildigere kan det umuligen være, men vel, og med gode Grunde, tidligere — og antager, at de store, raske og længe varende Søtoge, som førte til Erobringer og som navnlig fra den Tid begyndte, have indvirket paa det danske Folk paa mange Maader, — hvilket vistnok var Tilfælde —, vil det dog alligevel ej være rigtigt deri, eller i de Danskes Færd paa Søen i det hele, at søge Anledningen til Runernes Brug til Mindestene. Runer og Runers Brug kjendes her saa tidlig, at det ikke andenstedsfra er tidligere. Der var saaledes ingen Grund til at hente noget fra de andre nordiske Lande — selv om der var noget at hente derfra (Island var endnu ej opdaget), eller nogensteds ellers. I England navnlig, der fortrinsvis var Gjenstanden for hine Toge, kunde vel mulig nogle

Mindesmærker af ganske anden Art og fra ganske andre Folk tidligere være blevne bemærkede af enkelte, men det er aldeles ikke rimeligt, at der derved er fremkaldt nogen Efterligning; dette Land var ikke noget tidligt Hjemsted for Runerne, og hvad Brugen af dem angaar, da var denne der altid temmelig indskrænket. Ligesom i Almindelighed, saaledes var ved Rune-Mindesmærker den egentlige Aarsag af religiøs Natur og at søge i Trangen og Pligten til at bevare og værne om de afdødes Ihukommelse. Forsaavidt vare hine Mindesmærker udenfor de ydre Begivenheder, der heller ikke, da Runestenene vare i Flor, have i nogen væsentlig Grad indvirket paa dem. Rune-Mindestene maatte i Tidens Løb fremkomme under Livet i Hjemmet, som af sig selv. Uden noget bestemt Exempel udenfra, uden nogen bestemt foranledigende Begivenhed — hvorfor heller intet nærmere Tidspunkt kan angives — maatte det naturligen, af sig selv, komme dertil, at en blot og bar Bøtasten blev en Bøtasten med Skrift, der da igjen efterhaanden let førte videre¹⁾. De nødvendige Forudsætninger derfor, dels nemlig Kundskab til og Brug af Runer, dels en fra gammel Tid nedarvet Skik at sætte simple Stene til Minde (der endnu har en dyb Rod i den slesvigske Folketro), vare forlængst tilstæde i Landet her. Det er noksom en Kjendsgjerning — uden at det behøves at gaa tilbage til de tidligste Spor eller til de ældste mythiske Overleveringer — at Runerne her have været benyttede til magisk Brug og paa anden

¹⁾ Forholdet med Folkesangene kan tjene til Sammenligning, baade med Hensyn til Forudsætningen for dem, deres Tilblivelse, og den Tid deres Udbredelse har taget, indtil de bleve almindelige. — Det kan ogsaa, i hvor stor en Forskjel der end var paa Tiderne og Forholdene, være oplysende at erindre, at den offentlige Meddelelse ved Trykning af de — for Personalhistorien endnu vigtige — saakaldte Ligprækener (der ogsaa betragtedes som skyldige Mindesmærker), efterat de naturligvis ellers længe havde været i Brug, begyndte paa en Gang uden nogen paaviselig Grund under Frederik den 2dens Regjering (1566) ved en enkelt Mand, og fortsattes efter stedse tiltagende Maalestok, indtil de hen i 18de Aarnundrede ophørte, ligesom tilintetgjorte af sin egen Vægt. Men behøvede denne Anvendelse i en nyere Tid 2 Aarhundreder til sin Fremkomst, Blomstring og Aflomstring, behøvede en hesværligere Skik med samme Grundtanke i den gamle Tid et meget længere Tidsrum til sin Udvikling.

Maade til Skrift i en Tid, der ligger meget langt tilbage for det 9de Aarhundrede. Derfor kan føres mange Beviser. Kun skulle et Par bringes i Erindring, hentede her alene fra Saxo, der fandt en saa stor og rig Hovedkilde for sit vidunderlige Værk just i de dengang i Landet gjængse Sagn. I hans *Historia danica*, lib. I. (ed. P. E. Müller, 1839, I. 38) berettes saaledes i den formentlige Kong Hadings Historie: „*magicæ speculationis officio superum mentem rimari cupiens, diris admodum carminibus ligno insculptis iisdemque lingvæ defuncti suppositis*” etc. — og i lib. 3, i den indholdsrige og i høj Grad gennemskulige Skildring af Amlod, i hvem der tydelig kjendes en vestjydsk Sø- eller Sysselekonge, (hvad man vil kalde det), og hvis Tid falder Aarhundreder för gamle Kong Gorm, berettes pag. 52: „*Fægonis satellites litteras ligno insculptas (nam id celebre quondam genus chartarum erat) secum gestantes*”, etc. Uden i mindste Maade at agte paa Saxos Indordning af disse Begivenheder i den Tidsfølge, han opstiller, og ogsaa uden at tage Hensyn til den Forbindelse, hvori de staa med den gamle nordiske Digtekunst og dens tidlige Frembringelser, haves i disse Beretninger i og for sig fuldgyldige Vidnesbyrd for det, som her omhandles, da Tiden for dem, i al sin Ubestemthed, er noksom sikker som gaende langt forud for 9de Aarhundrede. Brevene indskrevne i „Træ”, der endog betegnes som noget velbekjendt („celebre”), kunde jo kun være indskaarne med Runebogstaver. Og selv ved hine Besværgelser („*carmina*”) „paa Træ” kan der ifølge Sagnets Indhold ogsaa kun tænkes paa de samme Bogstaver som saadanne. Man maa vistnok ikke i „*carmina*” søge formelige Sange eller af et Omfang som i Saxos Fremstilling, men korte Sætninger eller nogle Ord maa de dog have bestaaet af, mulig omtrent i Lighed med de Besværgelser, der oftere forekomme i Slutningen af nogle af de ældste Runeindskrifter, vi have, — nemlig paa den store Skjern-Sten, paa Tryggevælde-Stenen og paa Glavendrup-Stenen (benævnt efter Byen

af dette Navn — stundum, og mulig rettere, ogsaa kaldet Glamendrup — i Skamby Sogn ved Odense op imod Bogense). Til disse hjemlige Udsagn om Brugen i en fjærn Tid af Runer her i Landet, saavel i magisk Öjemed som til et Slags uddannet, egentlig Skrift, vil det være ufornödent at föje noget nærmere angaaende hine Tiders Brug af Stene til Mindesmærker paa mange Maader, da det er alle noksom vitterligt, at det i höj Grad har været Tilfælde i de forskjellige Aldere, hvorunder Oldtiden henføres, — alle have endog i den Henseende endnu den Dag i Dag nogen Erfaring deraf, da de ses rundt om i Landet. Om Danmark nu har eller savner, hvad Arkæologien nu kalder Bøtastene — höje, slanke, enestaaende (paa en vis Maade dannede) Stene, der snarest skulde have kunnet afgive Mønster for Rune-Mindestenene — gjør intet til Sagen, da denne Betydning ingen egentlig Hjemmel har fra den gamle Tid selv, i hvilken Ordet ikke brugtes med denne bestemte Indskrænkning.

Under disse Forhold maatte det af sig selv ligge meget nær, efterhaanden som Udviklingen tiltog; ej blot til Minde at sætte tavse Stene, der intet kunde forkynde, naar Erindringen var tabt om, hvem de vare satte for; men at lade den allerede længe kjendte og paa anden Maade benyttede Runeskrift komme til og derved at give den fra de ældste Tider brugelige Amindelsesmaade en meget fuldkomnere Form, hvorved Hensigten just i et langt større Omfang opnaaedes og Erindringen bevaredes og sikredes i höj Grad for en fjærn Eftertid. Naturligt var det da at begynde med at anbringe paa Stenen i Runer dens Navn, som skulde ihukømmes, saa meget mere som Indhugning ikke var nogen let Sag i flere Henseender og der saaledes fra først af var Grund til at nöjes med det mindst mulige, hvorved allerede dog saa særdeles meget var vundet fremfor för. Haverslund-Stenen er den eneste, vi have, af den Art. Derfor er den her sat forrest, og derfor er den netop ved sin korte Indskrift, hvor tom

denne end kan synes at være ved første Öjekast, vigtigere, mere indholdsrig og vejledende, end om den havde indeholdt en længere Indskrift i en ellers almindelig og velbekendt Form. Iblandt alle de andre danske Runestene findes som sagt ingen tilsvarende, — ingen, som blot har det, hvormed man har efter al Rimelighed begyndt, Navnet nemlig alene, men dog tvende, der paa en højst mærkelig Maade give ligesom et klart Indblik i, hvorledes det oprindelige med det blotte Navn har naturligen udvidet og udviklet sig. Disse to Runemindesmærker ere Höjetostrup-Stenen og Snoldelef-Stenen.

De ere begge fra Roskildes nærmeste Omegn og de ere begge komne frem i den nyere Tid. Den førstnævnte blev fundet omtrent 1826 i Höjetostrup Sogn, en Mil øst for den nævnte Stad hen imod Kjøbenhavn, paa Marken midtvejs imellem den Vej, der fører fra Landeveien til Kallerup (hvorfor Stenen ogsaa enkelte Gange er blevet kaldt Kallerup-Stenen) — og Baldersbrönde Skjæl. Den laa næsten nedsunket i Jorden paa en Ager, der tilligemed nogle flere tilstødende benævnes (lige efter Udtalen) Gjættething. Der fandtes paa dem flere mindre Samlinger af store Stene, mulig Lævninger af forsvundne Gravhöje, og det kan ogsaa bemærkes, at den gamle Landevej gik lige forbi Stedet. Stenen, der har en Længde af 3 Alen, blev 1851 ført fra sin gamle, vistnok oprindelige, Plads til den nærværende Landevej, hvor den nu staar tæt ved Hedehuskroen, fjærnet omtrent 450 Skridt fra det tidligere Sted. Indskriften bestaar af tre Ord, i Spidsen læses et Mandsnavn i Genitiv, derefter Ordet Sten, og tilsidst et Tillægsord til Navnet, hvorved dette nærmere betegnes.

Snoldelef-Stenen (nu i Kjøbenhavn) blev fundet 1768 i Snoldelef Sogn, en Mil syd for det Sted, hvor Höjetostrup-Stenen fandtes. Ved Sprængningen af en meget stor Sten, der laa paa Siden af en Höj, som för havde været besat med mange Stene,

fandtes Runestenen. Denne havde ligget i Höjen under den store Sten, der var saa stor, at de sprængte Stykker fyldte 70 Stenlæs. Hidtil er ingen Runesten fundet under saa ejendommelige Forhold, og det synes desaarsag næsten ikke at være rimeligt, at der fra først af er givet den denne besynderlige Plads. Dog kan det erindres, at Asferg-Stenen (fra Randers-Eggen, nu i Kjøbenhavn) kom, ifølge hvad der blev opgivet, frem derved, at en Høj blev sløjfet og en stor Del Stene opgravedes, og iblandt de opgravne Stene befandtes denne Runesten at være. Snoldelef-Stenen, hvis Længde er $2\frac{1}{8}$ Alen, har en Indskrift, der er noget større end Höjetostrup-Stenens, men den er dog öjensynlig at betragte som en forklarende Udvidelse af dennes Indskrifts Omfang og Form. Et Mandsnavn findes ligeledes i Spidsen og derefter Ordet Sten, men derpaa følger en nærmere Angivelse af Mandens Faders Navn og af hans (egen) Stilling. Begge Stenenes Udseende osv. vil tydelig kunne skjönnes af hostaende Afbildninger. Indskriften paa Höjetostrup-Stenen (der her staar først) lyder lige efter Runerne saaledes:

HURNBURA

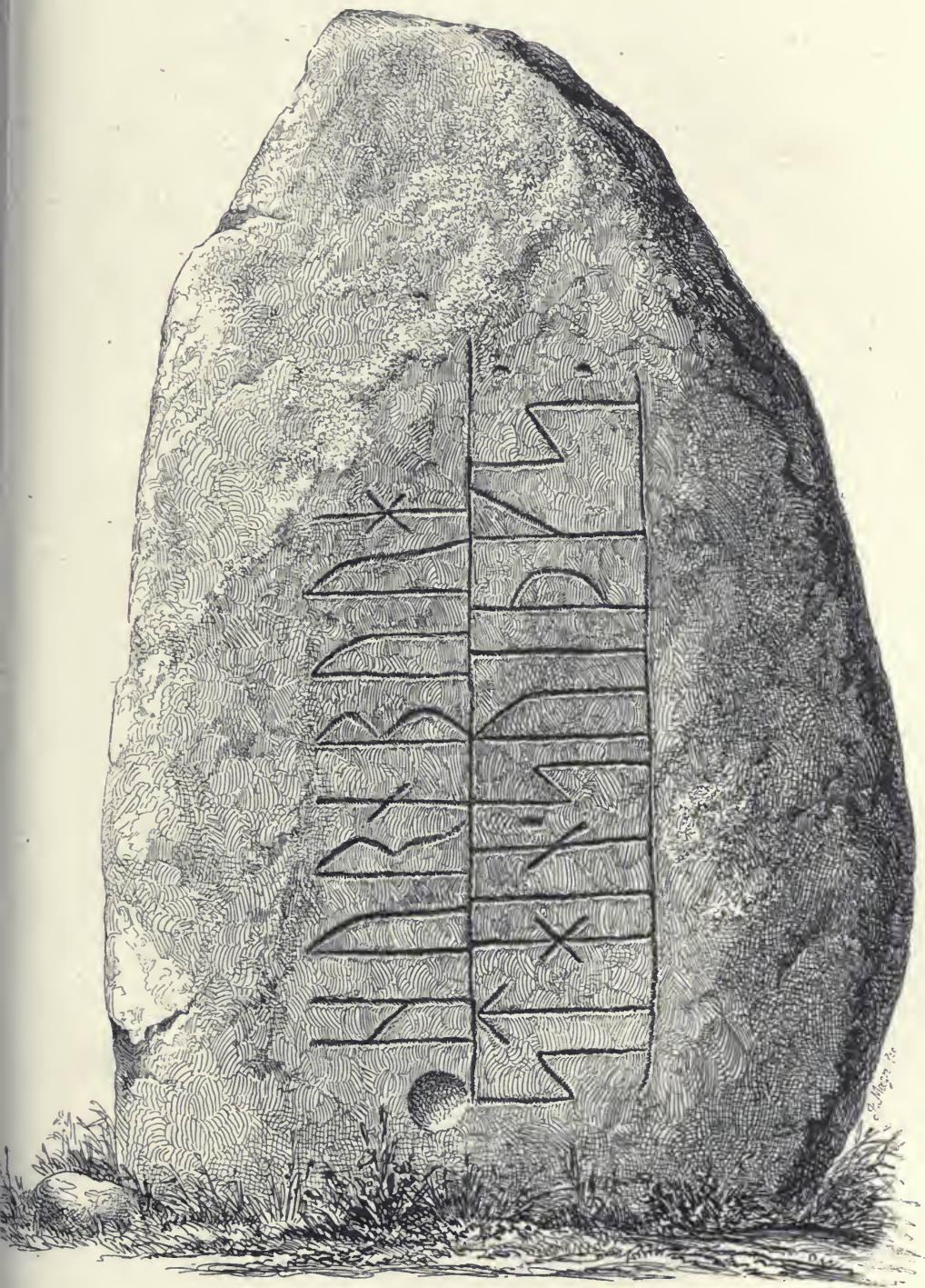
STAIN · SUIPKS:

og Snoldelef-Stenens paa samme Maade:

KUN · UALTS(S)TAIN · SUNAR ·

RUHALTS · PULAR · A SALHAUGUM ·

Betragtes Indskrifterne nærmere, vil det upaatvivlelig synes rigtigt, at der ikke let kunde være nogen naturligere Udvidelse af Haverslund-Indskriften end denne paa Höjetostrup-Stenen, og at denne igjen i Snoldelef-Stenens, med hvilken den i flere Henseender har saa megen Lighed, ligesom paa ny er blevet udvidet. Og var en saadan Störrelse af en Indskrift, en saadan nærmere Angivelse af Forhold naaet, saa var Banen ligesom brudt, andre Tilføjninger ligesom anviste, og det laa da nær at bruge efterhaanden forskjellige Former herfor, — og navnlig var det i sin Orden, naar

e. A. Meyer del.

Hyppigheden tiltog og der bestod en Skik, at da dens Navn sattes først, som rejste Mindesmærket. — Hensigten her med disse Mindesmærkers Sammenstilling har kun været at paavise, hvorledes Udviklingsgangen kan have været, og derfor skulle de her ikke i det enkelte undersøges, (skjønt de anvendte Tegn for H og A indeholde en særegen Opfordring dertil), men kun saa meget skal siges, som nødvendigst behøves for i øvrigt at forstaa dem og deres Betydning. Hvad Höjetostrup-Stenens SUIPKS er, kan ikke bestemt udredes. Grunden er simpelt hen den, at Brugen her af Ordet gaar saa langt tilbage, at det ellers er gaaet ganske tabt i Sproget — og heller ikke findes i de nærmest liggende, som ellers saa ofte oplyse — eller Grunden er, som Rask just i denne Anledning lejlighedsvis har ytret, at „den danske Tunge i meget gamle Tider har haft ejendommelige Ord”. Det kan saaledes kun med nogen Rime­lighed formodes, at der i SUIPKS ligger et Udsagn om Visdom eller Klogskab. Begge Indskrifterne have en Tilknytning til Edda. Hornbori findes i Völuspá 12. (i den Arnamagnæanske Udgave Tom. 3. 1828 og i Rasks 1818, men 13. i Munchs og Ungers 1846) som mythologisk Dvergenavn og her derimod bruges det som Mandsnavn, — og ÞULR forekommer (ikke uden en vis Höjtidelighed) i Hávamál, i Afdelingen Lofafnismál, nemlig i 24. „at három þul hlæpu alldreigi”, og i 1. „Mál er at þylja þular lángr þular stóli at” (Rasks Udg.), og fremdeles i Vafþrúpnismál 9. (og i Fafnismál 34.). Det kan vel endog, paa Grund af Indskriftens Ælde og de med Mindesmærket i det hele forbundne mærkelige Omstændigheder, med Sandhed siges, at den ikke er som en Gjenklang af Edda, men at tværtimod Indskriften viser os i levende Virkelighed, hvad Edda-Ordene kun beskrive eller antyde. I øvrigt er det vel muligt, at disse tvende Runestene ej blot ere Mindestene i sædvanligere Forstand, men at de ogsaa ere ikke uden Hensyn til Oldtidens præstelige og dømmende

Værdighed. Dette paatrænger sig uvilkaarlig, og man kan derved saa heller ikke undgaa i det mindste at tænke paa, at Lejre var i Nærheden. En særegen Mærkelighed er det ogsaa, at Stedet A SALHAUGUM er aldeles kjendeligt den Dag i Dag i Landsbynavnet Salløv i Snoldelef-Sogn. Det er den eneste Landsby i Riget, der er nævnt under saadanne Omstændigheder, og denne Ære deler den kun med det gamle Slesvig, der under Navnet Hedeby endog forekommer i hele tre Runeindskrifter.

Sammen med de to foregaaende er et tredie Rune-mindesmærke at nævne, nemlig det i Nörre-Næraa (ved Bogense), der ligesom hine — og flere Runestene af den Art er der ikke — har Navnet paa den, som Indskriften angaar, stillet forrest og dertil en ganske kort Tilføjning. Men paa Höjetostrup-Stenen afgav, som anført, denne Tilføjning, bestaaende af to Ord, en nærmere Forklaring om Navnet, hvorimod de to Ord, der ligeledes ere föjede til Navnet paa Nöraa-Stenen, indeholde et fromt Ønske. Næraa-Stenens hele Indskrift er: PURMUTR NIOUT KUBLS, og naar der deri udtales det Ønske, at den afdøde maa „nyde Gravhöjen“, da er dette i al sin Simpelhed og Korthed ligesaa udtryksfuldt som endnu, trods den lange Afstand i Tiden, næsten rørende. Ved denne Indskrifts Indhold aabnes ligesom Udsigt til en ny Vej, som Runeindskrifterne have taget ud fra det blotte Navn, hvormed man fra først af begyndte, og om der end ikke kan paavises just flere saadanne — dog ere de Indskrifter, hvori der findes en Besværgelse om ikke at antaste det satte Mindesmærke, en Udvikling i denne Retning — saa maa det her som altid vel erindres, at det, vi nu have, kun er Lævninger og Brudstykker af, hvad der engang har været til i stor Mangfoldighed trindt om i Landet. Det er ogsaa öjensynligt, at der er et stort Spring fra saadanne Indskrifter, som de der nu ere her omhandlede, til Mængden af dem, der, som f. E. den herefter følgende 2den slesvigske, altid begynde med dens Navn, der „satte“ eller „rejste

Stenen”, og tydelig forudsætte, — i det forskjellige, undertiden endog temmelig vidtløftige, Omstændigheder anføres —, det hele som en almindelig Skik.

For at slutte ovenstaaende Fremstilling maa endnu her den nyfundne Runesten i Bække (3 Mil nordvest for Kolding) omtales. Den er fra en Tid, da Rejsning af Runestene bestod som hævdet Skik, og den kan ikke just tjene til ligefrem at forklare den formentlige Gang i Rune-Mindestenenes Udvikling. Men da den større Del af denne Indskrift har en besynderlig og ejendommelig Beskaffenhed, i det den er affattet paa en forkortet og sammentrængt og halvt skjult Maade, er den af Vigtighed som et sikkert Bidrag til Oplysning om en oprindelig Side ved selve Runeskriftens Anvendelse. Vore Runeindskrifter have naturligvis ofte sine Vanskeligheder, der dog ellers ikke ligge deri, at Skrifttegnene ere brugte af en eller anden Grund paa en kunstlet Maade, eller at der er lagt Vind paa ligesom at skjule noget. Der maa være gaaet en meget lang Tid, inden man er kommet til en saadan jævn og klar Brug af Runetegnene. Det ligger nemlig i Sagens Natur og er tillige en Kjendsgjerning, at der i den oprindelige magiske Brug af Runerne har, dels med Forsæt dels af Nødvendighed, været noget dunkelt og mystisk. Det kunde kun under Forløbet af en lang Tid langsomt förandre sig, efterat Kundskaben til Runer ophørte blot at tilhøre nogle faa, og de længe vare blevne anvendte, saaledes som de anførte Steder af Saxo gave Vink om. Til Mindeindskrifter paa Stene ved alfare Veje behøvedes nødvendig en udviklet og klar Bogstavskrift. Dog har den skjulte eller halvt skjulte Brug paa anden Maade holdt sig uden ganske at forsvinde, — baade er der mange historiske Efterretninger derom og adskillige Lævninger deraf, navnlig paa Smaating, ere bevarede, men af vore Runestensindskrifter er der ikke nogen anden, som tydelig viser Overgangen

herved, end denne Bække-Sten¹⁾. En Afbildning af den meddeles her overfor²⁾. Lige efter Runerne lyder Indskriften saaledes:

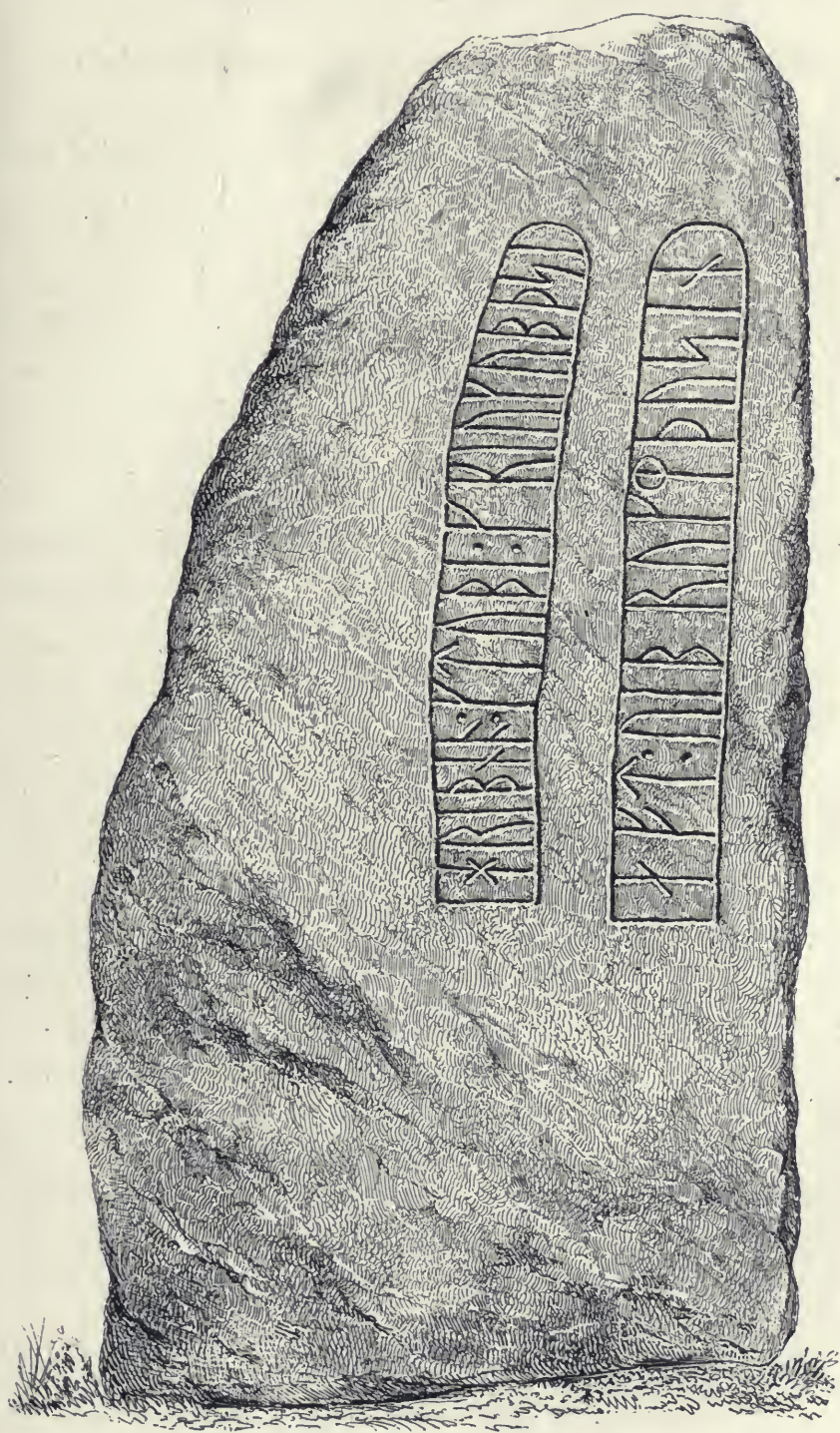
HRIBNA: KTUBI: KRIUKUBPSI

AFT: UIBRUKMPUSIN

Kun det første Ord i hver af Linierne er strax kjendeligt som regelmæssig og fuldstændig skrevet, alt det øvrige synes ved første Øjekast ganske besynderligt. Ved en nærmere Betragtning bliver det imidlertid snart utvivlsomt, at det i første Linies sidste Halvpart er det velbekjendte KUBL med efterfølgende Pronomen og forudgaaende Verbum, der ved en egen og forkortet Skrivemaade er antydet. Og ligeledes bliver det indlysende, at det i Slutningen af anden Linie er MUPUR (styret af AFT) med efterfølgende Pronomen, som paa lignende Maade er tilkjendegivet. Men derefter viser det sig sikkert, at de 6 Runer efter AFT, skjönt ikke udhævede ved Skilletegn, indeholde Moderens Navn, og fremdeles som sikkert, hvorledes de i første Linie efter det første Ord følgende 5 Runer, der ere ved Skilletegn bestemt sammenstillede, ere at betragte. Saaledes er det tydeligt, at der, efterat der i begge Linier er begyndt med at skrive Ordene helt ud, er paa begge Steder i det andet Ord vel anvendt alle vedkommende Bogstaver, men saaledes at Medlyd ere skudte frem ud over sin rette Plads, og i alt det øvrige er der, uden Brug af Skilletegn, (i anden Linie er — som nævnt — endog det andet Ord ikke udskilt), dels skudt Medlyd frem,

¹⁾ Den blev fundet kort efter Nyaar 1858 af en Husmand paa Bække Mark ($\frac{1}{2}$ Fjerdingvej nord for Kirken). Man mente, i Henhold til gammel Folketro, fra Huset at se Lys brænde paa Marken tæt ved, i Nærheden af to smaa Høje, og foretog sig derfor at grave ved en Række af Stene, der gik ud fra den ene Høj, — for at finde en formentlig skjult Skat. Da Stenen løftedes op fra Grunden, hvor den laa, bemærkede Husmanden, at der var Aftryk i Jorden af Ridser paa Stenen. Han antog strax, at det var Skrift, og standsede Gravningen. — Saaledes var virkelig denne Gang fundet en Skat.

²⁾ Runestenen, $2\frac{3}{4}$ Alen høj, 1 Alen og 10 Tommer bred, er egentlig nu kun Halvdelen af den Sten, der oprindeligt sattes her som Mindesmærke, da den anden Halvdelen, som dog endnu findes ved Siden af, er blevet fraskilt ved Frostens Indvirkning.

dels brugt et Slags Forkortning. Naar Medlydene fores tilbage til det rette Sted og Forkortningerne opløses og udfyldes, vil Indskriften, der ovenfor havde et saa afskrækkende Udseende, tage sig (paa det allernærmeste) saaledes ud:

HRIBNA: KUBTI: GIRUA: KUBL: PUSI:

AFT: VIBURG: MUPUR: SINA.

Den Vigtighed, som denne Runesten — hidtil saaledes enestaaende iblandt vore¹⁾ — har ved at afgive et fuldt sikkert Bidrag til Indblik i en øvet Brug af Runer, der paa en Gang baade har noget kunstlet og noget oprindeligt ved sig, bliver forøget yderligere derved, at dens Indhold gaar i historisk Retning. Da den fandtes, blev der i Meddelelser derom, som dog gave sig Mine af Forstand paa Tingen, sagt, at det ej var saa og at det kun var en Gravskrift. Nej, det er kun en Gravskrift, ligesom (saaledes taget) en romersk Kejsermønt — fundet i en dansk Mose — kun er en Skilling, og ligesom et af Oldtidens kunstig forarbejdede Redskaber kun er et Stykke Sten. Men denne „Gravskrift“ indeholder dog noget, som ikke er ubetydeligt, hvilket her kun — ligesom det skete med Hensyn til Ordene og Sproget i det enkelte — skal antydes i Hovedsagen, da denne Indskrift her, i Forbindelse med de to foregaaende, alene jo er medtaget for Oplysnings og Sammenlignings Skyld mere i Almindelighed. Det er da at bemærke, at denne Runesten er den eneste i vort Land, der staar paa sin oprindelige Plads — strængt taget gjælder dette nemlig ikke engang om Jællingestenen eller Kong Svens Sten ved Danevirke — og med den gamle Udstyrelse, som den syvende Sten nemlig i en Stenrække ud fra en Høj og ligeoverfor en anden Høj, hvilke upaatvivlelig høre nøje til det satte Mindes-

¹⁾ Tirsted-Stenen (fra Lolland, nu i Kjøbenhavn), Flemløse-Stenen (fra Assens-Egnen, nu paa Jægerspris) og Vordingborg-Stenen (nu i Kjøbenhavn), der i sine temmelig store Indskrifter slet ingen Skilletegn have, ere vel allerede derved, men mulig ogsaa paa anden Maade noget uklare med Hensyn til adskilligt.

mærke. Fra den sidstnævnte Høj kan Jællinge ses, hvilket turde være ikke tilfældigt. I Bække er nemlig tidligere fundet en Runesten om 3 Mænd, der gjorde Thyres Høj (og en Mil syd-vestligere i Læborg en Runesten til Thyres Amindelse). Og det endnu i Egnen gjængse Sagn om Stenen, som Harald Blaatand vilde føre til Jællinge, men maatte efterlade, hvilket allerede Saxo har opbevaret, findes i det latinske Udtog fra 14. Aarhundrede af hans danske Historie gjengivet med den Tilsætning, at denne store Sten blev liggende „in campo Bekky”, paa Bække Mark. Mærkelige Sagn og herlige Mindesmærker, der vise hen baade til Jællinge og ligeledes til den anden Side ud i Landet imod Syd og Vest, helt over til Vestsiden (Horne), findes paa en ualmindelig Maade forenede her, hvor saa meget ligesom har en vis talende Beskaffenhed.

I nær Forbindelse med Thyre og Jællinge Kongesæde stod en Familie „Hrafnunger”, (i Lighed med „Skjoldunger”), hvis Slægtnavn staar i det mindste saavel paa den ovennævnte Bække-Sten som paa Læborg-Stenen, i det begge hidrøre, den ene væsentlig, den anden udelukkende, fra et Medlem af samme. Men Navnet, der paa den nyfundne Bække-Sten staar i Spidsen af Indskriften, er just denne Slægts Stammenavn paa Kvindesiden, dannet af Hrafn. Saaledes haves her, ved Siden af Kongeslægten, en med samme nøje forbundet, i Nærheden ud fra Jællinge boende, anselig Families Minde i Stenskriften bevaret.

Endelig er Navnet paa den Kvinde, over hvem en Datter med fin og kjærlig Haand satte dette, nu først igjen efter Aarhundreder fremkomne og forstaaede, Mindesmærke, ogsaa navnkundigt i vor Sagnhistorie. Det er ikke Meningen, at VIBURG her er Saxos Skjoldmø Vebjörga (i lib. VIII i Begyndelsen, i Fremstillingen af Forberedelserne til Braavalleslaget), men det er det samme Navn og VIBURG peger betydningsfuldt med sine Forudsætninger ud i den foranliggende Tid.

Det er i det foregaaende fremstillet, at Haverslund-Runestenen har særegen Vigtighed ved at give væsentligt Bidrag til et Billede af den Gang, som Udviklingen af Runeindskrifterne som Mindesmærker have taget. Besynderligt nok træffer det sig saaledes, at den ej blot er i Stand til at oplyse Runestenenes Historie — om man saa kan sige — men ogsaa tillige i en ikke ringe Grad Runestudiets Historie, i det denne Runesten, og iblandt de slesvigske den alene, er iblandt de allerførste, der nævnes næsten fra den første Tid af, da Runemindesmærkerne efter 1550 begyndte at gjøres til Gjenstand for videnskabelig Undersøgelse, og er bestandig vedblevet at være Gjenstand for nogen Opmærksomhed i den Henseende.

Igjennem hele vor Middelalder er der, kan man næsten sige, en dyb Tavshed om Runestene i Landet, hvilken tildels endog finder Sted, hvor man forsaavidt ej skulde vente den. Det kan synes noget besynderligt, men det har vel paa den ene Side sin Grund i, at de betragtedes (hvad da ogsaa maatte være Tilfælde) som almenbekjendte, og paa den anden Side deri, at de under den ny Tingenes Orden, der i mange Henseender var saa forskjellig fra den forrige, mødtes med Ringeagt og mulig ej uden Mistro. Dog maa der ved denne Tavshed gjøres en væsentlig Undtagelse med Saxo, der her, som saa ofte, staar alene, og paa hvem ogsaa i dette Tilfælde kan anvendes Geijers almindelige, lige saa sande som træffende, Ytring: „Saxo ensam gäller för många”. Hans Hovedvidnesbyrd findes i Begyndelsen af hans med Rette berømte *Historia danica*, hvor han gör Rede for hvad der har været vejledende for ham derved. Ordene ere disse: „Nec ignotum uolo, Danorum antiquiores, conspicuis fortitudinis operibus editis, — non solum rerum a se magnifice gestarum titulos exquisito contextus genere, veluti poetico quodam opere, perstrinxisse, verum etiam maiorum acta, patrii sermonis carminibus uulgata, linguæ suæ literis saxis ac rupibus inscul-

penda curasse." Som saa ofte hos Saxo falde Udtrykkene her i det store, men han behandlede med Begejstring og i stort Omfang de rige fædrelandske Minder, som han med stor Omhu havde samlet, saaledes som de endnu levede i det 12. Aarhundredes anden Halvpart, eller da endnu kunde tilvejebringes. Og om Saxo end forsaavidt ikke nærmere nævner enkelte Runemindesmærker, saa er det almindelige Indtryk af deres mangfoldige Tilstedeværelse i Landet, af hvilket han öjensynlig er stærkt gjennemtrængt, ikke mindre vigtigt, vel endog vigtigere. En Undersøgelse af dem i det hele har han, som man ser, ikke kunnet foretage, og vi have mange Kjendsgjæringer for, at de allerede dengang stærkt vare tagne i Brug til Kirker og andre Bygninger, og paa anden Maade fjærnedes eller behandlede ilde.

I de følgende Aarhundreder, da det for en stor Del i Almindelighed gik tilbage, orkede den tarvelige Litteratur ikke at bringe meget, og navnlig vel mindst det fædrelandske af saadan eller lignende Art, nærmere under Omtale ¹⁾. Hvor indgroet imidlertid den fra en fjærn Tid bibeholdte Brug af Runerne i Virkeligheden har været, viser sig meget tydelig derved, at de — om end forsvindende — dog som en kjær og næsten ufortabelig Fortidslævning længe vedblivende anvendtes, i Samklang med den forandrede Tids Forhold naturligvis, baade til Indskrifter i forvandlet Skikkelse paa Stene og tillige ligesom forhen endda paa mange andre Maader igjennem hele Middelalderen. Siden skal dette nærmere omhandles, her skal kun bemærkes, at det i en ikke ringe Grad endog var Tilfælde endnu langt ind i 16.

¹⁾ En Ytring som den svenske Krønikeskriver Erics Olai fra 15. Aarhundrede: „gesta sua caractere quodam litterarum lapidibus inscribebant“ etc. (i „historia Suecorum Gothorumque“, 1654, pag. 7.) viser dog, hvor kort den end er, at Runestene bemærkedes. Og hvad saaledes en enkelt Mand lejlighedsvis udtaler, det var selvfølgelig af mange uvilkaarlig iagttaget.

Aarhundrede¹). I det Kundskaben til Runerne saaledes dengang ikke var forsvundet, havdes umiddelbart det nødvendigste Grundlag for, at denne uden videre i en ny Form kunde gjenoplives ved den friske Strømning, som ved den Tid tilvejebragtes i alle Forhold derved, at Kirken reformeredes. Denne Gjenoplivelse fandt ogsaa snart Sted, — den för blot nedarvede Kundskab blev fremhjulpet, i det Videnskaben traad til.

Det første der kjendes, som tyder paa en undersøgende Bestræbelse i denne Retning, er, at Jens Bilde, 1560—71 Kongens Lensmand paa Gulland, 1556 meddelte en Udlænding²) et Runealfabet. Saavidt vides, nævnes en bestemt Runesten første Gang 1560. Det var Ulstrup-Stenen (ved Randers) — ogsaa kaldet Gröndal-Stenen — der endnu er til; skjönt meget medtaget af Tiden. Til den sigtes uden al Tvivl allerede i en uklar Beretning om en Sten med besynderlig Skrift, der blev set 1503 i Gröndal ved Ulstrup og antoges at indeholde en Spaadom. Og med Hensyn til denne formentlige Spaadom (hvorom Forestillingen i øvrigt har holdt sig til den nyere Tid) er det ogsaa, at Rasm. Glad i sin latinske Digtsamling „Bucolica“ paa en ret klar og tydelig Maade omtaler Gröndal-Rune-

¹) Vor Christiern Pedersen, om han end ikke har efterladt nogen Antydning som Eriic Olai, har dog brugt Ordet „Rune“, og betjent sig af et Bømærke, der aldeles tydelig fremviser Runer.

²) Engellænderen Dan. Rogers — en Tidlang her som Afsending fra sit Land — der igjen meddelte det til Phil. Marnix (St. Aldegond); 1561 modtog Rogers et andet, lignende, Runealfabet af den danske Kansler (vistnok enten Ant. Bryske eller Joh. Fris). Begge Alfabeter ere bevarede, sammen med et Skrift „De literis et lingua Getarum siue Gothorum“ af en ubekjendt Forfatter, hvilket Bonav. Vulcanius udgav i Leyden 1597, iblandt de af Udgiveren tilføjede, for sin Tid vigtige, „Specimina variarum linguarum.“ — Uden Tvivl have de fra Brødrene Joh. og Olaus Magnus hidrørende Værker „De regibus“ og „De gentibus universi septentrionis,“ som udgaves i Rom 1554 og 1555, ved sine mange baade vigtige og besynderlige Efterretninger om Norden gjort Opsigt og givet et væsentligt Stod til at fremkalde Opmærksomhed i Evropa for Runerne og deres Brug, (jfr. hint I, 7 og dette I, 16—20). Forsaavidt hidroge disse Værker til hos fremmede at bringe Runestudiet fremad, hvilket synes strax at kunne kjendes. Hos os kunde de med Hensyn til Runerne intet lære, som man ej vidste i Forvejen.

stenen¹⁾. Ikke dog saaledes, at han har forstaaet Indskriften, — det kunde ikke være Tilfælde; hans Skildring af den er derimod ærbødig og anelsesfuld, ret som det kunde ventes ved den første Omtale af et ærværdigt Mindesmærke, der øjensynlig har ligesom noget at sige, uden at det dog kan udbringes. 1566 førtes den store og anelige Runesten, der stod paa Kejsenhöjen i Haarlef Sogn ved Kjøge, til Borggaarden paa Tryggevælde, hvorefter den siden er kaldt Tryggevælde-Stenen, (ogsaa undertiden Vallo-Stenen). Med god Grund kan denne Flytning betragtes som et Tegn paa en almindeligere Opmærksomhed²⁾, saa meget mere som Lensmanden, der foretog den, var en nu ubekjendt Mand, og Tryggevælde-Stenen i og for sig, og i Forbindelse med Stedet, hvor den oprindelig stod, ej kunde andet end fremkalde en vis Ærbødighed, selv ved en kun ubestemt Forestilling om sammes Oprindelse og Betydning. 1586 endelig bleve Jællinge-Runestenerne en almindeligere Gjenstand for bevarende og undersøgende Opmærksomhed, hvilket baade var en Frugt af de tidligere Bestræbelser, — der dog ganske vist ikke have indskrænket sig blot til ovenstaaende, som er det nu derom bekjendte — og en Opfordring til mere, og navnlig blev det Anledningen til, at der skete en god Begyndelse med at føre vore Runestenes Indskrifter ind i Litteraturen. Det var Lensmanden paa Koldinghus, den navnkundige Kaspar Markdanner,

1) Dette Skrift udkom i Wittenberg 1560 med en Tilegnelse til Kong Frederik d. 2. af Melanchthon, skrevet et Par Uger før han døde, og den er saaledes mulig det sidste trykte fra hans Haand. Dog ytrer han i den ikke noget om Runestenen; det, Forfatteren siger om den, kan heller ikke rigtig blive forstaaet, med mindre man kjender noget til Stenen og dens Beskaffenhed.

2) I denne Sammenhæng skal her nævnes et bestemt Exempel derpaa, skjønt det falder i Tiden lidt senere, og efter det næste vigtige Skridt, som strax bliver at omtale. 1588 viste nemlig Ar. Huitfeldt denne Runesten for Dan. Rogers og gav ham en Tegning af Indskriften. Denne blev igjen som „*inscriptio Tiraquellii*“ (hvoraf man ikke vil kunne udfinde det virkelige, endog indholdsrige, danske Stedsnavn) meddelt iblandt de ovennævnte „*Specimina*“ af Vuleanius, dog først 1597 og efterat Jællinge-Indskrifterne heldigvis forinden her vare fremdragne paa Prent.

der har den Fortjeneste at have ført Jællinge-Stenene frem af det Skjul, hvori de, om end ikke saa lige glemte, vare hensunkne¹⁾. Ifølge en i Jællinge Kirke indsat Tavle lod han 1586 den store Runesten „opgrave paa Kirkegaarden” og opsætte. Den mindre Sten nævnes just ej ved den Lejlighed med Hensyn til, hvad Markdanner lod foretage, men Grunden er vistnok, at den ikke var større eller tungere, end at den ikke ved sin egen Vægt kunde være dybt sunket i Jorden, og at den var let at bevæge og flytte. Det vides imidlertid aldeles bestemt, at den til samme Tid har tildraget sig Opmærksomhed. I nogle endnu bevarede samtidige Optegnelser af Ar. Huitfeldt (i Ms. Arnamagn. Nr. 22 fol.) kaldes den, i det dens Indskrift der er blevet optaget, „Stenen ved Kirkedören”, og begge Indskrifter, baade den store Stens og den „in parvo lapide”, bleve strax meddelte²⁾ i et Skrift, som paa

¹⁾ Under Navnet „Hövdingsborg“ bestod længe ved Jællinge Præstegaard en særegen Bygning, som en Art Lævning af den gamle Kongsgaard, der blev benyttet til at modtage Kongerne paa deres Rejser, og var forsynet med nogen Indretning dertil. 1673 afbrændte den og blev derefter ej senere særskilt opført. Hövdingsborg blev sidste Gång benyttet 1669 af Christian d. 5. som Kronprinds, dog var han der igjen 1687 og Frederik d. 4. endnu 1721, i Henhold til det gamle Forhold. Saavidt vides ere Höjene og Stenene i den nyere Tid ej blevne betragtede som Kongehusets Arvemindesmærker — hvilket de dog i egentligste Forstand ere —, men kun som fredlyste Mindesmærker i Almindelighed.

²⁾ I og for sig er det ligegyldigt, om en Runesten er blevet omtalt tidligere eller sildigere, da enhver saadan er fuldstændig i Stand til at vidne om sin Alder og Oprindelighed. Det berøres kun udtrykkelig, fordi de formentlige Omstændigheder i Jællinge ere i den sidste Tid paa en meget uheldig Maade blevne benyttede. P. E. Müller, der ellers er saa fortjent af den ældste og ældre nordiske og danske Historie, især dog ved den almindelige Bedømmelse af og Betragtning over sammes Kilder, er paa Grund af, at han ikke kjendte ovenanførte litterærhistoriske Efterretning, blevet forledt til i sine (1858 udgivne) „notæ uberiores“ til Saxos hist. dan. (til 10. Bog, pag. 193) at fremføre en aldeles urimelig Paastand med Hensyn til den mindre Jællinge-Sten, — vildledt mulig af Gram og Dahlmann. Der er imidlertid ej blot dette ene, i øvrigt aldeles tilstrækkelige, Vidnesbyrd herom fra 16. Aarhundrede, men flere endnu fra samme Tid, som, hvis man ellers ej umiddelbart kjender dem, tydelig ere at læse i Wormii Monumenta Danica, 1643, naar man ser ret til Hovedforudsætningen for Müllers urimelige Paastand rykkes saaledes bort. Et Par tilføjede smaa Skjønsgrunde, der fornemlig ere hentede fra, at Indskriften ej stemmer med de meget yngre Krønikeopgivelser, falde ligeledes hen som betydningsløse. Det hele har nemlig sin dybere Grund i en meget ufuldkommen Kundskab til Runemindesmærkerne og deres virkelige Forhold. De ere først at bedømme fra

den lærde Henr. Rantzaus Foranstaltning blev udgivet 1591 af P. Lindeberg, angaaende de mærkelige Begivenheder, der havde fundet Sted i Evropa 1586—91 ¹⁾. Der er forsøgt en Fortolkning af begge Indskrifterne, og der er tilføjet en vel udført Afbildning af Højene med Kirken og Omgivelserne i det hele. Denne er endnu ikke uden Værd, da den viser os en Udstyrelse med omgivende Stene, som Tiden ikke har bevaret, og navnlig ovenpaa den mindre Høj en meget stor Sten, som udtrykkelig siges ikke at være synderlig mindre end den store Indskrift-Sten. Derimod siges ikke noget, der kunde yde Bidrag til sikker Kundskab om, hvilken af Højene der er Kongens og hvilken der er Dronningens, og man har saaledes intet bestemt i den Henseende at betjene sig af, om det end synes rimeligst, at den større Høj, der vender imod Nord, er Gorms, og Thyres den lavere, der vender imod Syd, hendes Hjemstavn. Lindeberg indførte ogsaa ovennævnte Afbildning af Jællinge-Stenene med de nødvendigste dithørende Oplysninger i et Skrift, som han kaldte „Hypotyposis arcium, palatiorum, librorum etc. ab Henrico Ranzovio conditorum”, — dog ikke i sammes 1. Udgave 1591, men da det

---

Tegnenes og Sprogets Side, inden de kunne betragtes fra Historiens. Just derfor har P. E. Müller her ej blot fejlet, som oftere hvor han har villet bevise noget — almindeligere taget — fra Sproget, men, da dette her skulde opfattes strængere og inderligere, er han kommet til beklageligvis at sige noget, der ej blot er uholdbart, men tillige umuligt. Jællinge-Indskrifterne kunne let udholde en hvilkenkomhelst virkelig Prøve.

¹⁾ Bogen er udgivet 1591, 4to, „ex instructissima bibliotheca Henrici Ranzovii“, og det kan ikke let formodes, at de ovennævnte vigtige Oplysninger indeholdes deri, da den (i Hovedsagen) har følgende besynderlige Tittel: „Historica rerum in Europa ab anno 1586 usque ad 1591 gestarum narratio, quarum eventu maxime memorabili principum in astronomica scientia virorum — Dni Henrici Ranzovii — — et aliorum de anno illo etc. 88 prædictiones astrologicas re comprobatas ostenditur.“ — 1591 udgav ogsaa And. Vedel i Ribe, første Gang, sin Samling af „Danske Viser,“ og i de Indledninger, hvormed han enkeltvis har ledsaget dem, forsøgte det oftere at sætte bestemte Runestene i Forbindelse med de i Folkesangene opbevarede Fragsagn. — Endnu kan det bemærkes, at Ar. Huitfeldt satte Runebogstaverne, Landets gamle Skrift, foran i 1. Tome af „Danmarks Riges Krønike“ (1603). I det de saaledes ligesom førtes frem til almindeligere Efterretning, synes han at have udtalt en smuk Tanke, der just ej er blevet efterfulgt.

anden Gang blev trykt, 1592, — og i Forbindelse med at en større Plan omtales, som H. Ranzau havde med Hensyn til de flere bekendte „lapides talibus characteribus insigniti”, er ogsaa Haverslund-Runestenen blevet nævnt som en Sten i Slesvig med lignende Skrift. Den findes, hedder det S. 123, ”in loco dicto Ammervat” (ellers Emmervad, i Vedsted Sogn, som støder sammen med Øster-Lygom nordfra) „ubi ultra hominum memoriam maximum commissum est prælium, in cuius rei memoriam ibidem collocatus est”. De samme Ord om Stenen ere brugte i H. Ranzaus „Chersonesi cimbricæ nova descriptio” (fra 1597, trykt først i Westphalens monumenta inedita Tom. 1. 1739, p. 63—64), kun er det bemærket, at den fandtes paa Haverslund Mark, og der er tilføjet en Afbildning, (formodentlig ved Ud-giveren, og efter Arnkiels, som nedenfor skal nævnes), men om Tiden er der ikke gjort nogen Anmærkning. Den Træfning, der omtales, holdtes 1420, og man har da, uden Indsigt i Indskriftens Tidsalder og Væsen, uden videre henført den til den mest be- kjendte Begivenhed i Egnen, i den Tro at Stenen ej kunde hid- røre fra nogen mindre og at der nødvendig maatte en historisk Tildragelse af den Art til. — O. Worm, der allerede 1628 havde udgivet et særskilt Skrift om Strø-Stenen i Skaane og 1636 et lignende om Tryggvælde-Stenen, optog Haverslund Stenen iblandt „Ripensia” i sine „Monumenta danica”, 1643 — det Værk, hvori for første Gang alle da bekendte Runeindskrifter samledes og behandledes. Stedet angives der rigtig, men den anden Rune er udeladt, som det synes som en formentlig Rettelse. Worm undgik — hvilket fulgte af sig selv — at henføre Indskriften til hin saa ny Tid, men derimod ikke at misforstaa den og henføre den til bestemte historiske Personer. Han er vel mest tilbøjlig til ikke at læse Indskriften i to Ord, som om der stod „Dominus Rulfer”, men som dannende et Ord. Alligevel slaar han strax om og antager, at der nok kan staa „Hær Rolfs” i den Mening

„hoc in loco fuit vel vicit exercitus Rolfonis”. Det er, som det vil ses, aldeles vilkaarligt, navnlig — for ej at tale om andet — da det, der staar, staar tydelig i Nominativ. Ikke desto mindre haves det strax paa rede Haand, at der nok kunde menes Gange-Rolf, „quem Norvagi suum, exteri Danum vocant”, der efter Annalers Udsagn omtrent 900 drog ud „e Dania” med en stor Flaade og erobrede „Neustriam Franciæ”, og blev Stamfader for Vilhelmus conquestor osv. Denne Sten, „Cippus”, kunde da mulig være sat til hans Minde, „vel quod eo in loco exercitum collegerit et lustraverit, vel quod inde non procul classis suæ stativa habuerit”. Hvor let og godt dette end synes at føje sig, ytres det dog tilsidst, at Indskriften ogsaa ret vel kunde passe paa „Heriulfur Hornbrioter”, som i Halfdan svartes Tid udvandrede fra Norge til Sverrig og siden besatte det paa begges Grændser liggende Landskab, som efter ham nu kaldes Herjedalen. Kunde det godtgjøres, hedder det, „eum ad hæc loca pervenisse ac memorabile quid ibidem perpetrasse: in eius memoriam hunc positum fuisse cippum non dubitarem affirmare”. Det er iøjnefaldende, at, skjønt der i det hele intet er at indvende med Hensyn til Tiden, hvortil Mindesmærket saaledes henføres, er der dog ikke den fjærneste Grund til at tænke hverken paa den ene eller den anden af de nævnte, historik bekjendte, Mænd. Det er her gaaet Worm, som det altid maa gaa, naar den sikre grammatiske og den sikrede historiske Grundvold forlades. Vilkaarlighed og Lettroenhed komme da til at raade.

Danckwerth er den næste, som omtaler Haverslund-Stenen, (i Landesbeschreibung 2. 74., 1651), og han betegner den ganske rigtig som en „lapis loquens” med „alt-gothische oder jütische Buchstaben”. Han henholder sig til Worms Læsning og Forklaringen „Rolfis Hær”, men lægger til af sit eget, naar han siger: „Zwar dass dieser Rollo aus dem Hertzogthum Schlesswich oder Süder-Jütlandt hergewesen”, og at dette ses af den Om-

stændighed, at de normanniske Hertugers Vaaben med to Løver stemmer med Slesvigs, der ligeledes bestaar af to Løver (α: det formindskede danske Vaaben). Worm havde dog i sin Usikkerhed ikke forladt den rette Tidsalder, men Danckwerth sammenblander, som det ses, det ældre og det nyere, og det saa meget mere, som han ogsaa ytrer, at Indskriften mulig efter nogles Mening kunde være fra Kongerne Eriks og Abels Tid, altsaa fra midt i 13. Aarhundrede. — Med større Indsigt, skjönt egentlig ikke med væsentlig større Udbytte er Haverslund-Stenen dernæst behandlet af Tr. Arnkiel i hans Værk „Cimbrisches Heydenthumb” (1703), som man for Kortheds Skyld plejer at kalde det efter Hovedordene i den meget lange Tittel. Indskriften er her (jfr. 3, 332) for første Gang givet rigtig, nemlig med Medtagelse af det för ej ændsede andet Bogstav. Med Rette lægges megen Vægt paa, at Stenen er sat „an der Heerstrasse”, „mitten auf dem Weg”, hvilket stemmer med Mindets Natur og oprindelige Bestemmelse. Og denne Plads har vedblivende foranlediget, at denne Sten fortrinsvis er blevet set af mangfoldige, hvorom der ikke mangler Ytringer baade för og efter hans Tid i Rejseoptegnelser og paa andre Maader, — ikke at tale om aldeles uklare, saakaldte Sagn paa Stedet. Arnkiel gjentager Danckwerths Mening om Rolf som udgaaet fra Slesvig og om de to Løver osv., men undlader ikke nærmere at udvikle dette og lægge til af sit eget om Rolfs danske Slægtskab osv. Dog er han mest stemt for, at Kong Rolf Krage er den, som egentlig her er ment, og at Navnet Rolf og „Heirulf” paa Stenen er et og det samme. I den Anledning tilføjes adskilligt, hvilket, ligesom Værket i det hele, vel vidner om nogen, skjönt aldeles ikke behersket, Kundskab, hvorved han imidlertid undgik Danckwerths Fejl at antage en forholdsvis ny Tid som mulig, og hans Fejl, vilkaarlig at antage en Tid, der er for fjærn, er meget mindre, da den ej saaledes strider imod Mindesmærkets Væsen.

Den af Fædrelandets historiske Litteratur ved mange Skrifter fortjente Er. Pontoppidan slaar ind paa en ny Vej, der heller ikke maa tabes af Syne, i det han ikke saa meget behandler Haverslund-Stenen, men søger at gjøre Anvendelse af den, i sin endnu vigtige og bekjendte Afhandling om „det danske Sprogs Skiæbne og Forrige saavel som nærværende Tilstand udi Sønder-Jylland eller Förstendömmet Slesvig”, (i det Kjøbenhavnske Videnskabers Selskabs Skrifter. 1. 1745), hvilken han skrev bevæget — rent menneskelig taget — over hvad han i den Henseende havde lært af Historien og egen Erfaring, — og uden at han kunde ane, hvad Tiden i et helt Aarhundrede vedblivende skulde føre med sig. Indskriften har han rigtig med Undtagelse af det sidste Bogstav og han henholder sig til sine Forgjængeres ytre Meninger, dog noget ligegyldig, i det han forfølger sit bestemte Öjemed. Hans Ord ere disse S. 62: „Enten dette nu bör henføres til Kong Rolf med Tilnafn Krake osv. — eller og til Normannernes nafnkundige Anførere Rollo osv. — eller og maaskee til nogen anden i de sildigere Tider, som kand have hedet Herr Ulf osv., og ikke just tör have været enten Konge eller Kriegs-Överste, men en anden god Mand der i Egnen, det kan komme mig ud paa eet, naar ickun det Danske Sprogs Brug stadfæstes ved de Runiske eller Gotiske Bogstaver, som alle 3. Nordiske Folk har tilfældes og icke findes vidre, end saa vidt deres Sprog har gaaet”. Han beklager kun ved saaledes paa 1½ Side at føre dette sit „Beviis”, at der i Slesvig blot fandtes denne ene „lapis loquens” — for at bruge Danckwerths Udtryk. — Nærværende Skrift viser, hvilken (tidligere ikke formodet) Mangfoldighed Slesvig nu dog virkelig besidder af Rune-Mindesmærker igjennem alle Tidsaldere, og det vil let kunne skjönnes, hvor rigtig Pontoppidans Tanke var, og at der er langt større Styrke i den, end han selv ifølge sin Tids ufuldstændige Kundskab kunde antåge.

I Pontoppidans Aand blev Haverslund-Stenen 20—30 Aar senere omtalt af J. A. Dyssel, der ligeledes af længere personlig Erfaring kjendte Egnen og Forholdene. Det skete i hans „Forsøg til en Indenlands Rejse” (forfattet 1763, trykt 1774) som er skrevet baade med Forstandighed og Lune. Han kunde ikke fremføre nogen selvstændig Mening om Mindesmærket, men han havde et aabent Öje for dets Ærværdighed og Alvor, og ikke mindre et aabent Öje for, at Landskabet, baade det nærmere og fjærnere, behandlede, uden nogensomhelst historisk Grund, i Modstrid med sin Folkeejendommelighed, hvilket han var Vidne til og maatte færdes i. Jeg skal ej her i det enkelte gjentage det Billede, han (S. 13—17 og 17—20) giver uden at være hildet af nogen Lidenskab eller være revet bort af en oprørt Tids Bevægelser. Saadant er paa ingen Maade Tilfælde med ham. Men i det han omtaler Haverslund-Stenen sammen dermed, gör han Anvendelse af den i sin gribende Skildring, og giver sit inderlige (forhaabentlig ej blot „fromme”) Önske om dette sande Misforholds Afhjælpning den Form, at „den Konge, som satte dette i Værk, fortjente en langt herligere Ærestotte end Runestenen, og den Minister, som bragte dette Forslag til Virkelighed, fortjente at erindres ved Siden af „Heirulfr”.

Endelig kan det endnu erindres; at en Tilkjendegivelse paa anden Haand om denne Indskrift af M. F. Arendt, der havde set og undersøgt meget hidhørende, findes i Antikvariske Annaler 1 Bd. (1812, S. 335), dog formodentlig ej fuldstændig eller rigtig gjengivet.

Ovenstaaende Fremstilling af de mange forskellige Meninger, der ere blevne fremførte om denne Runesten, siden den — blandt de allerførste — bragtes under Omtale, tjener til Exempel paa, hvorledes i det hele den Gang har været, der har fundet Sted i Kundskabsudviklingen paa Runernes Omraade. Skjønt Runerne her ere faa og tydelige og Meningen af dem ej

synes at kunne forfejles, har man dog, begyndende med at antage en ny Tid, dels ensidig antaget en meget bekjendt historisk Person som den paagjældende — baade saaledes at den rette Tidsalder iagttoges og saaledes at den tabtes af Sigte — dels ensidig blot tænkt paa Anvendelsen og Betydningen, istedenfor at forene begge Dele. Under alt dette har man endog uden videre troet at kunne læse sidste Rune som S. — Læsningen er det første og den er alene, uden Hensyn til noget andet, at bestemme efter Tegnenes Beskaffenhed, — og her læses aldeles tydelig kun et Ord uden Bøjning i den Form, hvori det nævnes; Indholdet er det næste, — og det er her ene og alene et Mandsnavn, og kun et Navn paa en nu ubekjendt Mand, men som ifølge Forholdets Natur maa have været en af Egnens mest ansete og betydningsfulde Mænd. Svinder end saaledes en laant Glands bort, saa bliver den sande, i Virkeligheden meget større, tilbage, at vi i denne Runesten have et ældgammelt Mindesmærke, der ret egentlig hører Landet, Landskabet og Egnen til, der er i Fædrelandets gamle Sprog i dets ældste bekjendte Skikkelse og uden at det er antastet af nogetsomhelst nyt, og der har et saa stærkt Udtryk af Umiddelbarhed og Oprindelig-
hed som ellers intet andet Mindesmærke af lignende Art i hele Danmarks Rige.

2.

RUNESTENEN, FUNDET SYD FOR SLESVIG BY,

HIDRØRENDE FRA ASFRED („OSFRED”).

Det ærværdige Runemindesmærke, der her iblandt de større Indskrifter med Runer i Slesvig, hvilke endnu ere bevarede, stilles forrest, dels som det, der i flere Henseender er det vigtigste, og dels som det, der uden al Tvivl tillige er det ældste af dem, kom først frem i Aaret 1797. Det blev fundet i den Bugt af Slien, som tæt østen for Staden Slesvig gaar ned imod Syd og med en gammel dansk, paa ikke faa Steder saavel i Nærheden som andensteds i Riget endnu brugelig, Benævnelse kaldes Noret. I en Længde af omtrent en Fjerdingsvej udstrækker dette sig, og har noget over Midten en Indsnævring, hvorfor den øverste Del benævnes efter Haddeby, Sognets og Kirkens Navn, og den nederste efter Bynavnet Selk. I denne sidste Del af Noret, øverst til venstre i samme, tæt ved Landet, ud for den Meggersske Gaard i Byen Vedelsprang (ogsaa, vistnok egentlig mindre rigtig, kaldet Vedelspang) var det at Stenen fandtes, — Stedsforholdet vil tydeligst kunne ses paa det siden følgende Kaart over Eggen, — brudt tværs over, dog uden at den havde taget nogen synderlig Skade. Man har formodentlig i den nyere Tid anbragt den i Vandet ved Landsiden, for at den kunde tjene til Mærke ved Færdselen over Noret, hvor det er snævrast. Stenens oprindelige Plads som Mindesten har uden al Tvivl været paa en af Höjene eller Höjderne tæt sydvest for Vedelsprang. I det hele har den en Længde af $3\frac{3}{4}$ Alen og en Brede af omtrent 1 Alen; Bogstaverne ere i nederste Linie 6 Tommer og i Linien ovenfor 5 Tommer høje, mens de sidste Bogstaver i denne Linie og de i Linierne paa Kanten kun have 4 og 3

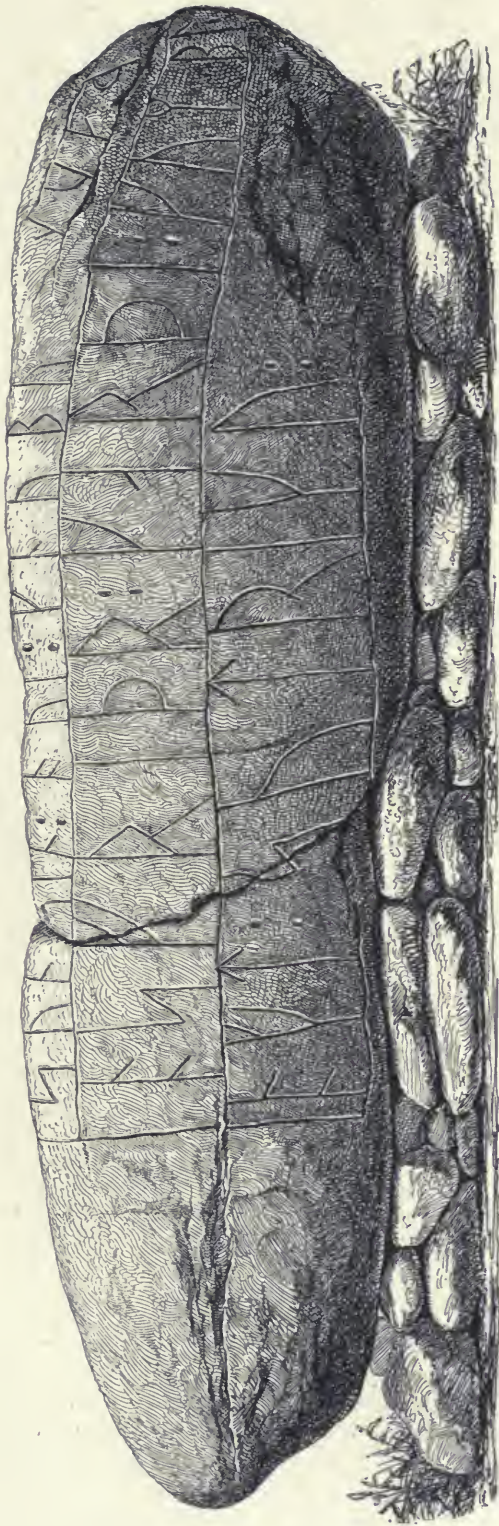
Tommers Højde. Udseendet og Indskriften fremviser omstaaende Afbildning.

Lige efter Runerne og i Oldsproget, altsaa ret egentlig paa Olddansk, lyder Indskriften saaledes ¹⁾:

ASFRIÐR : GARÐI : KUMBL · ÐAUN (dette Ord staar paa Kanten)
AFT : SUTRIGU : SUN SIN : A UI : KNUBU (SUN-KNUBU paa Kanten).

Paa det danske Omraade findes Oldsproget kun bevaret paa de egentlige Runestene, der holde op ikke længe efter Aar 1000, i det Sproget allerede noget ind i 11te Aarhundrede, inden den egentlige Bogskrift var kommet frem, begyndte stærkt at forandre sig og at gaa over til det nyere Sprogs ældste Form, (hvorimod Runeskriften i lang Tid vedblev at være i nogen Brug, føjet efter enhver Tids vexlende Sprogform). Det er en Kjendsgjerning, som imidlertid længere hen nærmere vil blive omhandlet. I Sverrig ere Runestenenene ligeledes de eneste Kilder for Oldsproget, kun med den Forskjel, at det der holdt sig nogle Menneskealdere længere, og at Runeindskrifterne, hvorfra det maa hentes, vel ere langt flere i Antal end de danske, men igjen for en meget stor Del af den Beskaffenhed, at de vidne om Indvirkninger af den Forandring, som Tiden da netop (omtr. 1025—1125) havde medført. Derfor er det ved Forklaring af (disse og) vore Runestenes Indskrifter nødvendigt, at man bestandig har for Öje, hvorledes dette samme Oldsprog, som tidligst og i den ældste Skikkelse, hvori vi kjende det, kom frem paa Runestenenene, senere fremtraad og udviklede sig dels i Norge — hvor Runestenenene ere faa og ikke betydelige — i de gamle Landskabslove og, i Løbet af omtrent det 13de Aarhundrede, i adskillige vigtige litterære Frembringelser; dels paa

¹⁾ Med Hensyn til det her anvendte A henvises til A UI her nedenfor, hvor Grunden dertil er oplyst nærmere. — Runen, der nærmest betegner K, er for Tydeligheds Skyld her, og allerede S. 14, 20 og 25, gjengivet ved G i de Ord, hvor dette Bogstav hører til. — Anledningen til, at »Osfred» er optaget i Overskriften, vil fremgaa af det, hvormed denne Indskrifts Behandling sluttes.

Island — hvor Runeindskrifterne ere yngre og forsvindende — i en herlig, stor og overordentlig omfattende Litteratur, der fra først i 12te Aarhundrede strakte sig ud over et langt Tidsrum, men altid dog bibeholdt det gamle Sprog. Vel er det slet ikke Tilfælde, at Islandsk¹⁾ har kunnet optage eller bevare enhver Ejendommelighed, der fandtes i Olddansk eller Runesproget, — som man ret betegnende kunde kalde det —, hvilket ligger i Sagens Natur; dels var nemlig Afstanden saa stor og dels var jo Brugen af Runesproget her ophørt et helt Aarhundrede, før Litteraturen begyndte paa Island. Og endnu mindre har Islandsk kunnet optage eller bevare hele det danske Ordforraad, hvilket udvises den Dag i Dag af Dialekterne, ikke mindre i Slesvig end i Jylland eller paa Øerne. Men Islandsk har ved at benyttes i en lang Tid i en rig og mangesidig Litteratur opnaaet en stor Uddannelse og Fuldstændighed, saa det altid vil være nødvendigt at ty dertil ved enhver dybere og omfattende Undersøgelse, der vedkommer Modersmaalets Skjæbne og Udvikling. Gives nærværende Runeindskrift altsaa paa Islandsk i Henhold til ovenstaaende Fremstilling, vil den lyde saaledes:

Ásfræðr görði kumbl Þau eftir

Sutrig (Sædreng) son sinn á vígnípu (eller: vígnúpi).

Og i vort Sprog, som det nu er:

Asfred gjorde Mindesmærker disse efter Sutrig Søn sin paa Helligdoms-Höjen, (det viede höjtliggende Sted).

¹⁾ For Kortheds og Tydeligheds Skyld vil her fremtidig denne Benævnelse blive brugt som fælles for det gamle Sprog ikke blot paa Island, men ogsaa i Norge. Under de senere Tidens Forhold har den her af sig selv næsten gjort sig nødvendig, ligesom den er vel fortjent. Vel er Island i sin Tid væsentlig befolket fra Norge og mange af de paa Island skriftlig opbevarede mythiske, sagnhistoriske og historiske Minder ere norske, eller — som Snorre siger i Fortalen til den særskilte Ólafs saga hins helga, udg. 1853, med Hensyn til dennes Kilder —, »komne udenlandsfra»; men dette gjælder naturligvis om meget (ligefra Edda) i langt større Udstrækning, og Island har fredet om alt, hvorimod Norges Bidrag til Litteraturen ophørte allerede kort efter 1300, ligesom ogsaa det gamle Sprog der — efter forudgaaende sikre Bebudelser — ved den Tid opløste sig, altsaa et halvt Aarhundrede før Foreningen med Danmark.

Dog maa det bemærkes, at den islandske Sprogform kan gives nærmere Olddansen end her, med Benyttelse af den almindelig vedtagne Bogskrift, er sket, — og at ligeledes den nærværende Dansk ej er saa fjærn derfra, som det mulig ved første Öjekast maatte synes. Det vil fremgaa af en omstændeligere Drøftning af Indskriftens enkelte Ord.

ASFRIÐR er et Mandsnavn, Isl. Ásfreðr, Ásfröðr, Ásfreyðr; kun er det at bemærke, at der i Isl. gives Kvindenavne, endende paa frið og friðr, og forsaavidt kan der ogsaa i Isl. være et Kvindenavn Ásfríð eller Ásfríðr, skjönt det ikke vides at forekomme, — i Runer vilde det rigtig kunne betegnes ved ovenstaaende syv. Roden i Navnet er AS, Isl. Áss, i Flertallet Æsir, hvilket vi pleje at gjengive ved „Aser“, som bekjendt Fællesbenævnelsen for Nordens gamle Guder; Navnets anden Del er i Ásfreðr vort „Fred“, Isl. friðr ¹⁾; om dette end i Tidens Løb — med Hensyn just til Fastholdelse af Betydningen — er blevet noget fjærnt og i Brugen snarere betragtes som en Endelse, (og ogsaa som saadan, skjönt paa anden Maade, vilde Kvindenavnets Slutning staa). Som Stamme eller Rod i Mandsnavne er AS meget almindelig paa vore Runestene, nemlig: paa den store Skjern-Sten forekommer USBIARNAR (i Genitiv, Nominativ Isl. Ásbjörn) og paa Tirsted-Stenen ASRAÐR; paa Aars-Stenen (ved Nibe) ASUR, paa Rønninge-Stenen (nu i Kjertemind) ASGAUS (i Genitiv), paa Falster-Stenen (nu i København) ASKL — hvori det senere Axel synes at ligge næsten ligefrem) og paa den store Aarhus-Sten ASLAKR; paa den mindre Gunderup-Sten ASULB (styret af „efter“), paa Ravnkilde-Stenen (i Tisted Præstegaard, ved Hobro) ASGUTR, paa Sandby-Stenen (i Kirken, ved Ringsted) ASKL — som paa Falster-Stenen, og paa den mindre Aarhus-Sten (i Cathedral-

¹⁾ Naar her, og fremdeles oftere, det islandske Ord til Oplysning sættes til, skjönt Ordet, som Exemplet her viser, er noksom bekjendt og tilstæde i Dansk endnu, saa sker det, fordi i Isl. den gamle Form ligefrem er forhaanden og almentigjængelig.

skolen) ASGAI¹), (hvilket Navn uden Tvivl ogsaa snarest — skjönt L kunde være Slutningsbogstavet — indeholdes i Ravnkilde-Stenens ISGI, styret af „efter“, om end Navnet der er, formodentlig paa Grund af hyppig Brug, i en noget opløst Form, som senere blev Esger, Esge, Eske); og endelig har Alsted-Stenen (ved Sorø) ESKIL ligeledes med indtraadt Forandring. Desuden findes paa Sjöring-Stenen Kvindenavnet ASA, der staar lige ved Stammen; — som bekjendt det Navn, der tillægges Kong Sven Tveskjægs Moder, men det brugtes længe efter, saaledes f. Ex. endnu 1400 ligefrem i Formen „Ose“. Ihvorvel de Runestene, som ere blevne bevarede til vor Tid, sikkert kun udgjøre en lille Del af dem, som fandtes rundt om i Landet ved Aar 1000, saa ere dog allerede disse nævnte Mandsnavne, dannede af AS, saa mange, at de udgjøre næsten det halve Antal af alle dem med den S sammensætning, som findes i Islands Landnámabók, der nok kan antages at indeholde den störste Del af Navnene, som i Sagatiden brugtes der. — Af de mange Navne, som ere grundede paa AS, (iblandt hvilke Kvindenavnet Asrun — der dog næppe forekommer uden som svensk — er meget mærkeligt) har ASFRÍÐR, der ogsaa er indholdsrigt, vist været imellem de mindre almindelige. Det forekommer en enkelt Gang paa svenske Runestene, men kun denne ene Gang paa de danske. Men i det sydlige af det nuværende Slesvig, hvor just denne Runesten, som anført, har hjemme, kan der paavises flere historisk bekjendte anselige Mand først i det 9de Aarhundrede (lige ved den egentlige Histories Begyndelse) med dette Navn. Dette er i og for sig mærkværdigt og betydningsfuldt. Og det bliver det saa meget mere, som dette, om den nordiske Asetro levende og stærkt vidnende, Navn ikke findes i den islandske Litteratur, hvor stor den end er og hvor mangfoldige og forskjelligartede

¹) Paa den mindre Skjern-Sten (ved Randers) findes uden al Tvivl ogsaa ASBIAURN; det første Bogstav er utydeligt, men S og BIAURN ere tilstrækkelig tydelige.

dens opbevarede Minder end ere. Paa lignende Maade ere mange andre af Navnene paa Runestenene egne for disse, mens adskillige af dem kun findes, undtagelsesvis og som særegne, endog i de ældste islandske Litteraturmindesmærker. Ligesom Hornbori ovenfor, jfr. S. 19, blev paavist, saaledes er det mythologiske „Fundinn” i Edda, ligeledes i Völuspá 12., ogsaa kun simpelt Mandsnavn paa den større Bække-Sten (ved Kirken), hvilken hører til Jællinge-Kredsen af Runestene og altsaa er fra en bestemt paaviselig historisk Tid. Men mange af Navnene ere, for ej at undlade at bemærke det, naturligvis fælles for Runestenene og Litteraturen. Er Sammenhængen dyb og inderlig, saa ere dog ogsaa Forskjellighederne og Egenhederne vel at lægge Mærke til.

Endelig kan endnu erindres, at i Stedsnavne som: Asdal (i Slesvig og i det nordligste Jylland), Asbo, Asholm, Aslund, osv. haves Lævninger, der i det hele med god Grund kunne antages at have samme Oprindelse som Navnet paa Runestenen, hvormed her har været handlet.

GARPI, Isl. görði og gerði, vort „gjorde”, har altid denne Form, saa ofte det forekommer. Det findes paa den mindre Söndervissing-Sten (ved Skanderborg); paa den mindre Jællinge-Sten; paa Fjenneslef-Stenen (ved Sorø) og paa Vordingborg-Stenen. Selv i Flertalsformen beholdes A, saaledes har Glavendrup-Stenen GARPU. Og hverken i den ene eller anden Henseende sker nogen Forandring, naar der i GAPU paa den større Bække-Sten og i GAPi paa Horne-Stenen (ved Varde), jfr. S. 26, finder en Udeladelse af R Sted, — en Udeladelse, som sikkert heller ikke er tilfældig, saa meget mindre, som disse to Runeindskrifter, tilligemed den i Læborg, vistnok hidrøre fra samme kyndige Runemester. Saaledes forudsætte uden Tvivl disse Former i Imperfectum, uden at se videre ud, en Infinitiv med A i Roden, — selv om den anden Rune i og for sig i de

nævnte Indskrifter just ikke nødvendig er at læse som A, jfr. S. 25 —; men det træffer sig saa, at den hidtil ikke kjendes fra nogen dansk Runesten, da der, de trede Gange denne Infinitiv forekommer, nemlig paa Sædinge-Stenen (nu i Næbbelunde, ved Rødby) og senere paa den store Jællinge-Sten og paa den større Söndervissing-Sten (ved Skanderborg), alle Gangene læses GAURUA med foregaaet Omlyd.

KUMBL, ellers for det meste KUBL, er Objektet, vel at mærke sammen med PAUN i Flertallet, for „gjorde“, og betegner altsaa paa en eller anden Maade det, som er gjort til Amindelse. Det er almindeligt paa vore Runestene, dog ikke saa almindeligt som SATI STAIN, der er det sædvanligste Udtryk, men derimod er det meget hyppigere end GARPI HAUG. Man har hidtil næsten udelukkende gengivet det ved „Höj“, som dog, efter hvad Runeindskrifterne selv udvise, i de fleste Tilfælde ikke er udtømmende. Naar Runestenen i Nörre-Næraa har NIOUT¹⁾ KUBLS (jfr. S. 20), da kan Betydningen af KUBL, i det her det Ønske gjøres, at denne KUBL maa „nydes“, kun være „Höj“ som Hvilested. Men det er ogsaa det eneste Sted, hvor denne Betydning er bestemt fremtrædende, om end ikke forsaavidt aldeles sikker, som der ogsaa godt kan ligge en Forestilling om Gravminde her deri. Overalt ellers betyder KUMBL noget mere, og det er Tilfælde strax i de Indskrifter, som paa Grund af Indholdet maa, ligesom den i Nörre-Næraa, betragtes som de allerældste. Paa den store Skjern-Sten er saaledes vel STIN brugt som Betegnelse for det, der er „rejt“, og i Slutningen af Indskriften udtales en stærk Forbandelse over den, som „opbryder“ KUBL; da dette Ord imidlertid ej staar alene, men Pronomen PUSI tilføjes i en aldeles bestemt Flertalsform, er det klart, om end Betydningen nærmest af „Höj“ paa en Maade er tilbage og ligesom fastholdt i „opbryder“, at der dog tillige menes noget mere, og at KUBL har begyndt at antage en udvidet

¹⁾ Jfr. om den mellemste Selvlyd S. 64.

Betydning. Denne kan altsaa kun være, at der derved menes Mindestenen og Höjen i Forening. Meget tydelig fremtræder dernæst denne udvidede Betydning i Glavendrup-Stenens Brug af KUBL, (hvorimod Tryggevælde-Stenen, der ligeledes er at stille sammen med de ovennævnte, som selv uvilkaarlig tilkjendegive sig som saadanne, der ere at sætte iblandt de forreste i Rækken, ikke har Ordet KUBL, men „satte” STAIN og „gjorde” HAUG AUK SKAIÐ). Efterat det nemlig paa den saa gamle og dog saa vidtløftige Glavendrup-Indskrifts ene Side er sagt, at „Ragnhild satte denne STAIN efter Ale”, tilføjes der paa den anden Side omstændelig, at „Ales Sønner gjorde KUBL ÞAUSI (þ: aldeles bestemt Flertal) efter sin Fader, og hans Kone efter sin Mand” osv., hvorved altsaa det hele maa være forstaaet, — de forskjellige Dele, som udgjorde det fuldstændige Mindesmærke.

Ser man derefter hen til de Indskrifter, som, naar man forsøger en Inddeling af Runestenene støttet til Indholdet, blive at stille — paa Grund af bestemte Træk eller Omstændigheder — næst efter hine, der i disse Henseender vare de mest fremtrædende, da har af disse den mindre Söndervissing-Sten (ved Skanderborg) og Skivum-Stenen ogsaa, ligesom nærværende Indskrift, KUMBL (overalt er ellers altid KUBL den Form der bruges), og med det tilføjede Pronomen i Flertallet, og altsaa ligeledes i den udvidede Betydning. (Med Hensyn til den nævnte Söndervissing-Stens KUMBL kan det være at bemærke, at den har endog B, som her, meget lille, ret som om det baade hørte og ej hørte til; i Virkeligheden er der vel ogsaa baade i det almindelige KUBL og i KUML — en Form, der ogsaa bruges, skjönt ikke paa danske Runestene — foregaaet en Assimilering, og KUMBL turde være væsentligt ved Ordets etymologiske Bestemmelse, hvilken ikke er uden Vanskelighed).

Betragter man fremdeles de Runestene, som ere blevne til saa vidt frem i Tiden, at de bestemt omhandle bekjendte

historiske Personer og Begivenheder, da forkyndes os af den lille Jællinge-Sten, „at Kong Gorm gjorde KUBL PUSI (i Flertallet) efter Thyre sin Kone TANMARKAR BUT“ (jfr. S. 84), og ligeledes af den store Jællinge-Sten, „at Kong Harald bad („BAÞ“) gjøre KUBL PAUSI efter Gorm sin Fader“ osv. Kun den større Søndervissing-Sten, der hidrører fra „Tuva Mistivis Datter, Harald Gormssön den godes Kone“, har KUBL alene uden Tillæg af Pronomen, saa det ej aldeles bestemt kan vides, om det er sat i Entallet eller Flertallet. Da KUBL imidlertid i og for sig kan være begge Dele, da denne Runesten utvivlsomt tilhører Jællingekredsen og aldeles sikkert er fra samme Tidsalder, og da dens Indskrift er holdt i en vis Korthed og ligesom i en bunden Stil, er det overvejende sandsynligt, at KUBL i denne ej er brugt i nogen indskrænket Betydning, men paa samme Maade som paa Jællinge-Stenene.

Ses endelig hen til den hele øvrige Del af Runestenene (eller Brudstykker af saadanne), som vel ere blevne til gennem Tiderne sammen med og ved Siden af de forskjellige ovennævnte mere afdelte, men ikke have noget særegent i Indholdet saaledes som disse, og derfor sikrest kun kunne betragtes som den egentlige Mængde af Runeindskrifter indtil Tiden henimod eller ved deres Ophør, saa frembyde disse det samme. Iblandt dem har Brejninge-Stenen (fra Nysted-Eggen, nu i Kjøbenhavn) KUBL med bestemt Pronomen PUSI i Flertallet. (Paa Lævningerne af Ørum-Stenen (ved Randers) findes KUBL, men det tilhørende er ej blevet bevaret).

Efter alt det anførte er Betydningen her af KUMBL PAUN noksom sikker, og det er klart, at derved betegnes Indskriftstenen og Gravhöjen, ved eller paa hvilken denne blev sat, — at faa begge Dele var den hæderligste Maade, hvorpaa man kunde stædes til Hvile og bevares i Ihukommelse. Fra Tanken om „Höj“ kan der i det hele ikke være gaaet ud i Anvendelsen af

KUMBL; dels havde dertil HAUGR, og dernæst er det af dette Ords sjældne Forekomst aabenbart, at det kun undtagelsesvis finder Sted, at der i Indskrifterne tales om Höjen alene. Og paa den anden Side er der paa svenske Runestene Exempler paa Udtryk som: LITU RITA KUML (o: lode skrive eller skrive paa) og SATU KUML, hvilke vise, at der derved er betegnet Stenen. Derimod maa man vistnok ved KUMBL fastholde Betydningen af „Mærke“ (eller af „noget fremstaaende“), navnlig naar man ser hen til den Brug af „kuml“, som finder Sted i den gamle islandske Litteratur og som paa den Maade vistnok kan bringes under et Fællesbegreb. Kuml bruges der i herkuml (Hærmærke, paa Vaaben osv.); fremdeles i Betydning af (Mærke ved) Saar i örkuml og i kumladr (mærket, saaret), og endelig bruges kuml om (Mærke især ved) en mindre Gravhøj. Ordet bruges i Isl. overhoved ikke ofte, tildels kun i det digteriske Sprog, og kun sjælden navnlig i den sidstnævnte Betydning. At der i Gróugaldr (ved den ældre Edda) findes kumbl dys, er vistnok allerede et Tegn til, at det behøvedes at føje et forklarende Ord til kuml, som ej ret forstaaeligt eller almindeligt, — dog findes ellers nogle oplysende Steder. Ved kumlabrjótr i Kormaks Saga (udg. 1832) S. 64 er det muligt, at kuml er taget i anden Betydning; men i Kristni-Saga (udg. 1773) S. 58 er Anvendelsen tydelig, at kuml nemlig staar i Modsætning til haugr som det større og aneligere, hvilket ifølge ovenstaaende slet ikke svarer til den olddanske Brug. Og ligeledes i Gull-Þóris Saga (udg. 1858) S. 71, hvor det hedder: „mannföll þessi eru sögð eptir kumlum þeim, er fundin eru, þar er bardagarnir hafa verit“, og hvor det altsaa berettes, at der fandtes „kuml“ efter alle paa Stedet faldne, og at der derefter kunde regnes, hvor mange disse havde været. I Vemundar Saga ok Víga-Skútu (i Íslendinga Sögur, udg. 1830, 2. Bind, S. 389 fg.) i 19. Kap. omtales kuml omstændelig næsten som Gjemmested for et berömt Sværd, hvortil er knyttet en Skildring — efter de uforlignelige Sagaers Vis, baade paa en belærende og livlig for-

tællende Maade. — Paa Island forekommer kuml ej i Stedsnavne, og Ordet bruges nu kun i enkelte Dele af Landet om en lille opkastet Høj. I Sverrig, hvor Bokumbel forhen brugtes enstydigt med det senere Bomærke, synes dette Ord at have holdt sig i nogle Landskabsmundarter i adskillige andre Anvendelser, hvorved ligeledes en oprindelig Betydning af „Mærke“ er tydelig. Ellers er det vistnok forsvundet. — At Kumerlef i Slesvig (ved Lygumkloster) har sin Oprindelse herfra, kan kun ad Undersøgelsens Vej godtgjøres; men der kan ingen Tvivl være om, at „Cumled“ i „Löghæ“ Herred i Valdemar den andens saakaldte Jordebog (i Langebeks *Scriptores rerum danicarum*, Tom. VII, 1792, p. 521) at Cumled der — som er det omhandlede Ord ligefrem — i Tidens Løb er blevet ukjendeligt og forandret til den nævnte nu brugelige længere Form igjennem „Komele“ og flere andre, som oftere forekomme netop i Lygumklosters rige Diplomatarium (indført i *Script. rer. Dan.*, Tom. VIII, 1834). — Naar Kummel i nyere Tid stundum er brugt i arkæologiske Skrifter endog om en vis Art Gravhøje, da er dette ikke en vedligeholdt Erindring, men kun en ubestemt Optagelse af det gamle.

PAUN, det bestemte Pronomen i Flertallet, er, forsaavidt det er Objekt her tilligemed KUMBL, allerede omhandlet. Nominativ i Entallet er PAT, med SA i Masc. (forekommende paa den store Skjern-Sten, Tryggvælde-Stenen og paa den store Jællinge-Sten), og SU i Femin. (paa Sandby-Stenen, fra Ringsted-Eggen, nu i Kjøbenhavn). Det sædvanlige paa Runestenene ved Brugen af dette Pronomen er, at der føjes SI til. Saaledes findes PAU-SI paa Glavendrup-Stenen og Skivum-Stenen og paa den store Jællinge-Sten; en anden lignende Form, der findes paa den store Skjern-Sten og den mindre Jællinge-Sten og paa Brejninge-Stenen, er PŪ-SI. Den sidstnævnte af disse Former er vistnok at betragte som þøssi, da et Bogstav sjælden er udhugget to Gange efter hinanden og Hensyn til Plads og Besvær opfordrede i det hele til det mindst mulige,

og Ø, eller omtrent den Lyd, er betegnet her ved U, men i PAU-SI er der Tvelyd. Ualmindeligt derimod er Tillægget her af N i Slutningen, hvilket ellers ej forekommer paa danske Runestene, dog er det ej saa sjældent paa svenske, ja „pön” har i ældre Svensk endog holdt sig i samme Betydning som her. Dette N kan kun anses som en ubestemt udvidet Endelyd, som en „Paragoge”, i Lighed med „paug” i Islandsk i den nyere og nyeste Tid.

AFT¹⁾. Denne kortere Form, svarende til Isl. eft — som der vel kun bruges i Vers, hvor det passer —, er i overvejende Grad den almindelige paa vore Runestene; dog er A alene her anvendt som Begyndelsesbogstav, overalt ellers det rene A, AFT. Dette findes saaledes paa Glavendrup-Stenen (som dog tillige har AUFT) og paa Tirsted-Stenen; paa Aars-Stenen, paa den mindre Söndervissing-Sten, paa Rönninge-Stenen, paa Falster-Stenen (som endog har H foran, HAFT), paa Egaa-Stenen (fra Aarhus-Eggen, nu i Kjøbenhavn), paa Helnæs-Stenen (ved Assens), paa Flemløse-Stenen (som har A udtrykt ved det samme Tegn, der er anvendt paa Höjetostrup- og i Begyndelsen paa Snoldelef-Stenen, jfr. S. 14 og S. 25, Anm.) og paa Bække-Stenen (paa Marken); fremdeles paa den mindre Jællinge-Sten, paa Læborg-Stenen og paa den store Jællinge-Sten; og endvidere paa Brejninge-Stenen, paa Gylling-Stenen (ved Horsens), paa Flejsborg-Stenen (ved Løgstør), paa den mindre Gunderup-Sten — hvor der læses ABT — og paa (den i øvrigt temmelig dunkle) Vordingborg-Sten. — Den samme kortere Form, men med I til Vokal, altsaa IFT, findes paa Jetsmark-Stenen (i Vendsyssel), paa Ravnkilde-Stenen (nu i Tisted ved Hobro), paa den større Ferslef-Sten (i Kirken, ved Aalborg), paa Ulstrup- (eller Gröndal)-Stenen og paa Hörning-Stenen (ved Skanderborg). — Endelig forekommer endnu denne kortere Form med (det rimeligvis aabne) U til Vokal, altsaa UFT, paa den større Söndervissing-Sten og paa Sjellef-Stenen (ved Aarhus) enten ligeledes

¹⁾ Her, ligesom ved S. 42, henvises med Hensyn til A til S. 63 fg.

UFT eller AUFT i Lighed med Glavendrup-Stenens AUFT, hvor da AU næppe maa betragtes som Tvelyd, men kun som omtrent Ö. Dertil slutter sig Hobro-Stenens og Sandby-Stenens AUFTI, som tillige ligesom gjør Overgangen til den langt mindre almindelige anden Form, den længere, svarende til Isl. eftir, der forefindes paa de følgende tvende slesvigske Runestene.

Af alt det anførte ses, at Vokalen i dette Tilfælde bevæger sig fra A gennem Å, I, U (vist aabent, omtrent o, ɔ: å) til Ö, hvori der ikke er noget besynderligt, da tilsvarende let kan opvises i Dialekterne endog den Dag i Dag ¹⁾, efterat de dog saa længe have været (mere eller mindre) paavirkede af Bogskrift, og Tale i Henhold dertil. Men at A er den egentlige Vokal, kan der ikke være nogen Tvivl om, — den lever ogsaa bestandig endnu i Ordet navnlig i Vestjydske.

Den naturlige Betydning af „efter” i denne Indskrift og alle de andre lignende anførte Exempler kan kun være, at der menes, at der er gjort noget til Erindring for en afdød. Iblandt de nævnte Runestene, som have det, er imidlertid ogsaa den mindre Jællinge-Sten, der udsiger, at den er sat af Kong Gorm „efter Thyre”, hvilket vistnok kan give Anledning til adskillige indgribende Betragtninger, ihvorvel ikke med Hensyn til Betydningen af AFT eller Anvendelsen deraf.

SUTRIGU, der saa sikkert er Navnet paa den Mand, over hvem Stenen er sat, er dog ikke uden nogen Vanskelighed, ihvorvel mere tilsyneladende end virkelig. Hvad Læsningen angaar, da kunde det synes ved første Öjekast, at den anden Rune ikke saa lige er U, men at der mulig i Stedet for kunde læses et dobbelt I, hvilket ogsaa er antydnet paa Afbildningen her. Det vilde være noget ganske usædvanligt, men undtagelsesvis kan forsaavidt mangan Ting være ikke umulig. Ved gjentaget Eftersyn vil det imidlertid vise sig, at det, der i saa Fald skulde være

¹⁾ Her skal blot yderligere nævnes Imperfectum af „falde”, der lyder baade föl, fil og fel, (alle med lang Selvlyd), — I øvrigt overensstemmende med Svensk og Isl.

det andet I, ikke har Præg af kunstig Tilblivelse og langt fra har i den øvre Halvdel den fulde Dybde, hvorimod denne bestemt findes i den øjensynlig udhuggede krumme Tværstreg, hvorved U dannes. Efterat have betragtet Indskriften oftere i forskjellig, og ogsaa i meget god Belysning, holder jeg mig fuldt forvisset om, at der staaer sikkert U. Det gaar ej an at sige, naar man ikke nøje har undersøgt Indskriften, at der ej bör læses SUTRIGU, men derimod saaledes at Navnet bliver ligefrem Isl. Sigtrygg (af Sigr — Sejr — og tryggr — tryg). Unægtelig er det bekvemlest at man tager et andenstedsfra bekjendt Navn og uden videre gjør det til det, der her skal læses, og ved at blive ved at anvende samme lette Maade kunde man strax være færdig til at antage, at den her omtalte Sigtryggr var den jydsk Jarl Sigtryggr, som nævnes i Ynglínka-Saga i 51. Kap.; — i det mindste kunde det gjøres med lige saa megen Grund, som naar man i Almindelighed er rede til at sige, at Higelac, i Digtet om Beowulf, er den Hugleikr, hvorom Talen er i Ynglínka-Saga i 25. Kap., og dernæst er rede til paa denne løse Grundvold at opføre en endnu løsere Bygning. Vil man ej komme paa saadanne Afveje, er det nødvendigt her som altid at holde sig strængt til det der staaer. Men det, som her staaer, kan aldeles ikke blive Isl. Sigtrygg, der bestemt vilde i Runer kræve SIGTRUG. Det er nemlig umuligt at skrive paa Isl. Sigtriggr, — ligesom i det hele paa den gamle Litteraturs Omraade at skrive et i, hvor y hører til, da Adskillelsen er for bestemt og dybt liggende — og altsaa saa meget mindre i Runesprogets Tid. Det gaar paa ingen Maade an, fordi der ved „efter” haves en Form med I og en anden med U (o: o eller å), vilkaarlig og uden videre at ombytte U og I, som det synes at passe bedst. Det er Vold og ikke andet. Og første Stavelse efter hin Læsning frembyder lignende bestemte Hinder, thi SII er — ej at tale om det vanskelige i II, som man ikke godt kan komme udover — ingeniunde SIG og kan ikke blive det uden

Tvang. Følgelig maa Forestillingen om Navnet Sigtryggr som det, der her er tilstæde, nødvendig opgives, naar man ikke vil behandle Indskriften vilkaarlig. Det, som staar her og her er at læse og at forklare, er SUTRIGU, der da heller slet ikke er af den Art, at man er nødt til at sige, at man maa forlade det som uforstaaligt. Var det saa, maatte man selvfølgelig opgive det fremfor ved en vilkaarlig Læsning at fremkalde en vilkaarlig Forklaring. Ordet lader sig dog tværtimod vel oplyse. Tager man den sidste Del af Ordet først for sig, da er det tydeligt, naar man foreløbig ser bort fra U i Enden, at TRIG er særdeles kjendelig som Bøjningsform af TRIGR (Isl. drengr, da N er indeholdt i G, noget der ellers er velbekjendt), hvilket meget almindelige Ord ogsaa vil findes paa den 4. slesvigske Runesten. Og hvad Ordets første Del SU angaar, da ligger det saa meget nær at antage, at U her er benyttet paa samme Maade som paa Egaa-Stenen, i anden Stavelse i Ordet NURUNA, (der er Isl. norrœna aldeles tydelig), og som paa Jetsmark-Stenen i BRUÐR (Acc. Plural., Isl. brœðr). Og saa meget mere som dette selvsamme Ord, Isl. søer, uden Tvivl findes paa Sædinge-Stenen i SUIA, i Genitiv i Flertallet, i Modsætning til LANTA. Og til denne Betydning slutter sig desuden Anvendelsen af U i ÞUSI, saaledes som det ovenfor ved ÞAUN bemærkedes, og tildels af U i sidste Stavelse af Navnet ÞURBIURN, Isl. Þorbjörn, paa Hune-Stenen. SU og TRIG tilsammen give altsaa et Ord, der vilde svare til Isl. Sødreng, og fra et Appellativ er gaaet over til at bruges som Navn. Kun det tilføjede U er noget i Vejen, men her ikke anderledes end det vilde være ved det forkastede Sigtryg, da det begge Steder lige meget er udenfor det for os regelrette. I Almindelighed kan det dog bemærkes, at en Fejl (ingenlunde hvilkensomhelst), i en vis Forstand efter vort Begreb, ej saa lige egentlig er en Fejl paa et andet Trin eller oprindelig, — man behøver blot at tænke paa mangen Egenhed nu i Dialekter, (ikke at tale om lignende i stor

Mangfoldighed i Diplomer, Haandskrifter og Breve fra de forskellige Aarhundreder), sammenholdt med Skriftsprogets Udtryk og Skrivemaade. Enhver vil kunne vide, at navnlig en Endelyd saa ofte kommer til i Talen uden at kunne kaldes enten Bøjning eller ellers væsentlig, men at den ved at skrives vilde i det vedkommende Ord give Udseende enten af det ene eller det andet. Særskilt kan det ogsaa erindres, at allerede PAUN ovenfor afgang bestemt Prøve paa saadanne Endetillæg, som vel ere udenfor Sproglærens Regel, men dog ingenlunde ere fremmede for Sproget selv ¹⁾, — og at den Maade, hvorpaa Tirsted-Stenen skriver HILTURR (o: Kvinde-Navnet, og fra Skjaldene bekjendt som mere end det), ganske særegent tilkjendegiver, at i Enden er Lyden i en egen Grad ligesom vidt udstrakt. Og endelig har jo bestandig Isl. drengr, om ikke i Entallet, saa i Flertallet, et i i sin Akkusativ efter g, ligesom et j kommer frem i Ordet i flere Bøjningsformer — overensstemmende med et v i nogle andre Ord, der slutte sig hertil i Bøjningen —, hvilket synes, strængt grammatikalsk taget, at være Lævninger af en Slutnings-Vokal (i og u), som oprindeligt har fundets i disse Ord²⁾. Men alt hvad her er tilvejebragt i spredte Træk som Antydninger, der dog tilstrækkelig vise hen, træder samlet og stærkt — paa en mærkelig Maade kan man sige — frem paa den nyopdagede Helnæs-Sten. I det nemlig dens Indskrift har AFT GUPUMUT BRUPUR SUNU SIN, afgiver den i GUPUMUT og SUNU bestemte Endelyd — ganske i Overensstemmelse med hvad her i det mindre er paavist eller antaget, — i første Tilfælde, i GUPUMUT i 2. Stavelse, udenfor Bøjningen, og i det andet Tilfælde, i SUNU, i Slutningen, vedkommende ligefrem Bøjningen eller Lævninger deraf. — Dette

¹⁾ Oplysende i den Henseende er ogsaa Slutningen af Indskriften paa Asferg-Stenen; den er vel afbrudt, men det er tydeligt, at i GUPRU finder der en lignende Skrivemaade Sted. En Prøve af en anden Art paa, hvorledes en efter de sædvanlige Regler utilstædelig Selvlyd kommer frem, viser Hobro-Stenens HIN GUPOA og GUPOAN.

²⁾ Jfr. Rasks Vejledning til det oldnordiske eller gamle islandske Sprog, 1832, S. 56.

tilsammen gjør, at man bör læse og forklare SUTRIGU som hørende til SUTRIGR og i Betydning af Isl. Sædrengr, — altsaa lige efter Ordene Sødreng æ: Søkjæmpe, Søhelt, i Lighed med de isl. Navne Sæ-hildir, Sæ-unn og Sæ-björn (og i gamle angelsaxiske Slægttavler „Søfugl“). „Sædrengr“ findes vistnok ikke i den islandske Litteratur, hvorpaa ellers allerede ovenfor er forekommet Exempler ¹⁾, men dog findes der aldeles tilsvarende Ord brugte som Navne, naar man gaar langt tilbage, tilbage til de ældste Litteraturmindesmærker, hvilke man naturlig oftest maa ty til, naar man skal sammenligne med hvad der findes i Runeindskrifter, som ere Aarhundreder ældre end selve hine. I Eddasangen Hyndluljóð, ogsaa kaldet Völuspá hin skamma, findes saaledes, i Rasks Udgave 12., „Søfari“, der ligeledes er hentet fra Søen og oprindelig og egentlig er et Appellativ, brugt som Nomen proprium, som Navn; og det er vel ikke langt fra, at „Søkonúng“ sammesteds 17. er brugt paa samme Maade. (En meget mærkelig Sammenstilling af en stor Mængde Søkonge-Navne, „Søkonunga-heiti“, findes nu indført i den Arnamagn. Udgave af Snorra-Edda, Tom. 2., p. 468—69 og p. 552). — Det er i denne Forbindelse endelig ligeledes værdt at erindre, at selv „Viking“ blev brugt som Navn og vedblev at bruges som saadant, i det mindste i svenske og norske Diplomer, igjennem hele Middelalderen. Ja det samme er endog Tilfælde paa samme Maade med „Næskonge“, (Neskononger f. E. endnu 1442). Ikke faa Exempler paa begge Dele forekomme saavel i det svenske som i det norske Diplomatarium, saavidt de hidtil ere udkomne.

Det turde ogsaa være Tilfælde, at engelske og franske Kilder fra de Tider, hvorom her er Tale, indeholde Spor af

¹⁾ Ere end Meddelelserne i Runeindskrifterne ofte sparsommere, end vi ønske, da, som Verelius (i Udgaven af Herrauds och Bosa Saga, 1666, pag. 112) smukt og sandt bemærker, de gamle hos os, „non operosis monumentorum titulis, sed simplici nominis notatione, quæ defunctis debebatur, gratam memoriam conservare studebant“, saa ere igjen selve Navnene, der ere forholdsvis mange og mærkelige, i og for sig dog, som han ligeledes træffende bemærker, et Bevis paa, „quanta lingvæ nostræ quondam fuerit ubertas“.

det her omhandlede Navn, og just af SUTRIGR som dansk Navn, (mulig ville disse Kilder ved nøje Eftersyn endog give flere Vink end her just nu kunne fremføres), hvorved det naturligvis ingenlunde er Meningen ligesom at paavise den Mand, nærværende Indskrift angaar, ikke engang som noget paa nogen Maade sandsynligt. — Af *Chronicon Manniæ*, der, efter Kilderne som dengang havdes, er optaget i *Scriptores rer. Dan.*, Tom. 3, 1774, 209 fg., ses, at der paa Øen Man midt i 11. Aarhundrede var en Konge „Godredus filius Syrric” (o: Sytric uden al Tvivl); og paa den Slægttavle, ledsaget af forskjellige Oplysninger, som Langebek der har medgivet, især S. 212—13, findes flere „danske” Konger Sitricus eller Sytricus i Dublin og Northumberland helt op igjennem 10. og ind i 9. Aarhundrede. Vistnok har Langebek i disse sine Anmærkninger ligesom ondt ved at frigjøre sig for Tanken om det bekjendte, og ogsaa i hine Lande iblandt Nordboerne brugelige, Sigtryg, som det her paa-gjældende og som enstydigt, — noget som ogsaa senere gjentager sig hos andre; men det er tydeligt, at det sker med Usikkerhed og under Tvivl, da intet bedre vidstes. — Sigtryg er, som nævnt, et andet Navn, der maa skrives anderledes, og har, ifølge Sammensætningen, en ganske forskjellig Betydning. Om begge Dele havdes i hin Tid en meget tydelig Forestilling, og selv nu turde det uvilkaarlig fornæmmes, at det er noget paa Slump at gjøre Sytric til et med Sigtryg. Syrric og Sytric (t er i hint assimileret med r, hvis ej ligefrem det første r blot er fejlskrevet for t)¹⁾ gjengive, efter alt foreliggende,

¹⁾ Denne Formodning er uvæntet strax blevet til Vished ved *Chronica regum Manniæ et insularum*, ed. from the manuscript codex in the british museum by P. A. Munch, der nu nylig, 1860, er udkommet. I Texten findes ene og alene »Sytric«. Udgiveren gjør (pag. 51) opmærksom paa, at Navnet ligeledes findes i angelsaxiske Beretninger, og paa irske Mønter (preface XXXII), og om han end — vel ikke uden Tvivl — tager det som Sigtryg, der var saa velbekjendt og almindeligt, saa er dog nu »Sytric«, palæografisk sikkert ført lige hen til fuld Lighed med vort, her bestemt fastholdte, Runenavn.

upaatvivlelig vort gamle danske, her omhandlede, Navn saa ganske eller saa nær som det er muligt, endog i nøje Overensstemmelse med den paagjældende Runeform. Denne Runernes og de fremmede Kilders fælles Form er derfor ogsaa — uden Hensyn til den fremsatte Etymologi — bibeholdt ovenfor i den danske Gjengivelse af Indskriften.

Ikke mindre hidhørende, om end ogsaa givende Exempel paa hvordan Navnene kunde blive forvanskede, turde det være, naar der i franske Krönniker ved Aar 852 fg. nævnes en „Sydric (Sydroc) dux Danorum” som hærjende i Seine, (jfr. Langebeks *Scriptores rer. Dan.*, Tom. 1., p. 540, fg.), og naar der af Abbo i hans Beskrivelse af Belejringen af Paris c. 888 („de bello Parisiacæ urbis”, indført i „*Annalium et historiæ Francorum ab anno 708 ad ann. 990 scriptores coætanei 12 ex bibliotheca Pithoei*”, 1594, lib. 2., p. 554 fg. — og i flere andre Samlinger, ogsaa i Langebeks *Scriptores rer. Dan.*, Tom. 2., p. 75 fg.) nævnes „Danorum rex Sinric”. Mens dette sidste Navn nemlig er ubekjendt og ej kan sættes i Forbindelse med noget, er det dog igjen saa nærliggende at antage, da Skriftrækkene i Sinric og Sutric ere de samme, at det paagjældende Runestensnavn som saadant her kan yde denne gamle franske, selv saa meget oplysende, Beretning nogen yderligere Oplysning, — og ligeledes er det nærliggende at erindres ogsaa herved om dette navnkundige „Vestigium” af „*Gesta Danorum extra patriam*”.

SUN slutter sig tilligemed Pronomen SIN til det foregaaende Navn. „Sön” gjengiver om ikke just aldeles, saa dog — nærmere end son i Isl. og Svensk nu — saa temmelig den oprindelige Lyd i SUN, og forklares godt med Hensyn til Tilblivelsen ved den Maade, hvorpaa Bynavnet Lund udtales i den skaanske Dialekt. SUN forekommer i samme Böjningsform som her paa den store Skjern-Sten; paa Rönninge-Stenen; paa Brejuinge-Stenen; paa Ferslef-Stenen og paa Hörning-Stenen. Desuden i

Genitiv SUNAR paa Snoldelef-Stenen og Brejninge-Stenen, og i Nominativ SUN, ligesom her hvor det staar som Gjenstand, men altid i Forbindelse med et Navn — paa Gylling-Stenen, Ravnkilde-Stenen og Hanning-Stenen (ved Ringkjøbing), og i Flertallet paa Glavendrup-Stenen og paa Egaa-Stenen SUNIR (Isl. synir). Det er kun sjældent, mærkeligt nok, at en Runesten — som her — er sat efter en Søn, og ikke nær saa hyppigt som efter Fader og Broder, og da det vistnok giver et dybere Indblik i den gamle Tid at erfare, hvorledes Familieforholdet har gjort sig gjældende ved Anbringelsen af Mindestene, tilføjes her det nærmere derom. Over eller, som det hedder, efter Søn er kun Brejninge-Stenen (som i det hele har megen Lighed med nærværende Indskrift, hvad sammes første Halvpart angaar) og Ferslef-Stenen, — men aldrig nogen efter Datter. Efter Fader er Glavendrup-Stenen, den mindre Søndervissing-Sten og uden Tvivl ogsaa den større Gunderup-Sten (ved Aalborg); fremdeles den store Jællinge-Sten; og endelig Hune-Stenen, Glenstrup-Stenen (fra Randers-Eggen, nu i Kjøbenhavn), den mindre Gunderup-Sten, Flejsborg-Stenen og Skolænge-Stenen (ved Nakskov); — derimod efter Moder er kun den større Gunderup-Sten og Bække-Stenen (paa Marken); den store Jællinge-Sten og den større Søndervissing-Sten; og Hanning-Stenen. Efter Broder er Rønninge-Stenen, Falster-Stenen, Hjermind-Stenen (ved Randers), Asferg-Stenen (ogsaa stundum kaldet Ejstrup-Stenen), Jetsmark-Stenen (efter Brødre), Gylling-Stenen, Ravnkilde-Stenen, Sandby-Stenen (nu i Kjøbenhavn), Rimsø-Stenen (ved Grenaa), Sjellef-Stenen, Vejerslef-Stenen (ved Silkeborg) og Alsted-Stenen. Men efter Søster er der aldrig nogen, — Søster forekommer kun en eneste Gang paa vore Runestene, nemlig paa Tryggevælde-Stenen, i det den Enke, der har rejst den, kalder sig „Søster (SUSTIR) til Ulf“.

Efter Mand endelig er, som nævnt, Tryggevælde-Stenen, fremdeles Glavendrup-Stenen; Sjøring-Stenen og Sædinge-Stenen,

hvilke alle fire betegne „Mand“ ved det da öjensynlig gjængse Ord, der er Isl. „ver“, men som, vel at mærke, i Isl. ikkun bruges i Skjaldenes Sprog; — efter Kone er derimod kun den mindre Jællinge-Sten. — Af ovenstaaende fremgaar ligefrem, af hvem Runestenene ere satte, med Hensyn til de nævnte Familieforhold, naar det kun tilföjes, at der af Søster ingen er sat; af Datter kun Bække-Stenen (paa Marken) og den større Söndervissing-Sten, altsaa ellers alle de paagjældende af Sön (af Söner kun Glavendrup-Stenen og Hune-Stenen); og af Moder Brejninge-Stenen, (Ferslef-Stenen mangler Navnet, som skulde tilkjendegive, om den hidrører fra Moder eller Fader). — Alle disse Angivelser ere lige saa mange Beviser for, i hvilken Grad Runerne have her tilhört Folket selv i egentligste Forstand til hjemlig Brug.

Den gamle Tid selv kunde ikke, selv om der kun tages Hensyn til det os lævnede forholdsvis saa indskrænkede Antal, have nogen saadan Oversigt over Fordelingen, og det er derfor med en egen Følelse man lærer den at kjende, ligesom det næsten har været som en Kjærlighedsgjerning at tilvejebringe den.

A UI KNUBU. Tegnet A, som her staar forrest, er allerede oftere anvendt ovenfor med Henvisning hertil, da det er særegent og behøver nogen Forklaring. Sædvanlig gjengiver man Runen, som her forsøgsvis er betegnet ved A, med O, men det er hverken i alle Henseender rigtigt eller tilstrækkeligt. Vistnok findes paa de danske Runestene ikke nogen anden Rune til at udtrykke O, da det Runetegn, der plejer at anføres i Runerækker osv. som angivende denne Lyd, hos os — overraskende nok — slet ikke forekommer¹⁾; forsaavidt maa Runen for det

¹⁾ Kun en eneste Gang er det Tilfælde, at dette 𐌆 — med to Bistave nemlig skraa nedad, tværs over Hovedstaven — forekommer, og det er paa den nylig fundne Jetsmark-Sten. Men selv i dette Tilfælde, er Tegnet dog i Betydning af aldeles rent A, nemlig i Ordet SINA (i Acc. Plur. Masc.).

her¹⁾ brugte A ogsaa have Betydning af O, men det er umuligt at tillægge den blot denne ene Betydning, endog kun som den væsentligste. Den Form, som denne Rune har alle tre Gange i denne Indskrift, er den langt overvejende almindelige¹⁾. Det er ellers kun nogle Gange, at den har den, vistnok blot tilfældige, lidt afændrede Form, at den ene Bistav gaar helt op til Spidsen af Hovedstaven¹⁾, og der er mulig netop — dog er det noget usikkert — Exempel paa, at begge Bistavene vende opad¹⁾. Og ligeledes forekommer det kun faasinde, at en anden og noget større Afændring finder Sted, — at nemlig Bistavene gaa ud fra venstre Side¹⁾, hvilket er Tilfælde paa Hobro-Stenen, paa Hanning-Stenen (her dog sammen med den sædvanlige Form) og paa Vejerslef-Stenen; — de tvende sidstnævnte høre begge til de yngste Runestene²⁾.

Hvad dernæst Tegnets Betydning angaar, da er et rent O den aldeles tydelige og nødvendige i NIOUT³⁾ paa Næraa-Stenen

¹⁾ **𐌱** — med Afændringerne **𐌱** og **𐌱** —, og **𐌱**.

²⁾ Det vil falde bedst her at omtale den Form, som det Tegn har, der i denne Indskrift er brugt i alle vedkommende Tilfælde for A og N. I det nemlig Tværstaven i samme bestandig er holdt paa den ene Side af Hovedstaven, og ikke overskjærer denne, saaledes at Tværstaven omtrent gaar lige langt ud til begge Sider fra den, er der noget ikke sædvanligt tilstæde. Er man imidlertid fortrolig med, at det er gjennemgaaende fast paa de danske Runestene, at Tegnet for O har sine to Bistave til den ene Side af Hovedstaven og ej overskjærende denne, er det klart, at den i nærværende Indskrift stedfindende Brug af Tegnet for A og N, er i fuldkommen Overensstemmelse med hin gjennemgaaende Brug og kun en Udvidelse deraf. Det er vistnok den dybere Grund, skjönt man ogsaa stundum kunde tænke sig Hensyn til Pladsen som Grund, og navnlig viser sig i denne Indskrift, som ofte, en vis Ubetæksomhed i at beregne Pladsen. — De samme Tegn for A og N forekomme paa den mindre Ferslef-Sten (i Kirkegaardsdiget, ved Aalborg) og paa Lavrbjerg-Stenen (ved Randers). Hin er et Brudstykke alene med Ordet RUNAR, men i den rette gamle Form, og denne Sten frembyder ikke meget, som sikkert kan læses, men den har rigtig Runestensformen. Ingen af dem kan saaledes sættes udenfor den egentlige Runestensalder, og heller ikke den mindre Gunderup-Sten, der ogsaa har disse Tegn. Og desuden findes de endnu paa den nys omtalte Vejerslef-Sten. I Middelalderens Brug af Runerne bleve disse Tegn for A og N de almindelige. Spiren hertil var altsaa gammel, og det er i det hele hyppig Tilfælde paa det sproglige Omraade.

³⁾ Ved disse, i de næste 6 Linier følgende, Exempler er i Gjengivelsen A og O undertagelsesvis ligefrem benyttede, da de — trods det almindeligst passende **𐌱** — her ligesom gjøre sig gjældende og ogsaa tjene til her at tydeliggjøre.

og i **FRØPA** paa Tirsted-Stenen, og ligeledes i **TOFA** og i **MOPER** paa Hanning-Stenen og i **HIO** paa Vejerslef-Stenen. Men paa den anden Side er et rent A ogsaa den aldeles tydelige og nødvendige Betydning f. E. i **HANS** paa Glavendrup-Stenen, i **MANR**, Isl. maðr, paa den store Skjern-Sten; i begge disse Ord ligeledes paa Skivum-Stenen; i **HRIBNA** ¹⁾ paa Bække-Stenen (paa Marken) osv. Og dog findes alligevel paa de nysnævnte Stene, jævnsides med Benyttelsen af det her omhandlede Runetegn i den saa sikre og klare Betydning af A, ogsaa det sædvanlige simple Tegn for A, f. E. paa Glavendrup-Stenen i **RUNAR**, paa den store Skjern-Sten i **SA** netop foran det ovenanførte mærkelige **MANR**, og paa den nævnte Bække-Sten i **AFT**, — og alt dette endog saaledes, at det ikke er let muligt at sige, hvorfor Anvendelsen af det forskjellige Tegn til den samme rene Lyd er sket, i det man maatte tro, at skulde det endelig være, saa maatte det — for at blive staaende ved dette ene Exempel — være **AFT**, der skulde have det usædvanlige Tegn (jfr. ovenfor S. 54—55 om de virkelig mange, endnu ej forsvundne, Afændringer i Lyden derved), og derimod være **HRIBNA**, der skulde have det sædvanlige A-Tegn, da Endeselvlyden i dette Ord (jfr. S. 25) som et Kvindenavn (Isl. Hrefna, af Hrafn, — jfr. Thora, Helga osv.) just maa i Formen hvori det nævnes, i Nominativ som det her staar i, have sit klare A tilsidst.

Det er imidlertid næsten som Undtagelser, at Betydningen af O og A saaledes er den uvilkaarlig utvivlsomme, den langt overvejende almindelige er en ikke ren, men blandet Mellemlyd, sammensat ligesom af O og A, — dog paa den Maade at forstaa at man saa at sige tvinges til at antage Bi-Lyd af O, fordi denne Selvlyd synes ej at kunne ganske savnes i Runebogstavrækken og altsaa at maatte være tilstæde i det eneste Tegn, der kan udtrykke den, og til at betragte A alligevel som den fremherskende og ligesom tonegivende. Det er med Hensyn til disse Om-

¹⁾ Jfr. S. 64 Anm. 3.

stændigheder, at saaledes A er benyttet her som formentlig skikket til at tydeliggjøre. Ovenfor er det allerede oftere blevet brugt, med foreløbig Henvisning hertil, og det vil uden al Tvivl ogsaa være anvendeligt, for at nævne nogle væsentlige Tilfælde, i SASGIRIÐR paa den store Skjern-Sten (et Kvindenavn), i GLAMULAN paa Tryggvælde-Stenen (et Adjektiv i Acc. Sing. Masc., beslægtet vist med Isl. glaumr), i ANAN paa Glavendrup-Stenen; i UHIMSKAN paa den mindre Söndervissing-Sten (Adjektiv i Acc. Sing. Masc. stillet sammen med HAL); i SAR paa den store Jællinge-Sten; i HARÞA, som oftere forekommer (som Adverbium), i IAN, i ÞA, om hvilke tvende Ord der vil blive handlet nærmere nedenfor ved de to følgende Runestene, ligesom om det hyppige ÞANSI. (Om ASFRIDR og de mange andre danske Navne, der ere rundne af samme gamle Rod, er der talt ovenfor S. 46). Man vil ikke tage fejl ved her og i lignende Tilfælde at antage, at der derved i Almindelighed er tilsigtet en paa A støttet eller fra A i Hovedsagen udgaet Lyd, der nærmest kan tænkes omtrent som Å (ǫ: aabent O). Med Hensyn til ASFRIDR har man et Vidnesbyrd i det samtidige, fremmede „Osfredus“, og haves end just ikke noget andet saadant, saa behøves det heller ikke, da Sikkerheden ligger i mangfoldige Enkeltheder i Sproget, baade det gamle og det nyere, og i Dialekternes Beskaffenhed, især deres Rigdom paa mangfoldige Lydafændringer (endog næsten ubetegnelse).

Grunden til, at det saaledes her omhandlede Tegn har ligesom en oprindelig tvedelt Betydning, maa vel søges i, at O ej er en saa oprindelig Selvlyd som A, I, U, men er fremgaaet paa forskellige Maader af A og U. A er her, skjönt sammenskrevet med UI uden Skilletegn — som paa Snoldef-Stenen i A SALHAUGUM, jfr. S. 14 og desuden S. 22 om nogen S sammenskriven i Almindelighed —, noget for sig, nemlig Isl. á, vort „paa“ (ifølge den noget besynderlige Form, der er blevet staaende baade i

dansk og svensk Skriftsprog, men i nogle af vore Dialekter dog lyder endnu omtrent som i Indskriften, og ligeledes er tilbage i Svensk å, bestaaende ved Siden af på, f. E. å rådhuset) ¹⁾. Det styrer UI KNUBU, egentlig da KNUBU, hvormed UI er sammenstillet.

UI var, kan man vel sige, den gamle Tids højeste Udtryk for hvad der var helligt og højtideligt. Ligesom det i denne Indskrift er forbundet med KNUBA, danner det paa Bække-Stenen (paa Marken) den første Halvdel i Kvindenavnet, Isl. Vebjörg, og forekommer saaledes med Sikkerhed to Gange paa vore Runestene, (og mulig endnu i et Navn paa Gylling-Stenen). UI synes tidlig at være forsvundet af Sproget, hvorfor det af os nu kun kan gjengives ved et helt andet Ord, f. E. Helligdom. Dog er det bevaret i mange Stedsnavne, og som saadanne kunne nævnes: Vi-Bæk, Vi-Lund, Vi (Sogn), Vis (Herred) i Slesvig, — Viborg, Viby, Vium (egentlig Dativ Plural.) paa mange Steder. Flere af disse forekomme desuden oftere. I det hele er denne Oprindelse i slige Navne utvivlsom, dog maa derved, som altid, anvendes nogen Forsigtighed, idet undertiden den nærværende Form paa et Navn kan forlede til at søge „Vi” deri, skjönt det ikke er Tilfælde, som i Visby ved Tønder, der forhen skreves Vistaby, — eller omvendt „Vi” kan være deri, skjönt det igjennem Tiderne har faaet et ganske andet og vildledende Udseende. Hejnsvig har saaledes intet med „Vig” at gjøre, hvilket da ogsaa Beliggenheden ved det sydlige Jyllands Højderyg forbyder, men Stedets gamle Navn er, ifølge den (endnu uudgivne) saakaldte „Avia Ripensis” (fra 14—15. Aarh.), derimod Hinghælsvi, formodentlig Heghnælsvi, hvorved uvæntet et Lys turde kastes paa det tilsyneladende paafaldende Forhold, at denne Egn, hvortil — lidt fjærnere — ogsaa hører det her ovenfor (jfr. S. 21—26) nævnte Bække, forhen öjensynlig har været meget fremmeligere og haft langt mere Betydning end i senere Tider.

¹⁾ Paa Falster-Stenen findes ogsaa A styrende et Lands Navn, saavidt det kan ses, (Bogstaverne ere tildels utydelige), men dette A staar udskilt med to Punkter efter.

Det af UI dannede Verbum, der endnu fuldstændig er bevaret i vort nærværende Sprog: at vi-e, vi-et, osv., forefindes paa Glavendrup-Stenen i den navnkundige Paakaldelse **PUR UIGI PASI RUNAR**, Isl. Þórr¹⁾ vígi þessar rúnar. Stemrende med den gamle danske Tunes UI (som ogsaa var den i Syverrig gjængse Form) er, som det vil ses af det nys anførte, Selvlyden i det deraf dannede Verbum i Isl., men Substantivet, der ej er noget hyppigt Ord, hedder dog altid i Isl. „Ve”. Noget tilsvarende til UI **KNUBA** har Isl. ikke, vel næppe engang Ve-björg uden som Navn paa den jydsk By; en Anvendelse i Stedsnavne finder heller ikke nær saa hyppig Sted som i Danmark, og naar det sker, saa er det ogsaa med Bibeholdelse af „Ve”, — og ligeledes i Norge, f. E. i „I Veum”, (hvored det styrende lille Ord er bevaret, som er gaaet tabt foran det danske „Vium”), der er Navnet paa en Gaard i Øvre-Thelemarken. Derimod har Isl. Ve-bönd (omkring Offer- og Tingstederne), — hvormed dog det ovenanførte heghnælsvi vist ikke er uden Sammenhæng, jfr. „i hæghnæthe skoghe” i Skaanske Lovs

¹⁾ Det er den eneste af Nordens gamle Guder som saaledes findes paakaldt, men her rigtignok paa en Maade, der vejer meget. At det just er Thor det er sket med, er vist ej tilfældigt, da fortrinsvis, som alle vide, netop efter denne Guddom mange Minder ere tilbage i forskjellige Henseender især i Navne og i overleverede Forestillinger; endog den oprindelige Selvlyd U, der er aldeles fast paa Runestenene i alle Navne afledte af **PUR**, og kommer frem i „Thur Deus” hos Dudo (jfr. S. 75), men i Isl. er forsvundet, er blevet bevaret ganske overensstemmende med **PUR** og uforandret, i det mindste i den vestjydsk Dialekt. Dette U vilde nu ellers mulig kun kunne sluttes deraf, at y i Isl. Þyri og Saxos Thyra er fremkommet derved, at **PURUI** — som ej blot forekommer brugt om Thyre Danebod paa Jællingekredsens 4 Runestene, men ogsaa, som et ellers ej ualmindeligt Navn om andre Danekvinder, paa Sædinge-Stenen og Skivum-Stenen — kunde antages at have en Art Omyld paa Grund af, at der til **PUR** föjedes UI, skjönt det dog er muligt, at det ej forholder sig saaledes. Men i ethvert Fald vilde Þyri og Thyra være uforstaaeligt, med Hensyn til Oprindelse og Beskaffenhed, uden Runestenenes fyldige og gamle **PURUI**. Endnu kan erindres, at der af andre Gudenavne kun forekommer tvende i Navnesammensætninger i vore Runeindskrifter, nemlig i den store Skjern-Stens **UPINKAUR** (en »Othincarus« er allerede 988 fremtrædende inden Kirkens Omraade, ej at tale om den anden mere bekjendte af samme Navn allerførst i 11. Aarhundrede, hvormod Isl. ej har dette Navn, men i Styrkár et Navn, hvis Slutning ogsaa oplyser Slutningen i hint), — og i Sjellef-Stenens (med stungen U skrevne) **FRAUSTAIN**, Isl. Freysteinn, hvis første Del tydeliggjør haade Saxos »Frø«, og tillige at denne hans Form er meget yngre.

10, 1 fg. og 11, 1 fg. Hvor meget „Ve” betyder og kan omfatte, faar man i det hele et Begreb om ved det højtidelige Udtryk i Hyndluljóð i Edda (Rasks Udg. S. 113):

„Nú er ravk ravkra,
riþa yþ skulom
Valhallar til
oc vess heilags”.

Ved KNUBU, i Nominativ KNUBA, er der noget særegent i Formen i Forhold til Isl., ligesom ved UI og næsten alle Ordene, som her ere nærmere omhandlede. Dog er Meningen ikke usikker. Der kan ikke være nogen grundet Tvivl om, at KNUBU, styret i Dativ af A, og sammensat med UI, er Udtrykket for det Sted, hvorpaa Mindestenen var rejst, og at derved tilkjendegives, at det var et, af Naturen dannet, noget højtliggende Sted, der be-
tragedes med Ærbødighed som en Helligdom, mulig allerede paa Grund af den naturlige Beskaffenhed, hvilket ellers vides hos Forfædrene stundum at have været Tilfælde, — men i hvert Fald som indesluttende flere Grave, enten saa disse have tilhørt en Familie, eller Stedet har været fælles i et noget større Omfang. Ovenfor S. 45 er Ordet gjengivet ved Høj, skjönt Banke eller Bakke snarest maatte være den tilsvarende Betegnelse, men derved vilde dog let den rigtige Forestilling, som uvilkaarlig ligger i „Høj”, noget bortledes, og det fejler næppe, at jo en Høj tillige er blevet opført til Amindelse paa den af Naturen noget høje Plads; ogsaa vilde, ved Benyttelsen af „viet” om Stedet, det ny Udtryk være kommet UI nær, men dertil vilde igjen let knytte sig Tanken om „indviet” efter vort Begreb nu. Desaaarsag er saaledes Udtrykket „Helligdoms-Höjen” valgt til en formentlig tydelig Gjengivelse.

KNUBA kan forsaavidt ikke nærmere oplyses fra vore Runeindskrifter, — det skulde da være, at Roden i det enestaaende Mandsnavn KNUBLI, som findes paa Bække-Stenen (ved Kirken; jfr. S. 26), skulde være den samme som i KNUBA; men

alligevel savnes der dog ikke i Sproget hverken ældre eller nyere Vidnesbyrd med Hensyn dertil. Ordet „Knub”, tidligere „Knubbe”, der endnu bruges om en fremstaaende Ting (Træknub, osv.), kan med Føje betragtes som en Lævning af KNUBA, baade hvad Form og Betydning angaar. „Cnubbe”, der forekommer som Tilnavn for en Mand i Ellemsyssel omtrent 1270 (i det nordvestlige Slesvig, jfr. Script. rer. Dan., 5. 620), er uden al Tvivl det samme Ord, — Tilnavne toges som bekjendt ofte fra en eller anden Naturgjenstand. Og endelig var ifølge Ólafs Saga Tryggvasonar (den større, udg. i Kjøbenhavn 1825) 1. 63. Kap. netop Isl. Gnúpa (som Runeordet her ogsaa kunde læses) Navnet paa en af Smaakongerne, der i Kong Gorms Tid bleve betvungne. At Gnúpa, hvori en Betydning i Henhold til KNUBA maa være at lægge, ogsaa bruges som Navn, stemmer ganske med en saadan Brug af lignende isl., f. Ex. baade af Isl. Kollr, jfr. jydsk „Koll”, svensk „Kull”, og „Kollen” og „Kullen” om et bestemt højt Sted, og det som „Coll” hos Saxo forekommende Mandsnavn, lib. 8. p. 381 og oftere, ed. Müller, — og af Isl. Steinn, der som Mandsnavnet Sten endog hos os endnu er brugeligt.

I det ovenstaaende tilstrækkelig tjener til at belyse KNUBA som Olddansk i Indskriften, understøttes det af Isl. gnúpr og gnípa, der maa anses som sideordnede KNUBA. Disse Ord betegne forsaavidt noget mere, end der kan tillægges KNUBA, da, som Følge af Islands naturlige Beskaffenhed, gnúpr betyder en Fjeldtop og gnípa en Afsats paa en saadan, (gnúpr bruges vel kun paa enkelte Steder og især i ældre Stedsnavne, og gnípa ikke i Navne, mere i daglig Tale), men den egentlige Betydning er ens eller dog omtrent ens. — Gnípa skrives vistnok stundum gnýpa, hvilket dog kun er en nyere Unøjagtighed, da de ældste Haandskrifter fastholde í, og det er derfor ikke et Slags Omlyd, der her er tilstæde, men saaledes findes oftere i forskjelligt Kjon to jævnsides staaende, lidt afvigende Former. I gnípa haves

desaarsag ikke Runestenens KNUBA — selv om man vilde læse dette GNYPA, hvilket vilde være ligefrem sprogrigtig muligt —, men dette er i saa Fald en Form for sig, der ej er tilstæde i Isl. Og at der i Gjengivelsen maa saaledes skrives KNUBA turde med Sikkerhed ligge i de ovenanførte danske Lævninger af et saadant Ord.

Ihvorvel UI KNUBA ej forekommer nu andensteds, er det dog med Bestemthed at betragte ikke som et Nomen proprium, men som et Appellativ, altsaa et almindeligt Udtryk om de flere — for ej at sige mange — Steder rundt om i Landet, hvor der fordm maa have været Sidestykker dertil. (Et værdifuldt Bidrag i den Henseende afgiver den ene af Hellestad-Stenene ved Lund i Skaane. Vel har den ikke UI KNUBA, men da Indskriften, der endog er versformet, endes:

NU SKAL STA(N)TA

STIN A BIARGI

og BIARG altsaa bruges om Mindestedet, er dette ogsaa her betegnet paa en ualmindelig, og ligesom mere omfattende Maade. Det er ogsaa vel at bemærke, at der er 3 Hellestad-Runestene, og at de alle høre sammen, da en og samme Mand nævnes paa dem alle tre; upaatvivlelig have de været knyttede til samme Plads „BIARG“). Hvorledes en saadan, mulig nedarvet, ærværdig Gravplads har i sin Tid været udstyret paa Aastedet selv, kunne vi nu ikke nærmere angive. En høj Forestilling derom indgyder imidlertid uvilkaarlig Hovedbestanddelen, den anselige, ranke og smukke Runesten, der endnu er tilbage som en, med talende Skrift forsynet, Bøtasten; overalt har en saadan været stillet paa eller ved en større eller mindre (stundum meget stor) opkastet Høj eller paa en naturlig Banke, som har kunnet tildannes til dette Øjemed, — og sædvanlig, om ikke overalt, har der omkring Højene været anbragt Stenkredse, undertiden af mange vældige Stene og af overordentligt Omfang:

Ved foranstaaende omstændelige Forklaring og Behandling af de enkelte Ord er Indskriftens Sprog blevet, saavidt muligt, oplyst ved en gennemgaaende Jævnførelse med de danske Runeindskrifter i Almindelighed og ved en bestandig Benyttelse og Inddragning af Isl. Islandsk, det mere bekendte, er blevet anvendt til at belyse det mindre bekendte, det egentlig Danske. Forsaavidt er det besynderligt, at det skal være saaledes. Men Isl. ligger for Dagen i en stor og rig gammel Litteratur, der, naar man blot nogenlunde vil, er let tilgængelig, og endda støttes, selv endnu, af det levende Sprog, hvorimod Indskrifterne, der danne Rune-Litteraturen — med en vis Grund kan dette Udtryk vel bruges — maa opsøges for det meste paa meget adspredte Steder rundt om i Landet, og de have i det hele hidtil haft den Vanskjæbne, at de ofte betragtes som et Slags Mærkværdigheder, henhørende til „Oldsager“, eller som „halvudslettede“ Skriftstene med en dertil kun løst tilknyttet og uklar Forestilling om det der ligger i denne Skrift, — og ikke som det, de i Virkeligheden ere, nemlig Sprogets, Modersmaalets ældste Mindesmærker, altsaa ret egentlig i Fædrelandets gamle Sprog, opbevaret paa en ejendommelig og uforgjængelig Maade og fra en Tidsalder, der ligger langt forud for den Tid, da der ellers kan være Tale i disse Lande om skreven Litteratur af nogensomhelst Art. Saa nødvendig Isl. end er, saa er dog Sproget, som det findes paa vore Runestene, ligeledes et nødvendigt Led i vor Kundskab, og det ikke blot med Hensyn til det nærmeste Hjem, men i Almindelighed. Har Isl. end saa stort et Fortrin ved Fuldstændighed og mangeartet Afbenyttelse, saa erstatter Runesproget tildels igjen, hvad det paa den Maade mangler, derved at det gaar langt længere op i Tiden, at det — ogsaa med vedbørligt Hensyn til de tidligste isl. Haandskrifter — er meget ældre, og i sit Væsen nærmere det oprindelige Udspring, saavel hvad Ordene som Tegnene angaar, meget nærmere. Betragtes saaledes den her omhandlede

Indskrifts Enkeltheder efter den i det foregaaende givne Udvikling, vil det endog meget let strax kunne ses, at der overalt har været Forskjellighed og Afvigelser fra Isl. at omtale og drøfte, ja endog — med Undtagelse af SUN SIN — ved hvert Ord, nemlig ved Navnet ASFRÍÐR har det været Tilfælde, ved Verbet GARÐI, ved KUMBL med Hensyn til den særegne Brug af Pluralis, osv. Deri er intet paafaldende, det kunde ikke være anderledes paa Grund af den store Afstand baade i Tiden og Rummet. Endnu den Dag i Dag bevirke, som en opmærksom Iagttagelse viser, selv smaa Afstande altid nogen Forskjellighed, og Sprogene ere stedse i en bestandig Bevægelse. Det er som en fjærn Erindring af denne tidligere Sprogtilstand i Danmark, naar selv Isl. ofte bruger Benævnelsen „dönsk túnga“, öjensynlig endog jævnlig som et ærværdigt og höjtideligt Navn, om Sproget baade paa Island selv, i Sverrig og i Norge. Det mest betydende, skjönt ej det mest benyttede, Udsagn er uden Tvivl det, der findes i den islandske Fristats Lovbog „Grágás“¹⁾ — dette store Bevis paa en overordentlig Udvikling — i den Afdeling, hvori Thingsordningen „Þing skapa þattr“ omhandles. I sammes Begyndelse hedder det nemlig: „ÞAN MAN scal eigi i dom nefna. er eigi hefir mal nvmít. i barn æskv. a danska tvngv. apr hann hefir verit. III. vetr a íslandi. eþa lengr“. Ved denne mærkværdige og ældgamle Retsbestemmelse om, at den, der skulde være Dommer, skulde „have lært i Barndommen at tale paa den danske Tunge“, bliver paa en overraskende Maade Sproget, navnlig ogsaa som det lærtes og taltes paa Island i den tidligste Blomstringstid, benævnt ikke efter Landet selv, og ikke efter Moderlandet Norge, hvorfra den

¹⁾ At den skulde skriftlig optegnes, vedtoges paa Althinget 1117. Det anførte Sted findes i Vilh. Finsens Udgave, (1852), 1. Bd. S. 38 og i den Arnamagnæanske Udg. (1829) Tom. 1., pag. 16. De tvende Codices, hvori Grágás er opbevaret, høre begge til de meget gamle islandske Haandskrifter, det vil sige til det 13. Aarhundredes anden Halvdel, og desuden er der Codex-Brudstykker, som høre til det allerældste, skrevet paa Island, der endnu er til, — altsaa fra Tiden 1190—1200.

allerstørste Del af Landnamsmændene vare, men væsentlig efter det fjærnere og, som det synes, mere udenfor disse Forhold staaende Danmark ¹⁾. Det er bekjendt, at Dani osv. ofte brugtes i

¹⁾ Til dette Udsagn, der har ligesom en særegen Fæsthed, slutter sig en Bestemmelse i samme Lovbog, i Vigslóði 37. Kap, hvoraf Benævnelsens Omfang tydelig fremgaar. Ordene lyde efter Codex Arn. Magn. i den Arn. Magn. Udg. Tom. 2., p. 71—72 saaledes: »Ef utlendir menn verða vegnir a landi her danskir eþr sønskir eþr norrönr, or þeirra konga veldi III, er var tunga er, þar eigo frændr þeirra þær sakir, ef þeir ero ut her, en af öllum tungom öþrom enn af danskri tungu, þa a engi maþr her« osv. (I Vilh. Finsens Udg., efter Cod. reg., S. 172 saaledes: »Ef utlendir menn verða vegnir her a lande danscir. eða sønscir eða noRönr. þa eigo frændr hans söc ef þeir ero her alande vm þav III. konvnga velle er or tunga er. En vigsacar vm vig utlendra manna af öllom londom öðrom en af þeim tungom. er ec talða nu. þa á her engi« osv., — altsaa, med Hensyn til hvad det her kommer an paa, med Udeladelse af Udtrykket »af danskri tungu«, som der her ikke ligger Vægt paa, da »a danska tvngv« findes i det her ovenfor anførte Sted, men med Bibeholdelse af »er or tunga er«, som er meget væsentligt). — Som Exempel paa Brugen i Isl. af »dönsk tunga« om Sproget i Sverrig, endog i selve Landets gamle Hoveddel, kan anføres følgende Sted af Hervarar Saga (i N. M. Petersens Udg. 1847, S. 7): »Einn jólaaptan—þá strengði Hjörvarðr heit at bragarfulli, — at hann skyldi eiga dóttur Yngva konungs at Uppsölum, — þá mey er fegrst var ok vitrust á danska tungu«. Og ligeledes som Exempel om Sproget i Norge, af Flateyjarbók (1. Bd. 1860, S. 567—68): »Margir dreingir ok hreystimenn girntuzst til hans (Kong Harald haarfager) sakir uelsetningar fegiafa ok hirdpnyde sua sem segir þiodulfr hian huinuerske. — Þeir launudu konungi gjafr med lofsordum þeim er allri mun nidr leggiazt medan dönsk tunga gengr«, i hvilke sidste Ord — svarende til Runestenenes Udtryk »medens Stenen lever« — et Önske om Varighed er udtalt, der, skjönt tusindaarigt, hidtil er blevet og fremdeles vil blive opfyldt. Til disse vægtige Udsagn om de forskjellige Lande kan endnu föjes, at i den prosaiske Indledning i den yngre (eller Snorres) Edda til det ældgamle Digt »Grottesangen«, hvis Skueplads er Lejre, bruges »Nördmenn« som Benævnelse for alle Nordlandenes Indbyggere sammen med »dönsk tunga« om alles Sprog; det hedder nemlig (i Rasks Udg. 1818, S. 146, efter Codex regius): »firir því at Fróþi var allra konunga rikaztr á norðrlavndum, þá var honum kendr friðrinn um alla danska tungu, oc kalla norðmenn þat Fróþa-frið«. (Af Landenes og Folkenes Benævnelser er det alene »Danmörk«, »Danir« og »dansk«, der forekomme i den ældre Eddas Kvad; Islands kunde jo slet ikke væntes, da dets Opdagelse faldt saa sent).

Benævnelsen »norræn tunga« eller »norræna«, der skylder alene Norge sin Oprindelse, bruges blot om Sproget i Norge og Island. Det findes ikke en eneste Gang i Grágás, hvor dog saa meget gammelt er bevaret, og i Fortalen til Heimskríngla ytrer Snorre: »Ari prestur hinn fróði ritaði fyrstr manna her á landi (Islandi), at norrœnu máli fræði bæði forna ok nýa«, mens Snorre ligeledes i samme Fortale tillige siger (mulig med Henblik alene paa Ynglinga Saga): »Á bók þessi let ek rita fornar frásagnir um höfðingja þá er ríki hafa haft á norðrlöndum ok á danska tungu hafa mælt«. »Norræna« har, som en mere indskrænket Benævnelse, ikke det höjtidelige Præg, der paa mange Steder ligesom er knyttet til »dönsk tunga«, men det har, navnlig efter at Forandringen fra det gamle Sprog var foregaaet i Danmark og Sverrig, sin fulde Berettigelse saavel for gamle som ny Tider.

en lang Tid af udenlandske Skribenter om Nordboer i Almindelighed, men der er stor Forskjel paa, om et saadant Navn bruges af fremmede ¹⁾ eller af indenlandske Folk (indenfor Nordens Grændser nemlig og forsaavidt som dette, fra Sprogets Side, med god Grund kunde betragtes som en Helhed). Aarsagen kan i begge Tilfælde ikke være ganske den samme; hos hine kan der tænkes flere Grunde, men hos disse synes Grunden kun at have kunnet være den, at det var ubevidst en Benævnelse som „a parte potiori“, ifølge en Tilstand, der maa have haft en stor Indflydelse, og i Tiden ligget langt forud for Islands Opdagelse. Snarere end paa Herredømme synes der at være Anledning til at tænke paa en deri lagt kulturhistorisk Antydning. Benævnelsen „dansk Tunge“ tilføres os paa denne Maade fra det høje Norden, hvor man længe i en udmærket Grad forstod at samle og bevare de fælles nordiske Minder, — ikke som en tilfældig Ytring, men saaledes, at den gjentagne og højtidelige Brug deraf er en Kjendsgjærning. Dette af selve den gamle Tid hævdede Navn for Sproget i Danmark (ligesom i de andre nordiske Lande), som det var i den Tid, der sluttede med Runeindskrifterne — af hvilke alene vi kunne forstaa, hvad Meningen er af hint Isl. dönsk túnga — kunne vi ikke noksom agte paa. For Kortheds Skyld, og paa Grund af at „ældste Dansk“ meget rigtig bruges af N. M. Petersen i det fortrinlige Skrift „Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling af Stamsproget“, 1. Del, 1829,

¹⁾ Som en endnu tilbageblevet Erindring heraf maa det vistnok betragtes, naar „Danske Konungen“ forekommer i norske Kjempeviser (i Thelemarken), som hvile paa Sagnkredsen om Kong Artus, skjönt denne menes ved hint Udtryk. — Med Hensyn til de hos Dudo — „rerum Aquitanicarum scriptor“ som Saxo i sin Histories Begyndelse kalder ham — forekommende mærkelige Steder om „lingva dacisca“, (jfr. i lib. 2. pag. 76, i lib. 3. pag. 99, 100, 112 i Historiæ Normannorum scriptores, ed. Duchesne, 1619), da er det at erindre, at Dudo, hvis Værk slutter med Udgangen af 10. Aarhundrede, vel er en udenlandsk Skribent, men at hans Krønike dog, af let begribelige Grunde, ikke er uden nordisk Paavirkning, og at den desaarsag har en umiskjendelig Lighed med den nordiske Fortælling og bringer ligefrem til at tænke paa en islandsk Saga.

om det af og fra Oldsproget udviklede nyere Sprogs første Tidsrum, vil det mulig være rigtigst at bruge Benævnelserne „Olddansk” isteden, — og da saaledes at „Oldnordisk” ved Siden deraf maatte bruges som Fællesnavn tillige for Oldnorsk og Oldsvensk (og strængt taget med Udelukkelse paa dette Sted af Islandsk, hvori da naturligvis ikke ligger nogen Mangel paa fuldeste Anerkjendelse af Isl. som en stor Helhed og som stor Sprogskat, men Isl. er som saadant altid kjendeligt, og blev først til i en egen Udvikling i en senere Tid, efterat der var begyndt at indtræde, tildels endog stor, Sprogforandring i Hovedlandene). Det vil saaledes (skjønt det er almindeligt) være urigtigt, for at nævne et Par her nærliggende og bestemte Exempler, at sige, at det danske „viet” kommer af Isl. ve, men man bör sige, at det kommer af Oldd. vi, Isl. ve (o: hvortil det sidestillede i Isl. er „ve”); — og ligeledes at „Knub” kommer af Isl. gnúpr, da det bör hedde, at det kommer af Oldd. KNUBA, Isl. gnúpr. Det gjængse, uden videre at sige „af Isl.”, fremkalder let den Forestilling, at Sproget her ligesom er kommet deraf og har en yngre Karakter, mens netop det omvendte finder Sted. Desaaarsag kan det ikke være rigtig med Rask, i hans Forklaring f. E. af Tirsted-Stenen, indført i Nyerups (iøvrigt meget ubetydelige) paa Tydsk udgivne „Verzeichniß der in Dänemark jetzt existirenden Runensteine”, 1824, strax at gjengive en Runestens Indskrift som Isl., da det kun kan ske ved at paaføre Isl. et Klædebon, som det aldrig har haft, og ved at berøve Indskriften dens særegne Ejendommelighed ¹⁾, der saa meget mere er tilstæde, som Runeindskrifterne oftere maa henføres til Tiden endog för Islands Opdagelse. Men Runeindskrifterne bör, som her forsøgt, først gives lige efter

¹⁾ AFT i den nævnte Tirsted-Indskrift giver Rask saaledes ved æft, men det er en utilstrækkelig Tillæmpning efter Isl., da A utvivlsomt hører Ordet til, og om end A og I maa bruges i Runeskriften i Stedet for det isl. Skriftsprogs æ eller e, saa kunne dog disse paa ingen Maade bruges, naar hint Ord skrives UFT, jfr. S. 54—55.

Runebogstaverne, saa nær som muligt, i Olddansk og derefter til videre sproglig Sammenligning og Befæstelse i Isl. Er man ej fremmed for Runetegnene eller for det gamle Sprogs Bøjninger og Væsen, vil den nærværende Dansk ej være saa fjærn fra Olddansk, som det ved første Öjekast maatte synes, — hvilket vel ogsaa noksom turde fremgaa af den Indskrift, som her har været gjort til Gjenstand for Udvikling og Forklaring.

Tiden, som dette Mindesmærke tilhører, er givet ved Sproget, i det dette afgiver en sikker Prøvesten derfor. Det er aldeles bevisligt — hvilket ogsaa vil længere frem nærmere blive paavist — at det gamle Sprog ikke i Danmark holdt sig længer end omtrent til Udgangen af det 10. Aarhundrede, eller i det højeste ganske kort derefter — og saa endda ikke uden tydelige Spor af en begyndende Forandring, da den nyere Sprogform, den nærværende Dansk, i sin ældste Skikkelse allerede udviklet var tilstæde noget før det 11. Aarhundredes Slutning. Under den fuldkomne Omdannelse af alle Samfundsforholdene, som fandt Sted navnlig i Tiden 1000—1050, kunde heller ikke den, nu i sit Grundvæsen rystede, gamle Tids Sprog holde sig. Men altsaa kan en Indskrift som den nærværende, der har Sproget uden mindste Fnug eller Anstrøg af det ny, ikke sættes med nogen- somhelst Grund ud over 10. Aarhundrede. Dette danner en bestemt Grændse, indenfor hvilken man har at holde sig, og om end denne kun kan sættes saaledes bestemt nedad og ikke opad, saa følger det dog af sig selv, — det modsatte vilde være urimeligt —, at mange Runestene tilhøre et langt Tidsrum opad, og at der ved Siden af Sproget er forskellige Ting at tage Hensyn til, som bidrage til nærmere Kundskab i den Henseende. Ved denne Indskrift er det saaledes at paaagte, at den findes i Landets oprindelig sydligste Del, ikke langt fra Grændsen, der ogsaa altid vedblev at være en mærkværdig Grændse for Mindesmærker af den Art. Som bekendt var det tidlig i 9. Aarhundrede, at

denne Del af Landet allerede var Skuepladsen for de Bestræbelser, som vandt almindelig Sejr i Riget ved Aar 1000, og som vel ikke uforstyrret fortsattes i den hele mellemliggende Tid, men dog kun afbrødes noget, for stedse at komme stærkere igjen. Betænkes det saaledes, at den ny Tro ved Aar 850 bevislig der havde sikkert Fodfæste og en ikke ringe Udbredelse¹⁾, og fremdeles at der allerede er et Pavebrev²⁾ fra omtrent 864 til Kong Erik den yngre, og at endelig en Biskop („episcopus”) derfra, hvor der altsaa i det mindste maa have været en ikke ubetydelig Menighed, var tilstæde ved et Concilium (i Ingelheim) 948, er man næsten nødt til i det mindste at henføre dette Mindesmærke — paa selve Bispesædets Sted — til 10. Aarhundredes første Halvdel. Og betænkes det yderligere, at UI KNUBA — saaledes som det ovenfor omstændelig er forklaret — tilkjendegiver en Hengivelse i og en ligesom uantastet Dyrkelse af det gamle, saa ligger det nærmere herved at tænke paa Tiden, som den var för 10. Aarhundrede. Vil man af Forsigtighed, for ikke paa nogen Maade mulig at sige for meget, ikke i Tidsansættelsen

1) Paa en endog overraskende Maade fremgaar dette af Remberti vita Ansgarii, cap. 21. Efterat det der er berettet, med hvilken Velvillie og Tillid Ansgar blev modtaget af Kong Erik (den ældre, Godefreds Søn) og at han gav Lov til en Kirkes Opførelse i Slesvig By, hedder det nemlig videre: »data pariter licentia, ut, quicumque vellet, in regno suo fieret christianus. — Gratia dei in eodem loco fructuosius crescere cæpit, multi namque ibi antea erant christiani. — quorum quidam primores ipsius vici habebantur, et gaudebant, sibi facultatem datam christianitatem suam observandi. Quorum exemplo multi quoque alii et viri et fæminæ, relicta superstitiosa idolorum cultura, ad fidem domini conversi baptizabantur. Factumque est gaudium magnum in ipsò loco etc. — Stilles herimod Udeladelse som de i Gullands-Sagaen (i »Gutniska Urkunder«, udg. af C. Sæve, 1859, S. 32): »tröpu menn a hult ok a hauga, wi ok stafgarða, ok a haipin guð« osv., hvori de tidligere stedfindende Forhold skildres, saa bliver det utvivlsomt, at det, der under den gamle Religionsdyrkelse havde laant disse Gjenstande sin bedste Glands, var ved den Tid paa disse Steder dels forsvundet dels rystet i Grundvolden.

2) Dette, indført i »Acta Sanctorum« Febr. Tom. 1., pag. 407, er udstædt af Pave Nicolaus 1. »Horico regi Danorum«, og Paven siger heri iblandt andet, at der var blevet ham berettet med Hensyn til Kongen »de fide tua, quam etiam ante baptismi gratiam per prævenientem dei misericordiam iam habere dinosceris«.

gaa ud over 10. Aarhundredes tidligere Halvpart — skjönt Tiden maa, naar Sproget er det gamle uberørt, ansættes i Henhold til Indholdet og de dermed forbundne Omstændigheder — bliver det dog vel at erindre, at denne, Stedet ret egentlig tilhørende, Runesten og dens Indskrift nødvendigvis i ethvert Fald har sine store Forudsætninger paa Stedet selv, og det ej alene, naar man tager Hensyn til Kundskaben om Runerne, men ogsaa tillige til det væsentligere, til Øvelse i at bruge dem smukt og Ævne til ved Hjælp af dem at udtrykke Sproget rigtigt og paa en sikker og uddannet Maade. Selv om man endog kun betragter denne Runesten i Forhold til Haverslund-Stenen, der findes paa et meget nordligere Sted, er det klart, at der er et stort Spring fra en Indskrift, der blot bringer det til at angive ene og alene et Navn, til en saadan som nærværende, hvilken ved sit Indhold, sin Skjönhed og sin Størrelse aabenbart giver tilkjende, at det var en Skik i Landet, om ikke Sædvane, at rejse slige Mindesmærker.

Det viser sig saaledes, at ikke blot det 10., men ogsaa i det mindste det 9. Aarhundrede nødvendig behøves for at kunne omfatte Runestensindskrifternes første Fremkomst, almindeligere Brug og fulde Udvikling over hele Landet. Upaatvivlelig er endog dette Tidsrum snarere for kort, end for langt ¹⁾.

Den Vigtighed, som denne Runesten har i og for sig ved Sproget og Tiden, forøges ved Stedet, hvor den hører hjemme, og ved Hensynet til af hvem, den der er sat. Den er fundet sydost for den nærværende By Slesvigs yderste Udstrækning,

¹⁾ Det er desaarsag i Virkeligheden væsentlig rigtige Ytringer, der i et i den seneste Tid udkommet tydsk Skrift om det gotiske Sprog ere fremsatte lejlighedsvis baade om Sproget paa Runestenene og deres Alder, nemlig — »die altnordischen Runensteine, deren grammatische Formen dem Gothischen noch so auffallend nahe stehen«, og — »die ältesten unter den altnordischen Runensteinen, deren Alter den gothischen Denkmalen schwerlich viel nachstehen wird«. Kun maa der herved ej tænkes just paa Ulphilas's Levetid, men paa den Tid, da gotiske Haandskrifter endnu bleve til, eller dog kunne antages endnu at have været i virkelig Brug.

omtrent i $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvejs Afstand, et Stykke sydost for den inderste Arm af Danevirke, og tilhører saaledes Haddeby Sogn, der gaar lige op til Slesvig By, men endnu har Navnene „Byested”, (det findes bogstavelig paa denne Maade skrevet i Jensens fra alle Sider anerkjendte Værk „Kirchliche Statistik des Herzogthums Schleswig”, 1841, S. 1096), „Bustrup”, „Steksvig”, Osterlid (o: Østerlide — paa Grund af Beliggenheden) osv. Man har hidtil i Almindelighed tillagt dette Sogn den Mærkelighed, at det havde den ældste Kirke i Riget, hidrørende fra selve Ansgarius, hvilket dog er en Fejltagelse, begrundet i en Forvexling med Hedeby, Slesvigs gamle Navn. Til Erstatning for denne formentlige Herlighed har Sognet imidlertid faaet den virkelige og store Mærkværdighed, at det, skjönt saa kort fjærnet fra Slesvigs Sydgrændse — som tillige er den brat afbrudte Grændse imod Syd for Runemindesmærkerne — har indesluttet tre af de skjønneste danske Runestene, saa det i den Henseende kan sættes ved Siden af, om ikke over de Sogne, som ellers paa den Maade staa fremmest, nemlig Jællinge, Bække og Söndervissing. Uden al Tvivl har Stenen staaet paa en af Höjderne ud for Vedelsprang, fra hvilke der haves en fri og vid Udsigt over Egnen, og disse Höjder maa endnu, naar man tænker sig den gamle Tids Sæd og Fordringer, synes skikkede til Mindeplads og ligesom uvilkaarlig indbydende dertil. Sandsynligvis er det derfor dem, der have været eller afgivet den UI KNUBA, hvorom Indskriften mælder. Endnu ses paa dem flere opkastede smaa Höje, og det er vist, at den fjerde i Rækken her af Runestenerne fandtes der. Den ovenfor givne smukke og naturtro Afbildning viser, at nærværende Runesten har en lige saa rank som anselig Skikkelse, og den maa paa Stedet selv i de oprindelige Omgivelser have været baade et ærværdigt og storartet Minde.

I det den er sat over en Sön, er det gaaet dermed, som der staaer i Edda, i Hávámál 73 (Rasks Udg. S. 19):

„Sialdan bautasteinar
standa brauto nær,
nema reisi niþr at niþ“.

Men ved at være „efter Sön“ hidrører Indskriften uden al Tvivl fra en Beboer paa Stedet. Dette, der i og for sig er det sandsynligste, bliver utvivlsomt, naar det tillige betænkes, at Mindesmærket blev sat paa et viet, helligt Sted (UI KNUBA), der vist kun har tilhørt en Familie eller nogle enkelte. Denne Beboer maa naturligvis søges i Hedeby (Slesvig) eller i den nærmeste Omegn imod Syd, og det er saa langt fra, at der er noget til Hinder herfor, at dette tværtimod stemmer med alle forhaandenværende Omstændigheder. — Hvor kort Indskriften end er og jo efter sin Natur maa være, og hvor lidt indholdsrig den end kunde synes at være, naar den kun flygtig bedømmes, vil dog den her givne Udvikling forhaabentlig kunne tydeliggjøre, hvor meget den betyder saavel med Hensyn til Enkelthederne, som i Almindelighed.

Til alt det foranstaaende kommer imidlertid endnu den vigtige og mærkelige Omstændighed, at denne Runesten har en bestemt historisk Tilknytning. Det er bekjendt, at ved Frankernes Angreb paa Saxerne kom de Danske henimod Slutningen af 8. Aarhundrede i Berøring saavel med hine, som med disse, om end i Begyndelsen paa forskjellig Maade. Af frankiske Krøniker — her fandtes dengang endnu ikke saadanne skriftlige Optegnelser — blive vi ligesom paa en Gang gjorde bekjendt med mange danske Fyrster¹⁾ i det sydlige af den Del af Landet, der senere blev kaldt Slesvig. Til „Sigfridus²⁾ Danorum

¹⁾ Deres Stillig og Forhold er ikke tydelig. Langebek nævner Godefreds Fader Harald som »Jutiam australem ut beneficium a Lethrarum rege, ut videtur, tenens«. Aldeles paalidelig er Ottars Meddelelse — henimod Slutningen af 9. Aarhundrede — i Kong Ælfreds angelsaxiske Beretning, at Hovedstedet »æt Hæþum« (Hedeby, Slesvig) den Tid hørte »in on Dene«, under de Danske.

²⁾ Dette Navn svarer, hvad den første Del angaar, til Isl. Sigtrygr, Sigmundr osv.; med Hensyn til den anden Del synes det, at denne Slutningssammensætning har

rex«, den første der nævnes med bestemt Aarsangivelse og Broder til den mere bekendte Godefred (som blev hans Eftermand), flygtede den saxiske Fyrste „Widekindus” omtrent 777 for at finde et Værn imod Karl den store. Som det siden viste sig, var der god Grund for ham til at tage sin Tilflugt just ad denne Vej, da det kun var her, der blev sat en saa bestemt og kraftig Modstand imod Frankernes krigeriske Fremrykken, at her blev Grændsen for deres sejrende udvortes Magt. Dette vil ikke synes underligt, naar det betænkes, dels hvilke store Toge, der hyppig iværksattes för og ved den Tid af Danske vidt ud over Havet, dels hvilken i mange Henseender høj Kultur, udbredt Handel og udviklet Samfundstilstand der öjensynlig fandt Sted, saavel efter hvad der ligefrem siges i udenlandske — navnlig de frankiske — Beretninger, som efter hvad der baade umiddelbart og middelbart ligger i indenlandske uskrevne og skrevne Kilder. Her skäl dette kun paapeges, ligesom de danske Fyrsters Forhold til Frankerne her ikke nærmere skal udvikles, men for Sammenhængens Skyld bemærkes kun, at Sigfred 798 modtog Afsendinger fra Karl, at han døde kort efter, og at hans Broder Godefred haandhævede det tagne og vundne Standpunkt, og at hans Brodersön (Sigfreds Sön) Hemming efterfulgte ham 810 og sluttede Fred med Frankerne. Omstændighederne skildres efter frankiske Kilder (jfr. Script. rer. Dan., Tom. 1., p. 502—3) saaledes: „Condicta inter imperatorem et Hemmingum Danorum regem pax, propter hiemis asperitatem, qvæ inter partes commeandi viam claudebat, in armis tantum iurata servatur, donec, redeunte veris tempore (811) et apertis viis, — congregientibus ex utraque parte utriusque gentis, Francorum scilicet et Danorum, XII primoribus

---

været meget brugt i denne Familie. Foruden Godefred forekommer saaledes ogsaa Reginfred (jfr. Isl. Reginleif). Flere hidhørende Mænd, der hed Sigfred og Godefred, nævnes igjennem hele 9. Aarhundrede — især i Anledning af deres Søtoge imod Frankrig. Paris angrebes navnlig 845 og 886.

super fluvium Egidoram¹⁾, datis vicissim secundum ritum ac morem suum sacramentis, pax confirmatur. Primores autem de parte Francorum hi fuere — — (10 Navne) — — de parte vero Danorum in primis fratres Hemmingi²⁾, Hacuuin et

¹⁾ »Egidora«, der siden afløstes af »Eidora«, viser nøksom, at det f. E. i Jómsvíkinga Saga forekommende »Ægis dyr« kun er et Slags vilkaarlig Oversættelse, paa lignende Maade som i Isl. oftere ved fremmede Stedsbetegnelser. Af »Ægis dyr« kommer Ejder altsaa ikke. Flere have forsøgt at forklare dette Navn, — iblandt dem ogsaa Leibnitz paa en meget daarlig og uheldig Maade. — Om Navnets Oprindelse kan i det hele intet med Sikkerhed afgjøres. — Som det skete 811, saaledes var det ogsaa Tilfælde baade længe efter den Tid og længe før, at Naboerne mødtes ved denne gamle Grændse for at afgjøre sit Mellemværende. I Beretningerne om Forliget 811, som de nu haves, er Stedet ikke nærmere angivet, men oprindeligt har det været med, da flere af de frankiske Annaler her tilføje »in loco qui uocatur«, saaledes at der snart er ladt aaben Plads til Navnet, snart er uforstaaeligt Navn er anført. Kun er det klart, at »super« betyder ovenfor den sydlige Bred af Flodløbet, da det med Bestemthed fremgaar af Kilderne, at Mødestedet før og senere var paa en Ø i Ejderen, formodentlig den hvorpaa den gamle Del af Rendsborg ligger. I Valdemar den førstes Tid holdtes flere Møder, hvorom Saxo beretter, og navnkundigt var, endnu dengang, den der i den sagnhistoriske Oldtid forefaldne Tvekamp imellem Uffe, Søn af den gamle blinde Kong Verhünd — der »hverken var Lejrekonge eller angelsaxisk Konge i England, men herskede over Angler eller Jyder i det 4. eller 5. Aarhundrede«, og synes efter Saxo at have haft Herredømme over det nærværende Slesvig og at have haft et Hovedsæde i Jællinge — og en Søn af Saxerkongen. »Sveno Aggonis«, Saxos Medbroder, fortæller imod Sædvane omstændelig herom i 1. og 2. Kap. i sin ellers korte Danmarks Historie (udg. af Stephanius 1642 og i Langebeks Script. rer. Dan., Tom. 1.) og efterat han ved Ordene: »Vermundi debilitatis fama cum apud Transalbinas partes pererebuisset, elationis turgiditate Teonica intumuit superbia, utpote suis nunquam contenta terminis«, har tilkjendegivet Anledningen til, at den gamle Vermunds Rige forlangtes, beskriver han meget tydeligt Stedet, hvor Tvekampen forefaldt der skulde afgjøre Fordringen, ved at kalde dette »in Egdoræ fluminis mediamne«. Saxo, der ogsaa har alt dette udførligt i 4. Bog, betegner ligeledes Stedet meget tydeligt ved at beskrive »pugnæ locus« saaledes: »hunc fluuius Eldorus ita aquarum ambitu vallat, ut, earum interstitio repugnante, nauigii duntaxat aditus pateat«. (Endog et Aarhundrede efter Saxo siges det udtrykkelig, at Stedet endnu »adhuc« kaldtes efter hin Kamp, og endnu i 15. Aarhundrede nævnes bestemt Stedet »Konungskamp« saavel i tydske som danske Kilder). Svens og Saxos Skildring og Svens mange kraftige Ytringer ved denne Lejlighed vidne baade om, at Sagnet endnu var meget levende, og om at Samtidens fornyede ubehagelige Erfaringer ej havde undladt at efterlade et Indtryk, ihvorvel man af Historien godt vidste, at disse ingenlunde egentlig vare noget nyt, men som før en Gjentakelse af det samme i en anden Form.

²⁾ Af denne Familie var Thyre Danebod, der blev af saamegen Betydning for Riget. De Dele deraf, som hun og Gorm ved sine forskjellige Adkomster endnu ikke kunde samle, navnlig paa Halvøen, dem erhvævede Sønner Harald i sin tidligste Tid. Der staaer udtrykkelig paa det store Rune-Mindesmærke, som han i Jællinge fik sat over Gorm og Thyre, at han »vandt sig al Danmark«. Det er ogsaa vist ikke uden Hensyn hertil, at Thyre paa Gorms Mindesten, ligeledes i Jællinge, over hende

Angandeo¹⁾, deinde ceteri honorabiles inter suos viri, Osfred
cognomento Turdimulo, — — — et alius Osfred, et Osfred

alene, kaldes saa betydningsfuldt TANMARKAR BUT, — för fattedes der noget. Og overhoved turde i disse, for al Fremtid indgribende, store Begivenheder Grundten være at søge til, at de derom bestandig talende Mindesmærker ikke bleve satte i Lejre, men i Jællinge, omtrent midt paa den jyske Halvøs Østside til en fast Amindelse.

- ¹⁾ Dette Navn synes noget fremmedt iblandt alle de øvrige bekjendte eller let kjendelige. Alligevel turde det dog være Tilfælde, at det frembyder, naar man ser videre ud, meget mærkelige og meget fjærne Tilknytninger. Efter 811 vides det just ikke at forekomme, men der kan næppe være Tvivl om, at netop dette Navn og det alene er det samme, der møder os, ved den første bekjendte Berøring, som de sydfør boende Folkeslag kom i med de Danske just i disse Egné. Denne fandt nemlig Sted ved Aar 700, eller noget efter, et helt Aarhundrede för Begivenhederne vedkommende Godefred, da Willibrord (Biskop i Utrecht siden 692, født i Northumberland og nedstammende — som der udtrykkelig bemærkes — fra en af Hövdingerne for Udvandringen fra vor Halvø til England i 5. Aarhundrede) gjorde det allerførste Missionsforsøg med de Danske, — og i Vita S. Willibrordi i Aleuini abbatis, Caroli magni regis ac imperatoris magistri, opera, cur. Frobenius, Tom. 2., 1777, p. 187, hedder det herom: »Cum apud regem Frisonum Radbodus vir dei fructificare se non posse sentiret, ad ferocissimos Danorum populos iter evangelizandi convertit. Ibi tum, ut fertur, regnabat Ongendus (ogsaa læses Ungendus) homo omni fera crudelior et omni lapide durior, qui tamen iubente deo veritatis præconem honorifice tractabat. Quem dum obduratum moribus et idololatriæ deditum et nullam melioris vitæ spem habentem offendit, — reverti festinavit». (Jfr. J. Dues diss. Valchendorph. »de regibus Daniæ religionem christianam promovendam curantibus«, 1764, og »de apostolis Danorum« 1765). Ligesom Willibrords Forsøg her er en Kjendsgjærning, saaledes paaatrænger det sig uvilkaarlig, at der er nogen Forbindelse imellem Frankernes Angandeo (Nominativformen) og Willibrords Ongendus — med et Mellemrum af nogle Menneskealdre —, thi dels er Stedet væsentlig det samme, dels er Ligheden imellem Navnene, endog efter de fremmedes Gjengivelse, nmiskjendelig. Heller ikke skal man i nogen Maade lade sig afskrække af Mabillons Bemærkning til det anførte Sted af Vita Willibrordi »hic rex (Ongendus) Danis ipsis notus non est«, da han i sin Uvidenhed herom kun har paaberaabt den saakaldte chronicon Erici regis. Saa meget mindre skal man derved lade sig afskrække, som der med Hensyn til disse Navne findes sagnhistoriske Antydninger, der ikke kunne skydes tilside. Meget nær ligger saaledes Ongenþeow i Digtet om Beowulf, og om end dette kun løselig berører Slesvig og vistnok kun sammes Vestside i Anledning af Friserne, saa er det dog vist, at Begivenhederne, der ere dette Digts Gjenstand, for en stor Del have sin sande Hjemstavn i de danske Lande. [Og endelig, synes det, kan man ligesom ikke undgaa herved ogsaa at tænke paa den navnkundige Sagnhelt og Bersærk »Anganturus«, »Angater«, »Angantyr«. Det er ikke Meningen, at nogen af de nævnte to historiske Personer er Gjenstanden for dette udbredte Sagn, som fremtræder med stor indre Sandhed i herlige og kraftfulde nordiske Sange, i hvilke det er forplantet og bevaret hos Saxo i 5. og 6. Bog, i de islandske mythiske Sagaer Hervarar Saga og Örvarodds Saga og i Hyndluljóð i Edda, — det er heller ikke engang Meningen at antage noget umiddelbart Forhold imellem det anførte historiske og Sagnet, men kun at aabne en Udsigt, hvorved man kan faa et Blik paa dette, der ifølge det til Grund liggende indeholder ældgamle, oprindelig danske, Bestanddele].

de Sconatue, — — i alt, foruden de to Brødre til Kongen, aatte Navne, der alle (om end tildels noget forskrevne) ere let kjendelige som ellers velbekjendte gamle danske og nordiske Navne. Det siges udtrykkelig, hvilket da ogsaa vilde følge af sig selv, at de mødende Mænd vare iblandt de første og mest ansete i Landene, — ved hvert af de frankiske Navne tilføjes desuden „comes“, (en Benævnelse der af de fremmede Skribenter ogsaa overførtes paa de danske Forhold, i det en „comes Houi“ her nævnes i Remberti vita Ansgarii). Af de danske Mænd kunne de tvende uden Tvivl gjenkjendes, efter Navnene at dømme, som de samme, der i Slutningen af 811 droge som Afsendinger fra Kong Hemming til Karl den store. Fortrinsvis er det dog Navnet Osfred, som forekommer uforandret her endog tre Gange, der maa tildrage sig Opmærksomhed, da det er det samme Navn, som findes paa Runestenen. Man kan næsten ikke undlade at forestille sig, at der maa være et vist Forhold derimellem. Ikke saaledes dog, at Runestensens hidhørende Navn ligefrem maa være en af de tre nævnte Mænd, men der er intet til Hinder derfor, og er det end ikke saa lige Tilfælde, saa ere Navnene dog hinanden indbyrdes vistnok ikke uvedkommende. Samstemning af Navnet, som er det nødvendige og det første der kommer i Betragtning, kan i og for sig ganske vist intet afgjøre, naar der ikke kommer vægtige understøttende Grunde til. Det er imidlertid i høj Grad Tilfælde. Til Navnene, der ere de samme, kommer nemlig omtrentlig Overensstemmelse i Tiden og fuldstændig Overensstemmelse med Hensyn til Stedet, (og i hvert Fald er det dog kun et Landskab af ringe Udstrækning, der her kan være Tale om). Fremdeles den Omstændighed, at ligesom de tre Mænd vare iblandt „primores“ i Landet, saaledes har ogsaa den Mand været det, som rejste Runestensmindesmærket — det følger af sig selv, og man kan ogsaa erindre sig, at Brugen af Runer tillægges alene Jarlerne i Eddasangen Rígmál. Endelig er det at

mærke, at det paagældende Navn ellers har en meget ringe Ud-
bredelse; thi mens det — som tidligere er omtalt — slet ikke
findes i den islandske Sagalitteratur, kun en enkelt Gang i de
talrige svenske Runeindskrifter, og aldeles ikke i danske, fore-
kommer det her paa samme Sted fire Gange sammen¹⁾. Man
ville vistnok underkjende de mange her sammenstødende, bestemte
Kjendsgjæringer, dersom de ikke samvirkende skulde kunne be-
rette til, at der i og ved dem søgtes, hvad der ovenfor blev
kaldt en historisk Tilknytning. Mere kan ifølge Sagens Natur
ikke forlanges, men dette ere Navnene med alle tilhørende Om-
stændigheder ogsaa virkelig i Stand til at yde.

¹⁾ At den ene Osfred kaldes »de Sconatue« (eller »Sconowe«, som der læses i »Veteres
scriptores e bibliotheca Reuberi«, 1584, p. 39, hvilket vel kan være at foretrække,
ligesom »Osfred« som der altid findes, i Stedet for Læsemaaden hos Langebek
efter de af ham opgivne Kilder) tilkjendegiver ikke just, at han var fra Skaane. I
saa Fald var han jo dog ligefuldt fra det danske Omraade. Men der findes Navne
nærmere ved, som have denne Begyndelse; som bekendt hed en af Slesvigs Bi-
skopper Nicolaus Scondelef — et Navn, der oprindelig maa være et Stedsnavn, og
»lef« i saadanne er fortrinsvis en dansk Endelse — og en By »Skonager« findes
i Nørre-Jylland ved Varde. — Meget mærkeligt i adskillige Henseender er Tilnavnet
Turdimulo, som er tillagt en anden af disse Mænd. Det er et Fuglenavn, der er
blevet givet som Tilnavn formodentlig paa Grund af en eller anden ydre Lighed.
Nu er det almindelige Navn »Tordalk« (Alca Torda Linn.), der dog ej forekommer
nord for Øresund og ej kjendes udenfor Østersøen. Enslydende derimod med Mands-
tilnavnet fra 811 er Turemule (Tordmule, jfr. Nilssons foglar, (1835) 2., 520), som
endnu den Dag i Dag bruges i Blekings Folkesprog (der, hvad de ældre Bestanddele
angaar, jo væsentlig er en dansk Mundart), — hvilken Benævnelser, skjönt den har en
saa gammel Hjemmel, dog igjen er fremgaaet ved Sættelse af »Tord«, som
endnu paa Gulland, og af »Mule«, som endnu paa Bornholm og Christiansø er det
brugelige Navn. [Paa Helgoland, den forhenværende slesvigske Ø, har Fuglen ogsaa
endnu stundum Sæde, men dens Navn der kjendes ikke]. Enslydende med Mands-
tilnavnet findes Navnet fremdeles, besynderligt nok, i Snorres Edda, hvor der (jfr.
den Arnamagnæanske Udgave, Tom. 2., 1852, p. 489 og Sv. Egilssons, 1848—1849,
p. 228) iblandt »fuglaheiti« er optaget »tyrdilmvli«, hvilket altsaa, som det oftere
kan skjønnes med lignende Ting der at være Tilfælde, er hentet langvejsfra. Det
er virkelig en særegen Mærkelighed, at dette gamle, som det synes tilfældig brugte,
Tilnavn, hvilket her forlængst var ukjendt og glemt, dog har — efterat det efter
lange Tidens Forløb kom tilbage i de fremmedes Beretninger — her igjen ligesom
kunnet finde sit tilsvarende, dels optegnet fra gammel Tid hos de flittige og søgende
Islændere, dels endnu i Brug i en levende Mundart. Der er her i Sandhed
stærk Sammenhæng imellem det gamle og det ny.

Hvad Runestenenes Indskrifter savne i Udførlighed, det erstattes ved den egne Sikkerhed, som følger med dem paa Grund af Sprogets bestemte Tidsalder og Mindesmærkernes ejendommelige Beskaffenhed. Derfor kunne de fra en fast, hjemlig Grund udbrede Lys baade over Tiden, de tilhøre, og igjennem Tiderne. Det er saaledes meget væsentlige, andenstedsfra uerholdige, Bidrag til Kundskab om, hvad og hvordan Landet og Folket og dets Forhold vare ved den egentlige Histories Begyndelse, som den her behandlede Runeindskrift i sin indholdsrige Simpelhed afgiver. Gjør man sig dette rigtig klart og følger tillige det dybe og sikre Indblik til flere Sider, hvortil der herved aabnes Adgang, da vil man ogsaa kunne blive grebet af Betydningen og Ærværdigheden og blive i Stand til at forstaa og føle, at man — for at bruge et Udsagn fra O. Worms Dage ¹⁾ med Hensyn til Jællinge-Mindesmærket — i Sandhed kan være „tactus religione” huius monumenti.

¹⁾ Jfr. O. Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ, Tom. 2., (1751), pag. 776.

Anm. Hvad der af flere tidligere er bekjendtgjort med Hensyn til denne Runesten, det vil blive omhandlet nedenfor ved den fjerde Runesten, ved Slutningen.

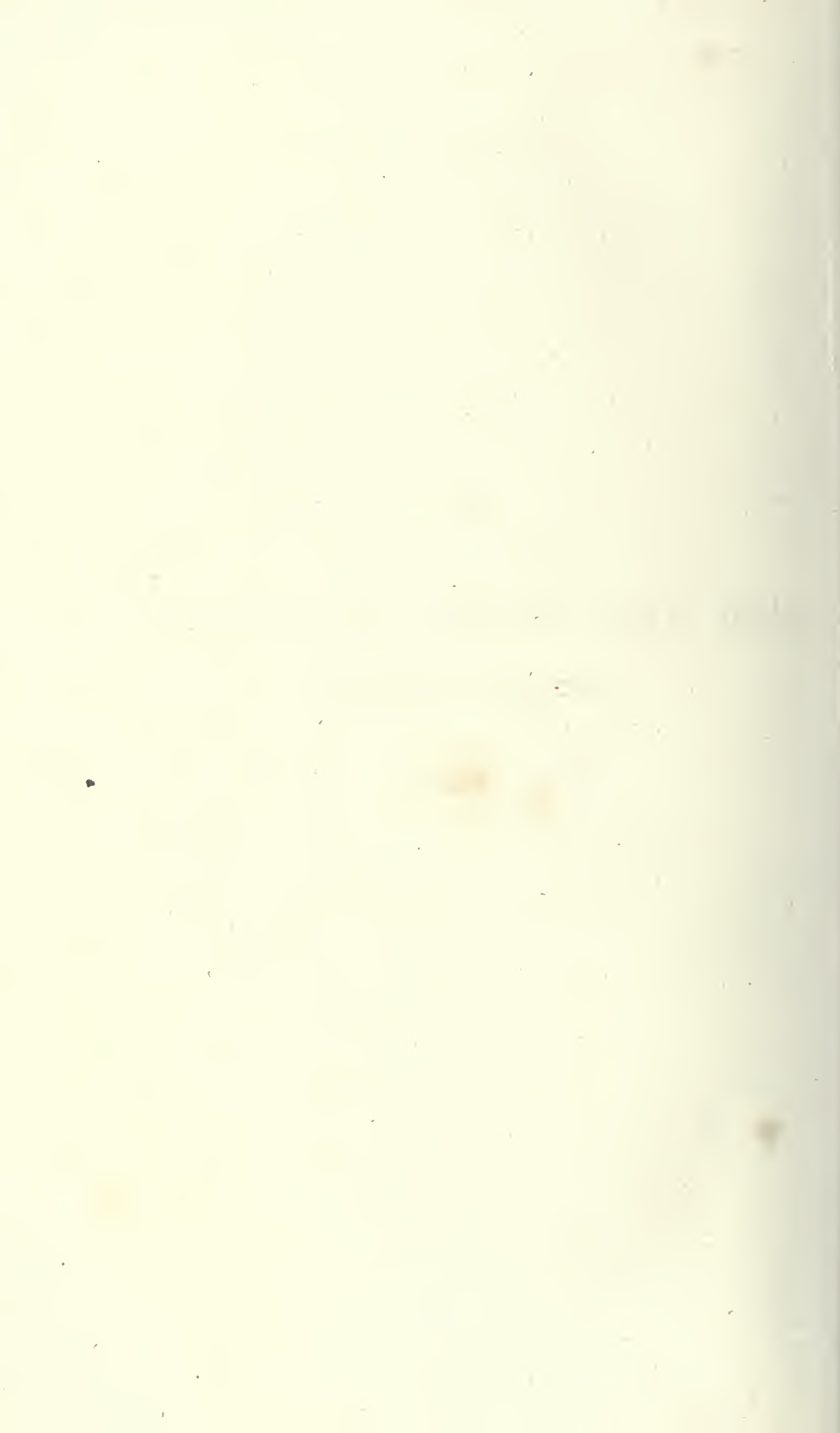

3.

KONG SVENS RUNESTEN VED DANEVIRKE.

(DANEVIRKE - RUNESTENEN).

Henimod Slutningen af Juli Maaned 1857 blev en Sten ført ind fra Bustrup Mark til en Stenhugger i Byen Slesvigs sydligste Del for at kløves. Denne Mand troede imidlertid at kunne se, at der var Skrift paa Stenen og skaanede den derfor og viste den til adskillige, som gik forbi. Ved Rygtet herom begave tvende af Domskolens Lærere den 25. Juli sig derhen for at se Stenen og de erkjendte da paa Øjeblikket, at den i en vis Belysning tydelige Skrift var med Runer. Saaledes var uvæntet denne Runesten kommet frem og frelst. Uopholdelig kjøbte Regjeringen Stenen af ovennævnte Mand, der nu var Ejer af den, og den gjorde det paa en saadan Maade, at hans forstandige Omsorg derved anerkjendtes, og der blev ligeledes truffet Anstalt til at føre den tilbage til dens forrige Plads. Bestemt til Ødelæggelse var den ført bort derfra, i det man ikke vidste dengang, hvad den var, — og nu kom den efter kort Tids Forløb igjen tilbage dertil ligesom herliggjort, som offentlig Ejendom og skattet som et fædrelandsk Mindesmærke, hvilket, da det nu igjen efter mange henrundne Aarhundreder kan lade sin Stemme høre, paa ny vitterliggjør og afgiver Vidnesbyrd om, at man der — for at bruge en Ytring af en Mand der paa Stedet i den Anledning — „bor paa dansk Grund“. I den Henseende have Tiderne, trods deres mangfoldige Medfør, ikke gjort nogen Forandring, og om end Sproget, som nu lyder almindeligst paa dette Strog, er imidlertid noget forandret just der, er det dog meget mærkeligt, at Navnet paa Stenens Findested endnu er „Tvebjærg“ (jfr. S. 80), der saaledes har ligesom sluttet sig til Stenen og har ikke, skjönt denne saa længe var glemt, kunnet forlade dens Grund. Pladsen maa gjøre et gribende og højtideligt Indtryk paa enhver, som elsker sit virkelige Fædreland. Den er tæt ved det ær-

værdige Danevirke, der begynder, hvor den høje Skrænt falder af, som fra Sliens store Flodsæng gaar op igjennem Bustrup. 475 Skridt fra Danevirke ligger Tvebjærg lige ved den gamle Landevej, der gaar ud fra Slesvig og Bustrup, gjennem Virket, til Rendsborg¹⁾. Den ene af de to Høje, som have fremkaldt Navnet, har været paa venstre Side af Vejen, men er tidligere udgravet, — den paa højre Side derimod, nedenfor hvilken Runestenen fandtes liggende, staar endnu urørt. Ved Foden af denne Høj blev Stenen selvfølgelig igjen rejst paa en smuk og omhyggelig Maade. Stedet, som saaledes laa ganske kort udenfor Danevirkes øverste Arm, men med alle de andre uden om sig, og som er den første aabne Plads ud fra Slesvig ad den Kant, frembyder en vid Udsigt til alle Sider og synes ret at svare til den gamle Tids Forestillinger om de Omgivelser, der antoges at passe bedst til Gravhøje og Mindesmærker.

Runestenen er 3 Alen høj og 1½ Alen bred, men dens Tykkelse er ikke betydelig (6—8 Tommer), hvorfor den bliver skjernet om Vinteren imod Frostens spaltende Indvirkning; Bogstaverne have en Højde af 9—7 Tommer. Dens Udseende i alle Henseender viser hosstaaende Afbildning.

Lige efter Runerne lyder Indskriften, der begynder længst til venstre forneden, paa Olddansk saaledes:

: SUIN : KUNUGR : SATI :
 STIN : UFTIR : SKARÞA
 SIN : HIMÞIGA : IAS : UAS :
 : FARIN : UESTR : IAN : NU :
 : UARÞ : TAUÞR : AT : HIÞA : BU
 (De sidste 5 Ord staa paa Kanten).

¹⁾ Det er rimeligvis den samme Vej, der paaeges allerede i Byen Slesvigs gamle Stadsret (jfr. § 30 og Forerindringen S. 26—27 i Udgaven 1855 ved nærværende Forfatter) i Anledning af, at der til Slesvig By skulde svares en Afgift af hver Vogn, som gik til Rendsborg, og ligeledes en dobbelt saa stor, naar Vognen gik over Ejderen.

Paa Islands sk derimod saaledes:

Sveinn konúgr satti stein eftir Skarða sinn heimþega, er var farin vestr, en nú varð taupr at Heiðabœ.

Og paa nærværende Dansk lige efter Ordene:

Sven Konge satte Sten efter Skarde sin Hjemfælle, som var faret vesterpaa, men nu blev død (o: døde, ej: blev dødet) i Hedeby.

SUIN er gaaet over fra at være et Appellativ, vort „Svend” nu, til at være tillige et Mandsnavn, ligesom KARL (paa Hobro-Stenen) og ligesom det, i det mindste senere, blev Tilfælde med Fader, Broder, Søster. Navnet SUIN findes ikke paa nogen af vore nu tilværende Runestene, (med mindre det skulde være paa Flejsborg-Stenen). Rimeligvis er det først fra Kong Svend Tveskjæg blevet et almindeligt Navn, — Islands Landnámabók har ogsaa kun en enkelt Mand af dette Navn —, i ethvert Fald er det først fra ham blevet et anseligt Navn.

Som det i Indskriften her er skrevet, har I næppe lydt ligefrem som E, der derimod ikke længe efter blev Selvlyden i Navnet, men Lyden har uden Tvivl været, om ikke her just fuld Tvelyd, saa dog tvelydagtig. Det fremgaar, synes det, med Sikkerhed af den Maade, hvorpaa UESTR strax efter i Indskriften er skrevet med bestemt udpræget E. Ogsaa er der herved at erindre, at i Angelsaxisk skrives den danske Kong Svens Navn, som England kjendte saa godt, saaledes at det er aldeles tydeligt, at der derved angives noget mere end blot E i Navnet. Det forholder sig vistnok med SUIN som med STIN, der ofte skrives STAIN med fuld Tvelyd, og denne er derfor vist her ogsaa i sit Væsen tilstæde, naar der kun skrives simpelt I. Et mærkeligt Exempel paa, hvorledes man her iagttog Overgangen fra Svein til Sven, frembyder en Efterretning i Script. rer. Dan. 1. 67.

I KUNUGR, hvor det første U vistnok maa betragtes som temmelig aabent, det andet U som temmelig lukt, er foregaaet en Assimilering ved G, ligesom ved UIKIGAR paa Tirsted-

Stenen. I Lighed med den mindre Jællinge - Stens GURMR KUNUGR og den store Jællinge-Stens HARALTR KUNUGR staar her just paa samme Maade SUIN KUNUGR; desuden forekommer Flertalsformen KUNUGAR paa den store Aarhus-Sten¹⁾. — R, der i Enden af Ordet er almindeligt, endog i de allerældste Runeindskrifter og i det hele, bruges ingeniunde blot som Maskulins Endelse i Nominativ, saaledes som det var Tilfælde paa Haverslund-Stenen i HAIRULFR, men ogsaa, og ligesaa meget, i Bøjninger, f. Ex. i RUNAR paa Glavendrup-Stenen og i PULAR paa Snoldelef-Stenen. Dog er det ikke hyppigt, hvor almindeligt R end er i Slutningen, at det findes der alle Gangene, da det kunde staa der — Snoldelef-Stenen har det saaledes; det sædvanlige er derimod, at R afvexler der med R, undertiden endog oftere i den samme Indskrift. Men der er paa alle vore nu tilværende Runestene i det højeste netop Exempel paa, at R forekommer i Midten af Ordet, — først efterat den egentlige Runestens-Tidsalder er forbi, kommer det flere gjentagne Gange frem paa den Maade i Indskrifter med kristeligt Slutningsønske eller vedkommende kirkelige Gjenstande, hvilke Indskrifter dog, paa Grund af at de ere yngre og tilhøre, som forsvindende, de forandrede Forhold i alle Henseender, her overhoved slet ikke ere tagne med til Sammenligning²⁾.

¹⁾ KUNUGAR staar der sammen med Verbet BARPUSK (i Imperfektum Passiv). I det den saaledes omtaler, at »Konger sloges«, og saa aldeles tilhører den gamle Tid, angiver den uden Tvivl selv temmelig nøje sin Tidsalder, jfr. S. 8. Paa den Maade Hayes derved et hidtil enestaaende, samtidigt Vidnesbyrd, der kan sættes ved Siden af den, ligeledes enestaaende, angelsaxiske Meddelelse fra Slutningen af 9. Aarhundrede om, at Bornholm havde da »selv en Konge«. — Ellers fandt dette vistnok kun Sted i Jylland endnu den Tid. — Former som BARPUSK ere meget sjældne; en saadan findes kun en Gang til, nemlig i Aars-Stenens STIN KUASK.

²⁾ Den Besynderlighed, at det ellers saa knappe Runealfabet har baade R og R, kan saaledes ikke forklares ved den Brug, som gjøres af disse Tegn paa vore Runestene. Og lige saa lidt kan det ved denne oplyses, hvilket af dem, der maa anses som det mere oprindelige. Brugen, som den er, vilde i hvert Fald være til Fordel for R, eftersom det er klart, at R er underordnet, da det egentlig kun bruges i Enden af Ordet — og det langtfra ikke udelukkende, hvorimod R staar overalt baade i

SATI STIN er et meget almindeligt, men dog ingenlunde det eneste, Udtryk om den, der „satte Sten” eller et Mindesmærke til nogens Ihukommelse, og det bruges ligefra Runestene med de allerældste Indskrifter, helt igjennem. Man finder denne Betegnelse paa Tryggevælde- og Glavendrup-Stenen; paa Aars-, Sjöring-, Rönninge-, Falster-, og Helnæs-Stenen; paa Hune-, Jetsmark-, Flejsborg-, den mindre Gunderup-, den större Ferslef-, den mindre Sandby-, Lavrbjærg-, Sjellef- og Alsted-Stenen.

SATI, med TT indesluttet i T, er Imperfectum af Verbet, Isl. at setja.

STIN er tilligemed STAIN de almindelige Former, hvori dette Ord forekommer, hyppigst er dog STAIN, hvilket findes — mulig med en lille Afændring i Lyden — skrevet STHIN nogle enkelte Gange, nemlig paa Höjetostrup- og Snoldelef-Stenen, og paa Flemløse-Stenen. I STAIN (paa Lavrbjærg-Stenen STAIN) er en fuld Tvelyd, som vel heller ikke er ganske forsvundet fra vore Dialekter, (i Bleking siges endog endnu „Ståin” for Sten) — ja selv i STIN turde det være Tilfælde, at der stundum har været noget tvelydagtigt og ikke blot den simple Selvlyd. Noget, skjönt vel ej meget, afvigende er Hobro-Stenens STAN, og endelig kommer ogsaa STEN frem paa Runestenenene tilsidst (som paa Hanning-Stenen).

UFTIR er at betragte som den fjærneste Form, der har Sted i dette Ord i dets længere Skikkelse, svarende til vort „efter”. Men ligesom der i den kortere Skikkelse af Ordet, kun i

Begyndelsen, Midten og Enden af Ordet. Paa den anden Side kunde der synes at ligge Vidnesbyrd for det fra først af forekommende R, som mere oprindeligt, deri, at R kjendes ligefrem fra andre Alfabetter, og deri at det gamle Runenavn »reid» ligesom passer bedre til den Skikkelse R har, end til den, som R har, (jfr. Afbildningen). — Den Undersøgelse om denne Gjenstand, som Finn Magnusen har givet i »Runamo og Runerne», 1841, S. 321—28, frembyder intet væsentligt Bidrag til dens Udredelse, da baade upaalidelige Afbildninger af — for en Del forsvundne — Indskrifter ere benyttede i god Tro, og de forskjellige yngre Indskrifter ere uden videre sammenstillede med de egentlige Runestenes, hvorved en Forvirring indtræder. — Værket »Runamo og Runerne» er et stort og rigt Forraadskammer, som kan afgive mange fortræffelige Oplysninger, men ogsaa maa bruges med en vis Varsomhed.

en Stavelse - AFT osv., anvendes forsaavidt alle Selvlyd i Ordets Begyndelse, jfr. S. 54, saaledes er det samme Tilfælde her. UFTIR, som ogsaa findes paa Vejlbjby-Stenen, (i sin Tid indført i Add. til Worms monumenta danica, men i lang Tid forsvundet, indtil den 1859 fandtes iblandt Stene, som vare optagne i Havnen ved Aarhus, hvor den nu henligger i Toldboden, vel indtil den kan blive flyttet tilbage til Vejlbjby), har da heller ikke U som lukk; tværtimod er Lyden ganske vist den aabne og vistnok omtrent den Mellemlid, som er udtrykt ved A i AFTIR paa Skolænge-Stenen.

SKARÞA styres af UFTIR, Nominativ er SKARÞI. Navnene i de to foregaaende Indskrifter hidrørte dels fra Gudedyrkelsen, dels fra Ledingsfærd, dette og SUN ere ligesom mere simple og jævne. SKARÞI forekommer ikke paa nogen af vore hidtil kjendte Runestene¹⁾, derimod er dette Navn ikke ubekjendt for Sagalitteraturen, om det end der slet ikke er fremtrædende. I Slesvig har det efterladt sig Erindringer af forskjellig Art. Omtrent vel fra Tiden henimod Middelalderens Slutning, eller lidt før, nævnes i „Avia Ripensis”²⁾ en „Petrus Scarthæson” i „Hyrting” (nu Hjerting i Nordslesvig). Og i Enge Sogn, nogle Mile syd for Tönder, er der en By, som endnu kaldes ligefrem Skardeböl. Der findes mange saadanne, meget betegnende, ægte gamle Navne skjulte i Stedsnavnene rundt om i Slesvig, hvilke saaledes ved

¹⁾ Svenske Runestene have det enkelte Gange. I Dybecks »Svenska Run-urkunder» (hvoraf er udkommet 1—2. Samling 1855—59 og hvormed en meget god Begyndelse er gjort til at tilvejebringe ny og sikre Afbildninger af alle Sverrigs Runeindskrifter) omtales paa den 46de — hidtil er der i alt 100 — en SKARÞI, der netop, ligesom den her omhandlede, havde foretaget Rejser, endog til meget fjærne Lande.

²⁾ I det der er blevet Anledning til igjen, jfr. S. 67, at anføre dette gamle Kildeskift, som er bevaret i den oprindelige Membran, bemærkes det, at det er blevet til — vel især i 14. og 15. Aarhundrede — ved Ribe Domkapittel, og omhandler mangfoldige Personer og Steder, som paa en eller anden Maade stode i Forhold til dette og Domkirken. Det vedkommer saaledes i høj Grad ogsaa en stor Strækning af Slesvig langt imod sydost fra Ribe indtil Tönder (Byen derunder indbefattet). Der turde endog være adskillige Stedsnavne, ved hvilke man ej kan komme paa det rette Spor uden ved den Anvisning, som her gives. Saadanne ere uden Tvivl baade Mjølning og Jerpsted, der blive tydeligere, idet de her hedde »Myaldærn» og »Hjarpzhøg». Det er derfor Skade, at dette Skrift endnu bestandig henstaar uudgivet.

nærmere Betragtning faa en Betydning, som der i Almindelighed ej tænkes paa. Det er, for her at nævne kun et Par andre Exempler, ligeledes Tilfælde med Skeggerød og Unevad, begge i Angel. Naar saadanne befries for den Omklædning, som de, især för, oftest have faaet, afgive de meget naturlige og gode Bidrag til at dömmе om Landets og Folkets sande Ejendommelighed.

SIN HIMPIGA, sin Hjemfælle kalder Kongen den Mand, som han satte dette Minde over, eller lige efter Ordene „sin Hjemtager”, den som havde modtaget Hjem hos ham. Ordets første Del er, som enhver strax ser, vort „Hjem”, der endnu, som bekjendt, i Svensk kun hedder „hem”. Den anden Del, i Nominativ PIGI, bruges alene i S sammensætninger og betegner „den som har modtaget”; det tilsvarende Gjærningsord er Isl. at þiggja, som vi have tilbage, væsentlig dog i en mindre ædel Betydning, i at „tigge”, — og i ældre Dansk er endog bevaret det gamle Imperfectum „thaa”, som ganske svarer til Isl. þá. Det var ikke blot i en Stilling hos en Konge, at nogen, som her, kaldes HIMPIGI, thi paa Sjöring-Stenen, der ogsaa angaar en HIMPIGI, er Navnet paa den Mand, med hvem dette Hjemforhold bestod, kun Navnet paa en anselig og mægtig Mand. (Og paa samme Maade som paa Sjöring-Stenen forekommer HIMPIGI paa de to af Hellestad-Stenene i Skaane).

Dette smukke og naturlig faldende Ord kjendes, mærkeligt nok, ikke fra de svenske Runestene og findes ikke engang i Islandsk, men Ordets Betydning er, skjönt det saaledes staar alene, aldeles sikker og let at udrede blot fra Dansk, og Ord-dannelsen er ganske overensstemmende med „arfþegi” osv., som vi kjende fra Islandsk i en senere Tid. Der har i det foregaaende oftere været Anledning til at anføre Navne og Former, som ej kjendtes fra Isl., og til i Almindelighed at berøre, at Isl. efter Sagens Natur umulig har kunnet optage hele det egentlige danske Ordforraad. HIMPIGI frembyder nu et bestemt slaende

Bevis herpaa, og at det i det hele har været Tilfælde i et ikke ubetydeligt Omfang, fremgaar noksom ved blot at betragte vore fire gamle Provindslove, der omtrent give Sproget, som det var, da det fremtraad i egentlig Bogskrift, — vore Stedsnavne og Dialekter, saaledes som de ere og leve den Dag i Dag, da de tydelig indeslutte mangfoldige Udtryk og Ord, hvilke ej findes i Islandsk, og dog nødvendig kun kunne være aldeles hjemlige, ej andenstedsfra hentede, — ja endog Sproget, som det nu er med Hensyn til mange Bestanddele. Paa Island ere saaledes Ugedagsnavnene (for at tage dette Exempel) „Tirsdag, Onsdag, Thorsdag, Fredag”, der alle ere saa oprindelige, blevne ombyttede med „þriðjudagr, miðvikudagr, fimmtudagr, föstudagr”; de gamle Navne bruges ikke blot ikke, men de kjendes vel i Almindelighed ikke, — ogsaa af Litteraturen ere de næsten blevne udtrængte, og de forekomme kun sjælden. De ny Navne anses derfor som Særkjende for islandske Haandskrifter. — Megen Lighed med vore HIMPIGAR havde i øvrigt vistnok de gamle norske Kongers og islandske Hövdingers „heimamenn” og „húskarlar”¹⁾, der omtales vidt og bredt i Sagaerne. Selv en mindre anelig Mand paa Island kunde møde f. Ex. med 15 Mand, der alle havde Hjem hos ham, („þeir voru allir heimamenn hans”).

Modsvarende HIMPIGI forekommer TRUTIN (Isl. drottinn, det er: Drot eller Herre — ikke Konge) ogsaa som den, over hvem der er „sat Sten”. Paa den store Skjern-Sten, Glavendrup-Stenen og Aars-Stenen er dette Tilfælde, men det træffer sig saaledes, at HIMPIGI ikke findes paa nogen af dem, da de vedrøre Drot eller Herre under andre Forhold.

IAS er det relative Pronomen, Isl. er, tidligere es. Hovedformen i Runesproget er IS, som ogsaa er den almindelige. Den findes paa den store Skjern-Sten, paa Tryggevælde- og Glavendrup-

¹⁾ Jfr. Snorres Edda, Rasks Udg. S. 171—72. — Bjarkemaalet, der som olddansk Digt blev til i Lejre for Rolfs Huskjæmper, blev ved Stiklestad, hvor det istemtes om Morgenen før Slaget, i hvilket Olaf den hellige faldt, benævnt „húskarlahvót”.

Stenen; paa Sjöring-Stenen, Egaa-Stenen — her dog kun forsaavidt der staar $\dot{P}$ ANS, det er: $\dot{P}$ AN IS — og paa Flemløse-Stenen; og endelig endnu paa Hörning-Stenen. Naar der i nærværende Indskrift læses IAS, saa er denne Skrivemaade at betragte som en Betegnelse af en Brydning af I imod A, (hvorved E siden fremkom). Just saaledes, IAS, staar der ogsaa paa den store Jællinge-Sten, som ligeledes har paa samme Maade NURUIAG („Harald”, hedder det, „vandt sig al Danmark AUK NURUIAG”, Nurveg, Norge). Dette IA, som ikke har haft nogen lille Udstrækning, er undertiden blevet staaende i Sproget siden, sammen med E, f. E. i Isl. spiall og spell. Det samme er Tilfælde i Dansk i første Persons Pronomen „iak” i Jydske Lov og ellers i Dansk fra den Tid, — hvilken Form er tilbage i Vestjylland i „a”, med Udeladelse i Talen af det øvrige, i Stedet for „jeg” (Isl. „ek”) — og i „iak” ligefrem i Svensk endnu. — R i Enden af Ordet kommer netop frem i den store Aarhus-Stens IAR, men det erklærede E derimod slet ikke.

UAS er Imperfectum „var” uforandret, kun at det oprindelige S i Slutningen er bevaret ligesom i IS og IAS; Infinitiv er i den ældste Form i Isl. „at vesa”¹⁾, der dog tilfældigvis ikke forekommer paa vore Runestene. UAS findes, just som her, paa Tirsted-Stenen; Sædinge-, Egaa-, Flemløse- og Skivum-Stenen; R kommer, som sluttende Ordet, netop tilsyne i Sjöring-Stenens UAR, men i øvrigt ikke.

¹⁾ I Konr. Gíslasons indholdsrige Skrift „Um frumparta íslenzkrar tungu í foruöld”, 1846, gives omstændelige og sikre Oplysninger om de ældste Former i Almindelighed, alene efter Kilderne i stræng Forstand, nemlig de ældste og vigtigste Membran-Codices. Mange af disse Codices have aldrig før været fremdragne, ja ikke engang været nævnte som tilværende, skjönt de paa Grund af Ælden ere af største Vigtighed for Sproget. Anledningen dertil har, ved Siden af mindre Opmærksomhed for det egentlige Sprogstudium, været, at just de ældste bevarede Codices især indeholde religiøse og asketiské Sager, hvis Gjenstande staa tilbage for Sagaernes. Og dog vise hine ikke mindst, i hvilken Grad Islænderne beherskede baade sit eget og fremmede Sprog. Det er ikke muligt andet for nogen med Kundskab i Tingen end i høj Grad at glædes over Codices som Arna-Magn. 674 a, 645, 677, og ønske dem udgivne.

FARIN er Participium pass. uden Forandring, „faren” af „at fara”.

UESTR er ligeledes uforandret, kun er det at erindre, at det alene betyder „imod Vest, vesterpaa”. „At fara vestr” forekommer meget ofte omkring i de islandske Sagaer og der betegnes altid derved Englandsfarer. I dette Ord møder her for første Gang en „stungen” (eller „punkteret”) Rune, i det I er blevet gennemstukket med en Prik og derved er blevet udpræget som E. Hyppig Brug af saadanne Runer er iblandt Særkjenderne for Runestenenes senere Tidsalder, da det gamle og faste begyndte at paavirkes og at faa Anstrøg af noget nyt og fremmedt, baade med Hensyn til Ændringer i de gamle Skriftegn, Optagelse af adskillige ny, og Forandringer eller Afstumpninger i nogle Bøjninger og Former. Exempler herpaa fremvise Sjellef-, Hanning- og Alsted-Stenen. Men i denne Indskrift og ved dette Mindesmærke, hvor alt har det fulde Præg af det fra Fortiden overleverede uden Anstrøg af Forvanskning, vilde det være noget overraskende at finde E, naar man ej betænkte, at en større Forandring her som overalt bebuder sig (jfr. S. 45 tilsidst i Anm.) ved en og anden Afvigelse, hvilken i Begyndelsen er som et Stænk, der trænger sig frem, indtil der, ofte først efter lang Tids Forløb, bliver flere og flere, saa de tage ligesom Overhaand: Dog maa det ogsaa bemærkes, at et saadant enkeltstaaende Punkt kan være paaført i en senere Tid for at lette Læsningen. Andre Forandringer, navnlig i Retning af det gamle, vare omtrent umulige, men Punkteringer som den nærværende kunde foretages. Sammen med Runestenen i den her berørte Henseende er den store Aarhus-Sten at nævne og Sandby-Stenen (i Kjøbenhavn).

Ved IAN, Isl. „en”, vort „men”, gjælder hvad ovenfor blev sagt om IS, IAS osv.; kun er her Mellemllyden A (jfr. S. 63) anvendt, som ellers ikke forekommer paa Runestenenene i dette Ord. Hovedformen er IN, der findes paa Glavendrup-Stenen,

hyppigere er Brydningsformen IAN, som Tirsted-Stenen; Sædinge- og Falster-Stenen have; midt imellem begge staar mulig Fjenneslef-Stenens AN.

NU er igjennem Tiderne overalt blevet uforandret. Det staar ej uden Betydning, i det det giver en bestemt Betoning af, at Mindesmærket er sat umiddelbart efter Skardes Død.

UARÞ er Imperfectum af Verbet at vorde, Isl. at verða, og Adjektiv er TAUÞR, Isl. dauðr, død; det staar, som her, med fuld Tvelyd paa Tirsted-Stenen, derimod som TUÞR — vel med nogen Ændring i Lyden — paa Falster-Stenen og paa den store Aarhus-Sten. (Det kan bemærkes, skjönt det rimeligvis er tilfældigt, at baade Tirsted- og Falster Stenen ere, ligesom nærværende Indskrift, over Mænd, der havde foretaget større Rejser til Søs; og med Strø-Stenen ved Landskrone i Skaane — den eneste der her kunde komme under nærmere Sammenligning, som foruden de nævnte Stene har UARÞ TAUÞR — er det samme Tilfælde). Udtrykket UARÞ TAUÞR samlet, som de her paaberaabte Stene have, (Aarhus-Stenen, der anførtes, har vel TUÞR, men ikke saa lige UARÞ derefter, i det mindste ikke med Sikkerhed, da det ikke ret kan ses, hvad der følger efter R), betyder aldeles bestemt „blev død”, „døde”, ikke med nogen Tilkjendegivelse af „blev dræbt”. Det bruges, for ej at tale om Sagaerne og de gamle danske Provindslove (jfr. Sk. Lov 1. 4.), endnu saaledes baade af And. Vedel i hans danske Oversættelse af Saxo 1575 (vard død), og i Christian den 5tes danske Lov 1683 f. Ex. 5, 2. 53, og den Dag i Dag mange Steder omkring i Landet i Dialekterne. Her kan det særlig være at erindre, at i Gjelting Sogn, der støder op til Sliens Munding, siges stadig „blev død” i denne fastholdte Betydning, i Modsætning til „blev gjort død”.

AT har ligeledes en aldeles bestemt Betydning, nemlig af „paa Stedet”, altsaa, da et Stedsnavn tilføjes, ikke „ved” eller „omkring” dette, men „paa dette Sted, deri”. Det er en fast

Brug saavel i Sagaerne (jfr. „hann var at Borg, at Uppsölum, at Jómi” osv.) som i Angelsaxisk, og endnu i Engelsk, f. E. at Cambridge.

HIPÁ : BU, Hedeby, Staden Slesvigs gamle Navn, vil nærmere blive omhandlet under den næstfølgende Runesten, paa hvilken det ogsaa forekommer. Her bemærkes blot, at det var i Brug hos Landboerne i Nærheden af Byen ved Aar 1600, og altsaa — kan man med Sikkerhed sige — i det mindste en Tidlang derefter, og formodentlig længere end man tror.

Alle Enkelthederne, der her nu saaledes ere gennemgaaede og undersøgte, udvise med Bestemthed, at Indskriften ret egentlig tilhører Runestensalderen og giver vort gamle Sprog i dets Fylde og med fuldkommen Korrekthed. Men alligevel har denne Indskrift tillige den Beskaffenhed, at den, naar det nødvendigste kortelig er oplyst for at føre den ligesom for Øje, er saa særdeles forstaalig for enhver, næsten umiddelbart, paa Grund af Ligheden med det nærværende, og den bliver saaledes et godt Exempel paa, hvor lille forsaauidt Sprogforandringen i mange Tilfælde kan være — Bøjningerne i strængere Form efter den gamle Skik fraregnede — og hvor let det kan være for mange, som godt kjende til det fremmede af lignende Art, at erhverve saa megen Kundskab til Tegnene og Formerne, at de ej ere ganske fremmede for vort eget og ej behøve i paakommende Tilfælde at søge hos andre Oplysning om, om noget er Runer eller ikke. Med nærværende Runestens Sprog og Indhold staar Maaden, hvorpaa den er anbragt oprindelig, i nøjeste Samklang: den er rejst paa fri Mark, vistnok i Forbindelse med en Høj, og (jfr. S. 92) ved en alfar Vej¹⁾, hvilket ret hører Runestene til. Der kan derfor ikke

¹⁾ Anbringelse af disse Mindesmærker ved Veje hørte i den Grad til, at det ikke sjælden er Tilfælde — om end i vort Land mindre — at netop gamle, forlængst aflagte, Veje kunne paavises ved Hjælp af disse Minder. Paa svenske Runestene findes ikke saa faa Exempler paa Edda-Udtrykket „nær brautu“. Naturligvis er dette ikke laant at hine, men Kilden er fælles for begge, og derfor er det heller ikke et enestaaende Tilfælde, men der kan paavises flere saadanne, jfr. S. 116 i Anm.

være nogen virkelig Tvivl om, hvilken Kong Sven det er, som dette Minde hidrører fra, at det nemlig er den Konge af dette Navn, der døde 1014 i England, efterat han havde erobret dette Land og ikke længer var fremmed for den ny Religion, som han i sin tidligere Tid havde været imod. Da det imidlertid kunde synes, at der dog i det mindste fornuftigvis ogsaa kunde tænkes paa den anden Konge af Navnet Sven, hvis Tid som Konge faldt i den senere Halvdel af 11. Aarhundrede, og da der navnlig hidtil ikke haves nogen nærmere Undersøgelse om, hvordan Sprogtilstanden her var just i denne Tid, skal Ytringen, at det er den ældre Kong Sven, her kun staa hen som foreløbig, indtil det er blevet paavist, at det nødvendig maa være ham og ikke kan være nogen anden. — Der maa da her allerførst, som overalt naar noget skal søges bevist, erhverves et fast Punkt, der er aldeles sikkert, til at gaa ud fra. Dette kan man ikke faa for ved Diplomet af 1085 (21. Maj, XII. Calend. Jun.), der er udstædt af Kong Knud, siden kaldet den hellige, som Gavebrev til Lunds Domkirke, der da var under Opbygning¹⁾. Det er det ældste Diplom, der haves af nogen dansk Konge, og det træffer sig saa heldig, at just dette fyldestgjør de to Betingelser, som ere fornødne, for at det kan benyttes i nærværende Öjemed. At det er det ældste kunde nemlig ikke nytte, dersom det ikke endnu havdes som det blev nedskrevet ved Overgangen fra 11. Aarhundrede²⁾, og dersom det ikke, skjönt det er paa Latin, indeholdt

¹⁾ Kirken nævnes vel her som «ecclesia nondum perfecta», men man maa dog vistnok ej ved den, der da var under Arbejde, tænke sig den nærværende Bygning, da dennes Kor først blev indviet 1123, hvilket bestemt vides af et Diplom fra Ærkebiskoppen i den Anledning.

²⁾ Selve Diplomet, der blev udstædt — i Nærværelse af flere af Datidens mest anseelige Mænd — 21. Maj 1085, er vistnok nu gaaet tabt, skjönt det, saavidt vides, endnu efter 1658 har været til. Men her er atter det Held, at det meget snart blev optaget i det, kort efter anlagte, saakaldte «Necrologium Lundense», som er en herlig Skat og en skjön Prydelse for Landet, det skyldes, og Stedet, hvor det har hjemme, og som endnu findes der i Akademiets Bibliothek — forhen vel endog til en Tid uændset — i Kapitlets gamle Bogsamling. Det kan ej angives, i hvilket Aar Diplomet er blevet indført i Necrologium, men det er en Kjendsgjerning, at

saa mange danske Ord, at der derfra kunde med Bestemthed dömmes om Modersmaalet. Begge Dele ere netop Tilfælde. I det saaledes baade den nødvendige palæografiske Sikkerhed og Ælde og den særegne sproglige Beskaffenhed her ere forenede, og der der ved kan lægges en fast Grundvold i et afgjørende Tidspunkt, hvor denne ellers vanskelig kunde tilvejebringes, gives hosstaaende Afbildning¹⁾ af Kongebrevet som et bestemt og væsentligt Led i vor Sproghistorie, hvilket kan og maa gjøre sig gjældende. Underkastes det en nærmere Granskning med Hensyn til de danske Bestanddele, — det øvrige, der kunde være Anledning til, kan her ikke blive forhandlet —, da staar det fast, at Oldsprogets Former og Böjninger, saaledes som de findes paa Runestenerne og tilhøre dem og navnlig ogsaa den her omhandlede Sten, kun i ringe Grad fuldstændig ere tilstæde, skjönt Stedsnavnene ikke høre til det, der hurtig eller hurtigst forandre sig, og ihvorvel disse Navne ere saa usædvanlig mange. Denne Tilstædeværelse findes blot i det ene Ord „herathi”, og dog saaledes, at þ her er blevet opløst i th, skjönt þ ellers, ifølge hvad Haandskrifter af Lovene udvise, først længe efter forsvandt af Sproget aldeles, da jo ikke alt forandres overalt paa en Gang, — og, hvad Sæmsetningerne angaar, kun i „tunaherathi” og „hornsherathi” (hvilket sidste Navn, som vi alle vide, ikke engang hele den efterfølgende Tid har forandret noget ved) og i „hastathum”. Ved alt det øvrige er der mere eller

---

dette er sket i den allernærmeste Eftertid (lidt tidligere eller sildigere i Løbet omtrent af en Menneskealder). Dette kan bevises ved at undersøge de mangfoldige Hænder, der findes fra de næstfølgende Aarhundreder. Langebek har indført alle Antegnelserne, som denne Codex har, i Script. rer. Dan., Tom. 3. (1774), og her behøves kun at henvise til hans Dom over den, S. 423—24. I alt saadant have hans Udsagn fuld Gyldighed, mens de derimod, naar de angaa islandske Haandskrifter, ofte ere uden al Fæsthed, og, naar de angaa Runer, gjerne ere uheldige og uden al egentlig Indsigt.

¹⁾ En saadan er allerede givet af Langebek l. c. Side 425, men den ender med Linien, hvori »karlæbui» staar, da en hel Side gives der i Sammenhæng. Dette har maattet opofres, for at faa alle danske Ord med, ved denne ny her efter Originalen tagne Afbildning. Den viser meget tydelig, at man besad god Øvelse i Brugten af latinske Bogstaver og at denne i længere Tid var udviklet.

IN HOMINE SCE ET INDIVISIBILI TRINITATIS. pag 11
& filij & sps scj. Notam omnibus in xpo fidelibus et capi-
mus. qd iter ego ex vi. grans magni regis filij post susceptu
patis hereditatis regni. et etiam scj LAURENTII. que sta
est lynce. licet nondum perfecta dotam.

In up-
acri australi quattuor mansi & dimidi. In akero upac-
eri. totide mansi. In heruestadu octo mansi. In seralsho
ge. duo mansi. In flatorge. qnqz mansi & dimidius que
dedit hacon regi. In hildeshoge. dimidi. In halsbachu.
unus mans. In scestelungu. dimidi mans. In senestachu
mid mans in karlebu. In bymeslet. dim

A guchilbo. in landby.

In selan

dia. In ramseherach. dem. duo mansi. In semaberach
tarby. duo mansi. In amaherach. ymningawe duo
mans. In hofnsherach. sculdalef. unus mans. In ochense

In smorben minore.

In lum.

ga herach. bycestingarych

In us lunda

herach. tolladorp. unus mans. In scenkalsio un mansus.

In insula amacu. sundby occidentah

In

byundby. tres mansi.

pro areis in lumaby. tres marce. De eade pecunia in het-
kingaburg tres marce. De areis lunde. xx. marce. 7. i.

mindre indtraadt nogen Forandring, hvilket let kan paavises ved hvert enkelt Navn enten i Formerne eller Bøjningerne eller begge Dele. Mest paafaldende er det vel, at i „karlæbui” har æ, der gjør Overgangen til det saa stærkt udjævnende nyere e, allerede fortrængt det gamle a, („karla” er bestemt Genitiv i Flertallet, hvorom „karlæ” derimod ikke giver nogen Forestilling). Der er saaledes uafviselige Kjendsgjæringer for, at Olddansen da var opgivet, og at det nyere eller nærværende Sprogs ældste Tidsrum (jfr. S. 75) var begyndt, hvorom der snart efterhaanden kommer flere og flere Vidnesbyrd. Det er dog ikke Meningen hermed, at Sproget allerede da fandtes hos alle, just som det i Diplomet er skrevet; især naar store Forandringer ere i Færd med at udvikle sig, er der jo — og maa altid være — en temmelig stor Forskjel imellem Folkesproget i stræng Forstand og Skriftsproget, og navnlig paa en saadan Tid hos den Del af Befolkningen, hvem Forandringen ikke tiltaler. Men med fuldeste Föje er det ifølge de foreliggende Kjendsgjæringer at antage, at ved 1085—90 havde Sproget hos Landets højeste og indsigtfuldeste Mænd, hos dem, paa hvem dets ny Udvikling hvilede, og hos dem, der fulgte denne, i det hele og væsentligen den Skikkelse, som vi her se et Billede af. Denne maa altsaa have dannet sig i Løbet af den nærmest forudgaaende Menneskealder¹⁾. Selv om man vil antage, at alle de, der til den Tid kunde siges at bære Sproget, vare temmelig unge Mænd ligesom Kongen, (der var født omtrent 1050), føres vi dog derved i det mindste til Tiden ved 1060 som den, hvori de i Opvæksten og den første Oplærelse have lært Modersmaalet,

¹⁾ Et lille Minde af et eget Slags er blevet os bevaret fra denne Tidsalder. I vort Museum her for fædrelandske Oldsager gjemmes nemlig et »Crucifix» af Hvalrostand, der har tilhørt Kong Knud den helliges Søster Gunhild, (født omtrent 1054). Det er mærkeligt som en religiøs Brugsgjenstand, der i god Stand er blevet lævnet, og ligeledes fordi det har en temmelig stor latinsk Indskrift, der kan betragtes som den ældste her i Landet. Deri siges det udtrykkelig, at Korset tilhørte Gunhild, Datter af »Rex Sveno Magnus». Mærkeligst er det dog, her paa dette Sted, derved, at hendes Navn, som er omstændelig anbragt to Gange med latinske Bogstaver, ogsaa staar.

om dette end ikke stod stille, men i de følgende Tiaar — som til enhver Tid siden — bevægede sig, skjönt jo ikke altid paa samme Maade eller af de samme Grunde. 1060 danner Midten af den yngre Kong Svens (eller Kong Sven Estridsöns) Regjeringstid, († c. 1074), men selv om man tror at kunne holde sig til denne Tidsgrændse som tilstrækkelig nærmeste Forudsætning for den meget forandrede Sprogtilstand 1085—90, (endog i vor Tid har man kunnet iagttage, hvor meget der dog kan ske i en kort Tid, naar man har stadig kunnet følge, hvorledes Sproget lyder nu i mangel Provindsstad imod for 30 Aar siden), saa vil denne Tid fra c. 1060 dog ikke kunne forslaa til ligesom at rumme den hele Forandring. Der er nemlig et meget stort Spring mellem Olddansen og den Form, vi kjende fra 1085, saa der nødvendig maa en Tid til, som danner Overgangen imellem denne og hin. Dertil kan Tiden, hvori den yngre Kong Svens Regjerings første Halvpart falder, ikke være nok, da den først begyndte med 1047, men ogsaa her maa der uden Tvivl regnes 25—30 Aar tilbage, altsaa til 1030—35. Det maa vel betænkes, at det endda kun bliver forholdsvis en meget kort Tid, nemlig kun et halvt Aarhundrede, højst 50—60 Aar, der har bevirket den overordentlige Forandring, at Sproget i Danmark gik over fra Formfyldigheden paa Runestenene til de afkortede og for en Del allerede betydningsløse Former 1085. Der kan i det højeste i Sven Estridsöns tidligste, og den nærmest forangaende, Tid blive Plads for de Runcindskrifter, som vel endnu i Henhold til den gamle Skik — da ingen saadan Ting sker pludselig, men gradevis — an-

---

som Vidnesbyrd om den gamle Sædvane, (ligesom afsides) udtrykt med Runer. Derved er nemlig med Hensyn til det her omhandlede at mærke, at det — foruden at der er brugt et eget nydannet Tegn til D — er skrevet GUNHILD, altsaa uden det Endetillæg (som en tredie Stavelse), der efter Oldsproget ufravigelig hører til, men som ved Sprogets Antastelse let svinder. (Af Korset findes en anseelig Afbildning i Suhms Historie af Danmark, Tom. 4. (1782) ved S. 466, og en Beskrivelse desuden i Nyerups Oversyn af Fædernelandets Mindesmærker, 1806, S. 188—90).

bragtes til Minde paa Stene af samme Beskaffenhed og Udseende som för, men i et kjendelig noget forandret Sprog og med Tilføjelse af kristelige Ønsker og Paakaldelser, hvorved saaledes forsaavidt endnu i nogen Tid den forrige hævdede og kjære Sædvane og Pligt forenedes med den ny Tro og dens Fordringer. Men at henføre egentlige Runestene (i gammel Forstand) til denne Tid forbyder ikke blot Sproget, men ogsaa, og det ikke mindre, den hele da stedfindende Samfundsorden, som dengang allerede i en ikke saa kort Tid havde kunnet udvikle og befæste sig paa Grund af Kirken og de med den følgende Forhold, der forandrede forsaavidt alt. För Kong Sven Estridsön blev født, var der fast Biskop, i det mindste fra Knud den stores Tid, rundt om i Landet: i Hedeby eller Slesvig (jfr. S. 78 om Indvirkningerne længere tilbage i Tiden) for en stor Del af Sönder-Jylland, i Ribe for Nörre-Jylland, i Odense for Fyn med tilhørende Øer, i Roskilde for Sælland (og formodentlig tillige for Skaane). Derved var fra Statsmagtens Side indtraadt bestemt Anerkjendelse og Understøttelse af det ny, som forgrenede sin Indflydelse i alle Retninger. Allerede Harald Blaataand blev ikke höjlagt, som hans Fader og Moder, men han blev begravet i Roskilde, og ligeledes der hans Sön den ældre Kong Sven, og efter egen Anordning endog i et Kloster, han selv havde stiftet, skjönt han — ligesom Faderen — dog en Del af sin Tid havde været meget ugunstig imod den ny Lære, som vilde trænge sig frem. Kong Knud skjænkede 1023 til Kirken i York noget Jordegods „pro redemptione — som det hedder — animæ meæ patrisque mei”. Kong Sven Estridsön oprettede Bispestolene i Aarhus, Viborg, Börglum og Lund. Ogsaa traad han i et bestemt Forhold til Paven, — og allerede 1062 haves et Brev til ham fra Alexander 2.¹⁾ Det kan slet

¹⁾ I et Brev fra Gregor den 7. til Kong Sven, skrevet kort efter Pavens Tiltrædelse og altsaa i Kongens sidste Tid, (mulig er det endog udfærdiget efter Kongens Død, da dets Datering nok er noget usikker, jfr. Langebeks Ytringer i Script. rer. Dan., 3, 339),

ikke forenes med saadanne Samfundsforhold — og den hele Gang dermed i Danmark — at man, vildledt af Lyst til at søge bestemte Begivenheder utidig, antager, at f. E. den store Aarhus-Sten, som endog netop er meget anselig og med kunstige Udhugninger, skulde være fra en saa sen Tid, at Sven Estridsön skulde være den ene af de Konger, som der omtales. Den maa nødvendigvis være meget ældre, (jfr. S. 7—8). — Og lige saa lidt kan, af de samme Grunde og uden at gaa videre i Under-søgelsen af Sproget, den nærværende Runesten henføres til denne Konge, saaledes at den skulde være at sætte i Forbindelse med Begivenheder i Forhold til Harald haardraade f. E. 1059, eller 1063 osv. Det beror aldeles paa en Miskjendelse af det, som i Hovedsagen maa danne Grundvolden for Bedømmelsen, og paa en fuldstændig Tilsidesættelse af de mange Enkeltheder, der ogsaa maa tages med i Betragtning¹⁾.

Kong Sven Estridsön gav Adamus Bremensis mange Underretninger, hvilke i hans Værk ogsaa ofte ere paaberaabte (ej sjælden dog urigtig opfattede, stundum ordret kjendelige), men fra denne Konge haves dog, saavidt vides, ingen Diplomer og

---

hvori iblandt andet handles om Kongens Ønske om et Ærkebispedømmes Oprettelse i hans Rige, forekomme følgende mærkelige Udeladelser, der vise i hvilken uvantet Grad denne Konge allerede var traadt i Forhold til de ydre og store, almindelige Kirkeforhold: »Est etiam non longe a nobis provincia quædam opulentissima iuxta mare, quam viles et ignavi tenent hæretici, in qua unum ex filiis tuis, si eum, sicut quidam episcopus terræ tuæ in animo tibi fore nuntiavit, apostolicæ aulæ militandum dares cum aliquanta multitudine eorum, qui sibi fidi milites essent, duces ac principem et defensorem christianitatis fieri optamus«. (Det er allerede trykt 1560 i Joh. Magni hist. metrop. eccl. Ups., og siden oftere).

¹⁾ Der er i nyere Tid forsøgt paa at sætte Runestene i Forbindelse med bestemte Begivenheder ved et vist Aar, saaledes at det i den Grad er urimeligt og forfejlet, at det kun nævnes her som Exempel paa, hvorledes man, ligesom man i ældre Tider vilde gjøre dem gamle indtil det fabelagtige, i en senere Tid af misforstaaet Iver er gaaet til den modsatte Yderlighed. — Den her oftere paaberaabte Tirsted-Sten som ligefrem omtaler »Vikinger« som noget Datiden tilhørende, og er sat over en Mand, der som Viking døde i Sverrig — og den skaanske Sørup-Sten og Hellestad-Sten, som begge ere over Mænd, der ej »flyede ved Upsala«, henføres af Liljegren til omtrent 1160 som vedkommende et Tog af en dansk Prinds Magnus imod den svenske Konge, (jfr. Skandinavisk Litteratur-Selskabs Skrifter 17. Bind (1820) S. 396).

overhoved intet skriftligt af den Art fra Indlandet selv ham vedkommende, og ligeledes heller ikke fra hans Forgjængere. Derimod fra disses Forhold til England er der ikke faa Diplomer, der dog kun sjælden afgive noget, som kan benyttes med Hensyn til Danmark¹⁾. Det eneste indenlandske med Skrift, der bestemt tilhører denne Kong Sven, er de af ham og i hans Tid prægede Runemønter. De komme, saavidt vides, ikke med Sikkerhed frem för ved 1040. De have öjensynlig ret været i Brug i denne Konges (og hans Forgjængers) Tid, men dermed forsvinde de igjen næsten ganske, i det de kun komme tilsyne enkeltvis fra Svens Sönners første Tid. De ere mange i Tal, have forskjelligt Præg, ere fra flere Steder og ved mange Møntmestre. Skjønt disse, efter Navnene at dömmes, i det mindste for en Del have været indenlandske, hersker der dog i Skriften paa disse Mønter baade Usikkerhed og Mangel paa Regel, hvilket imidlertid ogsaa har sin Grund i Forkortelser og Anvendelse kun af Begyndelsesbogstaverne. Tydelig udvise alligevel disse smaa Indskrifter, at Kongens Navn skrives almindelig SUEN, hvilket altid er at lægge Mærke til. Ligesom ved Gunhilds Kors en Trang synes at have været tilstæde til i det mindre og personlige at knytte den gamle Erinding til det ny, saaledes synes det ogsaa at have været Tilfælde ved disse Mønter med Hensyn til det større og offentlige, thi egen Mønt havde Landet vistnok ikke för i 11te Aarhundrede. Da det var noget af fremtrædende Vigtighed

¹⁾ Her kan dog nævnes, at i to velbekjendte Diplomer fra Kong Hardeknud (født i Danmark og Konge her i 5 Aar) af Aar 1042, hvori flere danske Personnavne forekomme, er der kun et eneste Navn i uforandret Sprogform, — enten er Endelsen blevet bortkastet m. m. (f. E. Osgod) eller en Böjningsform staar som Nominativ (f. E. Odda). I det ene af disse Diplomer kalder han sig dog »rex Anglorum atque Danorum«. — Og fremdeles kan nævnes, at i et Diplom af Kong Knud den store af 1022 anføres iblandt de underskrivende »Gerbrandus Roskyldæ parochiæ Danorum gentis«. Men her er »Roskyldæ«, om man endog ved dets første Del vil se bort fra Hróarr og alene tænke paa Hrói, aldeles afvejet fra den gamle fyldige Form i Olddansk. Og selv om Originalen mulig ej haves, saa kunde man i England ej lettelig i en Afskrift sætte »Roskyldæ«, naar der ej stod saaledes fra først af.

og fremkaldt ved de ny Forhold, maatte det falde naturligt ved den Lejlighed at anvende den gamle ejendommelige Skrift paa noget vedblivende, efterat den forrige Brug paa Stene havde faaet sit Banesaar. Saaledes danne ogsaa disse Mønter i Anvendelsen af Runerne et Led, som i det hele ikke er at overse og som heller ikke er ganske uden Betydning for nærværende Fremstilling.

Kun ved paa denne Maade, eller dog omtrent paa denne Maade, at sammenfatte og undersøge alle de Hovedting, som frembyde sig, og alle de smaa Ting, som maa søges; kan der tilvejebringes en begrundet og begrændset Plads i Tiden for de flere Trin, hvorpaa Modersmaalet i 11. Aarhundrede har befundet sig. Efterat Sprogtilstanden, som den var ved dette Aarhundredes Slutning, er betragtet i Forhold til den Menneskealder, som den tilhørte, og efterat ogsaa denne Tilstands nærmeste Forudsætning, et vist Overgangstidsrum, er behandlet, staar det her endnu blot tilbage at fremdrage særskilt de, ovenfor i Forbigaaende nævnte, Runeindskrifter, der — med Bibeholdelse af den ydre Runestensform — ere af erklæret kristelig Karakter, og som igjen ved Sprogets Bro — og altsaa ogsaa ved Nærhed i Tid — slutte sig til de gamle Runestene. Disse Indskrifter ere saaledes nødvendige paa dette Sted i denne Udvikling, men der er desuden den Grund til at omtale dem samlede, at der i Slesvig ikke findes just nogen af denne Overgangsart, og at de formedelst den angivne egne Karakter ej ere eller blive benyttede ved den i dette Værk anvendte stærke og meget i det enkelte gaaende Sammenligning af alle Landets øvrige Runestene. Antallet saavel af dem, der saaledes ere blevne anvendte, som af dem med erklæret forandret Præg, der her nu skulle nævnes, indskrænkes forholdvis ikke ubetydelig derved, at desværre temmelig mange, dels saadanne som af O. Worm i sin Tid ere meddelte, dels andre, ere forsvundne eller af Uvidenhed blevne odelagte; thi det vil være uforeneligt med den saa nødvendige

Sikkerhed at benytte paa den Maade andre Runemindesmærker end dem, som nu ere til og derfor bestemt og sikkert kunne kjendes, og man har forhen været, og er stundum tildels endnu virkelig altfor lidt nøjeregnende, hvorved der ubesindig er bragt meget aldeles upaalideligt ind. Som Runestene ere iøvrigt naturligvis alle anvendte, som det paa nogen Maade kunde ske med, selv om det ny begyndte at vise sig, naar det kun ikke var fremherskende. Det var umuligt ikke at medtage den store Jællinge-Sten, fordi en kristelig Figur er udhugget derpaa, og fordi den meddeler, at Kong Haralds Bestræbelse tilsidst gik ud paa at kristne Folket. Men saa var det ogsaa nødvendigt at medtage Hanning-Stenen og Vejerslef-Stenen, Alsted-, Vejlbj- og Hörning-Stenen, og ikke — paa Grund af et blot anbragt (formentligt) Kors eller hvad der ellers kunde tyde paa det begyndende ny — at udelade dem. Der bliver derved endog den Lighed imellem Rækken af de ifølge Indhold bestemt ældre Runcindskrifter tilligemed de bestemt historiske — og Rækken af dem, der paa Grund af Kortheden ikke ere saaledes henførlige, at de sluttet ens. Imens hine forsaavidt sluttet med den store Jællinge-Sten ifølge dens nævnte Beskaffenhed, sluttet disse med Hörning-Stenen, der rørende beretter, at en Mand har sat den over den, „der gav ham Gud og Frelse”. Ved denne efter de danske Rune-Forhold naturlige Ordning¹⁾ (jfr. S. 49—51) blive Runestenenene bragte saa langt ned i Tiden, som de paa nogen Maade kunne (til Tiden endda noget efter 1000), og de erklæret kristelige blive nu kun fire, hvilke jo dog vistnok staa som de, der nu alene ere tilbage af flere i sin Tid. Disse fire ere: Oddum-Stenen (ved Varde), Grensten-Stenen (ved Randers), Tillise-Stenen (ved Nakskov) og Sørup-Stenen (fra Svendborg-Eggen, nu i Kjøbenhavn), hvilken sidste dog paa Grund af sin Dunkelhed her ikke nærmere kan behandles.

¹⁾ Med de svenske forholder det sig meget anderledes, da de bestemt kristelige Indskrifter ere saa overvejende, jfr. S. 42.

Ligesom de ere fra vidt fraliggende Steder, saaledes er hine tre indbyrdes ikke lidt forskjellige. Oddum-Stenen har paa det nærmeste Sproget uforandret uden i det tilføjede korte, kristelige Ønske. Af de to andre er Grensten-Stenens Indskrift her den ulige vigtigste, men Tillise-Stenens er i og for sig ellers ved sit Indhold den mærkeligste¹⁾. Grensten-Stenen bliver saa vigtig, da den upaatvivelig staar i nøje Forbindelse med Hörning-Stenen, som igjen saa temmelig kan henføres til en bestemt Tid. Denne sidste er rejst af TUKI SMÍÐR efter ÞURGISL GUMMU(N)TAR SUN, fordi denne (en Landet tilhørende og ikke en indvandret fremmed Mand, som det ses af det hjemlige Navn) „gav ham Gud og Frelse“. Det kan næppe antages, at der senere end Kong Knud den stores første Tid, omtrent 1015, (naturligvis snarere tidligere), var Grund eller Anledning til paa saadan Maade at udtale Tak og Glæde over det ny, og det saa meget mere, som Indskriften er holdt rent og fast i det gamle Sprog — kun med Undtagelse af et bestemt kjendeligt Stænk navnlig i det andet Ord — og Runestensformen ligeledes i alle Henseender er godt vedligeholdt. Dette er øjensynlig sket uvilkaarlig, hidrørende fra en (yngre) Mand, der har været vel oplært i det gamle og nu benyttede dette

¹⁾ Den er sat af ESKIL (jfr. S. 47) EFT SIELFAN SIK («efter sig selv»), — og alligevel fortsættes der EMUN STANTA MEÐ STEN LIFIR («altid mon stande, meden Stenen lever»), og endvidere UITRINT SU IAR UAN ESKIL («Værdighed den, som vandt Eskil» o: for sig); i et Slutningsønske endelig paakaldes KRISTR AOK SANTE MIKAEL. Det gamle er saaledes, helt besynderlig blandet med det ny. Medens Indskriften er versformet og «Sten lever» minder om Edda (jfr. S. 104 Anm.), er Ønsket tilsidt (St. Mikael's »Minni« brugtes, som det synes, overordentlig hurtig, endog ved de sidste Gravøl) langt mere inde paa det ny, end Tilfældet var paa Oddum- og Grensten-Stenen. Og paa samme Maade har det sig med Sproget; ved Siden af SIELFAN, SU, IAR staar gennemført E i STEN osv., MEÐ afkortet, UITRINT forskrevet i Stedet for Ordet svarende til Isl. virðing. og AOK i Stedet for Runestenenes faste AUK. (Worm forstod i sin Tid kun Indskriftens første Ord; Ordene fra EMUN til LIFIR bleve rigtig forklarede i Th. Bartholins Antiquitates Danicæ, 1689, — i hvilket Værk Arnas Magnæus havde megen Del —; men UITRINT — UAN bleve da endnu henstaaende urigtig, indtil endelig ogsaa disse Ord nu her, efter to Rettelser i Indskriften paa Grund af egen Undersøgelse, have kunnet gives tilfredsstillende, stemmende med Ordformerne osv.)

som för, stærkt grebet af det ny. Med Grensten-Stenen er det ganske anderledes, thi ved dennes Indskrift mærkes kun det rent kristelige. Den ender med et omstændeligere Ønske af denne Art, og Sprogformerne og Böjningerne ere tydelig brudte og meget antastede, dog ogsaa her mest i det nævnte Ønske, uden al Tvivl fordi man her maatte bruge Ord, som ej forhen vare anvendte i Indskrifterne, og ved hvilke Ord man altsaa var forladt af Overleveringen. Men just denne Indskrifts yngre Beskaffenhed faar en særegen Betydning derved, at denne Sten ogsaa er rejst af TUKI SMIPR. Det kan nu vistnok ikke just bevises, at TUKI SMIPR begge Gangene er den samme Mand, men det er saa sandsynligt, at det næsten er umuligt ikke at tro det. Herved maa det nemlig erindres, at Grensten kun ligger 5—6 Mil i lige Retning nord for Hörning, at Navnet er skrevet ens paa begge Stene (endog paa begge med den — især i Østjylland forekommende — særegne Form for Runen M, hvorved Bistavene foroven gaa helt sammen i en Runding), og at Mandens Tilnavn synes at tyde paa en Kunstfærdighed, der maatte gjøre ham det ikke vanskeligt paa gammel Vis at sætte Runeminder; disse tilhørte vel aldeles Folket, men naturligvis har dog det, som dertil udfordredes, ogsaa i den Tid haft sine Dyrkere og Kunstnere. Under den Forudsætning altsaa, at det er den samme Mand, hvilket næppe slaar fejl, haves saaledes ogsaa fra Runerne et Exempel paa, hvad der iøvrigt falder saa naturligt, at det ny, som først viste sig ligesom uvilkaarlig og paa Grund af den pludselige Forandring i et forsaavidt uforandret Sprog, siden efter en öjensynlig længere Tids Forløb er i begge Henseender saa fremtrædende, og er blevet ligesom noget sædvanligt. Og man kan da igjen derved ikke andet end tænke sig, at netop den fortsatte og udviklede Kristendoms Virkninger har foranlediget disse Forandringer. — I Forhold til Hörning-Stenen, hvis Tidsalder er omtrent urokkelig nedad, stille de andre her nævnte Ind-

skrifter, der som nævnt maa betragtes som „Repræsentanter”, sig saaledes, at Oddum-Stenens kommer den i Tiden temmelig nær, at Grensten-Stenens er ikke lidt yngre — man kan med Grund tænke sig f. E. 15 Aar, altsaa omtrent 1030 —, og at Tillise-Stenens, der med et gammeldags Tilsnit i Indholdet foræner saa meget nyt med Hensyn til Sproget, atter er yngre. Ved Tillise-Indskriften føres vi altsaa til Tiden 1030—35, hvorfra omtrent den i det foregaaende udviklede Overgangstid er sat, og gennem de andre ved Hörning-Stenen til de gamle Runestene, hvorfra vi gik ud.

Den store Sprogforandring i Danmark i 11. Aarhundrede maa da antages at være foregaaet i en Tid af højst 70 Aar — ligesom i Norge bevislig i samme Tidsrum, omtrent 1315—85, under andre Forudsætninger — og saa nogenlunde gennem de her angivne Trin og Forandringer efterhaanden. Der bliver saaledes ikke nogen Mulighed for, at Kong Sven, som satte den her omhandlede Runesten, kan være den yngre Kong Sven i 11. Aarhundrede († c. 1074, 60 Aar efter den ældre), men det maa nødvendig være den ældre Kong Sven († 1014), Harald Blaataands Søn, Knud den stores Fader.

Derved faar denne Runestens Indskrift strax det meget mærkelige ved sig, at den aldeles bestemt kan henføres til et kort Tidsrum, omsluttet af faste Aarsangivelser. Kong Sven døde nemlig i England først i Aaret 1014 og han blev Konge efter sin Faders Død, der indtraf i et af Aarene næst før 988, uden Tvivl 986 eller 985. En saadan bestemt Tid, som i dette Tilfælde er det ellers ikke muligt at angive for nogen af vore Runestene. Vistnok er der, naar man vil ansætte Tiden for den mindre Jællinge-Sten (Kong Gorms „efter” Thyre), ikke noget større Tidsrum end 25 Aar, hvori man kan bevæge sig; og en længere Tid bliver der vel heller ikke i saa Henseende ved den store Jællinge-Sten, men der kan ikke ved nogen af dem sættes faste

Aarstal. Det samme er, i højere Grad, Tilfælde baade med Læborg-Stenen og Bække-Stenen (ved Kirken), der begge angaa Dronning Thyre, og med den store Søndervissing-Sten, som har Hensyn til hendes Søn Kong Harald og til Venden¹⁾; — og endnu mere er det samme Tilfælde med den store Aarhus-Sten; med Bække-Stenen (paa Marken); og med Horne-Stenen. Der bliver vel endog hele 50 Aar ved hver af disse at antage til at bevæge sig i med Hensyn til Tiden, da den kun kan sættes tilnærmelsesvis for dem, skjönt disse 6 alle have bestemte historiske Tilknøytninger.

Sven „Tveskjægs“²⁾ Regjerings-tid danner et overordentlig vigtigt Afsnit i Danmarks Historie, da der ingensinde er foregaaet, hverken ud ad eller ind ad, saa store og saa indgribende Begivenheder. Dette maa her altid have for Øje. Et Blik, i al Korthed, paa Kong Svens Liv og hans Tid vil derfor

(¹⁾ For at hævde dette imod en besynderlig Misforstaaelse maa jeg give den i denne Henseende fornødne Oplysning et Anstrog tillige af noget personligt. Jeg tvinges nemlig meget imod min Villie til af Nødværge at udtale mig imod, hvad der er blevet fremført i »Jahrbücher für Meeklenburgische Geschichte« 24. Bd. (1859) S. 194 om dette Runemindesmærke. Min 1839 udgivne »Beskrivelse og Forklaring« over dette havde man oversat i dette Tidsskrifts 12. Bd. paa en Maade, hvormed jeg ej kunde andet end være tilfreds, og da Udgiveren 1858 skrev mig til, hvilket ingensinde for var sket, for at faa en litterær Oplysning, tilføjede jeg, i det jeg kort efter gav ham denne, derfor en lille Meddelelse om den nævnte Søndervissing-Sten, ganske i Forbigaaende. Udgiveren havde i sin Skrivelse til mig betjent sig af sit Modersmaal, og jeg naturlig ligeledes af mit i mit Svar. Men denne lille Meddelelse er nu, uden mit Vidende alligevel blevet indført som min paa det anførte Sted, saaledes oversat paa Tydsk, at den bliver urimelig og meningsløs. Jeg havde skrevet, at det var meget til Bestyrkelse for, at Stenens Harald Gormssøn var Kongen af dette Navn, at Navnet Mistivis i Indskriften ogsaa blev brugt her langt senere i den kongelige Familie, og jeg sigtede derved navnlig til, at dette Navn, ifølge den gamle og værdifulde Chronicon Anonymi Roskildensis i Script. rer. Dan. I. 84, førtes kort efter 1100 af en af Harald Kesjas mange Sønner, Erik Ejegods Sønnesønner. Dette er nu blevet gjengivet ved »dass der Name Mistivis weit später dahin gebracht ist« — hvorved maa menes, at dette Navn skulde være anbragt paa Stenen langt senere! Det maa jo være Folks egen Sag, hvilke Sprog de ville kjende, men naar man i offentlig litterær Færd anfører uden videre noget privat meddelt fra et fremmedt Sprog, da er der fuldeste Grund til at forlange, at det bliver behandlet saaledes, at den deri omhandlede Gjenstand ikke mishandles.)

²⁾ Nu er man nødt til at bruge denne Forvanskning af Tilnavnet, som har vundet Hævd i den senere Tid, omtrent fra Slutningen af 17. Aarhundrede. Jfr. S. 127, Anm. 1.

være nødvendigt for yderligere at belyse saavel den nærmest forangaende Fremstilling og det indtagne Standpunkt i Almindelighed, som de ydre og indre Forhold, under hvilke denne Runesten blev til, Tiden da det skete, osv. Det behøves saa meget mere, da den hidtidige Opfatning af denne Konges Tid upaatvilelig lader meget tilbage at ønske, alene med Undtagelse af N. M. Petersens Skildring heraf i „Danmarks Historie i Hedenold” 2. Del. Ogsaa er der i denne Henseende gjort et Fremskridt ved P. A. Munchs i „det norske Folks Historie” 1. Dels 2. Bind givne Fremstilling, forsaavidt nemlig denne støtter sig til et stort Kjendskab til Kilderne og Bestræbelse efter at benytte dem alle; men den opfordrer tillige til stærk Modsigelse endog i Hovedpunkter. Det er saaledes ikke muligt, at den svenske Konge Erik Sejersæl kan i den Grad og i den Tidsudstrækning, som der er antaget, have erobret og behersket hele Svens Rige, om end en Besiddelse af en Del deraf i en kortere Tid vistnok maa anses for begrundet; ogsaa er der i Kilderne saa meget imod at henføre Jomsvikingernes Nederlag i Norge til Harald Blaatands sidste Tid, at man for Kildernes egen Skyld nødes til at forkaste denne Anskuelse, m. m. At faa en klar og sikker Indsigt i Kong Svens Forhold er dog ingenlunde let, da Kilderne ere saa mangeartede og tillige meget spredte, saa de maa hentes ej blot fra Norden sely, men ogsaa fra England og Tydskland osv. Ere de imidlertid end saaledes beskafne, at de i forskjellige Retninger opfordre til store Undersøgelser, kan man dog med Lyst foretage dem, da Begivenhederne ere storartede, og den Mand, der ledede dem, förtjener at stilles i det rette Lys. Englands Erobring var en verdenshistorisk Begivenhed, der ogsaa havde blivende Følger baade umiddelbart og middelbart saavel paa Danmarks indre Forhold, som paa de ydre ¹⁾; og at den gamle Tro opgaves, saaledes

¹⁾ Knud den helliges Plan at gjøre et Tog til England, i Hensind til de gamle Rettigheder, stod i Forbindelse med Begivenhederne ved hans Død — Da en Datter

at en fast Grundvold fra nu af lagdes for Kristendommens Antagelse og Udbredelse, havde selvfølgelig den største Indvirkning i enhver Henseende paa alt i det store og i det smaa. Men just paa Grund af Begivenhedernes Storhed ere Kilderne for en stor Del stærkt farvede. Enhver vil erindre, at Kong Sven sædvanlig skildres og opfattes som en vild Erobrer og grusom Forfølger. Disse Forestillinger maa ved en dybere Betragtning opgives. Det følger vistnok af sig selv, at en Erobring maa medføre mange Ulykker, men efter Beskrivelserne over disse fortrinsvis at skildre den hele Begivenhed gaar ikke an¹⁾, og navnlig vil det være uretfærdigt at bedømme Kong Sven efter disse, da der intet foreligger, som kan berettigge dertil. Og en saa stor Tidsvending som en Religionsforandring, der kommer til at berøre alle og alt, kan ligeledes naturligvis ej finde Sted uden megen Bevægelse paa mange Maader. Især vil det være Tilfælde, at man i de nærmest følgende Slægter, der vare i rolig Besiddelse af det ny Gode og afskyede den forrige Tingenes Tilstand, ikke kunde forstaa, at en saa ønskelig Forandring i sin Tid havde medført Vanskeligheder og særegne Forholdsregler²⁾, og at den Mand, ved hvem dog Forandringen egentlig iværksattes, til en Tid ikke havde været stemt derfor. Men det er ingen Skam for

---

af Valdemar den 1. kort før 1200 giftedes med den franske Konge, ønskede han indstændig, at Danmarks gamle Fordringer paa England skulde overdrages hende som Medgift. — Endnu meget senere turde der i Historien forekomme Antydninger om, at Danmarks forrige Magt over dette Land havdes i Erindring.

1) Af selve *Chronicon Anglosaxonium*, der dog ogsaa tilhørte Samtiden og dens umiddelbare Erindringer, er det tydeligt, hvor lidt de Ulykkesberetninger, som endog — og uden at der er medgivet noget til Modvægt — have fundet Vej til *Scriptores rer. Dan.*, kunne bruges som Kilder til Kundskab om Kong Sven. Man tænke sig blot, om Englands Konge eller Regjering, som foranstaltede det sidste engelske Angreb paa Danmark, skulde bedømmes og fremstilles væsentlig efter Skildringer af Kjøbenhavns Ulykker derved og de derved fremkaldte Forbandelser.

2) *Sveno Aggonis* beretter dog kun godt — i Modsætning til *Saxo* — om Kongen i denne vigtige Henseende, og han kjender hverken til nogen Omskiftning eller voldsom Fremgangsmaade. Han siger: »*Sveno — sanctæ trinitatis fidem, quam profugus tamen pater abiecerat, verus dei cultor amplexus est, sacrique baptismatis unda renatus, verbi divini semina per universam regionem propagari iussit.*»

Kong Sven, at han forsvarede det gamle, hvortil Folkets hele Fortid sluttede sig, indtil han var blevet overbevist om, at det ny lovede en stor Fremtid og om at Folket var nogenlunde modtageligt derfor. Overhoved, ligesom de paapegede to Hovedbegivenheder, som væsentlig udførtes ved denne Konge, uvilkaarlig maa fremkalde Forestillingen om, at han var en stor Mand, saaledes er det afgjort, at de Skildringer af ham, for hvilke personlig Kjendskab og en roligere — ikke ligefrem hensynsløst fjændsisk — Opfatning af Forholdene ligger til Grund, fremstille ham som en Mand med Karakter, Kraft og højhjærtet Tænkemaade. Det turde vel være, at den Glands, hvormed Knud den store er omgivet, egentlig eller dog for en stor Del kun er en Afglands af Svens Bedrifter, da Knud som Søn i Ro kunde høste, hvad Faderen omtrent havde bragt til Modenhed saavel i England som i Danmark, og Knuds Eftermæle er blevet overleveret af saadanne, der vare underdanige eller venligsindede.

Det er af Vigtighed, ogsaa med Hensyn til hvad her nærmest foreligger, at vide, om man med Ulyst eller med Glæde kan dvæle ved Kong Svens Minde i Historien, og det er derfor anset nødvendigt at meddele her tvende Kildeberetninger, en islandsk og en engelsk, af hvilke hin skildrer Kongen i hans Ungdom og lader os ligesom se fremad i Tiden, og denne skildrer ham efter hans Død og altsaa lader os se tilbage. — Den islandske Beretning findes i „Pátr af Þorvaldi víðförla“, som er trykt bag ved „Húngrvaka“ (de fem første islandske Biskoppers Levnet) og Páls biskups saga, udg. 1778, og nu i „Biskupa sögur, gefnar út af hinu íslenzka bókmentafélagi“, I. (1858) Side 36—38; den lyder paa sidstnævnte Sted saaledes: „En er Þorvaldr var vel frumvaxti, fór hann utan —; létti hann ekki furr en hann kom fram i Danmerku; þar fann hann Svein, er kallaðr var tjúguskegg. Sveinn var lítillar ættar í móðurkyn, en hann sagðist vera sonr Haralds Gormssonar Danakonúngs. Sveinn varð ekki ílendr í þann

tíma í Danmerk, því at Haraldr konúgr vildi ekki ganga við faderni hans; lá hann þá löngum í hernaði, ok var kallaðr konúgr af liðsmönnum, sem víkinga siðr var. En er Þorvaldr kom á fund Sveins, tók hann vel við honum, ok gerðist Þorvaldr hans maðr ok var með honum nokkur sumur í hernaði fyri vestan haf. Þorvaldr hafði eigi lengi verit með Sveini konúgi, áðr konúgr virði hann umfram aðra menn ok alla sína vini, því at Þorvaldr var mikill ráðagerðarmaðr, öllum auðsær at dygð ok skynsemd, styrkr at afli ok hugaðr vel, vígkænn ok snarpr í orrostum, mildr ok örlyndr af peníngum, ok reyndr at fullkomnum trúleik ok lítillætis þjónostu, hugþekkr ok ástúðigr öllum liðsmönnum, ok eigi úmakliga, því at þá enn heiðinn sýndi hann réttlæti umfram hátt annarra heiðinna manna, svá at lutskipti þat allt, er hann fékk í hernaði, veitti hann þurfandum ok til útlausnar herteknum mönnum, ok hjálpaði mörgum, þeim er mein-staddir voru; en ef honum hlotnuðust herteknir menn, sendi hann þá aptr til feðra sinna eðr frænda, svá sem hina, er hann hafði með peníngum út leyst. Nú því at hann var fræknari í orrostum en aðrir liðsmenn, þá gerðu þeir lögtekit, at hann skyldi hafa kostgrip af hverri tekju; en hann neytti svá þeirrar frumtignar, at hann keyri ríkra manna sonu, eðr þá luti aðra, er þeim var mest eptirsjá-at, er látið höfðu, en hans félögum þætti minnst fyrir at gefa upp, ok sendi síðan þeim er átt höfðu; þar fyrir elskaðu hann jafuvel þeir, er fyrir ránum vurðu af Sveins mönnum, ok víðfrægðu lof hans góðleika; þaðan af frelsti hann auðveldliga sína menn, þó at gripnir vyrði af sínum úvinum, ok eigi siðr en um sjálfan Svein konúg. Svá bar til, at einn tíma er Sveinn herjaði á Bretland, ok í furstu vann hann sigr ok fékk mikit herfáng, en er hann sótti langt á land upp frá skipunum, þá kom á móti honum svá mikit riddara lið, at hann hafði enga viðtöku; varð Sveinn konúgr þar fánginn, bundinn ok kastað inn, ok með honum Þorvaldr Kodransson ok margir aðrir göfgir menn ok

mikils virðir. Á næsta degi kom einn ríkr hertogi til myrkva-stofu með miklu liði, at taka Þorvald út af dýflizu, því at litlu ádr hafði hann hertekna sonu þessa sama hertoga leyst, ok sent heim frjálsa til föður síns. Hertoginn bað Þorvald út gánga ok fara frjálsan á brott. Þorvaldr sór um, at hann skyldi fyrir engan mun þaðan lífs fara, nema Sveinn konúgr veri útleyst ok frelstr með öllum sínum mönnum. Hertoginn gerði þetta þegar fyrir hans skyld, sem Sveinn konúgr váttaði síðan, þá er hann sat at einni ágætri veizlu með tveim konúngum öðrum. Ok er sendingar komu inn, mælti einn dróttseti: sagði, at eigi mundi verða síðan einn skutill svá vegliga skipaðr sem þá, er iij svá voldugir kon-úngar snæddu af einum disk. Þá svarar Sveinn konúgr brosand: „finna man ek þann útlendan bóndason, at einn hefir með sèr, ef rætt virðing er á höfð, í engan stað minna göfugleik ok sómasemð en vèr allir iij konúngar”. Nú varð af þessu gleði mikil í höllinni, ok spurðu hlæjandi allir: hvar eða hvílikr þessi maðr veri, er hann segir svá mikla frægð af? — Hann svarar: „þessi maðr, er ek tala hèr til, er svá vitr sem spökum konúngi hæfði at vera, styrkr ok hugdjarfr sem hinn öruggasti berserkr, svá síðugr ok góðháttaðr sem hinn síðugasti spekingr”. Sagði hann síðan af Þorvaldi þenna atburð, sem nú var ritaðr, er hann frelsti konúnginn fyrir sína vinsæld ok fyrir marga ágæta luti ok lofsamliga”.

Denne Beretning, der har faaet Ro til uden Paavirkning at blive erindret og væsentlig er en gammel Overlevering, er i sin jævne Simpelhed meget veltalende. Den er fremgaaet af umiddelbar Erfaring, og de betegnende Træk, hvorved den udmærker sig, ere saaledes beskafne, at de med Lethed kunde sikkert befæste sig i Hukommelsen. Et fortrinligt Lys udbredes ved den over Kong Sven i hans Ungdom paa hans første Englandstog og i hans Forhold til de Mænd, der fulgte ham. Det er klart, at han ikke personlig yndede Voldsomhed, at han forstod at skatte Mænd

med store Egenskaber, og at han vedblev siden som mægtig Mand paa en ædel Maade at sætte Pris paa dem og erindre dem. Ogsaa lader Beretningen det skimte frem, at han blev slet behandlet af sin Fader (hvorved denne siden i det mindste foranledigede sit Endeligt) og at han netop derved dreves fra Hjemmet vesterpaa. Omtrent Aar 980 falde disse Begivenheder ¹⁾, som saaledes foregik flere Aar, før Sven blev Konge, og der var ingen Grund til ved Erindringen om dem og ved den paafølgende Nedskrivning at tage uvedkommende Hensyn.

Det samme gjælder om den ovennævnte engelske Beretning, der findes i det saakaldte Encomium Emmæ, „Anglorum reginæ”, som er bevaret i Duchesnes hist. Normann. Scriptorum (og derfra indført i Langebeks Script. rer. Dan., Tom. 2). Den er nemlig skrevet endog efter Knud den stores Død og bærer et værdigt og velunderrettet Præg. Kort, men indholdsrigt, skildres her Kong Svens hele Liv. I Spidsen stilles, at han var — ifølge hvad Forfatteren „veridica relatione” (som han siden

¹⁾ Vore nordiske Kilder vide egentlig ikke mere om dem end hvad her er berettet. Derimod synes de irske Annaler at indeholde dog noget nærmere herom baade med Hensyn til Sted og Tid, — og overhoved er det vistnok Tilfælde, at disse kunne give ikke uvigtige Oplysninger for den danske Historie, navnlig ifølge de selvstændige Meddelelser derom og derfra, som findes i Clements „erklærende Einleitung zur Geschichte Dänemarks, besonders zur Geschichte des dänischen Heldenalters und seines letzten Helden” (o: „Sven Tjageskeg”). I dette Skrift, som udkom 1839 og har henledt Opmærksomheden hos os paa Irlands Annaler, anføres S. 41, at en af de Annaler, som fortrinsvis omtale de danske Toge, nævne ved Aar 973 „Mac Arailt” som de Danskes Overanfører. Det er højst sandsynligt, at der hermed menes Kong Sven „Haralds Søn”. Der er næppe nogen anden bekjendt Mand i den Tid, paa hvem denne Efterretning i alle Henseender saaledes kan passe, og Tiden passer ogsaa. Kun maa Sven saa have været noget ældre, end det ellers antages. Selv om Tidsangivelsen ikke er ganske nøjagtig og den maa sættes noget senere, selv om Sven som en Kongesøn, der var fordrøvet hjemmefra, ikke behøvede at have naaet en bestemt Alder, inden han tog ud paa Vikingsfærd, hvilket dog i den Tid var almindeligt, (det hedder i Flóamanna Saga — udg. i „Forn-sögur” 1860 — S. 120: „þat vóru lög í þann tíma, at elgi skyldi yngri maðr vera í herförum en XX vetra”), kan han dog ikke være født først 963, som sædvanlig angives. Men der er heller ingen Hjemmel for dette Aar, og i det hele ikke for nogen fast Angivelse af Tiden, og der er desaaarsag intet til Hinder for, at denne sættes nogle Aar tidligere, — og saaledes er ogsaa denne Oplysning fra de nævnte Annaler at paaagte.

oftere paaberaaber) havde erfaret — „omnium sui temporis regum ferme fortunatissimus”. Om hans Ungdom og Forhold til Faderen hedder det: „etiam puerulus intimo affectu diligebatur ab omnibus, tantum patri proprio invisus, nulla hoc promerente puerili culpa, sed sola turbante invidia. Qvi factus iuvenis, in amore quotidie crescebat populi, unde magis magisque invidia augebatur patri, adeo ut eum a patria non iam clanculum, sed palam vellet expellere, iureiurandoque asserens, eum post se regnaturum non esse. Unde dolens exercitus, relicto patre, hærebat filio et eum defensabat sedulo”, (jfr. Saxos „quanto Haraldi odio tenebatur, tanta Svenonis charitate flagrabat”). Hermed stemme andre kortere Antydninger ganske. — Da Runestenen er sat over en Mand og Tjener og vedrører Englandsfærden, høre ogsaa nogle Ytringer hid om Forholdet til hans Mænd og om hans Erobring. Naar det da berettes: „Nullum adeo difficile invenire poterat negotium, ad quod invitos impulisset milites, quos multa liberali munificentia sibi fecerat obnoxios et fideles” — for blot her at tage disse Ord — saa stemme disse almindelige Udtryk ganske med det, vi omstændelig kjende i det enkelte om Þorvaldr hinn víðförli, og her ved gives igjen middelbart et Indblik i, hvordan Skardes Forhold til Kongen maa antages at have været. Med Hensyn til Erobringen, da unnlader Forfatteren ikke at sige, at Sven vilde „ditioni suæ omnem hanc patriam ferro dolisve subiicere”, at dette skete „iniuste” — ferrum og dolus iniuste kjende vi godt fra Erobringsforsøg i den allernyeste Tid — og at han var „exosus populis pro invasione regni”, men alligevel ytres ikke noget, som i nogen Maade kan antyde Voldsomhed eller Hensynsløshed fra Kongens Side¹⁾. Meget betegnende i den Henseende

¹⁾ Et meget anerkjendende Vidnesbyrd om Kong Svens Forhold til undergivne i Norge findes uden al Tvivl i et Kvad af den islandske Skjald Þórðr Kolbeinsson om ham, opbevaret — som det synes med Flid — i Heimskringla, Tom. 1. (1816) Kap. 130, og i Ólafs saga Tryggvasonar, 3. Bd. (1827) S. 15. (jfr. Fagrskinna, udg. 1847, S. 68). Ordene (der ingenlunde indeholde, som der menes, noget om Kong Svens Lykke) ere disse:

er hvad der meddeles om Kong Svens Ligs Overførelse til Danmark, (hvilket ogsaa findes hos en samtidig tydsk Forfatter, der ellers af misforstaaet Iver er meget ugunstig stemt imod Sven, — og endda saaledes berettet, at det ses, at det ej blot var et Foretagende af en enkelt). Der fortælles, at Kongen ej vilde have sin Grav „in externis terris”, og nærmere saaledes: „Qvædam matronarum Anglicarum navim sibi fecit parari et assumpto corpore Sveini regis, sua in patria (i England) sepulti, illoque aromatibus condito pallisque velato, mâre adiit et prospero cursu appulsa ad portus Danorum pervenit. Mittensque ergo utrisque fratribus (Knud og Harald) nuncium mandat, corpus adesse paternum, ut hoc maturerent suscipere tumuloque, quod sibi præparaverat, locare”. Efter disse, til den rette Kundskab om Kong Sven væsentlige, Angivelser skal her endnu kun fra denne Kilde meddeles, hvad og hvorledes denne „tumulus” var, og herom gives da strax den endog noget overraskende Efterretning, at den var „in monasterio in honorem sanctæ trinitatis ab eodem rege constructo, in sepulchro quod sibi præparaverat”, (i Roskilde) ¹⁾. Heraf fremgaar nemlig aldeles

•Allvalds nutu aldir,
 una lfkar vel slíku.
 skyldr læzt hendi at balda
 hann of Noregs mönnum,
 en Sveinn konúngr• osv.

(Versene ere forklarede af Sv. Egilsson i Historia Olavi Tryggvii filii, vol. 3. (1829) pag. 18).

¹⁾ Denne By, hvori det gamle Kongesæde Lejre ligesom var gaaet op allerede vistnok i 9. Aarhundrede eller dog i det mindste i Gorms Tid, havde Kong Sven ladet sig være meget magtpaaliggende Saxo har lejlighedsvis meddelt det, i det han til en Efterretning i lib. 2. (pag. 80) om Roskildes første Begyndelse føjer: „quam (ciuitatem) postmodum Svono, furcatæ barbæ cognomento clarus, ciuibus auxit, amplitudine propagauit”. Heraf erfares tillige, at Svens Tilnavn ikke har været Saxo ubekjendt, skjönt han næppe andensteds anfører det. Der kan nemlig ej være nogen Tvivl om, at „furcatæ barbæ cognomento” gjengiver det danske Navn, aldeles svarende til Isl. tiúfuskegg (ovenfor S. 122 ligesom her S. 128), da vore Kongerækker og Smaakronniker have det hyppig mer eller mindre nær ind til den nævnte oprindelige Form (som de selvfølgelig ikke kunne have) — af det gamle Ord „tiuga”, endnu i Dialekterne en „Tyve”, ellers i Sproget kun i „Hoty”. Endnu Ar. Huitfeldt skriver Tiffneskeg, men And. Vedel derimod Tiuskeg og O. Worm i

utvetydig, at Kong Sven da i det mindste i nogen Tid havde befordret Kristendommen og selv ikke vedkjendt sig noget andet, — og ligeledes at Udtrykkene, der bruges om hans Yderste: „filio Cnutoni dum multa de regni gubernaculo multaque hortaretur de christianitatis studio, deo gratias, illi, virorum dignissimo, sceptrum commisit regale”, ikke med Hensyn til „christianitatis studium” tilkjendegive noget, der blot tilhørte den sidste Tid. — Der findes just ikke bestemte Vidnesbyrd om, fra hvilket Aar denne Forandring — som Saxo sætter i bestemt Forbindelse med England — kan regnes, men dog vil Tidspunktet omtrentlig kunne bestemmes. Allerede kort efter Aar 1000 sendte Sven Lærere fra England til Danmark, og saaledes, at han virkelig understøttede dem og vilde, at de skulde have Fremgang. Saxo og Adamus Bremensis synes omtrent at dele hans Regjeringstid paa Midten og at betragte den senere Halvdel som tilhørende de ny Forhold. Derved fremkommer c. Aar 1000. Dette turde dog være den allerseneste Tid, der kan antages, og snarere maa den sættes endnu nogle Aar tidligere. En Beretning i Njáls Saga (udg. 1772, S. 121), der for ikke er brugt i den Henseende, synes temmelig tydelig at tilkjendegive det. I denne fortælles nemlig om Islænderen Kolskeggr (Broder til Gunnarr „at Hlíðarenda”) følgende: „Nú er at segia frá Kolskeggi at hann kemr til Noregs. — en um sumarit eptir ferr hann austr til Danmerkr. ok felst á hendi Sveini Dana konungi Tiúguskegg. ok hafði þar virðingar miklar. Einhveria nótt dreymir hann at maðr kom at honom. sá var líóss ok þótti honom hann vekia sik. hann mællti við hann. statt upp þú ok far með mer. hvat villt þú mer? segir

---

Monum. Dan. 1643 baade Tiuskeg og Tuiskeg. Dette sidste, der vel fra først af kun er en Skjodesløshed, fremkommet (her som oftere) derved, at det stillede sig saaledes lettere i Udtalen, er med en lille Forandring blevet staaende, jfr. S. 119. Men skjönt den nu brugelige Form egentlig saaledes har forladt det gamle Ord, er dog den til dette hørende Forestilling (om Tvedeling) i den ny Form tilstæde paa en anden for Nutiden tydeligere Maade.

hann. ek skal fá þer kvanfang ok skalltu vera riddari minn. hann þóttiz íáta því. eptir þat vaknaði hann. síðan fór hann til spekinga eins. ok sagði honum drauminn. en hann reð sva at hann mundi fara suðr i lönd ok verða guðs riddari. Kolskeggr tók skírn i Danmörku — ok fór austr í Garðaríki — þaðan út í Miklagarð — spurðiz þat síðaz til hans, at hann — var höfðingi fyrir Væringialíði”. Denne Begivenhed tilhører — paa det nærmeste i hvert Fald — Aaret 993 og indeholder en umiskjendelig, vistnok meget sigende, Tilkjendegivelse om, at Strömningen i Danmark dengang gik bestemt i kristelig Retning. Og da det tillige udtrykkelig siges, at Kolskeggr var meget anset hos og agtet af Kong Sven, og at han blev døbt her i Landet, er det vist ikke at slutte for meget heraf, naar den nysnævnte Tidsbestemmelse antages at kunne benyttes som vejledende ved Spørgsmaalet om, naar Forandringen i Kong Svens Troesforhold indtraad ¹⁾. Herved er da igjen — og det var just det der skulde vindes — en forsaavidt bestemt Tidsangivelse naaet, der er aldeles væsentlig for dog at kunne noget nærmere fastsætte, naar nærværende Runesten maa antages at være rejst. Det følger af sig selv, at den erklærede Kristendomsbekjendelse og dens Virkning at bygge Kloster, danne sig et tilkommende Gravsted i et saadant, hidkalde ny Lærere osv., her ej passer sammen med at oprejse Runestene ved Høje paa fri Mark i Henhold til den gamle Tro. Men denne Fortidens Skik var altsaa fra Kongens Side heller ikke let forenelig med en saadan Tilstand, som den der efter den sidst anførte Kilde maa antages at have fundet Sted her i Landet ved den der angivne Tid, omtrent 993. Man maa derfor

¹⁾ Ifølge en Beretning i Gísla saga Súrssonar (1849) S. 73 og 160 bleve to Islænderinder, som forlode sit Hjem, døbte c. 980 i Danmark i Hedeby; herfra drog de sydpaa (til Rom, og kom ej tilbage). — Af Islands Landnámabók fremgaar det tydelig, at det ved den Tid — og tidligere — var temmelig almindeligt paa Island, at der ikke fandtes nogen stærk Tilslutning til Hedendommen, men en Trang til noget andet.

uden Tvivl antage, at Runestenen er sat senest da, og at den altsaa er fra de første Aar af Svens Regjeringstid. Det bliver imidlertid forsaavidt ikke ganske vist, om Skarde¹⁾, hvis Minde den er helliget, har været med Kongen paa hans tidligere vestlige Farter eller først deltaget i de Toge, han foranstaltede som Konge, hvilke begyndte ved denne Tid, — allerede 990 klager den angelsaxiske Konge i et Gavebrev, som findes i Kembles Codex Anglosaxon. Diplom., Tom. 3. (1845) pag. 249, over den paa England hvilende „grave veetigal Danorum” —, og bleve fortsatte siden planmæssig af Kongen med stigende Held, indtil de endte med Landets Erobring. Det sidste maa betragtes som det sandsynligste; i Indskriften synes det at være antydnet, — før Sven blev Konge havde han næppe i Hjemmet blivende Sted eller egentlig HIMPIGI. Det er sikkert heller ikke at omtvivle, at Ordene at „fare vester” paa, der er den faste Betegnelse for Englandsrejser uden Hensyn til, om Öjemedet var fredeligt eller krigerisk, her efter Forholdets Natur kun kan betragtes som Udtryk for Krigsfærd.

I Forbindelse med Runestenen skal her endnu nævnes, at Kong Sven vides at have selv udøvet Oldtidens Digtekunst med dens strænge Regler, og med Nordens Gude- og Heltesagn til Grundlag, — Indskriften og Digtingen ere uvilkaarlige og beslægtede Ytringer af det gamle Nordens Liv, og berøre saaledes hinanden. Det er bekjendt, at islandske Skjalde hyppig gjorde Besøg hos Norges Konger, hvem de ofte vare personlig bekjendte; de kom ogsaa tidlig, som en Art Hofdigtere, til de angelsaxiske Konger, men her synes de først fra Knud den stores Tid at have faaet Vane til at komme. I det mindste vides, foruden neden-

¹⁾ Den »Skarði víkingr«, som særskilt omtales i adskillige Beretninger om det store Jomsvikingslag (f. E. i Heimskringla, Tom. 1. (1816) Kap. 247) kan ikke antages at være Runestensens SKARPI, navnlig af Hensyn til Tiden, da denne maa antages at være død. — (Navnet Scarborough, som en By i England (nord for York) fører, har derimod uden al Tvivl, hvad den første Del i Ordet angaar, sin Oprindelse fra det danske Mandsnavn SKARPI, der saaledes ogsaa her har efterladt en Erindring, jfr. S. 98).

nævnte Þorleifr, kun en eneste, Óttarr svartí, netop at have været hos Sven Tveskjæg, (ingen hos Harald Blaatand eller Gorm den gamle). Det er formodentlig en Grund til, at der kun af Þorleifr haves saadanne Skjaldekvad om Kong Sven. Men imens hans Efterfølgere kun lode sig besyngte, var han selv i Stand til efter Fædrenes Vis at optræde sammen med Skjaldene. Kundskaben herom skyldes den islandske Flateyjarbók, der i sit rige Indhold ogsaa har en „Þáttr af Þorleifi jarlaskáld”. Den fortæller om Þorleifs Ophold tvende Gange (imellem 989—96) hos Hákon Jarl i Norge og Kong Sven her, og er i den Henseende tilstrækkelig hjemlet, navnlig ved sine Vers og den Anvendelse, der er gjort af dem af Snorre og andensteds. Opholdet hos Kong Sven, som her hører hid, skildrer betegnende denne Side af Livet fordum. Efterat det er fortalt, at Þorleifr havde været hos Jarlen i Norge og at hans Skib osv. var blevet ham berøvet af Jarlen, hedder det (i Udgaven 1859, efter Membranen, 1. Bd. S. 209—10): „eftir þenna atburd kom Þorleifr ser i skip med kaupmonnum ok sigldu sudr til Danmerkr ok fór hann a fund Suæins konungs ok var med honum vm ueþrinn. En er hann hafdi þar æigi læingi verit var þat æinn dag at Þorleifr gek firir konung ok bæidde hann hlyða kuæde þui er hann hafde ort vm hann. Konungr spurde huort hann væri skalld. Þorleifr suarar. þat er eftir þui sem þer uilit dæmt hafua herra er þer heyrít. Konungr bad hann þa fram flytia. Þorleifr kuat þa fertuga drapu ok er þetta stef i (o: et Kvad paa 40 Strofer med dette Omkvæd, som forherliger Kongens Englandstog, som allerede dengang vare „ofte” foretagne)

Oft med ærnri giftu
 ödlings himins rödla
 Jotra (o: Jóta) gramr hinn itri-
 Æinglande rodit brannda.

Konungr lofode miog kuædit ok allir þeir er heyrdu ok sogdu bæde uel kuedit ok skörluga framslutt. Konungr gaf Þorleifi at

kuædislaunum hring þann er stod mörk ok þat suerd er til kom half mork gullz ok bad hann læinge med ser vera". Derefter tog Þorleifr anden Gang til Norge til Hákon Jarl for at takke ham for sidst med en „Nidvise“, hvorpaa Fortællingen om hans derpaa igjen følgende andet Besøg hos Kong Sven fortsættes S. 213 saaledes: „þat er af Þorleifi at segia at hann snyzst til ferdar sudr til Danmerkr — letti hann æigi sinne ferd fyrr en hann kom a fund Sueins konungs. ok tok hann vit honum fegins hende ok spurde hann at ferdum sinum. en Þorleifr sagde allt sem farit hafde. Konungr suarar. nu mun ek læingia nafnn þitt ok kalla þik Þorleif jallaskalld. Þa quad konungr visu.

Græinde þorlæifr þrænda	niordr red uestan virdum
þeingils hrod fra dræingium	uellstære brag færa
hafua olitit ytar	brot landz gallt gæti
jallz nid borit vida.	graliga leons baru.

(hvored Jarlens Adfærd meget misbilliges)¹⁾. — Þorleifr sagde konungi at hann fystizst vt til Islandz ok bæiddi konung orlofs at fara þegar at vori. en konungr sagde sua vera skylldu. uil ek gefua þer skip i nafnnfesti med monnum ok ræida ok þuilikre ahöfn sem þer þarfazst. Nu er Þorleifr þar um uetrinn i godu yfirlæti” —.

Sven Tveskjæg er den eneste danske Hedenoldskonge, fra hvem en saadan Erindring haves. Vistnok er det kun en Lævning, men den har ganske vist ikke, lige saa lidt som Runestenen, været enestaaende, og den er tilstrækkelig til at vise bestemt, at den gamle Skjaldekunst endnu dengang udøvedes her ligesom Aarhundreder tilbage i den sagnhistoriske Oldtid. Saxos hele Historie, indtil ind i 8. Bog, er jo væsentlig bygget paa store og smaa Kvad af den Art²⁾, — og da disse saaledes

¹⁾ Ogsaa dette Vers er forklaret af Sv. Egilsson i Historia Olavi Tryggvii filii, vol. 3. (pag. 103, jfr. pag. 97 om Verset her Side 131) tilfredsstillende, om end mulig »leons baru« bedst stilles sammen med »Njördr« og ikke med »brot«.

²⁾ De have ogsaa efterladt sig mange Vidnesbyrd i Islands gamle Litteratur, i det mange digteriske Udtryk og Forestillinger ere knyttede til eller oprundne fra danske

nødvendig føres op i det mindste til 6. Aarhundrede, og da saadanne, hvad Tilblivelsen angaar, først kjendes fra Norge fra Brage den gamle kort før Harald haarfagers Tid, omtrent hvor Saxos holde op, — mulig var Brage, der kvad om Ragnar Lodbrók for hans Søn Björn Jærnside, ej uden dansk Paavirkning —, (fra Sverrig er der vistnok ingen saadanne, og Island opdagedes først i 9. Aarhundrede), turde denne lange Tid og de Forhold, den forudsætter, indeholde en nærmere Forklaring med Hensyn til, hvad der ovenfor S. 73 ytres om den gamle Benævnelse „dönsk túnga” og dens formentlig kulturhistoriske Grund.

Endnu skal her berøres, at det uden Tvivl er denne Konge, vi skyldte den store Jællinge-Runesten med den tilhørende Gravhøj over Kong Gorm, og mulig er ogsaa, da Indskriften tillige angaar Thyre — „Danicæ maiestatis caput” efter Saxos Udtryk — og da noget synes ifølge denne endnu dengang at være gjort til hendes Amindelse, hendes Gravhøj blevet noget forstørret. Indskriften selv giver bestemt tilkjende, at den ikke kan være sat af Harald Blaatand. Den udsiger nemlig, at Kong Harald „bad gjöre” osv., hvilket allerede tydelig viser, at den ikke umiddelbart hidrører fra ham, og da han tillige selv omtales i Indskriften, i det der staar SA HARALTR (den Harald), er det yderligere klart, at han ikke i sin Tid har naaet at faa den tilvejebragt. Det var ogsaa først 978, at han „vandt Norge” (som Indskriften udtrykker sig), og da det kun var faa Aar før hans Død, er det let forstaaligt, at han, da han ej havde faaet det gjort i den foregaaende lange Tid, ej heller fik det gjort i de følgende, faa og urolige, Aar. Altsaa vise endog Begivenhederne hen til det samme.

Sange og Sagn — ikke at tale om Grottesangen, det vidtvirkende Bjarkemaal, Hverarar Saga, Saga Hrólfs konúgs kraka, Saga Ragnars konúgs Lodbrókar og Skjöldúnga-Saga, hvilken sidste endnu Snorre paaberaaber (i Ynglinga-Saga, Kap. 33), men den er nu paa et formentligt Brudstykke nær (»Sögubrot af fornkonúngum») tabt.

Der kan ikke tænkes paa nogen anden end Kong Sven, naar man vil søge at oplyse, hvem der har fuldført dette store Mindesmærke. Ikke blot kunde næppe nogen anden udføre, hvad Kong Harald ej blev i Stand til, end Kongen, som efterfulgte ham, men dette maatte ligefrem paaligge ham som 'en Familiepligt og en sønlig Pligt, som de gamle altid holdt højt i Ære. Uden Hensyn til det personlige Forhold til Faderen — hvorved vel maa erindres, at Saxo, der ingenlunde er vel stemt imod Sven navnlig i hans tidligere Tid, udtrykkelig tilkjendegiver, at Sven under Folkets Tryk lokkedes til den Fremgangmaade („*patriæ dignatio*”), som foranledigede Faderens Regjerings Ophør noget før Tiden, af de mægtige i Landet, i det Indbyggerne efter Saxos stærke Udtryk vare „*Haraldi imperium perosi, (ogsaa) quia inusitatis plebem oncribus adigebat*” — havde Sven efter Fædrenes Vis holdt hans Gravøl (i Ringsted), og det store Løfte, som han i den Anledning der gjorde, holdt han. Og ligeledes har han følt sig forpligtet til at opfylde den Familiegjerning, som ved Faderens Død ikke var sket fyldest, da det skyldige Mindesmærke endnu manglede. At der paa den Mindesten, som saaledes omsider blev sat over Bedsteforældrene ved hine store „*tumuli gemelli et pares, iuxta ritum gentilium, quasi illustria mausolæa secus regis curiam in Jelling*”, ogsaa i Slutningen, hvor der tales om Kong Harald, nævnes noget om Kristendommen, — ligesom denne der billedlig er tilkjendegivet ved en udhugget stor og fuldstændig Fremstilling af Korsfæstelsen — kan i dette Tilfælde ikke være paafaldende eller modsigende. En nedarvet Pligt blev under ny, ikke længer tilsvarende, Forhold opfyldt. Og hvad Tiden angaar, da maa det være adskillige Aar efter den Tid, da Stenen ved Danevirke blev sat. Da Jællinge-Stenen lige saa meget omtaler Harald som Gorm og Thyre, egentlig endog mere, og da Kristendommen, som var godt begyndt under Harald, nu var noget anerkjendt, saa var det naturligt, at den, ligesom de andre to Hoved-

begivenheder i Haralds Tid, blev omtalt, saa meget mere som det tillige i det mindste var Forbud paa, at det vilde blive den sidste Mindesten af den Art over en dansk Konge.

At Harald blev forhindret i sit Arbejde med at tilvejebringe dette Minde, og de dermed i Forbindelse staaende Begivenheder — der ogsaa bleve af indgribende Virkning paa Fædrelandet — maa have tildraget sig almindelig Opmærksomhed og gjort et stærkt Indtryk. Det er fortalt med et vist Præg af Sikkerhed af vore ældste Historieskrivere, og Erindringen derom lever endnu paa Stedet i et bestemt og fyldigt Sagn, der ligesom ret er sig bevidst. Skjønt Svenno Aggonis¹⁾ intet har om Englands Erobring af Kong Sven, og Saxo kun nogle faa tildels urigtige Ord derom, have de begge, velunderrettede og væsentlig ens, den tilsyneladende ikke vigtige Begivenhed, at Harald ej kom til Ende med det tilsigtede Mindesmærke, — kun synes hin mindre rigtig at henføre den til hans første Regjeringstid, Saxo derimod til dens Slutning. Saxo er, som han oftest plejer at være, omstændeligst, og beskriver næsten det unødvendig besværliggjorte Arbejde, der var et Bevis paa de „onera“, hvormed Harald trykte Befolkningen; — han fortæller (i lib. 10.) saaledes: „Haraldus totam regni classem (Sveno Agg. blot „exercitus“) exerens, ne parvo apparatu magnæ molis pondus aggregeretur, iunctis hominum boumque copiis — pecudalibus iugis humanas alligans cervices — (Sveno Agg. blot „servitutis iugum intolerabile“) inusitata magnitudinis saxum Jutico littore repertum (Sveno Agg. blot „immanissima petra“), quo matris tumulum insigniret, abstrahi iussit“. Af Saxos videre Meddelelser herom, navnlig af et opbevaret slaaende Ordspil, er det tydeligt at Begivenheden

¹⁾ I Henhold til „Aggonis“ burde han nu kaldes ikke Aagesön, men Aggesön; Agge er vistnok egentlig Navnets gamle danske Form, der ogsaa endnu bruges som Mandsnavn i Slesvig, — atter et Exempel (som saa ofte) paa, hvorledes det oprindelig danske just der har holdt sig.

erindredes ogsaa i sine Enkeltheder, og at Fortællingen derom var i Folkets Smag og just egnet til at erindres. I Udtoget af Saxos Historie fra 14. Aarhundrede, som bærer Thomas Gheysmers Navn (i Script. rer. Dan., Tom. 2.) er tilføjet, at den vældige Sten blev liggende paa Bække Mark eller Hede, jfr. S. 26. Denne Efterretning maa støtte sig til Datidens Sagn, og virkelig fandtes der en meget stor Sten, hvortil Sagnet var knyttet, indtil den for nogle Menneskealdre siden med Vold ødelagtes og førtes derfra ¹⁾. Dog var og er Sagnet i Egnen ogsaa knyttet til en anden meget stor Sten, hvilken endnu den Dag i Dag ligger paa Tislund (ej Tyrslunde) Hede ¹⁾ i Brørup Sogn, omtrent to Mil noget sydvest for Bække, men begge Steder passe dog meget godt for Førselen fra Jyllands Vestside til Jællinge. Der er intet besynderligt i, at Sagnet i Egnen har knyttet sig til to Stene af overordentlig Størrelse, der fandtes i nogen Afstand fra hinanden og i den rigtige Vejretning begge. Det er vel muligt, at den

¹⁾ Da det i og for sig er mærkeligt og tillige ikke er uvæsentligt for Sagnet's historiske Grund, at Stenen paavises — der drog Harald fra Riget, mens han drog den — ville nogle nærmere Efterretninger om samme, som hidtil ej have været fremdragne, her være paa sit Sted. I en haandskrevet udførlig Beretning fra 1766 om Tyrild Herred (hvori Jællinge ligger) — af den daværende Præst der — (bevaret i Univ.-Bibl. som Add. 4to Nr. 345) omtales Stenen i Bække og Stedet hvor den fandtes, ($\frac{1}{4}$ Mil nordvest for Bække By), og det berettes, at den var 28 Alen i Omkreds, 9 Alen lang, i den ene Ende 3 Alen over Jorden, høj »som et Skibs Forstavn«, 6—4 Alen bred; tillige kaldes den den største Sten i Egnen. Nogen Tid efter (før 1790) er den, efter hvad der endnu fortælles, blevet kløvet og ført til Nørholm for at bruges til Trapper og Truge der. Denne Sten har, paa Grund af Krønikeberetningen, som ovenfor nævntes, dog været i nogen Ry, men Tislund-Stenen har næppe været omtalt offentlig, før det i den senere Tid er sket løselig et Par Gange. Nu er den ansat paa Mansas Kaart. Den findes ved Landevejen fra Varde til Kolding, omtrent hvor Brørup, Føvling og Holsted Sogne stode sammen, og vel en halv Fjerdingvej syd for Vejen. Fra denne kan den, da den ligger højt, godt ses næsten som Overdelen af et lille Hus. Egnen er glad ved den og alle kjende den. Det er en haard Granit, med en Højde af 6 Alen, Længde 7 Alen og Brede 6—3 Alen. Imod disse Størrelser falder den store Runesten i Jællinge rigtignok i en meget høj Grad igjennem. — P. E. Müller har ydet dette Sagn, og hvad dermed staar i Forbindelse, en ikke ringe Opmærksomhed i »Critisk Undersøgelse af Saxos syv sidste Bøger« (1830), men Fremstillingen der S. 16—19 er dog dels urigtig (jfr. ovenfor S. 31—32), dels usikker og uheldig.

Omstændighed, at Stenen i Bække i nogen Tid har været borte — Stedet kjendes og vises dog endnu overensstemmende med ovenstaaende Angivelse — ikke har været uden al Indvirkning, men det synes dog, at det endnu kraftige mundtlige Sagn fortrinsvis har fæstet sig ved Tislundstenen. Denne er nu endelig et fredet Mindesmærke. — Nærværende Tilfælde er det eneste i vort Land, hvorved en Runeindskrift, Krøniken og et endnu levende Sagn mødes i bedste Samklang og gjensidig understøttende og oplysende hinanden.

Kong Sven Tveskjæg, som Fædrelandet skylder den fremfor alle andre følgerigeste Begivenhed i Landet — Kristendommens virkelige og sikrede Antagelse og Befæstelse, og den største Begivenhed ud fra Landet — Englands virkningsfulde Erobring, ham, fremfor nogen anden Fortidens Konge, skyldte vi saaledes ogsaa fædrelandske Minder ved Anvendelse af Nordens ejendommelige Runeskrift og Digtekunst. Det, vi nu have fra ham, er ganske vist kun Lævninger, skaanede af Tiden, der desuden er blevet ledt bort fra at erkjende Kongens store Fortjenester og Virksomhed. Grunden til, at hans Runemindesmærker netop vedkomme Jællinge og Hedeby, ligger nær. Disse to Steder vare fordem de vigtigste paa Halvoen, fra dem iværksattes Rigets Samling, der opholdt Kongerne sig ofte, navnlig vides det bestemt af mange Efterretninger, at det meget hyppig var Tilfælde i Hedeby, som ogsaa havde flere Borge og var nær ved Grændsen og nær Danevirke, dens Befæstning — fortrinsvis Kong Svens Slægts Værk. — Runestenen, der her er behandlet, som han satte der og som nu efter lang Tavshed lader ham i Modersmaalets gamle Form tale til os i disse ny Tider, er os vigtig og kjær. I denne have vi nu et hidtil i vort Land enestaaende Mindesmærke, der i det mindste vedkommer hans Tids Færd i England, hvor man ogsaa — med Ret eller Uret — har henført Stenminder af anden Art til ham, mens vi för savnede saadanne. Og ikke uden særegen

Opmærksomhed er det, vi følge disse Bedrifter. Danmark har, efter sin Bestemmelse, haft sin Tid, hvori det havde Magten paa Søen, ligesom Holland siden har haft sin og Tiden naturligvis fremdeles altid vil medføre Forandringer. — Paa Stedet, hvor Stenen staar — Kongens oprindelig i kort Afstand fra de andre Runemindesmærker, der vare satte af Indbyggere i eller ved Hedeby — betyder den meget i Forbindelse med alt andet, som det fordem har været, som det i den senere Tid var, og som det er.

4.

HEDEBY - RUNESTENEN.

Dette Runemindesmærke har, ligesom de to næstforegaaende, haft den Skjæbne at være i lang Tid henslængt og ukjendt. At det blev iagttaget at her var Skrift, og at Stenen af den Grund frelstes fra Undergang, skyldes den samme Mand, hvem vi have at takke for Bevarelsen af den Runesten, der her er sat som den anden i Rækken. Han hed J. Meggers og ejede en af Vedelspranggaardene (jfr. S. 41). Da han 1796 var i Færd med at søge Stene paa sine Jorder i den Hensigt at lade dem sprænge, for at de kunde anvendes til forskjelligt Brug, lod han ogsaa denne Sten halvt udgrave paa Stedet, hvor den laa dybt ned-sunket. Den var for stor til strax at kunne behandles, som det var bestemt, og den blev derfor henliggende uforstyrret. Men efter nogen Tids Forløb bemærkede Meggers, at Stenen, der blot ved at ligge noget afdækket var ved Vejrligets og Solens Paa-virkning blevet afskyllet og rensat, havde Skrift, og han gjorde sig strax Umage for at faae nogen Kundskab om denne Skrift. Skjønt dette en Tidlang var forgjæves, da ingen kunde findes, som kunde give Oplysning om den, blev Stenen dog alligevel skaanet af Ejeren, der herved udviste en prisværdig Omsorg og Forstandighed. Først 1798 blev det erkjendt, at Skriften var Runer, og ved den Tid førtes denne Runesten tilligemed den ovennævnte ogsaa af Meggers opdagede, som vigtige fædrelandske Mindesmærker, 1½ Mil bort til den Plads, de endnu have, i Parken ved Luiselund, hvis fyrstelige Besidder havde kjøbt dem og lod dem flytte for at værne om dem. Deres Plads er ogsaa

smuk og den er meget passende til dem, uden forsaavidt som de derved ere løsrevne fra det oprindelige Sted, der dog kunde gjengives dem. Stedet, hvor Runestenen, som her omhandles, fandtes, kjendes fra Samtidens efterladte Optegnelser bestemt, og er mig ogsaa paavist, ganske i Overensstemmelse med disse, af J. Meggers's Sönnesön, den nærværende Ejer af Gaarden i Vedelsprang, hvilken er saa nøje knyttet til disse Mindesmærkers Opdagelse og Fredning. Stenen laa 5 Skridt fra Foden af en ret anselig Høj, som kaldes Krutzbarg¹⁾, — imellem denne og en anden noget mindre, 17 Skridt nordligere liggende Høj, (der efter Meggers's Udsagn nu egentlig ikke mere findes, om end Pladsen kan kjendes), hvilken igjen havde omtrent i samme Afstand ogsaa en mindre Høj nord for sig. Den hele Plads omkring Stenen syntes, da Opdagelsen gjordes, at have været omsat med Stene.

Stenen, der er en rødlig Gränit, er meget anselig. Den har en Længde af $3\frac{3}{4}$ — $3\frac{1}{4}$ Alen over Jorden, en jævn Brede af $1\frac{1}{4}$ —1 Alen eller lidt under, indtil hvor den gaar ud i en Spids; Bogstaverne have en Højde af 6—3 Tommer. Dens Udseende og Skrift fremvise hosstaaende Afbildninger, af hvilke den første viser Forsiden, den anden Bagsiden.

Lige efter Runerne lyder (paa Forsiden) Indskriften, der begynder med det første Ord forneden i den mellemste Linie, saaledes paa Olddansk:

. ÞURLF (ÞULFR) . RISÞI . STIN . ÞANSI .

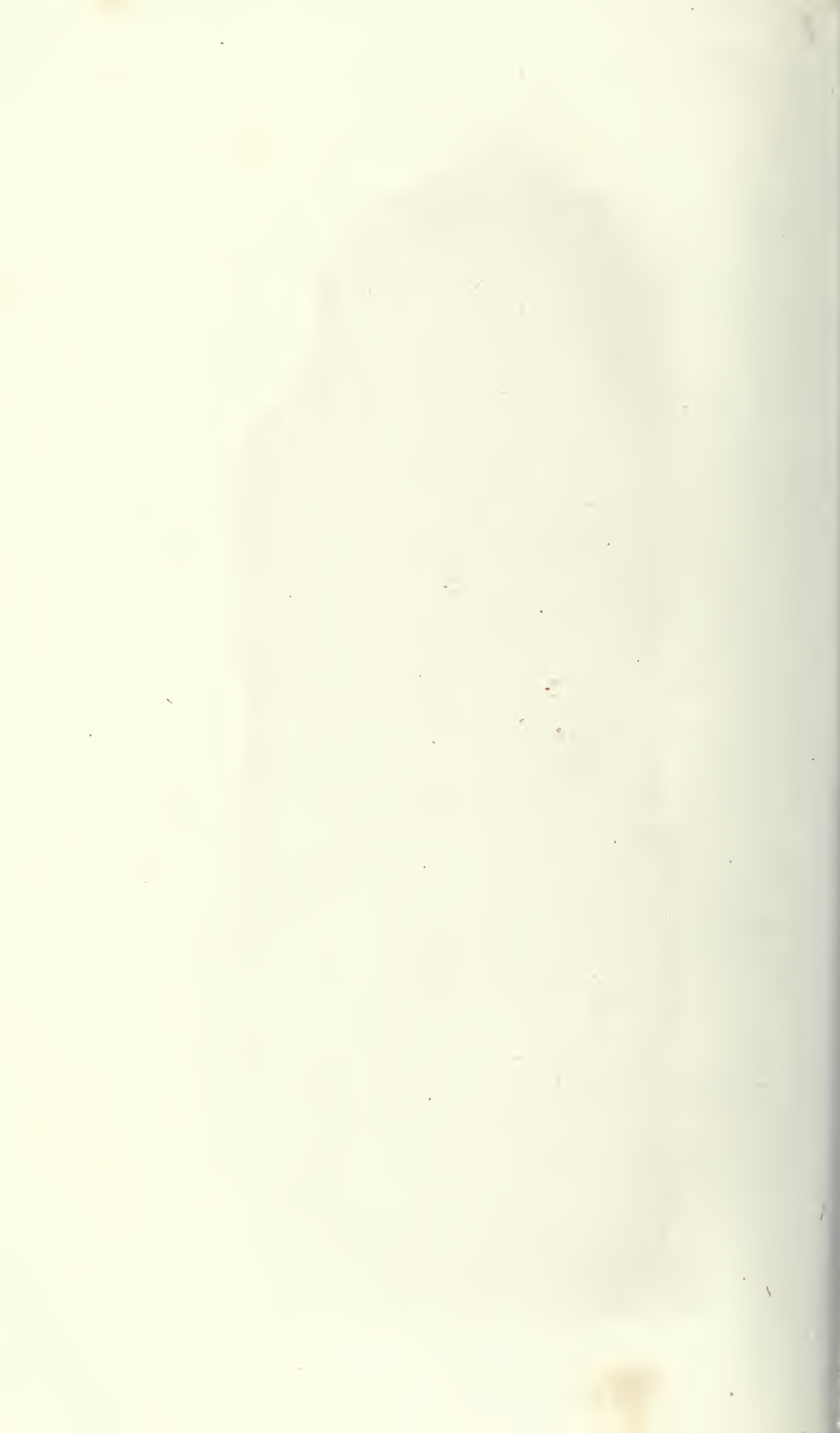
(dernæst tilhøjre) . HIMÞIGI . SUINS . EFTIR .

(derefter Linien

længst tilvenstre) ERIK . FILAGA . SIN . IAS . UARÞ .

¹⁾ Krutzbarg er vel at betragte som den næststørste af de 5 Høje, som endnu findes paa de naturlige Højder sydvest ud for Vedelsprang. At UI KNUBA, saaledes som det S. 41 og 71 er omtalt, har Hensyn til disse Omgivelser, kan der ikke være Tvivl om, og Krutzbarg (eller Krussberg) er mulig heller ikke uden al Forbindelse med hint gamle Navn og hvad det antyder, men derfor kan det naturligvis ej ligefrem siges, at UI KNUBA er Krutzbargs ældre Benævnelse.

Og paa Bagsiden, fortsættende med Ordet øverst i Linien længst til højre:

: TAUÞR · ÞA · TREGIAR

derpaa med den mellemste Linie til venstre derfra:

SATU · UM · HAIÞABU

og derefter med Samstavsrunerne nederst paa Stenen og fremad til højre:

· IAN : HAN : UAS : STURI : MATR : TREGR ·

og endelig sluttende med de to Ord i "Sidens øverste Afdeling længst til venstre:

HARÞA : GUÞR ·

Paa Islandsk derimod saaledes:

(Þulfr) reisti stein þenna, heimþegi Sveins, eftir Eirík felaga sinn, er uarð dauðr, þá er drengir sátu um Heiðabœ, en hann var stýrimaðr, drengr harða góðr.

Og paa nærværende Dansk, lige efter Ordene:

Tholf rejste Sten denne, Hjemfælle Svens, efter Erik Stalbroder sin, der blev død (døde), da Helte sade om (belejrede) Hedeby, men han var Styremand, en Helt saare god.

ÞURLF er Mandsnavnet ÞULFR, i det her en lille Bogstavomsætning har fundet Sted derved, at Slutningslyden — som næsten ubevidst udtalt under Arbejdet — har ligesom uvilkaarlig trængt sig frem til en for fremmelig Plads. Saadan eller lignende Omsætning forekommer derfor ogsaa hyppig baade i den gamle Verdens Indskrifter og i vor gamle og ny Tid, saavel fra uøvet som øvet Haand, som naar der i ældre Breve skrives „Vong” (for Vogn) eller „Helsignør”. Det vilde ikke være besynderligt, om større og mindre Fejl af den Art endog vare almindelige i Runeindskrifterne, eftersom baade Materialet frembød Vanskeligheder og der ikke kunde foretages Rettelser. De svenske Runestene ere ogsaa i høj Grad bebyrdede med saadanne Fejl, derimod maa man næsten virkelig beundre den Omhu, der selv i denne Henseende er

anvendt paa de danske. Naar man holder sig til Indskrifterne selv, og ser bort fra urigtige Ytringer om dem, der have sin Grund i umodne Forklaringsforsøg og allehaande utidige og unødvendige Gjætninger, er det i Virkeligheden meget sjælden Tilfælde, at der forefindes endog smaa Uagtsomhedsfejl, som her, paa vore Runestene. Ganske svarende til det, der her finder Sted, er dog UB: BIRUT paa den store Skjern-Sten i Stedet for UB: BRUTI; ligeledes BURUPUR paa Gylling-Stenen i Stedet for BRUPUR og UITRIG paa Sandby-Stenen (i Kjøbenhavn) i Stedet for UIRTIG, (hvilket — med udeladt eller assimileret N efter Sædvane — er det samme som Isl. virðing, jfr. S. 116). Og det er paa det nærmeste alt af den Art, som der er nogen Grund til at nævne¹⁾. Derfor er det langt naturligere og mere nærliggende at antage at PURLF er PULFR, end at ville gjøre det enten til Isl. Þorleifr eller til Isl. Þórólfr, hvilket vistnok har haft sin Aarsag deri, at disse Navne vare bekendte, hvorimod det danske PULFR var ubekendt. Dette Navn findes ikke i Islandsk, men det forekommer i Danmark paa flere Maader. Hjermind-Stenen har tydelig PULFR. I Middelalderen kjendes „Tholf“, hvortil den gamle Form naturlig afændredes, hyppig fra Slesvig. I Ellem-Syssel nævnes omtrent midt i 13. Aarhundrede „Tholf et Suen fratres“, (jfr. Script. rer. Dan. 5, 620), netop de samme to Navne sammen, som her i Indskriften findes samlede, — og i det hele forekommer dette Navn ofte i Lygumklosters Diplomatarium og i „Avia Ripensis“, der begge for ere nævnte og angaa især Slesvigs nordvestlige Del. Ved de foregaaende her omhandlede Indskrifter dvæledes paa hvert Sted ved de der forekommende Personnavne; her er den samme Anledning, og overhoved ere disse Navne paa Runestene, da de gaa saa langt tilbage, af den Beskaffenhed, at de gribe dybt ind i de historiske og stedlige Forhold. Et temmelig

¹⁾ Flere Prøver herpaa, som ligge nær for Betragtningen paa dette Sted, findes anførte i K. Gislasons „Oldnordiske Formlære“, I. (1858) S. 61—62.

haandgribeligt Bevis herpaa afgiver uden Tvivl den nævnte Hjer- mind-Stens PULFR. Da den Høj, ved hvilken den oprindelig havde sin Plads, laa ved Byen Thulstrup, er det særdeles sand- synligt, at der er nogen Sammenhæng paa dette Sted imellem Runenavnet og Byens Navn. Thi det er vistnok PULFR, som er i Thulstrup (eller Tulstrup), ligesom det maa antages, at det er af den ovenanførte nyere Form Tholf, at Tolstrup er dannet¹⁾; — et andet nærstaaende ligeledes gammelt Navn er Tule eller Thule, som endnu ikke er ganske uddød, men er bekendt fra Kjæmpeviserne og vist findes i Stedsnavne som Tulesbo, Tulsmark, Tulebølle osv.) Som sideordnede Hjermind-Stenen med Hensyn til ligeartet Oplysning kunne, dog ingenlunde som de eneste, endnu nævnes Sandby-Stenen, der ved Navnet SUSUR (Fjenneslef-Stenen fra samme Egn, Sællands Midtpunkt, har samme Navn i Formen SASUR) oplyser Sus-aa, Suserup osv. paa en Maade, som ellers ikke var mulig, — og den store Aarhus-Sten, der ved Navnet FUL forklarer Stedsnavne som Fulbro (i Angel og i Jylland), Fulling, Fultofte, der ligeledes ellers vilde være ufor- staalige, som saa overmaade mange ere, om hvilke en saadan sikker hjemlig Oplysning, som den Runestenene og deres Sprog alene kunne give, ikke mere haves²⁾.

RISPI er Imperfectum af Verbet „rejse“. „Satte Sten“, som der staar paa Kong Svens Runesten, og „rejste Sten“, som

¹⁾ Dette Stedsnavn haves vistnok allerede i Diplomet af 1085 (jfr. Afbildningen heraf S. 107, 5. Linie fra nedenu) i »tollathorp« i en Skikkelse, der vel er let forklarlig, men dog afviger ikke lidt fra Navnet Tholls oprindelige Form. Der er i det mindste næppe noget Navn, hvortil »tollathorp« bedre kan henføres.

²⁾ Mandsnavnet FUL er mærkeligt som svarende til det nordiske Gudinde-Navn »Fulla«, og det turde være, at FUL, naar man ser videre ud, ikke blot saaledes middelbart har en vis mythologisk Interesse. Skjønt det ellers ikke kjendes hos os, men er noget nyt, der fra denne Indskrift er udvundet, er det dog aldeles sikkert. Det er desaarsag besynderligt og urimeligt at tumle saaledes om med det, som det er sket i »Antiquarisk Tidsskrift udgivet af det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab« for 1852—54, S. 392—93, — og saa meget mere som der ved saadanne vilkaarlige Kunstlerier paaføres vore Runeindskrifter Anstrog af en Usikkerhed og Tilfældighed, som de slet ikke lide af.

her læses, ere de almindelige Udtryk, naar STIN bruges, men ingeniunde de eneste. Disse tvende Betegnelser forekomme omtrent i lige stort Omfang, dog er det sidste Udtryk noget hyppigere efter Runestenenens nærværende Antal. Det findes paa den store Skjern-Sten og paa Tirsted-Stenen; paa Hjerminde-, Egaa-, Asferg-, den store Gunderup- og Aarhus-Stenen; paa Gylling-, Glenstrup-, Hobro-, Ravnkilde-, Skolænge-, Sandby-, Fjenneslef-, Rimsø-, Østeralling-, Hanning- og Vejlbj-Stenen; skjönt begge Udtryk betegne forsaavidt det samme, er der vel dog en lille Forskjel i den dertil knyttede Forestilling. Overalt staar RISPI — paa Tirsted-Stenen, ligesom paa Egaa- og Aarhus-Stenen, dog i Flertallet og altsaa med U som Slutningsbogstav — med P efter S (RISPI er følgelig RISDI, ikke RISTI) saaledes som her, undtagen paa Gylling-Stenen og Sandby-Stenen, der have T isteden. Og ligeledes findes i Ordet overalt blot I efter R undtagen paa Tirsted-Stenen og Gylling-Stenen, som have AI, dog er fremdeles endnu med Hensyn dertil at bemærke, at en Afændring i Lyden synes at være antydnet paa Skolænge- og Rimsø-Stenen, og at Østeralling- og Hanning-Stenen begge have RSPi, altsaa vistnok snarest den almindeligste Form. Hvad Hörning-Stenens RIP STIN angaar, der er blevet betragtet, som om det var det samme som RISPI, da vil det være rigtigst, ligesom ovenfor ved PULFR, at søge hen til det nærmest liggende i Stedet for til det fjærnere, — hvorved tillige en større eller mindre Fejl maatte antages —, og RIP bliver da slet ikke at henhøre til RISPI.

Som det ovenfor S. 97 bemærkedes om STIN, saaledes turde det ogsaa her være Tilfælde med RISPI, at der deri hyppig dog har været noget tvetydigt og ej blot den simple Selvlyd.

Et ganske andet Ord end RISPI er RAIST, som forekommer i Glavendrup-Stenens SUTI RAIST RUNAR, og betyder „ristede, indhuggede”, — hvortil svarer Isl. hann reist af at rísta

(dog ogsaa hann risti og at rista), ligesom hann reisti af at reisa svarer til RISPI osv. her.

PANSI er Acc. Sing. Masc. af det bestemte Pronomen SA, (Femin. SU, Neutr. PAT, jfr. S. 53), med Tillæg af SI — i Overensstemmelse med lignende i andre gamle Sprog — hvilket følger med ej blot i Bøjningen som her, men ogsaa findes tilføjet baade selv efter SU som paa Sandby-Stenen, og selv efter SA som paa Flemløse-Stenen, (hvor SA er skrevet paa samme Maade som det bemærkedes S. 97 om STAIN). Men SI er altid uforanderligt, det smelter slet ikke sammen med Ordet og er derfor uden al Bøjning. Dette Pronomen er i den Skikkelse, det her har, naturligvis, som sædvanligst følgende med „Sten”, meget almindeligt paa Runestenene. Med Hensyn dog til A (jfr. S. 63—66) her i Ordet, da er PANSI og PANSI omtrent ens hyppige, — Tryggevælde-Stenen og Glavendrup-Stenen have begge endog begge Former. Og disse alene forekomme igjennem alle Runestenene paa det nær, at Falster-Stenen har PINSI. Den der stedfindende Selvlydsforandring gjør ligesom en Overgang til E, som i Forbindelse med forskellige Omdannelser kommer frem i Ordet, saaledes som det viser sig paa nogle af de yngste Runestene: paa Østeralling-, Sjellef-, Hanning- og Alsted-Stenen. Af SI, der er saa fast i vore Runeindskrifter, findes kun enkelte Lævninger i Islandsk, navnlig hos Are frode „á þvísa landi”, og lignende i nogle ganske faa af de andre ældste Litteraturmindesmærker. Derimod har Isl. Pronomen „þetta, Þessi, Þessi”, der er dannet af „þat” osv. med nogen Benyttelse af SI og vel ellers i Henhold dertil, og med fuldstændig Bøjning af Endetillæget, men deraf have Runeindskrifterne intet — det skulde da være i det højeste, at man kunde henføre ÞU-SI (jfr. S. 53) dertil, og at der mulig skulde være et forsvindende Spor deraf paa Vejerslef-Stenen.

HIMPIGI¹⁾ og SUINS ere omhandlede ved Kong Svens Sten, kun er jo SUINS Genitiv af SUIN, og G er her en stungen Rune. — En Udvikling af Forholdet, hvori hine HIMPIGAR stode til Kongen, ligger vistnok til Grund for „Vederlags-Retten”. Oprindelig er den fra Knud den stores Tid, — den, vi have, nævner „huskarlastefne”.

Til EFTIR (med punkteret I), som ogsaa findes netop saaledes paa Aarhus-Stenen (og tillige paa Hanning-Stenen), slutter sig IFTIR paa Sjöring-, Asferg-, Glenstrup- og Alsted-Stenen, og ligeledes AFTIR paa Østeralling-Stenen. Sammenstilles disse Former med AFTIR paa Skolænge-Stenen, der er nævnt ved den foranstaaende Runesten i Anledning af dennes UFTIR, have alle de Skikkelser, som Ordet i sin længere Form antager paa vore Runestene, — og overensstemmende med den kortere Forms, jfr. S. 54—55.

ERIK ser ud her paa Runestenen aldeles som det er den Dag i Dag, da det endog er blevet uforandret i Slutningen, skjönt Adjektivet, hvormed det er dannet, er blevet til „rig” forlængst. „E” i Ordets Begyndelse, der betyder „altid” (Isl. „æ”, men dog Eiríkr), er velbekjendt i denne Form saavel fra den tidligere som den senere Middelalder, og er bevaret i et Par Tilnavne, nemlig „emune” og „egothe”, hvilket sidste dog i Tidens Løb er blevet til „ejegod”. Det findes paa Sandby-Stenen sammenskrevet med MUN i IMUN (o: „altid monne”), men altsaa paa denne Sten, der dog har U punkteret osv., med rent I. Derimod i „Erik” her er der brugt punkteret I, ligesom ogsaa i EFTIR og to Gange længere hen i Indskriften i denne Selvlyd, — og endda tillige, som nævnt, er der Punktering i HIMPIGI og, som Af-

¹⁾ Runetegnet for M, der findes her og to Gange til i Indskriften og som ogsaa forekom i HIMPIGI paa Kong Svens Runesten (jfr. S. 117), og ved sin runde Overdel er forskjelligt fra det sædvanlige Tegn med to Bistave, synes især at have tilhørt den jydsk Halvø. Mens det nemlig findes paa den store Skjern-Sten; paa den mindre Søndervissing-Sten, paa Egaa-, den store Gunderup-, Skivum- og den mindre Bække-Sten; paa begge Jællinge-Stenene og paa den store Søndervissing-Sten; paa Rimsø-, Østeralling- og Hörning-Stenen, forekommer det paa alle Øerne kun paa Nörrenæraa-Stenen i Fyn, (Tryggevalde-Stenen fra Sælland og Rönninge-Stenen i Fyn have dog et Tegn, der er midt imellem dette og det sædvanlige.

bildningen udviser, to Gange til i Medlyden G. Paa Kong Svens Sten dukkede punkteret I frem en eneste Gang. Her er denne Runepunktering allerede meget hyppigere og har ogsaa strakt sig til en Medlyd, om denne Forandring dog end ingenlunde her er trængt igjennem, da der saa vilde have været Anledning dertil endnu oftere, navnlig saaledes i det første I i FILAGI og paa flere Steder i G. Denne Hyppighed kan tildels mulig være tilfældig, saaledes som det S. 102 bemærkedes, men der kan dog ikke være Tvivl om, at der her viser sig Tilbøjlighed til denne nyere Brug. Det er derfor ogsaa iblandt Tegnene til, at denne Indskrift er yngre end den paa Kong Svens Sten.

FILAGA, med punkteret G, er stillet sammen med ERIK og styres som dette af EFTIR, Nominativ er FILAGI. Ordet forekommer desuden paa Aarhus Stenen (med punkteret I i første Stavelse), og paa Hobro-Stenen, (der har i første Stavelse en afændret Selvlyd, udtrykt ved det samme Tegn, som ellers bruges for R og er bekendt fra den større Söndervissing-Sten). FILAGI betyder, efter Sammensætningen af Ordet, den der er indtraadt i et Forbund med en anden med Hensyn til Gods og Ejendom. I Virkeligheden tilkjendegiver det dog noget mere og højere, nemlig et fast Venskabsforhold, der vel ogsaa under nogle Betingelser strakte sig til et vist Fællesskab og en gjensidig Arveberettigelse, men hvorved dog den inderlige Tilslutning var Hovedsagen. Da det saaledes var et særegent Forhold, som Livet og Sæderne havde medført, kan det ikke gjengives ved et enkelt Ord; den rigtige Forestilling faar man ved at tænke paa Fostbroderskabet, skjönt dette ikke var ganske det samme. Enhver af de islandske Sagaer, der fortæller Islændernes Færd i og udenfor Landet, giver mere eller mindre et Billede af, hvorledes en FILAGI viste sig imod sin Medbroder i Hjemmet og udenlands, i Ro og i Kamp, i Livet og i Døden. (Bjarke tiltalte, ifølge Sagaen, Hjalte som „felagi“). Hvor dybt dette smukke Forhold har grebet ind,

ses bedst deraf, at faste Lovbestemmelser vare udsprungne derfra. Saaledes er det fastsat i den islandske Grágás i Arfa-páttir (jfr. Udgaven 1852, I. 228), „ef sa maðr andaz er engi a frænda her a lande . oc andaz at scipe . þa scal fe lage hans taca þat fe eptir hann” osv., og var der ingen „felagi”, da skulde i visse Tilfælde „Styremanden” indtræde som Arving, („þa scal taca styre maðr”). Lignende Bestemmelser findes ogsaa i den norske ældre Gulathingslov med Hensyn til „skiperfð” og „felaga erfð”, (jfr. „Norges gamle Love”, udg. af Keyser og Munch 1. Bind (1846) S. 50). Fra Danmark kjendes nu just ingen saadanne Bestemmelser, skjönt de vistnok ogsaa her have haft Gyldighed, men isteden have vi i de nævnte tre Runestene (af hvilke den, som her omhandles, i denne Henseende er den fuldkomneste og mest belærende), der alle endnu staa for os i sin oprindelige Skikkelse uforandrede og med sin Stenskrift tale til os som til Samtiden, for hvilken de egentlig vare bestemte, jo dog umiddelbare — af Tiden helligede — Vidnesbyrd om, hvilke Minder en FILAGI troede at skyldte den anden og hvor trofast deres Venskab og Sammenhold var. — De nyere Tider, der ere saa vidt fremskredne, kunné dog endnu lære af de gamle paa mange Maader!

Ordene SIN. IAS. UARÞ. TAUPR. ere alle under den foregaaende Runesten omhandlede.

ÞA, der ogsaa findes paa den store Aarhus-Sten og ligeledes med A, er Adverbiet, vort „da”, dengang da.

TREGIAR er Nominativ i Pluralis af TREGR, som forekommer lidt længer hen i Indskriften. Begge Gange staa der E, o: punkteret I, og begge Gange er N foran G assimileret dermed, og da Runen T maa bruges baade til at betegne D og T, bliver Ordet saaledes ganske svarende til Isl. „drengr” i Formen (og ligeledes i Betydningen). Den Flertalsform derimod, som her forefindes, er forskjellig fra Isl., der vel ligesom forudsætter den, men dog ikke har den saa gammel, kun „drengir”.

SATU er Imperfectum Pluralis af Verbet „at sidde”, Isl. at sitja, i Imperf. Plural. sátu, — det transitive Verbum at setta, Imperf. Plural. sattu, haves i Flemlose-Stenens og Hune-Stenens SATU, der saaledes kun ved Sammenhængen kan adskilles fra det intransitive her. „At sitja um (UM)” betyder hvad vi kalde at belejre, at sidde i Baghold eller i det hele at ville fjæntlig ved Magt eller ved List opnaa noget, og kan ikke betyde blot at have Lejrplads eller lignende. SATU UM styrer HAIÞABU, — dette Navn skal nedenfor nærmere omhandles.

I det saaledes den, som Stenen er sat over, „blev død (døde), dengang da heltemodige Mænd belejrede Hedeby”, er det tydeligt, at „blev død (døde)” er sat i Forbindelse med den krigerske Færd som Aarsag, og forsaavidt er „døde” her det samme som „faldt”, (og paa samme Maade staar „blev død” paa den store Aarhus-Sten tydelig henført til den Kamp, som denne omtaler). Men ellers vilde det ingeniunde være Tilfælde, at „blev død” uden videre kunde være „faldt”, da det kun vilde være „døde” i Almindelighed. Da det fremdeles i Indkriften hedder „dengang da”, synes derved at være antydet, at der var forlobet en længere Tid efter Begivenheden, inden Mindesmærket sattes, og ikke blot den Tid, som behøvedes nødvendig til dets Rejsning. Ordene i og for sig selv synes at tilkjendegive det, og saa meget mere naar de sammenholdes med Udtrykket paa Kong Svens Sten, at den var sat over — som „nu (NU) var død”, altsaa umiddelbart efter og uden noget Tidsmellemrum. Det er vistnok klart, at der er nogen Forskjel paa, enten der bruges ÞA som i det ene Tilfælde, eller NU som i det andet.

De sex følgende Ord IAN. HAN. UAS. STURI. MATR. TREGR. ere anbragte paa Stenen paa en ganske anden Led end sædvanlig. De ere nemlig ikke satte bogstavvis ved Siden af hinanden, men til hvert enkelt Ord er der, som Tegningen udviser, kun en fælles Hovedstav, hvortil Bistavene, der danne

Bogstavet, ere föjede. Paa en kunstmæssig Maade, der vidner om en meget øvet Haand og Herredømme over Tegnene og Ordene, har man, i det en noget knap Plads benyttedes saaledes, at den blev tilstrækkelig, tillige anbragt en Art Forsiring. Af alle vore Runestene er det alene Falster-Stenen, der har en Del af sin Indskrift udført paa samme Maade.

IAN er tidligere omtalt. Det kan kun her endnu bemærkes, at, skjönt det er Isl. „en”, vort „men”, er det dog næsten, som om det brugtes for „og”, navnlig naar det, som paa Tirsted-Stenen, gjentages i Indskriften; dog er dette ej saaledes at forstaa, at „og” i Indskrifterne skulde mangle, — AUK, som ogsaa endnu findes i den allerældste Islandsk, ligesom adskillige andre tilbageblevne gamle Lævninger, er netop almindeligt. Paa de slesvigske Runestene forekommer det tilfældigvis ikke.

HAN findes, som her, paa Tirsted-Stenen to Gange, og paa Sædinge-Stenen, men paa Glavendrup-Stenen skrives HANS, ligesom paa Skivum-Stenen HAN; paa Hörning-Stenen forekommer Formen HANUM. — UAS er tidligere omtalt.

STURI MATR er, da U ogsaa maa bruges for Y, vort nærværende „Styrmand” og vort ældre „Styræsmann”. Dog er Betydningen ingenlunde den samme. Hint Ord har nu kun en indskrænket Brug med Hensyn til en vis Stilling paa et Skib, ved „Styræsmann” betegnedes derimod i Middelalderen, saaledes som det fremgaar af Jydske Lovs 3, 1—6, en af Staten höjt betroet Mand, under hvem Ledingsvæsnet til Søs hørte. Ved Runeordet, der gaar længere tilbage i Tiden da Forholdene ikke saa meget kom ind under Staten, betegnes den Mand, af hvem ikke just et Skib „styredes” i snævrere Forstand, men derimod den som førte det, havde Befalingen over det og ejede det. Den første Del i STURI MATR kan man ikke tage fejl af, blot den anden Del ser noget fremmed ud. MATR er dog kun et yngre Udtryk for MANR (der forekommer paa den store Skjern-Sten og er den

egentlige gamle Form, — nogen anden gives ikke), i Lighed med Isl. maðr, som, vistnok i det mindste ved Litteraturens Begyndelse, har afløst „mannr”, hvoraf der kun findes sjældne Spor i enkelte Vers endog saaledes, at der er skrevet „maðr”. I MATR er T altsaa brugt for D, og der er ikke fulgt Þ efter Selvlyden, hvilket ellers er sædvanligt. Det samme er Tilfælde i ÞURMUTR paa Nörrenæraa-Stenen og i SUTR (ǰ: Isl. suðr) paa Sædinge-Stenen, ligesom (omvendt) Þ i Almindelighed er beholdt i RISPI efter Medlyden, saaledes som det under dette Ord paavistes. En STURIMATR, der ogsaa kunde være „at hálfu skipinu”, maatte efter Forholdene være en mægtig Mand og anselig ved mindre almindelige personlige Egenskaber, ved Heltemod og Ejendom. Mangen af Skibets Besætning var hans FILAGI; efter en saadan tog han Arv — som allerede bemærket — under visse Betingelser, og derved forøgedes hans Ejendom, saaledes som det stundum udtrykkelig fremhæves. Overhoved alle islandske Sagafortællinger skildre livlig denne Færd. „Hverir eru styrimenn” spørges der gjerne strax, naar Skibe mødtes, (f. Ex. Njála S. 125). — Paa en Maade, som er os fremmed, greb Skibe ind i Livet i mange Henseender, ogsaa naar man ikke færdedes paa Søen; navnlig benyttedes de til Gaver fra og til Konger og Hövdinger, (S. 131 blev det lejlighedsvis anført, at Kong Sven Tveskjæg gav Thorlejf et Skib „í nafnfesti” ǰ: i Navnfæstning, da Kongen gav ham et Tilnavn).

STURIMATR forekommer nu hos os kun paa denne ene af vore Runestene, men dog er der andre Erindringer at hente fra dem i denne Henseende. Tirsted-Stenen og Sædinge-Stenen vidne om længere Sørejser; paa Falster-Stenen, som ogsaa har de saakaldte „vertikale” Runer, er der sikkert ligeledes antydet saadanne Rejser ved de forskjellige der anbragte, endnu tydelige, Skibsforstillinger; og endelig findes paa Hjermind-Stenen, som ogsaa er rejst af en ÞULFR, paa sammes Bagside et simpelt

Omrids af et Skib¹⁾. Under den anden Runesten endelig blev talt om Ordet og Navnet SUTRIGR, og i Anledning deraf om nogle bestemte Begivenheder, som stode i Forbindelse dermed. Her skal blot endnu med Hensyn til det danske Søliv i Almindelighed anføres et eneste Sted af Edda, i „helreið Brynhildar” (hvilket Kvad dog skulde synes at ligge vore Forhold fjærnere), nemlig:

„einn þótti han þar
öllum betri
víkíngur Dana
í verðúngu” (jfr. Rasks Udg. S. 228)

som Bevis just paa gjængse Erfaringer og Forestillinger langt borte fra vore Lande, — og blot endnu mindes om, at fra disses Fortrolighed med og Kraft paa Søen fremgik i hin Tid først det egentlige Havskib (med skjærende Kjøl osv. og saaledes ej som den gamle Verdens), hvilket dernæst i Tidsrummet fra c. 800 til 1000 udvikledes og udbredtes i og fra Danmark (og Norge), og er herfra med store og bestandig blivende Følger gaaet ud over Jorden (ligesom i vore Dage Dampskibet fra Amerika og England).

TREGR, med baade E og G som stungne Runer, er allerede nævnt som Singularis af TREGIAR og svarende til Isl. drengr, — thi der staar ej som Gjætning, men virkeligen TREGR aldeles tydelig, og ikke f. Ex. TRUGR som et Adjektiv til MATR, og altsaa heller ikke noget I foran STURI. Sammen med TREGR hører HARÞA GUÞR, hvilke to Ord staa i en Linie for sig i Indskriftafdelingen lige overfor. I Forening udtrykke alle 3 Ord samlede en sluttende Hædersbetegnelse. Ved TREGR tilkjende-

¹⁾ Undertiden forefindes Afbildninger af Skibe indhuggede i Stene, som nu ere indsatte i Kirkebygninger, — saaledes en større i Skrøbelef Kirke og en mindre i Bødstrup Kirke paa Langeland. Saadanne Afbildninger maa naturligvis, om de end med Hensyn til Materialet kunne kaldes vel udførte, være ufuldkomne i Forhold til Virkeligheden. Hvorvidt man var i Tiden ved Aar 1000 med Skibes Udredning og Udsiring, faar man et overraskende Begreb om ved den malende Beskrivelse, som i »Encomium Emmæ reginæ» i Script. rer. Dan. 2. 476 (jfr. her S. 125) gives af den Flaade, som Kong Sven tilsidst drog ud med herfra, da han erobrede England.

gives en Mand, der er i Besiddelse af store og skjønne Egenskaber, og det forekommer saaledes oftere paa vore Runestene. Hjermind- og Helnæs-Stenen have det, og ligeledes Hobro-Stenen (alle disse 3 Gange med en lille antydet Afændring i Selvlyden), og det er omtrent enstydigt med „Thegn”, (der findes paa Glavendrup-Stenen som ÞIAGN, paa den store Gunderup-Sten som ÞAIGN, og ligeledes paa Skolænge-Stenen, og som ÞIGN paa Ørum- og Randers-Stenen). At dette sidste Ord har været en meget hæderlig Benævnelse, have vi endnu Spor af i Sproget, men næsten ikke af at det samme har været Tilfælde med „Dreng”; det er endog særegent, at Dreng bruges i Slesvig om den saakaldte „anden Karl” („Busvenden” er den første) og nordligst i Jylland (paa Skagen) om et voxent Menneske i en tjenende Stilling. Tidlig maa i Dansk den gamle Betydning være gaaet tabt. Men af de islandske Sagaer, som sædvanlig skildre med Anskulighed, ser man ret; hvad og hvor meget i forskjellige Henseender en „drengr góðr” var og hvori „drengskapr” bestod; — kun som Exempler nævnes her: Skildringen i den herlige og fint udførte Njáls Saga (S. 46) af Gunnarr der boede „at Hliðarenda”, og den af en noget anden Art i Vemundar Saga Kap. 19.

HARÞA er et Adverbium, der forstærker GUPR. I Islandsk findes det ikke hyppig, dog er det ej heller ualmindeligt; navnlig i Vers, men Runestenenene have det fast og jævnlig. Det findes paa Hjermind- og Asferg-Stenen, og paa Hobro- og Skolænge-Stenen (i 2. og 4. Tilfælde skrives HARÞA). Ogsaa endnu sent i Middelalderen var det i Dansk meget almindeligt som „harle” osv.

GUPR er meget hyppigt i Runeindskrifterne — og som et Vidnesbyrd i Eftermælet læses det endnu ikke uden Deltagelse. Det findes paa Hjermind-, Asferg-, den store Gunderup- og den store Aarhus-Sten; paa den store Söndervissing-Sten; og paa Gylling-, Hobro-, Ørum- og Randers-Stenen. Altid er det

skrevet med U, der i det hele fremtræder stærkt saavel i Olddansk som i Dialekterne.

Det er en interessant og mærkelig Iagttagelse, at TREGR GUPR („drengr góðr“) fra at være, som her, en Hædersbenævnelse gik over til at blive et Slags Tilnavn uden særegen Betydning, baade hjemme stundum i en senere Tid som det viser sig tydelig i „Goddreng suo nomine Sneoulf“ i Necrologium Lündense i Scriptorum rerum Danicarum Tom. 3, 441¹⁾ — og især hyppig i Udlandets Krønikers „Drenggodus“ og lignende. Man fornam paa mange Steder rundt om i Landene hine „Dreng gode“, og derfor kommer Navnet vidt og bredt derfra tilbage til os igjen. Iblandt de første normanniske Hövdinger, der 1017 kom til Neapel for at indtage det, var saaledes Asmund „Drengot“. I de fremmede Lande maa saadanne Navne lyde besynderlig, men for os derimod have de endnu, trods den lange Tid, en hjemlig Klang og en fuldttonende Forstaalighed.

Betragtes Indskriftens Sprog i Almindelighed, i Henhold til hvad der ved de enkelte Ord er udviklet og anført, da er det klart, at dette er en aldeles ren og rigtig Olddansk her ligesom paa de foregaaende Runestene. Kun er der med Hensyn til de anvendte Tegn den Indskrænkning at gjøre, at de stungne Runer, der tyde paa noget indbrydende nyt og hidtil kun ere forekomne en eneste Gang paa Kong Svens Sten, her ere flere

¹⁾ Hvor righoldig og sikker Langebeks Udgave end er, er det dog desværre ikke muligt at have nogen Mening om Tiden, som denne Efterretning tilhører, da Udgaven her som altid i hans Samling er besörget saaledes, at den ingen Hjælpemidler yder med Hensyn dertil. — Det er et stort Savn, og derved gaar ofte den egentlige Brugbarhed tabt. Disse saa vigtige Necrologia og lignende rent indenlandske Kilder, der ere bevarede i de oprindelige (eller dog gamle) Membraner og ere blevene til eller førte i en lang Tid ved mange forskjellige Hænder, burde udgives paa den Maade, at i det mindste hvad der tilhører de forskjellige Aarhundreder blev ved særegen Tryk strax kjendeligt. Det vil ikke frembyde nogen Vanskelighed. I høj Grad er det at ønske, at en Udgave efter en saadan Plan maatte blive foranstaltet. Tre eller fire haandelige Bind vilde være tilstrækkelige til at rumme hvad her menes, og Arbejdet vilde i alle Henseender være overkommeligt og behøvede ikke at medtage nogen synderlig lang Tid.

Gange anvendte baade i Selvlyd og Medlyd. Og forsaavidt er altsaa denne Runesten at betragte navnlig som noget yngre end den næstforegaaende. Det samme Forhold vil ogsaa vise sig at være tilstæde, naar Indskriftens Indhold nærmere undersøges. Der kan vistnok næppe være egentlig Tvivl om, at der ved „Sven” i denne Indskrift menes „Kong Sven” ligesom i den nærmest foranstaaende Runestens Indskrift (og den samme Kong Sven). Det er vel saa, at en HIMPIGI ingenlunde nødvendig skulde være hos en Konge (jfr. S. 99), og det er derfor ligefrem, at der ved „Sven” paa denne Runesten kun kunde tænkes paa en (nu ubekjendt) Mand, der slet og ret hed Sven, og ikke paa en Konge af dette Navn, dersom „Kong Svens” Sten ikke var, og saa længe denne ikke var bekjendt. Alligevel synes det dog, efterat denne ogsaa er kommet frem, nu at være rimeligst at antage, at den Mand, som i nærværende Indskrift kalder sig HIMPIGI SUINS, har villet tilkjendegive, at han var i denne Stilling hos den „Kong Sven”, hvis Navn stod paa en Sten saa tæt ved, at den tydelig kunde og maatte ses fra det Sted, hvor Indskriftstenen, som her omhandles, i en lille Afstand derfra blev oprejst. I Hovedsagen bliver det saaledes den samme Tid baade for denne og hin, men nogen Indskrænkning er der, som antydet, Grund til at gjøre. Ifølge Indskriftens Indhold kan det nemlig ikke antages, at der var en fælles Anledning til disse tvende Runestene. Kongens blev jo sat over en Mand, der efterat have faret vesterpaa døde i Hedeby, men den anden derimod over en Mand, der døde, da Hedeby blev belejret. I første Tilfælde fremhæves som Gjenstand Englandsfarer, hvortil der i Kong Svens Tid var saa megen og saa berømmelig Lejlighed, og den Mand der omtales, som havde foretaget saadanne, maa efter Ordene antages, at være død (i Kongens Gaard) i Hedeby under sædvanlige Forhold, (ligesom ellers overhoved ingen af vore Runestene, den store i Aarhus undtaget, omtale Krig). I sidste Tilfælde fremhæves

derimod en Krigstilstand, en Belejring af Hedeby, formodentlig hidrørende fra de ikke langt bortfjærnedede, altid urolige og begjærlige Naboer, og Dødsfaldet maa være foranlediget ved denne Ledingsfærd. Da saaledes Omstændighederne ved „Hedeby” og „blev død” ere saa forskjellige og langt fra at være ens, — ej at tale om „nu” paa Kongens Sten og „dengang da” paa den anden, og ej at tale om den meget simple Udstyrelse af Kongens Sten og den anselige og prægtige Beskaffenhed af den anden, saa er der vistnok tilstrækkelig Grund til at antage, at Anledningen til disse to Runestene ikke er den samme, at Forholdene ved deres Tilblivelse ikke vare de samme og at de ikke ere ganske samtidige. Hvad der staar i en Indskrift, eller ligefrem ligger i Ordene, maa altid hævdes, enten det synes vigtigt eller ikke, og det turde heller ikke være ganske uvæsentligt med Hensyn til Stedet, om de to Runestene høre uadskillelig sammen eller om de høre til en noget forskjellig Tid under hver sin Foranledning. Om Tiden, til hvilken Kong Svens Sten er at henhøre, er talt S. 128—29, i det det der er paavist, at den maa hidrøre fra hans tidlige Kongetid, eller omtrent fra den første Fjerdedel af hans Regjering, at regne i det tidligste fra 985. Nærværende Indskrift, med sine nævnte Kjendemærker om at være yngre, bliver altsaa at sætte noget senere eller omtrent ved Aarhundredets Slutning. — I alle vore mange Annaler, mindre og større Krøniker findes næppe nogen Begivenhed antegnet, hvormed den anførte Belejring kan sættes i Forbindelse, og man maa være meget varsom med at antage en saadan (jfr. S. 178 i Anm. 1) og med at lægge ind i en Indskrift, hvad den ikke giver bestemt Grund til. Det er endog efter Ordene i Indskriften her ikke engang tydeligt, om de deri omtalte Mænd hørte til de belejrede eller belejrende. Det sidste maa dog snarest antages at have været Tilfælde, og det synes sikkert, at Begivenheden erindredes med Velbehag, og at disse Mænd ere komne til denne Færd til Søs til Hedeby.

Kjendes altsaa end ikke noget bestemt i den Henseende, vides det dog med Vished, at der var megen Aarsag til Krigsfærd ved Hedeby paa Grund af Byens udsatte Beliggenhed ikke langt fra Grændsen. Den ældste Efterretning, nemlig Meddelelsen fra omtrent 875 om Stedet til Kong Ælfred fra Nordmanden Ottar, som selv havde været der, er heldigvis baade meget sikker og meget klar. Beretningen, som Kongen lod indføre i den angelsaxiske Oversættelse af Orosius (i sammes Begyndelse, som et Tillæg til Jordbeskrivelsen), giver en meget nøjagtig Skildring af en Sejlads til Hedeby fra Norge med Hensyn til Rejsens hele Gang og Retning. De Ytringer, der her skulle anvendes, ere følgende: „he seglode on fif dagan to þæm porte, þe mon hættæt Hæpum, se stent betuh Winedum and Seaxum and Angle, and hyrð in on Dene”¹⁾ (i „King Alfreds anglo-saxon version of Orosius”, by Bosworth, 1859, p. 21). Da det saaledes siges, at Ottar kom „til Havnen (benævnt efter Byen) paa Hederne, og at den ligger imellem Vender og Saxer og Angel (d: Landskabet), og hører under de Danske”, er det selvfølgelig, at der ikke var nogetsomhelst andet Sted end Hedeby (Slesvig), hvorpaa alle de angivne Kjendemærker passe. Og de ere mange med Hensyn til Beskrivelsen baade af hin Sørejses Gang forbi de tydelig angivne Kyster og Øer, og af Byens Beliggenhed. Hedeby var som bekjendt kun 3 Mil fra den

¹⁾ I den første Udgave af denne Rejseberetning bagved Spelmanni vita Ælfredi, 1678, findes disse sidste Ord givne paa en saadan Maade, at deres sande Mening aldeles forvanskes, og det vigtige Vidnesbyrd, de indeholde, gaar ganske tabt; „and hyrð in on Dene” oversættes nemlig der „quorum imperio subditus est (portus)”, hvorved „quorum” urigtig bruges til at gaa paa „Angle” som det nærmest foregaaende Substantiv, i Stedet for at det burde have været oversat „et subditus est Danis” eller „pertinet ad Danos”. Ordene kunne slet ikke have nogen anden Betydning. Det er nødvendigt at gjøre opmærksom paa denne væsentlige Fejl, da man i et helt Aarhundrede ikke havde nogen anden Text end den fra 1678, — og saa meget mere er det nødvendigt ogsaa hos os, som Langebek i Script. rer. Dan. Tom. 2 ligefrem har optaget hin Text og den urigtige Oversættelse. Vistnok har han i en tilføjet Anmærkning kraftig imødegaaet den deraf fremkommende Vildfarelse, men, naar Anmærkningen (der er stor) ej bliver læst med, bliver Stedet dog hos ham — imod hans Villie — ogsaa vildledende.

danske Grændse: Strømmen, der løber tværs over fra Østersøen til Vesterhavet og adskilte (med Undtagelse af et lille Stykke paa Østkysten) fra Saxerne¹), — og det er ligeledes bekjendt, at Vender boede i Nærheden, nemlig østen for Saxerne, paa den østlige Side af det nuværende Holsten, ogsaa tæt op til Landegrænsen, og ydermere at de boede der endog dybt ind i Middelalderen, og endda bestemt udprægede, ligesom det var Tilfælde rundt om Østersøen langt ned i Tydskland, hvorfor der ogsaa forefindes paa mange Maader levende Spor deraf, (selv om dette slaviske stundum er noget ukjendeligt, som f. E. „Pretz”, eller det rent slaviske — aldeles forsvindende — er iført en tydsk Overklædning, som f. E. i „Brandenburg”). Den 6—7 Mil lange og kun 2—3 Mil brede Landstrimmel, der ovenfor den nævnte Landegrændse vender imod Øst (imod Vest boede Friser, for en Del paa Øer — ogsaa hvor der nu er Fastland), var endnu i Aarhundreder efter den Tid, jfr. S. 178, Anm. 2, stærkt opfyldt dels af store Skove dels af flere større og mindre Vandløb, der knyttede sig til den nævnte adskillende Hovedstrøm, — og saaledes lidt tilgjængelig næsten lige ind til Hedeby, som laa ovenfor den inderste Vig af Sli (hvor den tillige dannede et eget Indløb: „Holmer-Noret”) og paa den yderste Spidse af Angel-Landet²). Ret egentlig kunde Hedeby paa den Maade siges at ligge imellem Saxer, Vender og Angel. Men lige saa godt og rigtig som Ottar vidste at berette dette, vidste han og-

¹) Man har ingensinde vidst af andet at sige. De Betegnelser og Bestemmelser, der allerede i Karl den stores Tid fandt Sted med Hensyn til Grændseskjellet og som Frankerne fra personlig Tilstædeværelse kjendte meget godt og ogsaa ofte omtale, (i „Einhardi Annales” f. E. ved Aar 815 om Afsendingerne hertil siges: »trans Egldoram fluvium perueniunt in terram Nordmannorum» 3: Danorum, jfr. Side 82—83), ere gennem et Aartusinde uforandret de samme indtil denne Dag.

²) »Est regio illa Anglia vetus dicta, unde Angli venerunt in Brittaniam» siger Vilhelm af Malmesbury. Vor Saxo stiller som en Hovedsætning i Spidsen for sin danske Historie, at »Dan et Angul» vare Brødre, (thi det er kun en Forvanskning, naar den plattyske Oversættelse af Th. Gheysmers Udtog af Saxo, der blev trykt c. 1485, lader Angul være Broder til Dans »dudessche vrouwe»).

saa, at Stedet hørte under dansk Højhed; — vigtig er ogsaa hans Efterretning om at Anglerne, der før maa have strakt sig langt videre til alle Sider, dengang som en indsvundet Folkestamme boede nord for Sli, og formodentlig den Tid, som siden, væsentlig i hele Landskabet indtil Flensborgfjord, hvilket gjennem hele Eftertiden bestandig efter dem har baaret Navnet Angel¹⁾ ligesom endnu den Dag i Dag. Beliggenheden, som Hedeby havde, var følgelig saadan, at den fuldstændig svarede til, hvad Cæsar beretter (Bell. Gall. 6. 23) med Hensyn til Folkeslag, som han kom i Berøring med, — at de nemlig satte megen Pris paa „quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere”. Til det sikre og store naturlige Værn, som Grændselandet afgav, kom her endnu en udstrakt kunstig Befæstning, Danevirkevolden nemlig (der i det mindste nævnes lige saa tidlig som Staden tæt ved) med tilhørende, hvorved tillige Fjordene og Vandløbene sammenknyttedes med de andre Natur-Forsvarsmidler. Bag et saa stærkt og sammensat Værn var det som af sig selv, at der dannede sig en By, selv om man fra først af begyndte at fæste Bo ved og ikke just paa Heden, men paa et Sted, hvor man vel endnu yderligere kunde støtte sig til denne som nok en Forsvarsomgivelse, og dog tillige havde paa den anden Kant baade en lang Fjord (med alle dens Fordele) ved Siden, og en frugtbar, ligesom halvt indelukket og afskaaret, Egn lige i Nærheden. Et meget egentligt og i høj Grad passende Navn var Hedeby med Hensyn til Forholdene, som de vare ud imod Landsiden²⁾. Det er endog først i en Tid, som endnu kan erindres³⁾, at der er sket væsentlige Forandringer i disse Forhold, men dog ikke

¹⁾ Et Familienavn Angel, der paa forskjellig Maade er udgaaet fra eller optaget efter Landskabet, findes ej blot i Danmark og Norge, men ogsaa i England og Amerika, hvorfra det i vore Dage stundum ligesom kommer tilbage til os.

²⁾ Hedestrækningen deromkring benævnes i 12. Aarhundrede med det særskilte Navn „Aslaksheden”.

³⁾ Jfr. Heldvaderi Chronik der Stadt Schleswig, fortgesetzt von J. C. Jürgensen, 1822, S. 27—26.

anderledes end at de oprindeligere ere meget kjendelige. Der er endnu især imod Nordvest megen Hede, ej blot længe før man kommer til Gammellund og Isted, men ogsaa før man kommer til Lyrskov — disse tre Byer, med de betegnende danske Navne, høre endnu alle under et Kirkesogn i Slesvig By —, og om der end ej just nu er synderlig Hede paa den egentlige Bymark, er dog en hel Snes „Hedekobler” opført paa den Plan fra 1831 over Byens Jordtilliggende, der findes ophængt paa Raadhuset.

At den her givne Udledning af Navnet Hedeby ikke blot er den efter Skjøn naturligeste og nærmest liggende — hvorved i øvrigt saa ofte paatvinges Stedsnavnes Forklaring noget, som slet ikke vedkommer dem — men tillige den bestemt rigtige¹⁾, fremgaar aldeles tydelig af Runeordet i Indskriften, der i den olddanske Form giver den eneste sikre Nøgle, som i Almindelighed desværre savnes og hvorfor vi nu saa ofte lades i Stikken med Hensyn til Stedsnavnenes Betydning. HAIÐABU er nemlig sammensat af HAIÐA, der er Genitiv i Flertallet af Nominativ HAIÐR — det i Anmærkningen anførte Personnavn har i Isl. Formen

¹⁾ Iblant de mange og vigtige Mærkeligheder, der støde sammen ved Hedeby, er ogsaa den, at et Forsøg til at forklare Navnet er gjort allerede i en meget tidlig Tid, nemlig af Ælnothus, en født Englænder fra Kanterbury, som kom her til Landet uden Tvivl i Knud den helliges Tid og efterlod et Skrift »Historia ortus. vitæ et passionis S. Canuti regis Daniæ» (i Langebeks Script. rer. Dan. Tom. 3). Ved at nævne danske Navne forsøger han jævnlig Forklaringer, der ofte er træffende. Om Hedeby hedder det (pag. 351) — »in loco celeberrimo, qui ab æiusdem domina quondam loci, Hethe, Hetheby nomen accepit, quod, Danica lingua interpretatum, campi villa dicitur». Det synes, at de sidste Ord tilkjendegive hans egen, de første derimod en ellers almindelig Mening. Er denne end urigtig, er den dog i en anden Henseende ganske væsentlig. Det fejler nemlig ikke, at denne »domina Hethe», er den samme sagnhistoriske »virago Hetha», om hvilken Saxo — et Aarhundrede senere — har meget at fortælle (hist. Dan. lib. 8, ed. P. E. Müller, pagg. 378—79, 387, 391—92). Derved haves altsaa to, af hinanden uafhængige, gamle Vidnesbyrd om denne navnkundigste danske »Skjoldmø», hvis Ry ogsaa kommer frem langt hen i Middelalderen i danske Overleveringer, der ej hidrøre fra Saxo. Endog til Island har hendes Navn naaet — formodentlig ved Hjælp af det ølddanske store Kvad om »bellum Bravicum», der i Saxos Tid endnu erindredes og hvorpaa han støttede sin overordentlig livlige og indholdsrige Fremstilling, i lib. 8, (jfr. det islandske »Sögubrot af fornkonúngum»), om hvilken P. E. Müller, vistnok med Rette, siger i sine »notæ iberiores», pag. 227, »ipsa prælii descriptio canam spirat anti-quitatem et tempora belli Troiani referre videtur»).

Heiðr og altsaa i Genitiv Heiðar, — og BU, styret af UM, af Nominativ BUR, der er som en Udvidelse af BU, o: et Sted hvor nogen har fæstet Bo, i det en BUR dannedes af flere eller mange BU (endnu tilbage i det sønderjydske Udtryk „Busvend“, i Navnet Bustrup, og i den Form „bo“ og „Bonde“ have saavel i Slesvig som i Jylland). BUR er vort By; R tilhører nemlig kun Nominativ, Dativ er saaledes BUI, hvilket ogsaa fremgaar af „Karlæbui“ i det S. 107 meddelte Diplom fra 1085, — og skjönt U saaledes har holdt sig som Ordets Selvlyd i det mindste enkeltvis i Stedsnavne omtrent hele Middelalderen igjennem, saa er dog y meget tidlig (jfr. flere af Navnene i det nævnte Diplom), om ikke just oprindeligt, blevet herskende, og det i den Grad, at det ejendommelige „By“ endog udenfor Landet med Sikkerhed kan betragtes som Særkjende for dansk Bosættelse ¹⁾. Isl. har „býr“, men kun sjælden, forsaavidt blot i visse Udtryk og navnlig i danske Stedsnavne, f. E. netop Heiðabýr, — den almindelige Form er dog „bær“, hvis Betydning er noget forskjellig, nemlig (vel paa Grund af de forskjellige Bebyggelsesforhold) kun en „Gaard“. I nærværende Indskrift læses HAIÞABU, men paa Kong Svens Runesten HIÞA : BU; der er altsaa den Forskjel i Formen, at hin har

¹⁾ Dette vil altid gjøre sig gjældende med Hensyn især til England — selv om der mulig om „by-law“ kan være deite Meninger — og er ogsaa blevet fastholdt, under de nyeste Undersøgelser om det engelske Sprogs Forhold til Dansk, af Coleridge („On the scandinavian element in the english language“ i *Philological transactions*, for 1859, p. 18—31). Iblant de ikke faa danske Navne, som ere bragte over Havet fra England til Amerika og bruges der i en aldeles kjendelig Form, findes ogsaa saadanne, der endes paa „By“, — „Maltby“ er saaledes ret som lige taget ud fra Jylland, og er uden mindste Forandring (hvilket ikke let vil finde Sted ved tyske Navne) paa en Gang lige godt dansk (jydsk), engelsk og amerikansk. Undersøgelser, som Coleridges nævnte, ville, da de ligge saa nær, altid i England gjøre sig nødvendige, saavel med Hensyn til Enkeltheder i Sproget, som til dette i Almindelighed. Naar man nøje kjender baade Engelsk og Dansk, kan man ikke andet end lægge Mærke til, i hvilken høj Grad begge Sprogene udmærke sig dels ved Mangel paa Former og Bøjninger i Modsætning f. Ex. til Tydsk — en saadan Mangel kan nu være et Fortrin, ligesom Rigdom paa Former har kunnet være det — dels ved Ævne til paa anden og ligesom inderligere Maade at give Udtrykket Simplicitet, Jævnhed og Finhed. Denne Overensstemmelse maa have sin Grund i et fælles Element paa begge Steder i flere Henseender.

Tvelyd i første Stavelse og denne kun simpel Selvlyd, men at denne har derimod Benævnelsen ligesom mere etymologisk: Hedernes By og hin mere som gjængs Navn: Hedeby. — Det skulde synes, at der paa Halvøen var megen Anledning til at bruge Navnet Hedeby. Imidlertid er det en Kjendsgjerning, at det er meget sjældent, i det der i Jylland kun findes 3 Landsbyer af dette Navn (i Ringgive, Skjern og Stavning Sogne) og i Slesvig endog slet ingen saadan, hverken i ældre eller nyere Tider, men blot det ene navnkundige Hedeby ved Slien. — Sammen med „Hedeby” bruges fra den ældste Tid tillige „Slesvig” som Stedets Navn, dog saaledes, at Slesvig ej kommer frem, før Sliesthorp er gaaet forud. „Sliesthorp” forekommer i „Einhardi Annales” (og flere fra den Tid) ved Aar 804, hvor det hedder „Godofridus rex Danorum venit cum classe sua necnon et omni equitatu regni sui ad locum, qui dicitur Sliesthorp, in confinio regni sui et Saxoniae”, og ved 808 sammesteds „soluta classe ad portum, qui Sliesthorp dicitur, cum universo exercitu venit”. Der er slet ingen Grund til at antage, at Sliesthorp ikke skulde netop være det samme Sted, som blev navnkundigt under de tvende andre anførte Navne, thi dels betegnes Beliggenheden godt derved, at det siges, at den var tæt ved Grænsen mellem det danske Rige og Saxon, dels tydeliggjøres det sikkert derved, at det væsentlig var en Havn. Det er ogsaa vistnok umiskjendeligt, at det netop er Sliesthorp, som vor Saxo har gjengivet ved „Sle oppidum” først i 8. Bog, hvor han udelukkende og højst mærkværdig fortæller i Henhold til et ældgammelt dansk Kvad (jfr. S. 166, i Anm.), hvis Oprindelse tilhører det 8. Aarhundrede. Forsaavidt haves ikke blot et fremmedt, men ogsaa et indenlandsk Vidnesbyrd for Navnet Sliesthorp. Skjønt det saaledes fremtraad strax med en vis Glands, saa forsvinder det dog, besynderligt nok, med det samme, — baade fra Udlandet og Indlandet forekommer herefter kun Hedeby og

Slesvig, og endda med et forholdsvis kun kort Mellemrum. Hvad Grunden dertil kan have været, kan nu ikke vides, men Stedet maa ligefuldt være det samme. „Slesvig” findes, saavidt vides, første Gang i Ansgars Levnet ved Rembert, † 888, (i Kap. 21, Script. rer. Dan. Tom. 1, 469—70), i Beretningen om, at Ansgar søgte for sin Idræt at vinde „Oricum, qui tunc solus monarchiam regni tenebat Danorum”, i det han vilde bestræbe sig for, om muligt, at udrette noget „in partibus Danorum”. Kongen gav ham ogsaa Lov til at bygge en Kirke „in portu quodam regni sui ad hoc aptissimo, et huic regioni (∴ Saxonicae) proximo, Sleaswic vocato”. „Einhardi Annales” og Rembert fremhæve altsaa, ligesom dennes samtidige Ottar, Stedets Havn. Og alle tre omtale baade Stedet og Landet alene som dansk, — hine, der omhandle de offentlige Forhold, endog stærkere end sidstnævnte, der kun kom i Anledning af Sofarten til og over Stedet. „Slesvig”, som saaledes fra Begyndelsen blev optaget af de fremmede Religionsforkyndere, vedblev at anvendes fra den Kant. Ved Conciliet i Ingelsheim 948 nævnes saaledes allerede iblandt de tilstædeværende „Oredus ecclesiae Sueuicensis episcopus”, som dog paa Grund af Navnets Forvanskning næppe vilde kunne kjendes, naar ikke ogsaa „episcopus Ripuensis” og „Arusiensis” tillige vare anførte som nærværende der. Det vil imidlertid være meget overilet, hvilket allerede fremgaar af det hidtil omhandlede, heraf at drage den Slutning, at „Slesvig” var Stedets ældste Navn (jfr. Saxonis hist. Dan. ed. P. E. Müller, pag. 378), og tillige væsentlig at støtte dette paa Udsagnet af Adamus Bremensis (i hist. eccl. lib. I. 59 cap. ed. Pertz, 1846, 8vo) „Sliaswich, quæ nunc Heidiba dicitur”. Disse Ord give nemlig ikke nogen almindelig historisk Oplysning, og indeholde ikke andet, end at det for denne bremenske Skribent (og andre) maatte være naturligt, ifølge den kirkelige Brug af „Slesvicensis”, at tænke sig Slesvig som det egentlige Navn. Betragtes Forholdet noget nøjere med Hensyn til An-

vendelsen af „Hedeby”, stiller Sagen sig ogsaa anderledes. HAIÞABU og den (ved Adskillelsen) noget ældre Afændring HIÞA:BU, som kjendes fuldt udprægede fra Indskrifterne, ere udviklede fra og have sin nødvendige Forudsætning i AT HAIÞUM (Dativ, i Flertallet som ofte, i Nominativ HAIÞAR), der er den olddanske Form, som er gjengivet ved Ælfreds angelsaxiske „æt Hæpum” mere end et Aarhundrede tidligere efter Ottars ovenfor omtalte Beretning. Omtrent ved 875, altsaa i det mindste lige saa tidlig som Rembert skrev Ansgars Levnet — om ikke før, var saaledes, da Ottar kom til Stedet, just der AT HAIÞUM dets Navn, (hvormed mange andre datidige ældgamle Benævnelser, f. E. „at Lundi, í Árósi”, aldeles stemme, i det man, isteden for at nævne en By ligefrem, satte dens Navn med et Forholdsord i Dativ, endnu med Bibehold af en vis Erindring af Stedets Tilblivelsesmaade), og det var ikke en ubekjendt By; han tilfældig¹⁾ kom til, men han, der hidtil havde boet i det nordligste Norge, søgte til denne By som en navnkundig Havn med gode Forbindelser. Saa vidt og saa højt var følgelig sammes Ry allerede trængt længe før Udgangen af 9. Aarhundrede. Og det behøver ikke nærmere at fremhæves, at til en saadan Udvikling udfordredes, især dengang, en lang Tid, vistnok — efter en lav Beregning — langt mere end et Aarhundrede. Ogsaa paa den Maade naaes saaledes i det mindste op i 8. Aarhundrede. Der foreligger saaledes intet, som kan berettige til at give noget af Navnene Fortrin for det andet med Hensyn til Ælden, men vel har Hedeby (og hvad dertil hører) fortrinsvis en særegen, fra selve Stedets Minder endnu bevislig Oprindelighed. Begge Navne maa saaledes erklæres

¹⁾ Heldigvis er der paa samme Sted, hvor Ottars Meddelelse om en Sørejse til Hedeby findes (jfr. S 163), ogsaa bevaret en Beretning fra samme Tidsalder, af Ulfsten, om en Sejlads fra Hedeby over Østersøen. Da det omstændelig siges, hvor Ottar boede, men derimod intet saadant tilføjes om Ulfsten, er det meget sandsynligt, at han, der simpelthen sejlede »of Hæpum« (ud fra Hedeby), ogsaa har haft hjemme »æt Hæpum« (i Hedeby).

at være baade lige gamle og i lige Grad støttede paa fortrinlige historiske Vidnesbyrd. Endnu paa en anden Maade træffer ved disse Navne det sande sammen med det behagelige, da de, ligesom de ere at kalde lige gamle, ogsaa ere lige danske, i lige Grad udsprungne af det danske Sprogs Rod.

Slesvig er nemlig, som man strax (og her aldeles rigtig) vil tænke sig, dannet af Navnet paa den langt ind gaende Fjord, ved hvilken Byen ligger, og en Vig i samme, da disse Naturforhold have, fra en Side taget, föranlediget, at der fremkom Beboelser der paa Stedet. Med Hensyn til Navnets første Bestanddel bemærkes, at „Sle” og „Sli”, der findes endnu i vort Sprog paa den jydsk Halvø¹⁾, (og næppe andensteds, ej engang i Engelsk, mens „Hede” har sit tilsvarende næsten liggende i Tydsk), bruges som Benævnelse baade om en Jordart, der samler sig i Fjorde under visse Omgivelser, og om forskellige Strand- og Vandplanter. Tilstædeværelsen af det ene eller det andet maa da antages at have karakteriseret den her paa-gældende Fjords Beskaffenhed, og saaledes at have bevirket, at Sli gik over fra at være et Appellativ til at blive et Nomen proprium Sli. Der er mange lignende Exempler, og navnlig er der i dette Tilfælde fuldkommen Overensstemmelse med „Sandvig” (paa Bornholm), dersom „Sli” her oprindeligt er brugt i Betydning af en vis Jordart, og med „Rørvig” (i Sælland), dersom et Plantenavn har været ment. At fremdeles de mange i vort Land indløbende Fjorde maatte ofte indvirke paa Stedsnavnene, var meget naturligt. Slesvig er heller ikke engang

¹⁾ Begge Former findes sammen derved, at Fjordnavnet her næsten altid er „Sli” og Bynavnet ligeledes almindeligst „Slesvig” til alle Tider. Sli forekommer desuden ej blot i „Slisminne” — Navnet paa Fjordens Munding, men ogsaa i „Slis” Herred, hvilket vel nu „officielt” hedder „Schlies”, dog er saaledes det egentlige — som saa ofte — kun fordunklet og det er derved ikke udslættet, at Herredet fik Navn (og har baaret det fast og længe), mens Fjorden hed Sli, og ikke tillige Schley. Nogle Gange forekommer „Slivik” som Byens Navn, og med Hensyn til Oprindelsen kan det vel siges at være nok saa tydeligt som „Slesvig”.

det eneste af den Art ved Slien, thi en Mils Vej østligere ligger Steksvig i Haddeby Sogn. At der ved den sidste Del af Ordet „Slesvig” ej kan tænkes paa andet end „Vig”, er med fuldeste Føje hævdet i en Betragtning over Slesvigs Navn i det londonske Ugeskrift „Notes and Queries” (for 22 Sept. 1860) af en Indsender fra Edinburgh. „Vig” (för Vik, hvoraf Viking) er nøje forenet med „vige” (tydsk „biegen”), hvorimod et nedertydsk Ord af et noget lignende Udseende, nemlig „wike”¹⁾ staar i Forbindelse med lat. vicus, osv. Det kan være meget naturligt, at man, naar man kun kjender dette og det nævnte tydske Ord, ogsaa vil have det anbragt i Forklaringen af Navnet „Slesvig” i den Tro, at „vig” betyder „civitas” (som f. E. Pertz i Udgaven af „Einhardi Annales”, 1845, pag. 49). Enhver, der kjender vort Sprog, kjender imidlertid ogsaa, at det slet ikke er Tilfælde, og at det er aldeles falsk, at Vig skulde kunne have en saadan Betydning. Det maa ogsaa vel fastholdes, at Havnen ved Slesvig, „portus”, som de ældste Skribenter saa stærkt fremhæve, nødvendig forudsætter ifølge de stedlige Forhold en Vig, hvori den kunde være. Umuligheden af at tænke sig Sagen anderledes vil i ethvert Fald uafviselig fremtræde, naar man skulde anvende hin (Pertz’ske) Forklaring paa Steksvig og andre lignende Navne i Nærheden²⁾. At føre Tale om, at

¹⁾ „Wyck” bruges i Holland, hvorfra det er overført til vort Land til Før. Ligeledes forekommer det (mer eller mindre) afændret i engelske Stedsnavne. — I England fandtes og findes (i Nottinghamshire), sydvest for Gainsborough en By „Slesvik” ifølge den Maade hvorpaa Navnet skrives nu — og i Jómsvikinga-Saga. Den omtales der oftere i Anledning af, at denne By og London vare den danske Hærs Hovedsteder i Kong Svens og Knud den stores Tid, (i den Tid da der udøvedes en stor Indvirkning paa England af de Danske, „a race”, som der ytres i en historisk Udsigt af en engelsk Forfatter i „the Times” for 17. Jan. 1861, „whose blood runs in our veins and whose language and institutions have so materially modified our own”). Denne Byes Historie kjendes ikke nærmere, men det er rimeligt, at den, som flere andre, har Oprindelse og Navn fra de store danske Bosættelser, der havde fundet Sted i hele 200 Aar för Erobringen. (Beliggenheden m. m. er angivet i Suhms Hist. af Danm. Tom. 3., S. 406).

²⁾ En anden fra Stedet selv hentet Omstændighed, der ligeledes maa være afgjørende, er, at den gamle Stadsret bestemmer (ndg. 1855, S. 10, § 30), at „intranses in

Byen Slesvig dog hørte til Saxon og altsaa var oprindelig tydsk eller dog en tydsk Koloni, er, som det fremgaar af alt det ovenanførte, aldeles grebet af Luften og imod alle historiske og øvrige givne Forhold. Langebek har i sin Tid, i Script. rer. Dan. Tom. 2 (1773) pag. 116, som Anmærkning til Ottars Beretning givet en sammentrængt baade klar og fyndig Fremstilling væsentlig af de ældste fremmede Skribenters Udsagn herom, hvilken her til Slutning passende kan tilbagekaldes i Erindringen. Han siger: „Hinc patet, falli eos, qui Saxones ante Danos hunc tractum tenuisse volunt. Concedo quidem, Saxones forte haud paucos etiam ante seculum 9. propter viciniam, portus commoditatem, ac mercaturas exercendas, Slesvici domicilia quævisse, aliquos, cum Carolus M. initio eiusdem seculi Transalbianos alio transtulerit, huc commigrasse, aliquos etiam a Godefrido Rerico Obotritorum Slesvicum A^o 808 deductos, illud autem dominium Danorum non excludit, multo minus probat, Saxones fuisse dominos loci. Præterea ex vetustissimis Francorum annalibus plene convincimur, Slesvicum, sub auspiciis prædicti seculi 9., omnino ad Godefridum Danorum regem pertinuisse, et Annales Bertiniani, Metenses, et Regino, expresse memorant, locum Sliestorp situatum fuisse in confinio regni Danici et Saxoniae, non vero ad Saxones pertinuisse, imo limites Daniæ et Saxoniae fluvio Egidora terminari. Vitæ quoque S. Anscharii et S. Remberti (cap. 19.) perspicue docent, Slesvicum ad Danos pertinuisse. Ethelverdus (scriptor anglus seculi 10.) cum tradat, oppidum illud sermone Saxonico Sleswic nuncupari, minime dicit, illud Saxonum fuisse, quum vero simul indicet,

---

Slyam• skulde betale Told i «Slesmynnæ», «exeuntes» derimod i «Slæswyk». Denne Modsætning her imellem Slis Munding og Slis Vig er ganske betegnende for de naturlige og oprindelige Forhold, saa man næsten glemmer, at der ved dette Navn skal tænkes paa Byen ved Vigen. Og man faar ogsaa herved en god Prøve paa det danske Grundlag, hvorpaa Stadsrettens latinske Text er opført, i det den er gennemvævet med saadanne og andre danske (men ikke med tydske eller engelske) Ord, der tillige ere Hovedord.

oppidum secundum Danos Haithaby vocari, videtur dominium Danorum indigitare. Hallucinatur autem Adamus Bremensis (ed. Lindenbrog, pag. 47) Slesvicum vocando civitatem Saxonum Transalbianorum, cum nemini ignotum sit, urbem eo ævo cum omni iure Danis eorumque regi Svenoni fuisse subiectam. Idem antea pagg. 14—16. dixerat, omnem Saxonum coloniam, quam Henricus, ut perhibet, ibi habitare præceperat, a Danis (loci possessoribus) funditus fuisse extinctam. Quod si vel ita esset, Henricum coloniam Saxonum eo duxisse, non video inde sequi, locum ad Saxones, non vero ad Danos pertinuisse. Hisce adde expressum Othteri testimonium, et dic mihi, quo ævo Slesvicum Saxonum, non autem Danorum, fuerit”.

Begge de omhandlede lige gamle og lige danske Navne bleve fra den ældste Tid brugte ved Siden af hinanden¹⁾, ikke paa den Maade dog at det ene benyttes altid fra en bestemt Side, og det andet ligeledes fra en anden, men begge bruges mere eller mindre fra alle Sider. Stiftet hed saaledes i kirkelige Dokumenter „diœcesis Slesvicensis”, og, naar Benævnelsen er fuldstændig, tilføjes (endog i en forholdsvis sildig Tid, f. Ex. 1424) „regni Daniæ”; forsaavidt kommer Slesvig meget mere frem fra den Kant, men alligevel kommer dog ogsaa derfra Hedeby tilsyne, og netop fra selve Stiftets Biskop ved visse højtidelige Lejligheder. I Jydske Lov, som han var med at vedtage (1241), kalder han sig Biskop af „Hetheby”, i det hans Plads

¹⁾ Endog det er fælles, at »Slesvig, ligesom »Hedeby« jfr. S. 166, Anm. berøres af Sagnhistorien, — dog er det kun forsaavidt Tilfælde, som Vilhelm af Malmesbury i 12. Aarhundrede beretter, at »Sceaf« (efter angelsaxiske Slægtled Skjolds Fader), der skulde være kommet som Barn svømmende paa en Kornneg til Danmark, »adulta ætate regnavit in oppido, quod tum Slaswich, nunc vero Hurtheby appellatur«. Dette smukke Sagn findes ogsaa hos den meget ældre Skribent Ethelwerd, men han anvender det ikke paa Slesvig, og da Vilh. Malm. lader det være saa bestemt om noget saa meget fjærnt, der nærmer sig det mythiske, bliver det selv højt forsvindende, som en Antydning blot af gamle Erindringer fra Danmark, (ogsaa med Hensyn til Beowulf, Skjolds Søn). Derimod er Sagnet om Hedeby indenlandsk, fast og forholdsvis nær i Tiden, og nærmer sig saaledes det historiske.

iblandt de andre Rigets Biskopper er imellem Ribe og Viborg Stifts. Denne Lov er, som bekendt, endnu i Hertugdømmet Slesvig den gjældende Landslov, og altsaa kalder denne endnu den Dag i Dag Stiftet „Hedeby”¹⁾. Paa samme Maade nævnes Biskoppen af „Hethæby” sammen med Ribes i Begyndelsen af Haderslevs Stadsret fra 1292. Brug af Navnet „Hethæby” finder ogsaa Sted i private Dokumenter, der ere udstædte paa Latin, — og altsaa ikke blot naar der skreves Dansk eller kun i bestemte embedsmæssige Udfærdigelser. I denne Henseende kan anføres dels et Gavebrev fra 1307, hvorved der af „Cecilia Litle” i Jylland, imellem mange andre store Gaver til forskjellige Steder rundt om i Landet, ogsaa skjænkes noget „in Synderiutia ecclesie S. Petri in Hethæby”²⁾, og ej blot til denne Kirke (o: Domkirken), men tillige til Kløstre og Skoler sammesteds, — dels et holstensk Diplom af 1378 vedkommende Bordesholm, hvilket er bekræftet af „Marquardus Nicolai de Heydebu, clericus Slesvicensis”³⁾ (og derved viser, at Hedeby ogsaa brugtes paa tysk Grund ved Forretninger „ex officio”, selv om de ej angik Slesvig Stift). Fremdeles var Slesvig By navnkundig ved sin Handel og sin Havn allerede i Ansgars Dage, saa det fra den Tid endog hedder om den med et stærkt Udtryk „in portu Sleswic ex omni parte conventus fiebat negotiatorum” (jfr. i Langebeks Script. rer. Dan. 1, 470), — og Byen kaldes i den gamle og meget mærkelige Stadsret⁴⁾ fra Slutningen af 12. Aarhundrede „Ciuitas Slæswicensis” og Borgerne „Slæswicenses”, men alligevel forekommer dog om

¹⁾ Det er formodentlig paa Grund heraf, at J. Grimm saa aldeles rigtig bruger Udtrykket „Haithaby, bischofsitz in Südjütland” (i „Deutsche Mythologie” 1835, S. XVII iblandt Tillægene)

²⁾ Jfr. Pontoppidans *Annales ecclesie Danicæ*, Tom. 2 (1744).

³⁾ Jfr. *Westphalens Monumenta inedita*, Tom 2. (1740) Col. 267.

⁴⁾ Jfr. S. 92, Anm. og S. 172, Anm. 2. Stadsrettens saa vigtige Forhold til Jydske Lov er fremstillet af J. E. Larsen (i *Samlede Skrifter*, I. Afdeling, 1. Bind, Side 66 fg., og dens retshistoriske Betydning navnlig med Hensyn til fremmed Ret er undersøgt af C. Juel i „*Slesvigske Provindsialetterretninger*” 1. Bd. (1858—60) S. 236, 255 og 365.

disse Benævnelsen „Hethbyenses” hos Saxo i 14. Bog sammen med Begivenheder langt tidligere i samme 12. Aarhundrede, ligesom ogsaa, for ej paa ny her at tale om „æt” og „of Hæpum”, Hedeby er velbekjendt, om end — saaledes som ovenfor er anført — som det formentligen yngre, baade for tyske og engelske Skrifter¹⁾. Og ikke blot det, selv til de afsides Araber, f. E. Edrisi, er en Klang af Navnet Hedeby gennem Handelssamfærdselen trængt (hvorom i „Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1857”, S. 206—7), skjönt det skulde snarest synes, at netop det Omraade, som vedkommer den fjærnere Handel, maatte være knyttet til Navnet Slesvig²⁾.

Endvidere skal her kortelig nævnes, hvorledes Navnene brugtes fra de danske Kongers Side. Paa Grund vistnok af „diocesis Slesvicensis” og „ciuitas Slesvicensis” er Slesvig mest

¹⁾ Forholdet er dog anderledes ej blot hos Englænderen Ælnothus, der her skrev Knud den helliges Levnet (jfr. S. 166, Anm.), men ogsaa hos den samtidige Skotlænder »Robertus episcopus Elgensis». Denne skotske Biskop, som ej vides at have haft nogen Stilling i Danmark, skjönt han vel maa antages at have besøgt Landet, skrev i Tiden 1134—37 (for Kong Erik Emun nemlig som det synes) »vita S. Canuti ducis». Alene fra dette Skrift vide vi, at Heden omkring Hedeby dengang benævntes efter det gamle nordiske Navn Aslak (hvoraf formodentlig »Axel» er blevet til), — og »Hethe» i Byens Navn sætter Forfatteren ogsaa i Forbindelse med et Ord, der skulde betyde »Havn» (mulig det nuværende »hythe»), og Hedeby er saaledes for ham tillige Havnby. (Skriftet havdes her i 16. Aarhundrede, men nu desværre kun i et Udtog fra den Tid, hvilket er blevet meddelt af Langebek i Script. rer. Dan. Tom. 4. pag. 256—61 i Mangel af det hele. En rejsende Dansk forefandt dog selve Skriftet i et af Aarene 1695—98 i et Bibliothek i London, — det hedder i det Cottonske, men dog findes Skriftet ikke anført i Smiths Katalog derover fra samme Tid; 1696 — og det er derfor vel muligt, at der kan være noget Haab om, at det endnu kan være nogensteds i London eller England. Det vilde være en god Vinding for den danske Histories Kilder, om det paa ny kunde blive fremdraget).

²⁾ I det 17. Aarhundrede, da man paa Gottorp havde højtflyvende Planer om Magt og Storhed (der dog snart faldt, da de vare byggede paa Sand), troede man ogsaa der, at det var muligt at gjøre Slesvig til en Hovedplads for den russiske og indiske Handel, jfr. A. Höjers Dännemärkische Geschichte (1719) S. 367. I Henhold til Ryet, der endog havde naaet Østerlandene, og til Adami Bremensis Efterretning om Fart fra Slesvig, selv »in Græciam», foranstaltedes en »moskovitisk» og persisk Rejse m. m. for at knytte Forbindelser osv. Men de naturlige og nødvendige Forudsætninger for denne Plans Gjennemførelse manglede, og den maatte saaledes strände og blive et advarende Exempel paa, hvorledes saadanne gamle Forhold uden videre ikke kunne og ikke skulle gjenoplives i ny forandrede Tider.

fremtrædende i de nu bevarede kgl. skriftlige Udfærdigelser. Men fra gammel Tid havde Kongerne sely, jfr. S. 136, en stærk Tilknytning til denne By og denne Del af Riget, og derfor ses ogsaa fra denne Side en fast Brug af Navnet Hedeby, og ved forskellige Lejligheder. Kong Svens Runesten forkynder os saaledes endnu i denne Stund, at han kaldte denne sin By HÍPA : BU. Fra Midten af 11. Aarhundrede haves Runemønter prægede i Hedeby, efter hvad der fremgaar af deres Indskrift aldeles tydelig, skjönt Navnet allerede paa dem har en forvansket og fra Olddansk afbøjjet Form, (jfr. S. 113). Den Valdemarske Slægt stammede ligesom ud fra Slesvig By, hvor Knud Lavard havde været Rigets Forsvarer, men i Sønnesønnens, Kong Valdemar Sejrs saakaldte Jordebog, (der indeholder en stor Rigdom af højst vigtige Oplysninger), opføres alligevel ved Midten selv af 13. Aarhundrede just iblandt „Kununglef in Jucia” endog de $\frac{3}{4}$ Dele af „Hethæby”, (og dog var, kort för, Ordet „Slæswich” nævnt i Forbigaaende sammesteds ved Opgivelse af Indtægterne fra „Istathesysæl”, nemlig: „CC marce puri preter Slæswich et monetam et danwirky” etc., jfr. Script. rer. Dan. 7, 530. 521). Ogsaa af Valdemars Sønnesøn Kong Erik haves et Diplom, vedkommende Hamborg, udstædt paa Latin 1283 i „Hetheby”, der saaledes af ham er brugt i en ikke-dansk Udfærdigelse til Udlandet.

Endelig er at omtale, hvorledes Udtrykkene falde i Anledning af, at Byen var en Grændsestad. „Præfectura Slesvicensis” er Saxos Benævnelse for Tilsynseembedet ved Grændsen — selv om det forestodes af en Kongesøn —, hvor der i en meget lang Tid synes endog at have været en fast Grændsevagt. Tydske Annalister osv. nævne ofte en saadan, men de tale altid derved om „danicus limes”, naar de saaledes omhandle dens „custodes”. Og da den norske Helt Ólafr Tryggvason i et eller

andet Ledtog¹⁾ sydfra gjorde det Angreb paa Grændsen, hvorom Erindringen er bevaret i et Kvad af Hallfreðr Vandráðaskáld (jfr. ved hans Saga i „Fornsögur” (1860) S. 206 og 216), betegnes Stedet, hvor det foregik, kun i Forhold til Hedeby „fyrir sunnan Heiðabæ”, og ej paa nogen anden Maade; hele Strøget sydpaa indtil Grændsen gik ligesom op i Hedeby²⁾.

Slesvig eller Hedeby var dog ikke Grændsestad alene med Hensyn til urolige Naboer, men for de fjærnere boende Nordboer var det den Stad, hvor de forlode det hjemlige Norden (i videre Forstand), naar de droge ud paa store Rejser sydpaa, til Jerusalem og Rom navnlig, og hvor de igjen fandt det, naar de vendte tilbage derfra. I denne Henseende blive fortrinsvis tvende Kildeefterretninger at omtale. Den ene er Snorres Beretning om, hvorledes den norske Konge Sigurðr Jórsalafari modtoges her ved sin Tilbagekomst fra det hellige Land. Der fortælles herom i Heimskringla i hans Saga, 14. Kap. saaledes: „Er Sigurðr konúgr kom í Slezvík í Danmörk, þá veitti Eilífr jarl honum dýrliga veizlu. Í Heiðabý hitti hann Nikulás Dana-konúgr”. Den anden er den Rejseberetning, med Angivelse af Vejene og Afstandene, som tillægges en islandsk Abbed Nicolaus — i det den er blevet til „at fyrirsögn hans” —, formodentlig

¹⁾ Han var nemlig meget for ung til at have kunnet være med i Kejser Ottos bekjendte Krig imod Danmark, skjönt det fremstilles saaledes ogsaa af Snorre i Heimskringla. Heller ikke kan man ved denne Olafs Krigsfærd, der falder noget før 990, tænke paa den Belejring af Hedeby, som Runestenen omtaler. Alligevel er dog Olafs Kamp her værd at lægge Mærke til netop som ej nærmere bekjendt, da herved er en Antydning af, at der paa dette Grændsested er foregaaet meget foruden det, som der nøjere er blevet fortalt om. Her var virkelig, kan man næsten sige, paa forskjellig Maade en standende Strid.

²⁾ Det var nemlig dengang og endnu et Par Aarhundreder senere ikke meget dyrket eller befolket. En vigtig Antydning herom findes i en god indenlandsk Kilde »de protectione Danorum in terram sanetam» c. ann. 1185 (udg af Kirchmann, 1684, sammen med Theodorici monachi Nidrosiensis commentarius historicus de regibus vetustis Norvagicis), naar der i Cap. 5 tales om »vasta solitudo, quæ coniungit Slaviam, Holsattiam atque Daciam». Ordene ere Esbern Snares. — Bebyggelsen med egentlige »Byer» er saaledes sket i dette Strøg i en meget sildig Tid.

den Mand af dette Navn, der rejste til og fra Jerusalem ved Aar 1150. Det hedder der (i Werlauffs „symbolæ ad geographiam medii ævi ex monumentis islandicis”, 1821, pag. 15) med Hensyn hertil: „Sva telia Romferlar at or Alaborg se 2 daga för til Vebiarga; þa er viku för til Heidabæiar, þa er skamt til Slesvikr, þa er dagför til Ægisdyra. þar mætað þessi lönd, Danmörk ok Holsetuland, Saxland ok Vindland”. Og i Angivelsen pag. 31 af Tilbagerejsens Retning siges: „Litol 6 vikna för sunnan (fra Rom) til Mundio (Alperne) en 3 norðr i Heidabæ”, i det denne By tilige nævnes strax efter i en meget kort Angivelse af en anden Vejretning, — „hit eystra”. Det kunde synes, at disse Beretninger indeholde noget urigtigt, da den ene ligesom skjælnes imellem Hedeby og Slesvig, og den anden siger, at der var kort fra Hedeby til Slesvig. Men Udtrykkene maa maales med islandsk Alen, og naar dette sker efter den Anvisning, som gives i Knýtlinga Saga (1828) S. 322: „Knútr lávarðr — lét gjöra kastala 2 tveim megin Slesvíkur, þar sem mjóst var yfir sundit, er utan gengr at Heiðabý”, ere hine Rejseberetningers Ord lige saa rigtige som Sagaens nysanførte. Knýtlinga-Saga er den eneste af alle islandske Kildeskrifter, som udelukkende angaar Danmark, og den er væsentlig støttet paa Efterretninger og Erfaringer, indhentede her i Landet i Valdemar den andens sidste Tid af en Mand, der stod i nært Forhold til Sagaens Forfatter. Der er saaledes største Grund til at vænte, at den kjender nøje det Sted, hvor just denne Konge hyppig opholdt sig, især da Stedet desuden var af megen Vigtighed ifølge den Tids Forhold. Meget ofte nævner den Byen, men altid som Hedeby¹⁾, hvorimod „Slesvík” i de anførte Ord alene er brugt om Sli-Vigen eller Fjorden, navnlig

¹⁾ Islænderne kjendte i det hele Hedeby godt og kom der jævnlig. I det foregaaende, S. 129, Anm., er et Exempel blevet nævnt. Her kan yderligere nævnes, at den islandske Høvdling Gunnarr gjæstede Harald Blaatand i Hedeby i Danmark, hvilket Njála (jfr. ovenfor S. 159) S. 46 højst interessant beretter.

dens Udløb, — ganske i den naturlige og oprindelige, tillige herved støttede og ovenfor fastholdte, Betydning; Søvejen derigjennem til Byen var da ogsaa, som vi vide fra Ottar, fra gammel Tid velbekjendt og benyttet fra Norge. Det er saaledes nødvendigt, naar man ikke vil lade baade Snorres meget middelbare og den anden (kun i et ungt Haandskrift indeholdte) Beretning sige noget aldeles urimeligt, at man forstaar dem i Overensstemmelse med Brugen i Knýtlinga Saga af Slesvík, og at der altsaa i dem derved menes Sli-Fjorden (jfr. S. 170, Anm.), ikke Staden ¹⁾. Paa den Maade er alt i bedste Orden, — saa kunde man komme til „Slesvík“, som Kong Sigurd, inden man kom til Hedeby, — saa kunde man sige, som i Abbedens Rejseberetning, at der var kun kort fra „Slesvík“ til „Hedeby“.

Efter 1400 bliver Brugen af „Hedeby“ sjældnere. Nu vare „duces Juciæ“ uddøde, der, selv under Udskejelser til visse Tider, dog aldrig i alle Henseender (som senere Magthavere) glemte, til hvilket Fædreland, de hørte, — og den sidste af dem havde endog en levende Erkjendelse heraf. Indtrængende fremmede

¹⁾ Man vilde ogsaa gjøre Beretningerne Uret, om man, for formentlig rigtig at forstaa dem, forlod den af deres Samtid anviste Vej. og endog blot forstod dem saaledes, at de antydede to forskjellige Dele af Byen. En saadan Inddeling kjendes nemlig ikke fra Landet her eller fra Stedet selv, og der er heller ikke noget der, som naturlig skiller, ligesom Afstandene ere temmelig smaa. — Der paa Stedet var slet ikke den Anledning, som der i sin Tid var til at tale om Kjøbenhavn i sammes ældste Tid dels som „urbs Absalonica“, dels som „villa Hafn“, jfr. Pontoppidans origines Haanienses (1760) S. 26, eller som der i den nyere Tid var til at skjelne imellem Kjøbenhavn og Christianshavn. I sidstnævnte Henseende kan her passende bemærkes, at i det Dokument, hvorved Ilaandfæstningen, som var paalagt Kongen, tilintetgjordes 1660, ere Underskrifterne paa Byernes Vegne udfærdigede i denne Orden: Kjøbenhavn, Ribe, Christianshavn, Odense, osv., (jfr. Aarsberetning fra det kgl. Geheimearchiv for 1858 S. 136—37). Det er unødvendigt at fremhæve, til hvilken Urimelighed det vilde føre, om man uden videre og vilkaarlig vilde fastsætte Christianshavns Beliggenhed i Landet alene i Henhold til denne, under et vist Hensyn rigtige, Orden og Adskillelse, — med Ubekjendtskab til eller Fornægtelse af alle andre Forhold og Vidnesbyrd, hvorefter Beliggenheden alene rigtig kunde og nødvendig maatte bestemmes. — Og dog var og er det aldeles rigtigt at sige, at der er „kort fra“ Kjøbenhavn til Christianshavn, og at man kan komme til dette for til hint.

vilde nu være Herrer. Derved foranledigedes igjen mangfoldige højst vigtige og lærerige Aktstykker, i hvilke Hedeby som saadan ogsaa anføres, og allerede 1420 udstædte Rigets Ærkebiskop i Lund tilligemed flere Bisper en Bevidnelse om, at Hedeby osv. tilhørte Danmarks Krone ifølge edelig afgivet Vidnesbyrd af 12 af de bedste af Danmark¹⁾, (i „De ældste danske Archivregistraturer” 1 Bd. (1854) S. 68).

Forholdene maatte dog medføre, at „Slesvig”, der be-
tragedes som nærmerestaaende, tiltog i Brug, og at Hedeby lige-
ledes efterhaanden aftog, i det Forbindelsen med Fortiden sønder-
reves eller tilsidesattes. Paa Grund heraf blev det endog Tilfælde
— hvilket i Virkeligheden ikke er saa besynderligt som det
kunde synes — at det offentlig forsvindende Navn Hedeby, der
dog ikke ganske kunde bortstødes, sammenblandedes med Navnet

¹⁾ Da hine »duces Juciæ» her maatte nævnes, er det væsentligt, at deres virkelige Stilling ogsaa kjendes. »Nunquam fuit in Jucia aliquis ducatus feudalis nec aliquis dux feudatarius regni, sed fuit ducatus isto modo, quia reges habentes filios uel fratres plures, posuerunt unum de ipsis filiis aut fratribus in ipsa Jucia, et ille appellabatur dux, sed tamen tali duce existente in Jucia rex semper erat dominus diete Jucie, et in ea habebat omnem potestatem creandi nobiles et nobilitandi in ipso ducatu et dabit immunitates et libertates tam ecclesiasticis quam secularibus personis». 50 Aar efter at den sidste dux Juciæ var død, og paa en Tid da man fra en uvenlig Side, der misbrugte en betroet Stilling til at komme frem med ubeføjede og nærgaaende Fordringer, havde begyndt at føre Tale om »dat Hertochdom to Sleswik anders geheten to Jutlande», — Navnet Slesvig, der lettere end Hedeby kunde modtage tydsk Form, skulde nemlig stødes frem til at bruges ogsaa om hele Landskabet, om end »Jylland» ikke derved ganske kunde i Førstningen benægtes —, afgaves det ovenstaaende Vidnesbyrd lovformelig af Bart. Achdorp, »proconsul» i Flensborg. Det findes i de mærkværdige og indholdsrige »acta processus» etc. fra 1424, der ere indførte i Script. rer. Dan. 7, 263—452. (Til disse »Acta» paa et tidligere Trin (1421) høre ogsaa nogle Dokumenter, som ere meddelte i »Antislesvigholstenske Fragmenter» 13. og 14. Hæfte (1850—51) og hvoraf de fleste for ej have været trykte. Det vilde dog være ønskeligt at faa en samlet Fremstilling af den hele lærerige Sag med dens Akter og deres vigtige Vidnesbyrd. — Den danske Konge, der udviste saa megen Nidkærhed for derved at hævde Rigets Ret, og hvem det hele skyldes, i det han ej var bange for at lade sin Ret komme frem for de daværende højeste jordiske Magter, den romerske Kejser og Paven, fortjener altid at paaskjønnes herfor — og mere end det plejer at ske, saa meget mere som ingen af hans Efterfølgere har udvist en lignende Nidkærhed for Kong Christian den 5te, jfr. hans saakaldte Testamenter, udg. af J. J. A. Worsaae, 1860, S. 43—45).

Hadeby eller Haddeby, og denne Omstændighed bidrog siden ikke lidet til, at Hedeby som blot erindret Benævnelse gik op i Haddeby. Ved simpel Forvexling og vilkaarlig dannede man sig — forholdsvis tidlig — den Tro, at den af Ansgar bygte Kirke (i Slesvig eller Hedeby) var den i Haddeby, hvilket vandt Fodfæste og betragtedes som en afgjort Sag. Da Stadens Beliggenhed i Henhold hertil altsaa oprindelig havde været langt omme paa den søndre Side af Slien, gjorde man sig de urimeligste Forestillinger om dens Beliggenhed til forskjellige Tider. Snart skulde den have været syd for Slien, snart omkring Enden af denne, snart nord for den, Hedeby ved Slesvig osv., skjönt alt dette maatte falde blot for den saa meget nærliggende Betragtning, at Domkirken („ecclesia St. Petri”) da ogsaa maatte flyttes omkring med til alle disse Steder¹⁾. Men Landbefolkningen deromkring, der ikke — saaledes

¹⁾ Anledningen fra først af var vistnok væsentlig kun, at Navnene syntes at være meget lignende. Det var dog kun tilsyneladende. Hadebothe er nemlig Landsbyens egentlige Navn (endnu f. E. 1304), — i Lighed med Hatheløse i Sælland (1177), Hadeby paa Lolland og Haderup i Jylland, (og de svenske Stedsnavne Haddorp ved Linköping og Haddebo ved Ørebro). Navnets første Del er det danske Mandsnavn Hathi, der forekommer i den sønderjydske — saakaldte Eriks — Krønneke (jfr. S. 190), og meget nær, om ikke det samme, er Saxos Haddr (i 8. Bog) og Isl. Haddr (f. E. i Egils Saga og i Sögubrot). Og det er uden Tvivl sket ved en vilkaarlig Overførelse fra »Hedeby«, at Endelsen »bothe«, som ellers ej er almindelig, er blevet forandret til »by«. Paa anden Maade formedes ogsaa i Brugen Landsbyens Navn efter Stadens gamle. Paa Kaartet over Slesvig By i Braunii theatrum urbium fra 1584 staar f. Ex. »Heddebuy« isteden for Haddeby, (skjönt det dog der med Hensyn til Navnet Slesvig rigtig hedder »inde quod maris ad curuum est ædificata sinum«; stundum skreves ogsaa »Hatteby«, hvorved Vejen aabnedes for Urigtigheder af lignende Art, som naar der i »æt Hæpum« lægges Betydning af Havn). Den saaledes opkomne Vildfarelse gik efterhaanden over i Bøger, ophørte at være noget ubetydeligt stedligt og blev en herskende Mening. Endog til den nyeste Tid har denne Mening været gjængs, og findes endnu i N. M. Petersens Danmarks Historie i Hedenold, 2. Udg., 1854, 2. Del, S. 36—37. I Grunden er det ogsaa den samme Mening, der ligger i Udtrykket »Heidaby ved det nuværende Slesvig«, og som er brugt af R. Keyser i »den norske Kirkes Historie« 1. (1856) S. 12, endog i Fortællingen om Ansgar; — uagtet de gamle kirkelige Forhold netop klart vise det urigtige heri, er dog hint ny Udtryk blevet gjentaget af andre. Hvilke historiske Besynderligheder, der kunne fremkomme ved Uklarhed og Sammenblanding i dette Punkt, faar man en Prøve paa ved P. A. Munchs norske Historie I. 1. S. 381, hvor der, i Anledning af Paastanden om Sønderjyllands Beherskelse af norske Konger (væsentlig grundet paa Forvexling af Godefred og Guðröðr veidikonungr og af Vestfold og Westerwold fordum

som den herskende Befolkning i Staden — var løsrevet fra sin gamle Grundvold, vedblev dog tro at kalde denne ved det gamle, og for den kjære, Navn Hedeby. Heinrich Rantzau bevidner udtrykkelig i sin Beskrivelse fra 1597 over Halvøen (i Westphalens monum. ined. Tom. 1. (1739) pag. 49), at Slesvigs andet Navn Hedeby endnu brugtes („etiamnum usus, retinet”), hvilket han strax efter nærmere bestemmer ved at sige, at man, naar man spurgte en dansk eller frisisk Bonde, som kom fra eller vilde til Slesvig By, hvor han havde været eller hvor han vilde hen, fik det Svar: fra (til) Hedeby og ikke Slesvig; — og han tilføjer som yderligere Oplysning i den Henseende disse Linier „ex vetusto codice”:

Urbs magna et priseis fuit Heideba dicta sub annis,

At nunc Slesvigam patria lingua vocat.

Paa samme Tid, ved Overgangen til det 17. Aarhundrede, fandt endnu den mærkelige Omstændighed Sted, at tyske Bøger af tysk Oprindelse, som vare trykte i Slesvig By, angives paa Titlen at være trykte i „Hedeby”, f. Ex. endnu 1600 (jfr. Niemanns Miscellaneen 2 Bd. 1. (1799) S. 173 og „Hielmstiernes Bogsamling”, I. (1782) S. 156). Der er virkelig noget overraskende heri ifølge Datidens „herskende” Forhold, men man faar herved et vigtigt Bevis paa, hvor rigtig H. Rantzaus anførte lagttagelse var, hvor stærk Brugen af Hedeby endnu har været dengang i den nærmeste Omegn og hvilken Indflydelse denne endnu kunde udøve.

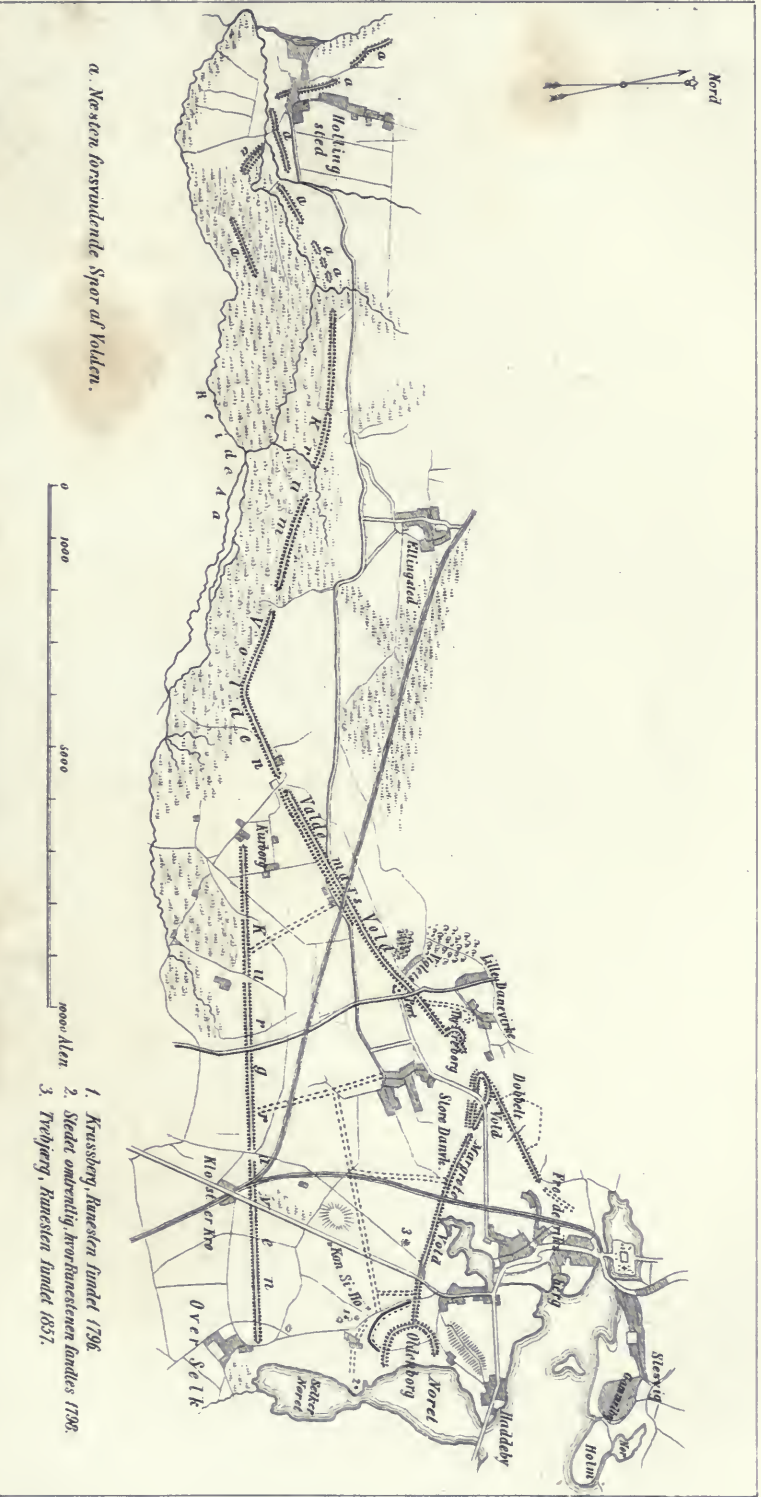
paa Nordstrand), tales om, at de norske Erobrere have haft sit Tilhold i Hedeby, medens Befolkningen i den egentlige Stad Slesvig var dansk, osv. Al denne Tale har ikke manglet Efterlyd, men om den end ikke er ganske forstummet, er den dog meget forsvindende og nu uden Gjenklang. — Da det hele Beliggenhedsspørgsmaal er af indgribende Vigtighed, i det Hedeby — Slesvig — Sliesthorp er i mange Aarhundreder et saa vigtigt Sted med Hensyn til store Begivenheder, har jeg ladet mig det være magtpaaliggende ved en omstændelig Undersøgelse at bringe Klarhed tilveje heri, og derfor henvises her til den i Forerindringen til „De med Jyske Lov beslægtede Stadsretter for Slesvig, Flensborg, Aabenraa og Haderslev”, 1855, S. 8—16 givne Bevisførelse for, at Slesvig altid er Hedeby, Hedeby altid Slesvig, og at sammes Plads altid har været, hvor den saakaldte gamle By ligger.

Ligesom Langebek med fuld Sikkerhed spurgte: „die mihi quando Slesvicum Germanorum fuit, et non Danorum”, saaledes vil man ogsaa trøstigt kunne spørge, naar har Navnet Hedeby ikke været brugt, lige fra den allerældste Tid, igjennem hele Middelalderen, og længe efter dennes Ophør, i den nyere Tid.

I hvert Fald er der uden Tvivl paa anden Maade endnu en Lævning deraf tilbage. Der er nemlig god Grund til at antage, at det er en fra det beröimte HIPA:BU (med de store og behagelige Minder) oprindelig udgaet Torp, der i sit Navn Bustrup — som navnlig Fiskerne i Slesvig By endnu sige — bestandig har bevaret en stærk og blivende Erindring om Afstamningen fra hint navnkundige Sted og dets gamle Benævnelse, thi Bustrup er jo egentlig Bus-torp.

Stedet, hvor denne Runesten oprindelig havde sin Plads og hvor den blev fundet næsten ganske nedsunket i Jorden, er betegnet paa det her vedføjede Kaart ved Ordet „Runesten” tæt ind til Vandet, og ved det samme Ord er tilvenstre derfor Pladsen for Kong Svens Sten tilkjendegivet, ligesom det ogsaa let vil kunne ses, hvor Runestenen, der i dette Værk er sat som den anden i Rækken, blev forefundet, da den laa i Vandet lige ud for Vedelsprang, jfr. S. 41. Kaartet (hvorved Afbildningen fra 1757 i „danske Atlas”, Tom. 7, S. 29—30 er lagt til Grund) fremstiller hele den nærmeste Omgivelse fra Hedeby til Enden af Danevirke. — Nærværende Runesten blev altsaa rejst tæt ved den af Kong Sven tidligere satte Sten ¹⁾, og rejst vistnok meget tæt ved den ud for Vedelsprang fundne Sten, der ved sin Indskrift lærer os, at den var oprejst langt tidligere — paa et Sted, som havde et Præg af nedarvet Ærværdighed

¹⁾ Det maatte ligge den danske Konge nær at vælge den af Tiden helligede og af Indbyggerne selv benyttede Plads, og at sætte sin Mindesten over en gjæv Mand, og undergigen, iblandt sine Undersaatters.

a. Næsten forsvundende Spor af Volden.

1. Krussberg, Rønnesten landet 1796
2. Steudt omkring hvor Rønnesten landtes 1798
3. Trøjborg, Rønnesten landet 1857.

C. F. Arnoldt Haa Esahl Kjøbenhavn

og Indvielse ved sig. For Runestenenes Vedkommende havde der altsaa gjennem længere Tid været en Mindeplads her, noget ud fra Hedeby, dog baade saa nær ved, at der ikke nærmere ved var noget passende Sted ad den Kant, og saaledes beskaffen, at det ingenlunde var noget prisgivet Sted. Vel var det udenfor den allerinderste Arm af Danevirke, — skjönt ikke mere end netop lige udenfor —, men det maatte i og for sig, endog uden Hensyn til de øvrige indbydende stedlige Omstændigheder, synes meget naturligt, at man valgte et Sted, hvorved navnlig Erindringen om Kamp og Forsvar vedligeholdtes, og hvor der var et stort Værn i de udenfor liggende store og vidtstrakte Værker. I hvert Fald vedblev man saaledes i Runestenenes Tidsalder her kun at benytte en Mindeplads, som fra ældre Tider var overleveret som saadan. Uden Tvivl sigtes der til denne Plads, naar Saxo i 9. Bog, hvor der (p. 463) fortælles om at to af Regnar Lodbrogs Sønner Sivard og Björn overvandt „apud Slesvicum” nogle gjenstridige, som endog havde faaet Kongenavn, tilføjer til nærmere Oplysning om Stedet: „Colles indicio manent, nec minus is, apud quem belligeratum est, sinus Syvardi funere inclaruit”. Det er ikke blot saa, at der ikke i Slien deromkring er nogen anden „sinus” end Selker-Nor, som kunde være stor nok til at rumme den Mængde Skibe, der ved denne Lejlighed blev anvendt, men det gamle Sagn herom, som Saxo har meddelt, har — ligesom velunderrettet — holdt sig fast og er oftere blevet omtalt fra Stedet selv i de sidste tre Aarhundreder, og den største af de fem Höje, hvilke endnu ere tilbage lige omkring ved Stedet, hvor Hedeby-Runestenen forefandtes, jfr. S. 142, (i nogen Frastand ser det ud, som om de fire mindre ligge omkring den største), kaldes endnu bestandig „Kon’ Si-Hö” eller saa omtrent. Endelig er det ogsaa vist, at der endnu 1796, da denne Runesten opdagedes, fandtes Lævninger af en stor

Stensætning, og at der i de sløjfede Høje er fundet adskillige af Oldtidens Stenredskaber.

Saaledes forene sig her Mindesmærker af forskjellig Art fra meget forskjellige Tider — uden at det derfor just tør siges, at det var en almindelig Begravelsesplads —, i det flere Aarsager dertil bestandig gjorde sig gjældende. Ogsaa var ved de tidligste arkæologiske Efterforskninger, der kjendes fra Slesvig, (allerede omtrent 1550, jfr. P. & J. A. Cypræi Annales episcoporum Slesvicensium, udg. 1634, pagg. 16—18), Opmærksomheden meget henvendt paa dette Strøg og dets Omgivelser. Med Hensyn til Runestenene, hvormed det har beriget os, finder endog den Mærkelighed Sted, at der haves en bestemt Efterretning om, at i det mindste en saadan er iagttaget der næsten hele to Aarhundreder før 1796. Efterretningen findes i Cl. Lyschanders „danske Kongers Slectebog”, 1622, S. 35, hvor der siges om en Høvding Vese: „Formenis at ligge begraffuen icke langt fra Hædeby, huor hans steendysser endnu skal findis vdi marcken, oc der paa verred seet oc lest for nogen Aar effterfølgendis Runebogstaffuer”. Vistnok er Bogens første Parti meget besynderligt (dog ikke besynderligere end at den udtaler Tidens Anskuelser), og de anførte Runer om „Vese” af „Hedumby” ere urigtige og ikke stemmende med en virkelig Indskrift (UAS kan dog have foranlediget „Vese”¹⁾), men da Hedeby findes paa de to af Runestenene, vi nu have, er det rimeligt, at det er en af disse, der omtr. 1600 er blevet bemærket. Overhoved er der naturligvis ingen Grund til at betvivle en saadan Meddelelse, der støtter sig til en bestemt iagttagelse og som har faaet en saa glimrende Stadfæstelse ved de senere og nyeste Tidens Opdagelser, hvilke mulig endog fremdeles kunne blive forøgede. Det er nemlig med fuld Føje, at der er blevet ytret nylig af Worsaae lejligh-

¹⁾ Navnet „Veseby” findes haade i Hyrup Sogn (syd for Flensborg) og i Kosel Sogn (paa Sliens søndre Side).

hedsviis, at flere lignende Runestene ville muligen Tid efter anden opdages i den samme minderige Egn mellem Danevirke og Kurgraven, — med fuld Føje nemlig med Hensyn til alle forhaandenværende Omstændigheder.

Danevirke giver det hele en særegen Alvor og Højtidelighed, da det er et Mindesmærke, som søger sin Lige og bestandig har hort til vort Lands største Mærkværdigheder, med Hensyn baade til den store Kraft, der er anvendt derpaa i et overordentlig langt Tidsrum, og til den Tanke, der ligeledes stærkt og blivende er tilkjendegivet derved¹⁾. Strax ved vor Histories Begyndelse nævnes et sydligt Grændseværn. De frankiske Efterretninger, som ere bevarede i „Einhardi Annales“ og sædvanligen ere vel underrettede for den Tid, indeholde ved Aar 808 den bestemte Underretning: „Godofridus, rex Danorum“ — „*limitem regni sui, qui Saxoniam respicit, vallo munire constituit, eo modo, ut ab orientali maris sinu, quem illi Ostarsalt dicunt, usque ad occidentalem oceanum totam Ægidoræ fluminis aquilonarem ripam munimentum valli prætexeret, una tantum porta dimissa, per quam carra et equites emitti et recipi potuissent*“. Vore ældste Historieskrivere vide intet herom, i det de lade en saadan Forsvarsvold først være anlagt af Thyre Danebod, — og om Danevirke i stræng Forstand kan der heller ikke tidligere være Tale. Men det følger forsaavidt af sig selv, at et saa stort Værk ikke let kunde blive til uden at have sine Forudsætninger endog fjærnt i Tiden. Iblandt dem var Godefreds Befæstning, som

¹⁾ »Der Dänenwall, das Danawirk«, »gross und hehr, ein Wunderwerk dänischer Kraft, für Jahrtausende errichtet«, kaldes Danevirke i en (endnu utrykt) historisk Beskrivelse fra c. 1833 af J. F. Scholtz over Haddeby Sogn, som jeg har haft Lejlighed til at omtale nærmere i min foreløbige Afhandling om Kong Svens Runesten (i den kjøbenhavnske Afdeling af »Nordisk Universitets-Tidsskrift« for 1858). Om Haddeby Sogn i Almindelighed og de Minder af alle Slags, som det omslutter, hedder det lige saa smukt som rigtig: »Für die Einwohner der dänischen Monarchie mag es wohl keinen merkwürdigeren Fleck im Lande geben als das Kirchspiel Haddeby. Dasselbst vereinigt sich alles, was die heiligsten Erlinnerungen im Vaterlande wecken und erhalten kann«, etc

Frankerne kjendte af personlig Erfaring og derfor ansaa for den oprindelige. Det er vistnok ikke Tilfælde, en Vold til Forsvar paa disse Steder er vistnok meget ældre. Indenlandske Aarbøger af betydelig Ælde og med selvstændige og stedlige Overleveringer, navnlig de fra Esrum Kloster i Sælland og de angelske fra Ryde Kloster („chronicon Erici”) tillægge Jyderne Anlæggelsen af et Grændseværn her. Ved Benævnelsen „fossata”, som bruges derom, tilkjendegives formodentlig den saakaldte Kurgrav, — Navnet tydeliggjøres ved det senere Kurborg —, der i Forbindelse med sin Vold var rettet imod Angreb sydfra og senere blev et Slags Udenværk for Danevirke. Og de nævnte Aarbøger tale om dette Foretagende paa en saadan Maade, at der deri ligger baade en bestemt Forestilling om, at det var fra en forhistorisk Tid, og en Antydning af at samme ligesom var uadskilleligt fra Danmark og at Danmark først dermed blev afsluttet. I og for sig er det ogsaa højst sandsynligt, at der her ved den gamle Grændse var, forsaavidt oprindelig, noget til Værn og Forsvar. Vore Forfædre behøvede ingenlunde at tage sig Forbillede fra de fra Romerne hidrørende Jordbefæstninger, navnlig den imellem England og Skotland, — eller fra andre lignende i England. Saadanne nødvendige Forsvarsmidler vare saa naturlige og den danske Halvø frembyder, som bekjendt, ikke faa (baade større og mindre) ældgamle Jordvolde af den Art paa flere Steder og i forskjellige Retninger. Grændseværnet imod Syd maa derfor antages fra først af ikke at være anlagt imod nogen bestemt Fjænde, men imod hvilkensomhelst, der vilde forurolige eller trænge ind. Venderne, der baade fra Sø- og Landsiden ej vare langt borte, vare i et langt Tidsrum et Folkefærd, hvoraf alt kunde befrygtes¹⁾, og mange hjemlige Sagn, især det om Vermund og Uffe,

¹⁾ Dette vedvarede i Grunden lige til de omsider knækkedes, i anden Halvdel af det 12. Aarhundrede, af Valdemar den 1. og Ærkebiskop Absalon med Hensyn til Danmark. En Glædens Røst over den Befrielse, som derved blev Landet til Del, staar endnu i Byen Haderslevs Stadsret, Udg. 1855, § 8.

vidne om Angreb, der ofte gjordes fra de fjærnere Saxer. Godefreds Befæstning maa fortrinsvis være blevet anlagt imod Karl den store og Frankerne, der i hans og den nærmest foregaaende Tid nærmede sig truende. Hvad og hvor denne har været, kan ikke siges med Bestemthed, men af den anførte frankiske Efterretning kan det med Vished vides, at der ikke kan have været megen Tid til denne Befæstning, og den maa derfor vistnok snarest antages at vedkomme Kurgraven og den saakaldte „Øster-vold” (imellem Noret ved Vindeby — der har Østerby, Gøteby, Gyby og Flækkeby tæt omkring sig — og et Vandløb, der egentlig var en Arm af Slien) hvorved den yderste Landstrimmel imod Øst afdæmmedes. — I det følgende Aarhundrede var der igjen store Angreb at befrygte sydfra, men da havde Forholdene forandret sig, nu var det det tyske Rige og dets Fyrster, som Thyre Danebod og hendes Slægt maatte værges sig imod. Der var megen Anledning til at søge Midler dertil og hun tilvejebragte ved hele det danske Folks Hjælp en stor og sammenhængende Befæstning paa hele 2 Mils Udstrækning, vort „Danevirke”. Alle Beretninger, lige indtil det endnu levende Sagn, ere enige om at tillægge hende Æren for dette Værk, der er i høj Grad storartet, endog naar man blot ser hen til den sammenbragte umaadelige Jordmasse. Det maa være blevet udført i anden Fjerdedel af det 10. Aarhundrede, vel i Gorms sidste og tillige i Sönnen Haralds første Regjeringstid. Det er meget rimeligt, at der ved hendes Tilnavn TANMARKAR BUT (jfr. S. 83, Anm. 2) paa den mindre Runesten i Jællinge tillige er tænkt paa dette hendes Værk, hvorved der ogsaa raadedes Bod paa Rigets Brøst. Omtr. 975 blev Danevirke for en stor Del odelagt ved Ild, (jfr. P. E. Müllers Sagabibliothek 3. (1820) S. 102—6), og den derved nødvendig blevene Istandsættelse maa vel antages snarest at være tilfaldet Kong Sven, Thyres Sönneson. I Valdemar den førstes Tid, der er et saa kraftigt Afsnit af vor Historie, blev det endelig

bragt dertil, at den ved Thyre af Jord og Træ opførte Vold blev paa en Strækning af $\frac{3}{4}$ Mil, som altsaa vel maa have været det vigtigste og mest udsatte Parti, forsynet med en Mur af brændte Sten. Ligesom der med Hensyn til Thyres Danevirke uden Tvivl endnu haves, som nævnt, et Vidnesbyrd fra hendes egen Tidsalder, saaledes have vi ogsaa nu heldigvis et meget bestemt Udsagn om Valdemar den førstes i den Indskrift, der 1856, da hans Grav i Ringsted aabnedes, opdagedes staaende under hans Hoved. Den siger: „mrvvm. qvoqve. ad tocivs. regni. presidivm. qvi. wlgo. Danewerch. dicitvr. ex. lateribvs. coctis. primvs. constrvxit” ¹⁾. Saxo omtaler i 10. Bog, S. 481—82, ved at handle om Thyre, paa en Gang hendes og Valdemars Fortjeneste i denné Henseende ²⁾. Ifølge sin Udtryksmaade har han ikke Navnet Danevirke, men han betegner det aldeles tydelig ved „Danorum opus”, „Danorum structura” og nævner det oftere (endnu i 13. og 14. Bog). Han betragter det som et „tutelæ beneficium” og kalder det „Jutiæ mænia”. Den ligeledes samtidige Sveno Aggonis har i sin Danmarks Historie, der er kort, dog. forholdsvis mere herom. I Afsnittet om Thyre (3. Kap.) taler han især

¹⁾ En meget tydelig Forestilling om, hvorledes de ydre Forholds Natur medførte en stedse stigende Nødvendighed af et saadant stærkere Værn, — og tillige om, med hvilken Styrke dette kunde forsvares, faar man ved at agte paa en Skildring af Saxo i hans 14. Bog (ed. P. E. Müller, pag. 882 med tilhørende Anmærkning, i And. Vedels danske Saxo, 1575, S. 473—74, og i den ny Udgave af samme, 1851, S. 474) angaaende et i hans Tid sydfra uden Grund paatænkt Angreb. Denne Skildring er saa livagtig, saa man fristes til at glemme, at Talen er om Valdemar den førstes Tid. I øvrigt afbøjedes Angrebet den Gang derved, at det gjordes gjældende, dels: „neque Slesvicensium portas adeo usque defensoribus carere, ut plane hosti patere videantur, nam earum custodiam sexaginta Danorum millibus esse mandatam”, dels: at de Danske førte Krig „pacis patriæque caritate flagrantes, propulsandæ magis quam irrogandæ iniuriæ gratia” etc.

²⁾ „Thyra, quo patriam a clandestinis exterorum irruptionibus tutiorem præstaret, quantum a Slesvico ad occidentalem oceanum patet, vallo fossaque proscindere aggressa est, superque jacto aggere tenacissimi operis terrenum mollita est munimentum. Cui postmodum Waldemari regis Absalonisque, danicæ gentis antistitis, consimilis erga patriam pietas murum cocti lateris superiecit, uti potius veteris valli occiduos lapsus solidior novæ molis structura reficeret, quam debilem eius situm crebrior in posterum ruina submitteret.

om Danevirke, og ytrer iblandt andet: „Mænium (ingentis valli molem) Thyra prima construxit elegantissimum, quod postmodum Danis, velut indagine inclusis, a teonica rabie tūtissimum semper munimen extitit”, (i Script. rer. Dan. I. p. 49—50). Og i Afsnittet „de tribus Waldemari insigniis” (9. Kap.) anføres det, l. c. pag. 63, som det tredje Størværk: „ad ultimum in vallo Danewerch murum erexit lateritium”, men, da der tilføjes: „quem tamen morte præventus imperfectum reliquit”, indeholder vistnok dette hans Udsagn herom noget mindre end den ovennævnte Indskrifts. Denne er vel ogsaa nok yngre end Ytringen hos Sveno Aggonis, men den tilhører dog Samtiden; og da den (ligesom ogsaa Saxo) ingen Indskrænkning gjør, er der vist fuld Grund til at antage, at den paafølgende Regjering, som ikke var mindre kraftig, har fuldført, hvad der manglede, i Valdemars Aand og saaledes, at Æren derfor kunde alene tillægges ham. — I det næste Aarhundrede blev Danevirke i en væsentlig Grad udbedret af hans Sønnesøns († 1259) Enke, Dronning Margrete, jfr. S. 197. Derved er det sket, at Valdemars Navn i Folkesagnet er blevet aldeles fortrængt her af Margretes, og det er, besynderligt nok, saaledes Tilfælde, at Erindringen, som lever paa Stedet sely, alene har knyttet sig — hvad Personerne angaar — til de tvende Dronninger, Thyre i 10. og Margrete i 13. Aarhundrede. — Det laa i Tidens Medfør, at Danevirke derefter mindre var Gjenstand for Opmærksomhed og Benyttelse. Endnu ved 1331 nævnes det i sidstnævnte Henseende, men i Valdemar Atterdags Tid næppe, i hvert Fald ikke paa nogen fremtrædende Maade, hvilket dog kan have sin Grund i, at hans Historie desværre endnu kun er saa ufuldstændig behandlet, skjönt den er saa særdeles indholdsrig og saa nødvendig altid at have for Öje. Som Forholdene ved det 14. Aarhundredes Slutning bleve stillede og de — for en Del som Følge heraf — i Virkeligheden bleve, maatte Danevirke blive betragtet som noget blot gammelt og

ligegyldigt, og det fulgte igjen deraf, at Ødelæggelsen begyndte. — Som Mindesmærke er Danevirke desaarsag omtalt, allerede fra 16. Aarhundrede, af P. Cypræus (fra Slesvig By, hvor han stedse levede, † 1609). I sine „Annales épisc. Slesv.“, udg. af Sönnen, har han p. 60—68 givet en historisk Skildring af Danevirke, der er affattet med Beundring af dets Storartethed, Beklagelse over dets Forsømmelse i de nærmest foregaaende Tider, og med Følelse af hvad der var hans Fædreland ¹⁾. Efter Cypræi Exempel gaves en Skildring af Danevirke baade af O. Worm 1643 (i monum. dan. p. 55—61) og af St. J. Stephanus 1645 (i Notæ uberiores in Saxonis hist. dan., p. 199—201), — og paa begge Steder med kraftige Udtryk og vigtige historiske Vidnesbyrd af forskjellig Art. Kun en sjælden Gang finder man i øvrigt en Efterretning om Danevirke, der da almindelig gaar ud paa, at det forfaldt ²⁾. Dog blev det, kort efter 1700, befaleet fra Gottorp, at det der var tilbage af Margretevoldens Mur skulde skaanes og at der ikke maatte tages Stene mere ud derfra, — vel ikke med synderlig Frugt, da Danevirkes Forfald stadig tiltog lige til vor Tid.

¹⁾ »Quæ omnia hic congerere opere pretium visum est, ut ostenderemus Danos neque nouum neque temere quidquam tentasse, quod usum nullum præberet, sed quod ab aliis et quidem a Græcis, qui omnium hominum sapientissimi habitū fuerunt, antea factitatum esset, idque patriæ conservandæ et in tuto collocandæ causa, idem quoque illos effecisse ac præstitisse. Ideoque laudem maximam et memoriam sempiternam adeptos esse, quam, quoad operis istius reliquæ ullæ aut vestigium supererit, nulla unquam delebit oblivio; culpandam autem posteritatem, quæ vallum una cum muro diruendum et excipiendum permiserit, quem absque ullis sumptibus et labore sartum tectum integrumque conservare et debuissent et potuissent. Imo opus illud per se ipsum constare seque tueri potuisset, quod ea esset firmitate, modo ab eo demoliendo et violando vulgus manus continuisset, idque Principes edixissent«. (L. c. pag. 68).

²⁾ I Aaret 1700 skal Kong Frederik den 4., der nærmest havde sin Faders »Testamenter« (jfr. S. 181 i Anm. tilsidst) at udføre og ogsaa væsentlig gjorde det, have haft i Sinde endog at benytte Danevirke til Værn. I det mindste beretter en samtidig Mand, der levede paa Stedet: »Fando me audivisse memini, quod, cum dux Holsatiæ Fridericus ao. 1700 cum copiis auxiliaribus Jutiæ immineret, jam a rege Daniæ fuisse decretum vallum hoc instaurare ac ita hostes arcere«, (jfr. Westphalens monum. ined. 3. 381 i nogle Anmærkninger netop til Cypræi pag. 68).

Ligesom det var en Slesviger, P. Cypræus, der først skrev — i det mindre — om Danevirke som Mindesmærke, saaledes var det ogsaa igjen en Slesviger, nemlig Ulr. Petersen (ligeledes fra Slesvig By, hvor ogsaa han levede, † 1735), der paatog sig at give en udførlig historisk Beskrivelse deraf. Dette Arbejde er hidtil ikke nogensinde blevet trykt fuldstændig, men en Del deraf er meddelt i Udtog i Suhms Hist. af Danm. 7, 670—95, og det haves endnu helt. Endelig er, i vore Dage, Opmærksomheden blevet henvendt paa Danevirke tredie Gang af en Slesviger, nemlig af N. Outzen (fra Tinglef ved Aabenraa, † 1826 i Breklum — ved Bredsted — hvor han levede næsten hele sin Tid). Hvad han skrev om Danevirke (udgivet 1826) har uden Tvivl bidraget, om end ikke ved nogen pludselig Bevægelse, til at det er blevet næsten fundet paa ny — ligesom flere andre før ikke noksom paaskjønnede fædrelandske Klenodier — af den nærværende Slægt.

Vel fra 1830 at regne har Danevirke, mere end nogensinde før, været Gjenstand for Undersøgelse ¹⁾, Fredning og Bestræbelse efter at faa det tilbage som Statsejendom, (thi efterhaanden, hvor utroligt det end synes, var det ved en vis Hævd og Skjødesløshed, navnlig vel paa Grund af Udskiftningen c. 1790—1800, kommet dertil, at Danevirke stykkevis var gaaet over i de omboende Landboers Besiddele, skjönt vel uden at være skyldsat og uden at Ejendomsretten nogensinde var egentlig afstaaet af Staten). Disse Bestræbelser have dog ikke kunnet gaa jævnt fremad. I urolige Tider har Danevirke, som før, atter nylig været en Krigsskueplads, og „Danevirkestillingen” har som fordem maattet indtages. Men har end Volden i vor Tid været i Fjænders

¹⁾ Ved Siden af de trende her anførte Slesvigere, som have ladet sig det være magtpaaliggende at tilvejebringe Efterretninger om Danevirke, maa endnu tilføjes — fra den allernyeste Tid — en fjerde, nemlig C. C. Lorenzen. Hans Arbejde om Virket (i Annaler for nord. Oldk. og Hist. 1859, udk. dog først ved Udgangen af 1861) er grundet paa egne omhyggelige Undersøgelser paa Stederne selv, og den historiske Behandling overgaar ogsaa langt Forjængernes.

Magt paa en sørgelig Maade, blev den dog vundet igjen, og en smuk Sommeraften — efter en vigtig Dag — under Lyden af den om Volden digtede Folkesang, der har Tone som en Kjæmpeviser og uvilkaarlig giver Gjenklang i Folkets Bryst, taget i Besiddelse.

Vort Danevirke er vistnok det eneste Forsvarsværk i hele vor Verdensdel, der er anlagt saa langt tilbage i Tiden og dog i Nutiden baade har kunnet og har maattet tages i Brug igjen. Da det saaledes, mens det overrasker ved sin Storhed og indgyder Ærefrygt som Mindesmærke, ogsaa endnu kan gribe ind i Begivenhederne, er det i Medfør af Omstændighederne, at det nu ikke blot ligefrem vedligeholdes, men tillige er gjenoptaget som Befæstning. Store og stærke Arbejder ere i Aaret 1861 udførte ved Danevirke — efterat det, i det mindste for største Delen, til den Ende var blevet indløst fra de hidtidige Besiddere —, dels saaledes, at der er anlagt ny Værker ved Volden efter Nutidens Krav, og dels saaledes, at Befæstningen ved Hjælp af Vandlinierne til begge Sider er udstrakt til at naa lige fra Ejderen til Vindeby-Noret ved Østersøen. Ved Gjennemskjæringer af Volden ere vi blevene satte i Stand til at faa et tydeligt Indblik i de fremfarne Tidens forskjellige Arbejder; man har set Thyres oprindelige Befæstning, (paa samme Tid som Kongehøjene i Jællinge aabnedes, hvorved der paa begge Steder fremkom adskillige Ting, der gjensidig oplyse); man har fremdeles set tydelige og store Spor (altid bag ved Muren) af den Ødelæggelse ved Brand, som overgik Danevirke allerede i Harald Blaataands Dage, og man har ligeledes fundet Valdemars Mur (der altid vender imod Syd og har en vældig ældre Kampestenmur bag sig) tildels endnu saadan, at den fremkalder Beundring. Til disse Kjendsgjæringer slutte sig de smukke, oprindelige og fyldige Sagn, som leve omkring Danevirke den Dag i Dag, baade om Stedet, der vises imellem Skovby og Husby, hvor Gravene findes, hvorfra Materialet er taget til Valdemars Mur, (ligesom man ved Byen Hör i Skaane

viser „Lundegraven”, hvor der brødes Sten til Lunds Domkirke), — og om Dronningerne Thyre og Margrete; (hvem Thyre var, det følger af sig selv, og det kan heller ikke være tvivlsomt, hvem Margrete var, — da det ikke kan være den almindeligst bekendte af dette Navn, kan det kun være Valdemar Sejrs tredje Svigerdatter, † 1282, jfr. 193. 1)

1) Skjønt Dronning Margretes udviste virksomme Omhu for Danevirke maa have været meget betydelig, ere dog de historiske Efterretninger derom meget magre og komme først frem sent hen i Tiden. Derfor er det paa Stedet levende Sagn, som har Hensyn dertil, af Vigtighed og endog at betragte som et Støttepunkt og en Kilde for Kundskaben om denne hendes prisværdige Virksomhed. Dette er mærkeligt og ualmindeligt. Og der er desaaarsag, naar Sagnet, efter sin Natur, selv lader hende være »et overnaturligt Væsen», eller dog antager, »at hun i ethvert Tilfælde modtog en overnaturlig Hjælp til sine Foretagender», (jfr. de ovennævnte »Annaler» S. 346), Anledning til at kaste et Blik paa, om der, rent historisk taget, kjendes fra Samtiden noget, som støtter den i Sagnet liggende Forestilling om hendes kraftige Personlighed — og, derved tillige, middelbart den tilbageværende Erindring om hendes Virken. Det er i den Henseende allerede betegnende, at hendes Søn Kong Erik stundum kaldes, endog som Konge, »Mærethsson». Men et sikrere og mere ligefrem bekræftende Vidnesbyrd herom giver et i sin Art sjældent og dog godt bevaret Brystbillede af hende, som fremstiller hende smukt med særdeles kraftfuldt Aasyn, som ligesom siger meget. I sin sande Skikkelse er dette først blevet meddelt i »Jahrbücher für Mecklenburgische Geschichte», 26. Jahrg. 1861, og i det der deraf ses, at Formen til Billedet (eller »Reliefportrættet») er — i Mangel af Dronningens sædvanlige Sigil — blevet benyttet til Bekræftelsen af et Gavebrev af hende fra 1270, erfares det tillige, at det i selve dette hedder, som det synes med en uvilkaarlig Hentydning, at det er udstædt »munimine sigilli nostri, continentis formam capitis regine in maiestate sua residentis». Det er et besynderligt Sammentræf, som man ikke kan andet end lægge Mærke til, at baade Fornylelsen af Thyres Minde ved Undersøgelsen af hendes Gravmindesmærker og Fornylelsen af Margretes Minde ved Frenddragelsen af det for hin Tid usædvanlige Billede er, uden at der paa nogen Maade er lagt an derpaa, faldet aldeles samtidig med Fornylelsen af Danevirke, af hvilket de begge have saa store og uforgjængelige Fortjenester.

Det Eftermæle, som Dronning Thyre har efterladt sig i Sagnet, er af en ganske anden Natur. Hendes »Minde lever endnu usvækket» i de omkring Danevirke liggende Byer, navnlig — som altid — hos gamle Folk, (jfr. de anførte »Annaler», S. 346), og Sagnet antager mange Skikkelser. Men de ere alle ligesom iførte et Blidhedens Klædebon, og et saadant findes udbredt over Folkesagnet, baade naar det lader Thyre, »paa hvis Bud Dannevirke rejste sig, hver Nat paa sin hvide Ganger omride Volden for at tage Vare paa den», og naar det fremstiller hende »som den omhyggelige Moder, der foran sin Borg vaager over det i en Sølvvugge sovende Barn», og naar det endelig antager, (jfr. »Den danske Bondes Tidende» 1859, Nr. 26), at hun fra den nævnte Thyrborg »endnu ses

Det kan saaledes med Grund siges, at det gamle Forsvarsværn Danevirke har, ved sig selv, i det væsentlige kunnet fremvise og fortælle sin Historie, da det, efter et langvarigt Forfald, i udvidet Stand gjenoprettedes til vor Tids Tarv.

---

ved Morgengry siddende paa en gylden Stol og kjæmmende Haaret med en gylden Kam*.

Folkesagnet anviser saaledes Thyre Danevirke som Hjem, i det hun bestandig vogter paa, hvorledes Arbejdet fremdeles udføres der i alle Henseender.

Ved Haverslund-Stenen, som har været bekendt og omtalt i flere Aarhundreder, blev der (S. 33 fg.) givet en Udsigt over, hvorledes det Navn, der udgjör sammes hele Indskrift, har været Gjenstand i hin lange Tid for en meget forskjellig Opfattelse. Hvor uholdbar og besynderlig end den historiske Anvendelse, man har troet at kunne gjøre af den, er, og hvor meget den end i det hele er afveget fra det virkelige Forhold, saa tydeliggjøres dog paa den anden Side, ved Fremstillingen deraf, Indskriftens egentlige Betydning. Paa Runernes Omraade, som i Almindelighed, er det gaaet langsomt med den rette Erkjendelse, og dette har ogsaa, forholdsvis, fundet Sted med Hensyn til det 2. og 4. her behandlede Runemindesmærke, om end ved dem paa en noget anden Maade. Ved Haverslund-Stenen kunde der kun være Tale om formentlig historisk Anvendelse, ikke om egentlig Fortolkning, hvorimod denne fortrinsvis nødvendig gjør sig gjældende ved de tvende nysnævnte Runestene med store Indskrifter. Der er derfor ogsaa Anledning til her at kaste et Blik paa, hvorledes disse ere blevne tolkede og omhandlede af forskjellige i den Tid — rigelig 60 Aar — hvori de have været bekendte. Derved vil afgives et vejledende og samlet Bidrag til Kundskab om og Bedømmelse af, hvorledes Gangen og Tilstanden i Runelitteraturen har været i den nyere og nyeste Tid.

Den første Meddelelse, man fik, var om Hedeby-Runestenen, og den gaves af Konditor Evers, „i Tjeneste” hos det fyrstelige Her-

skab, som da boede paa Gottorp. Under 19. September 1798 skrev han fra Gottorp til Videnskabernes Selskab i Kjøbenhavn i Anledning af „en her i Nærheden opdaget Mindesteen med Runeskrift”. „Da jeg mener”, ytrer han fremdeles, „at det er Skyldighed at konservere det lidet, som os af Fordum-Tid er tilovers bleven, (hvilket jeg ogsaa af naturlig Drift ved de faa forekommende Leiligheder iagttager), haver jeg kopieret Inskriptionen, förend Stenen ödelægges som mange andre, hvorover alt Arnkiel klagede og hver brav Mand istemmer”. „For to Aar var kuns, lidet over Jordsletten, det ene ubeskrevne Hörne synlig, men nu da man her allevegne söger efter Stene til Indkupling, er den frigravet”. Med Hensyn til „Afskriften” siges „at han indestaar for hvert Bogstavs Rigtighed”, og af den Maade, hvorpaa Runerne (paa Stenens første Side, mere kjendtes endnu ikke) ere gjængivne, fremgaar det ogsaa, at Evers godt har kjendt dem og været i Stand til ret godt at sammenstille dem. Samtidig (23. Sept. 1798) stillede Mekanikus og Instrumentmager Joh. Christ. Jürgensen i Slesvig By det nævnte Selskab en Afbildning af den fundne Runesten (den første Side) og en Beskrivelse over dens Udseende, Stedet hvor den var kommet frem og Omgivelserne derved, „in Hofnung die kgl. Akademie werde diese Inscription ihrer Aufmerksamkeit nicht unwürdig achten und sie erklären”. „Vor ein Paar Monathen ist dieses Alterthum erst einige Gelehrte und Liebhaber bekannt geworden, gereinigt, abgeschrieben und Erklärungen darüber versucht”. „Das Süderende liegt wohl 3 Fuss in die Erde gesunken, das Norderende hat etwas von Erde entblöst gelegen”. „Ob die entgegen gesetzte Seite auch noch Schrift enthält, kan man nicht sehen ehe der Stein ganz entblöst wird”. „Ich konte keine Sicherheit erhalten ihn zu copiiren, ehe ich mit mehrere Gehülfen alle Züge mit dem Auge in der Nähe, und von allen Seiten aufsuchten, und so mit Kreide nachschrieben. Durch

dieses Mittel würde nun alles deutlich, und wir waren alle überzeugt, dass auch nicht ein Punet mehr da ist, der nicht aufgezeichnet ist, in seiner wahren Gestalt, und auch sicher, dass das aufgezeichnete auch eingegraben ist, und keine von den natürlichen Furchen des Steines Unrichtigkeit in die Zeichnung verursacht haben". Tegnningen er virkelig ogsaa meget god og paalidelig, om just ikke saadan, at der ej skulde mangle et Punkt. De gjæve Mænd, som saa smukt og forstandig havde bestræbt sig for, at Runestenen blev fremdraget og gjort bekjendt, skjönt de ikke kunde have nogen nærmere Kjendskab til dette Mindesmærkes egentlige Væsen, maa være blevne ubehagelig skuffede ved den Besked, de fik fra Kjøbenhavn. Der svaredes dem nemlig, efter indhentet Betænkning af Sk. Th. Thorlacius og Thorkelin, paa Selskabets Vegne med Bevidnelse af sammes Tak: „At der ikke kunde gjøres nogen videnskabelig eller historisk Brug af denne Runesten, fordi de paa samme nævnte Personer vare ganske ubekjendte, ligesom man af det Slags Runestene havde fundet en Mængde, der af samme Grund næsten ingen videnskabelig Værdi havde". Selv Molbech, der dog ikke havde nogen dybere Indsigt i Runcindskrifterne som Sprogmindesmærker, bemærker ved at berette ovenstaaende i sit 1843 udgivne Skrift om Videnskabernes Selskab i det forløbne Aarhundrede siden 1742: „Det maa herved synes besynderligt, at man ganske forbigik det lingvistiske Hensyn (og det i en Betænkning af Thorlacius), og at man aldeles ikke anbefalede Stenens Bevaring" (S. 259). Tilvisse maa denne Ligegyldighed og Ringeagt, der i øvrigt ganske er i Samklang med meget andet lignende fra den Tid, synes besynderlig. Den kan kun forklares og noget undskyldes dels derved, at det endnu kun var Indskriftens første Side, som var bekjendt, (men der blev rigtignok ikke i nogen Henseende eller paa mindste Maade opmuntret til at fremdrage den anden Side, skjönt det maatte kunne ses, at

Indskriften paa den første Side standsede midt i en Sætning og at den maatte være fortsat, — om den anden der fundne Runesten er der slet ikke endnu anmeldt eller meddelt noget), og dels derved, at det aldeles ikke var ret gaaet op for dem, der ellers kunde antages snarest at forstaa Runestenenes Skrift, at enhver saadan Indskrift har, uden Hensyn til Indskriftens Gjenstand, en bestemt og selvstændig Betydning og Vigtighed for det gamle danske Sprog. Just den saa hensynsløst af-færdigede Indskrift giver et stort Vidnesbyrd herom, da den i **HIMPIGI**, som her for første Gang kom tilsyne, frembød et indholdsrigt og dög let forstaaligt Ord, der ikke findes i Islandsk, eller ellers, og saaledes tilhører udelukkende den danske Sprogskat. Og det maatte ligge nær — synes det — at indse, at ogsaa de för bekjendte Ord, som paa ny forekomme, give Böjninger, der ej för ere forekomne, afgive ny Beviser, ny Exempler, osv. [Efter min Erfaring gjælder det endog om ethvert Brudstykke, og intet saadant er derfor at agte ringe].

Mændene paa Stedet, der af egen Drift havde interesseret sig for Runestenen, sørgede heldigvis — uden nogen Mindelse derom — for dens fuldstændige Udgravning og for dens Sikring. Efterat saaledes, endnu i Aaret 1798, Indskriftens anden Side ved Stenens Udtagelse af Jorden var blevet opdaget, lod man sig det strax, uden Opmuntring, være magtpaaliggende at gjøre Almenheden bekjendt med de saa ærværdige og vigtige Mindesmærker. Allerede Aaret efter udkom „Beschreibung und Erläuterung zweyer in der Nähe von Schleswig aufgefundenen Runensteine. Ein Versuch, als Beytrag zur Vaterländischen Alterthumskunde, von zweyen Freunden“. Friederichsstadt, 1799 (8vo, 62 Sider, med 3 Tavler). Forfatterne have ikke navngivet sig, dog er det siden blevet bekjendt, hvem de vare. Den ene var ovennævnte J. C. Jürgensen, en meget hæderlig og kundskabsrig Borger i

Slesvig By, der — ifølge en Meddelelse om ham i det gamle holstenske Tidsskrift „Provinzialberichte“, i Jahrg. 1824 — var født i denne By 1744, opholdt sig der bestandig, blev, kort efter Danebrogordenens Udvidelse, allerede 28. Jan. 1810 Danebrogsmænd, (mens denne Ære var i den første Nyhed), og døde 8. Nov. 1823. I den „Chronik der Stadt Schleswig“, som han 1822 udgav, kalder han, S. 45, det paagjældende Skrift om Rune-stenene „meine Abhandlung“. Dette kan dog ikke være saaledes at forstaa, at han var ene om dette. Paa dets Tittel staar udtrykkelig, at det var forfattet „von zweyen Freunden“. Og hans ovenfor omtalte Meddelelse til Videnskabernes Selskab tilligemed adskilligt andet skriftligt af ham, som jeg er i Besiddelse af, viser, at hans Kundskaber ikke gik i den Retning, at han kunde have skrevet den forklarende Del af hint Skrift. Hans Anpart i det bestaar uden Tvivl væsentlig i Tegningerne og Tavlerne og den beskrivende Del. Den forklarende Del er af Joh. Matth. Schultz, som, efter hvad han selv har meddelt i „Acta solennia“ fra Kjøbenhavns Universitet i Anledning af 31. Okt. 1836, var født i Skodborg — allernordligst i Slesvig, imellem Ribe og Kolding — 1771, blev 1793 Konrektor ved Slesvig Domscole, og var der, indtil han 1802 blev Professor i Kiel; han døde ^{10/12} 1849 i Kvikborn ved Altona. Vel haves ikke, saavidt vides, nogen saadan bestemt Ytring af ham, som af Jürgensen, om Delagtigheden i det her omhandlede Skrift fra 1799, men der kan dog ikke være den mindste Tvivl derom. I det 1829 i Altona udkomne „Schriftsteller-Lexikon“ betegnes nemlig Artiklen om ham som „revideret“ af ham selv, og i denne anføres iblandt det, han har skrevet, ogsaa udtrykkelig „Antheil an der Schrift“ Beschreibung und Erklärung zweyer Runensteine“ etc. Forfatterne, begge Slesvigere, den ene fra den sydlige og den anden fra den nordligste Del, have Ære af Skriftet, og det har derfor været en kjær Pligt til dette Værk noget nærmere at knytte en Erindring

om denne deres Virksomhed. De have Ære af Skriftet saavel derved, at det er gjennemtrængt af et ærligt fædrelandsk Sind og en smuk, livlig Interesse for Gjenstanden, som ved en stor Bestræbelse for at tilvejebringe alt, hvad der kunde tjene til Oplysning, saaledes at denne Bestræbelse vel var sig sin Ufuldkommenhed bevidst, men dog intet undlod. I Skriftet gives først nogle Meddelelser om Runelitteraturen, derefter om Runerne i Almindelighed, (hvorved Spørgsmaalet om deres Forhold til andre gamle Alfabeter berøres og ligeledes den Omstændighed, at Runer have været bekjendte i flere af Evropas Lande i 5. og 6. Aarhundrede), og endelig om Runestenene i Norden, (indtil S. 25). En Runesten kaldes ikke blot „ein Denkmal alter nordischer Sitte und Litteratur“, men det siges meget rigtig, „dass wenige der jetzt vorhandenen Runensteine über das 10te (und 11te) Jahrhundert hinaufreichen dürften; dass es aber dennoch einige gebe, welche man mit vieler Wahrscheinlichkeit ins 9te, auch wohl ins 8te Jahrhundert nach Christo aufrücken dürfte“. Der gjøres endog den træffende Bemærkning, at den Paastand, at Runerne i Norden ere ældre end Kristendommen „würde selbst dann nichts an Gewissheit verlieren, wenn es auch ausgemacht wäre; dass alle jetzt vorhandenen Runensteine nicht über diese Zeit hinausreichen. Denn die archaistische Sprache auf denselben deutet auf ältere Monumente dieser Art“. Med Hensyn særskilt til Slesvig „scheint man (hedder det) zu übereilt geschlossen zu haben, dass sie (o: Runensteine) bey uns selten wären errichtet worden. Viele mögen durch Nachlässigkeit verloren gegangen seyn, und andere hat die Länge der Zeit mit Staub und Erde bedeckt; und wer weiss, wie manche noch zu finden wären“. Denne Formodning er gaaet i Opfyldelse; og Slesvig frembyder nu, strængt taget mere end noget andet dansk Landskab, Exempler af alle Slags Runeindskrifter. — Især fortjener det Opmærksomhed, at Betydningen af disse for det danske Sprog

fremhæves, i det der bemærkes „gesetzt, dass auch kein einziger der uns übrig gebliebenen Steine für die Geschichte den geringsten Nutzen hätte — welches indessen noch nicht erwiesen ist — so würden diese ältesten Denkmäler unserer Sprache, wenn sie mit mehrerer Kritik, als bisher geschehen ist, behandlet würden, für die Geschichte sämmtlicher skandischen Dialekte manchen nicht unwichtigen Beytrag liefern; und schon dadurch einen nicht unbeträchtlichen Nutzen für die ältere Völkergeschichte des Nordens haben”. Med fuld Føje benævnes da ogsaa Runeindskrifterne „die einzigen literarischen Denkmäler des nordischen Alterthums, welche bis zu der Einführung des Christenthums und wohl noch høber hinaufsteigen”. Thi har man tidligere sat Runemindesmærkerne for højt op i Tiden og desaa i nyere Tid for lavt, saa vedbliver dog i ethvert Tilfælde denne sproglige Værdi, og den stiger. — Man overraskes ved denne sunde Erkjendelse, der endnu trænger til Indskjærpelse til flere Sider, (hvilket ogsaa i nærværende Værk bestandig ved enhver Lejlighed er sket). Det kan dog ikke undre, at Forklaringen og Redegjørelsen for de enkelte Ord ikke er lykkedes saa godt som de anførte almindelige Ytringer. Det kunde endog ikke være anderledes, thi endnu var der ingen Danske, som havde i strængere Forstand gjort sig fortrolige med Oldsproget i dets Enkeltheder og de grammatiske Former. Indskriften paa den større Sten (i dette Værk den 4de) gives saaledes: Thurlf. risti. stin. thonsi. hia-mdigi. suins. eftir. erik. filaga. sin. ias. uard. taudr. tho. trekiar. harda. kuthr. satu. (oder isatu.) um. haitha. bu., [Samstavsrunerne tilsidst blev der ikke gjort noget Forsøg paa at læse, end sige at forklare], og oversættes: Thoralfus. hunc. lapidem. posuit. ad. Suenonis. fossam. Erico. comiti. suo. qui. mortuus. est. cum. milites. fortissimi. Haithabuam (s. Slesvigam.) oppugnarent. Her er altsaa, foruden det at Samstavsrunerne aldeles ere opgivne, og foruden det urigtige i Thoralfus og „isatu”, meget væsent-

lige Fejl i hia-ndigi og kuthr. Da HIMPIGI slet ikke forstodes, er det taget, som om sammes første Stavelse kunde være Isl. hjá (ø: hos) med m som en „littera prosthetica“, og de to sidste Stavelser kunde være „Dige“ (eller Grav). „Kuthr“, skjönt bestemt Singularis, er sat sammen med „trekiar“, der er ligesaa bestemt Pluralis. — Den mindre Sten (her den 2^{den}) gives saaledes: Isvarin. ovi. knubu. osfridr. kerdi. kum-bli. thaun. oft. sutri. ku., og oversættes: Isvarinus. Ovi. Knubu. et. Osfridr. lapidibus. circumdederunt. tumulum. hunc. in. honorem. Sutri. boni. s. Deus. etc., hvorved altsaa de formentlige tre første Ord, af hvilke det sidste og navnlig det første ere urigtig læste, ere tagne som Egennavne, „kerdi“ sat i Forbindelse med „gjærde“ isteden for „gjorde“, SUTRIGU skilt ad i „Sutri“ (et formentligt Navn og endda i en vilkaarlig Form som styret af „oft“) og „ku“ (der skulde være enten en forkortet Begyndelse til „kudr“ — god, som Prædikat — eller til „kud“ — Gud, som det første af et gudeligt Ønske). En Følge af denne mislykkede Forklaring er det, at denne Indskrift erklæres at være yngre og fra den kristelige Tid. Derimod er Tiden for den større Indskrift forsaavidt rigtig bestemt, som den, i det der gives en Udsigt over de Krigsbegivenheder, der menes at have fundet Sted her i 10. Aarhundrede, (den ovenfor S. 187 nævnte Begivenhed fra Saxos 9. Bog er dog heller ikke blevet uomtalt), henføres til Slutningen af 10. Aarhundrede og sættes i Forbindelse med Kong Sven Tveskjæg. — Endelig kan det endnu bemærkes, at der ved Beskrivelsen over selve Stenenes Beskaffenhed som saadanne — den med den mindre Indskrift er en blaa Granit, den anden en rød Granit — meddeles den Oplysning, at sidstnævnte Sten, den større nemlig, ved Opdagelsen laa saaledes i Jorden, at Siden med PURLF og ERIK har staaet vendt imod Nord og den anden Side imod Syd. Mulig er denne Omstændighed et Fingerpeg med Hensyn til den Begivenhed, som foranledigede Runestenen.

Men var dette første Forsøg, efter Omstændighederne, tilfredsstillende, og saaledes, at det efterlader et behageligt Indtryk, saa er dette ikke Tilfælde med den „Forklaring over de i Lovisenlunds Have opsatte Slesvigske Runestene” af Skule Th. Thorlacius, som findes i „Antiqvariske Annaler”, 2^{det} Bind (1815) S. 1—33, udgivet med en Forerindning af B. Thorlacius. Aldeles rigtig bemærker Udgiveren, at der, skjönt det tyske Skrift fra 1799 var affattet med „Flid, sundt Blik og Smag”, dog endnu stod adskilligt tilbage at berigtige og nærmere at oplyse. Og endvidere ligeledes rigtig: „De verticale eller cryptografiske Runer, som ved den første Steen ere det interessanteste, havde Fortolkerne ladet aldeles uforklarede. Fra Sprogets Side maatte Indskrifterne nøjere grammatisk og philologisk oplyses. Ved Hjælp af flere Tegninger kunde noget vindes for Læsemaadernes Berigtigelse. I historisk Henseende maatte man, om mueligt, søge at komme til et sikkert Resultat”. Og endelig: „I Henseende til den anden, skjönt mindre vigtige Steen, syntes Forklaringen mindre heldigen at være udfaldet, da strax den første Linie efter denne Læsning frembød tvende Ord, der vare ukjendte i Runelitteraturen”. Vistnok har han antaget, at det, der saaledes formentlig stod tilbage, var sket Fyldest ved den af ham udgivne Forklaring, — dog er det langt fra ikke saa. Vel er det sagt i dennes Begyndelse ganske rigtig af Forfatteren, at Indskriften (paa den større Sten) „i Henseende til Ordenes Form, Flexion og syntaktiske Føjninger vidner om Ægthed og Ælde”, (skjönt det igjen er for meget sagt, naar det strax efter tilføjes, at den „hartad overgaaer alt hvad man fra den danske Tunges gyldne Alder nu haver tilovers”); — vel er det rigtigt, at denne Indskrift (ligesom flere andre dog) med sine punkterede Runer „modsiges og tilintetgjør det Forfatteren af Skalda foregiver, at disse Runers Opfindelse bör tilskrives den danske Konge Valdemar den anden”; — og ligeledes er det glædeligt at finde fremsat,

at HIMÞIGI er „kuns eet Ord”, der „maaskee ikke let skal findes” (i den islandske Litteratur nemlig), og „at Bemærkelsen — den, der har sit Hjem hos en anden¹⁾ — er analogisk” med farbegi, — og fremdeles, at det „ved det gamle Udtryk UARÞ TAUÞR er mærkeligt, at saa sjældent det er hos andre (isl.) Historieskrivere, findes det dog hos Are ”frode; — og endelig, „at Formen drengiar er ældre og rigtigere” end den brugelige isl. „drengr”. — Men det gode er dog ganske forbi, naar man kommer til Samstavsrunerne. Ikke blot tillægges der dem en Vigtighed, Hemmelighedsfuldhed og Vanskelighed, som de her slet ikke have, men de omhandles paa en forvirret Maade, saaledes at det er langt fra, at Læsemaaderne berigtiges eller at der iagttages noget Hensyn til Sproget. Efterat Forfatteren (helt besynderlig) har erklæret „vist nok er denne runiske Griphus en Gaade, hvis Oplosning er saavel de svenske, som vore egne Runologer hidtil ubekjendt”, vedbliver han at udtale sig nærmere herom i følgende Ord, der ere af Vigtighed for at forstaa den hele til Grund liggende Opfattelse, og derfor her meddeles omstændelig. Det hedder da: „Blandt andet sjældent ved den er, at da den øvrige Runeskrift paa Stenen bör læses fra Venstre til Højre, maa den unægtelig paa godt Österlandsk læses overalt fra Højre til Venstre. Neppes er Thorlef Opfinder af den; men har vist nok haft Chinesere, Irlændere eller Andre til Forgængere. Ved noget nøjere at betragte denne Kryptographie, faldt det latinske Vers os ind: *Littera runica vox erit unica, si bene calles*; og vi troe endnu, at man deri ikke har taget fejl. Unægteligt er det, at ethvert af de perpendikulaire Streger bör antages som en Stamme-

¹⁾ I en egenhändig Opsats af Sk. Thordacius, som jeg er i Besiddelse af, er HIMÞIGI betragtet som et Navn, paa denne Maade: „Hemdikius Sveni (filius) in memoriam Erici etc. Thorlevis hunc lapidem inscripsit”. — Den trykte, her i øvrigt omhandlede, Forklaring maa være yngre, da Nødhjælpen, at tage det uforstaaede som et Navn, er blevet opgivet og HIMÞIGI rigtig forstaaet som et Ord, der ej kjendes fra Isl.

rune eller Fulerum, der bærer flere runiske Bogstaver, det ene under det andet; saa at enhver af disse Stammeruner indeholder et Ord, hvis Bogstaver ere hinanden saaledes underordnede, at de udgjøre det Ord, Runeskriveren har villet udtrykke. Af disse lodrette fulcra, i Tallet 6, have de 5 første visse tydelige og læselige Runer; men i Henseende til det 6te og sidste er det tvivlsomt, om det enten bør ansees som et Slutningsfulcrum, til Zirat betegnet med visse Skraastreger; eller disse med en ubetydelig Forandring bør gjøres læselige, og troe (sic) at Stregerne af dem ved Stenens Ælde eller Flytning ere blevne ukjendelige. —

— De 5 første Stamruner af denne Griphus give en bestemt og fuldstændig Mening. Vil man — med en ubetydelig Forandring tillægge det 6 og sidste fulcrum nogle Runer, kan det skee paa 2 Maader: 1) man kan antage, at I, som staaer nederst, skal læses i, samt at det øverste I skal böjes til Stamrunen, med en ligedan, men mindre Krumstreg oven for, hvorved Runen bliver til F, og at den underste Skraaestreg faaer en ligedannet til den anden Side, og derved bliver til A, samt det nederste af den lodrette Stamrune antages for I, i, saa faaer man Ordet „fari”. I det ældre skandinaviske Sprog er „far” Skib — — Eller og 2) man kan laane I, i, fra det nederste af 5te fulcrum, samt antage, at I, i, som staaer nederst imellem 5te og 6te fulcrum, skulde oventil böjes til 6te fulcrum, for at udgjøre N, u, saa bliver Ordet „faru” — i Færd, i Toget med. — — Hvad enten man antager eet af disse paa det 6te fulcrum formeente Tillæg, eller ikke, bliver dog Indholdet af disse kryptographiske (Runer), som med Föje kan kaldes nedstigende Runer, den, at Erik, til hvis Amindelse denne Runesteen af Thorlef blev oprejst, fulgte med en Styr, som hans Mand, og döde, da Slesvig blev belejret”. — Vilkaarlig i højeste Grad er denne Maade at læse paa, og det saa meget mere, som Indskriften baade er vel bevaret, og indhugget særdeles ren og tydelig. Der er endog anvendt synlig

Omhu, for at der ikke skulde kunne være mindste Anledning til Misforstaaelse, i det der for Ex. er sørget for, at der skulde læses IAN, men ej AN, derved at et Tegn for I er særskilt anbragt, skjönt det kunde være indeholdt i Hovedstaven. Naar Skrifttegn, og ved dem Ordene, mestres saaledes, som Sk. Thorlacius her har gjort, kan der naturligvis udbringes forsaavidt hvad det skal være. Den Forklaring, som han giver af Indskriften, „Thorlevus posuit hunc lapidem, domicilium nactus Sveini, Erico sodali suo, qui mortuus est, cum Heidabæum (Slesvicum) milites obsiderent; vir valde bonus. Styrum comitatus est ille, (sua navi vectus, v. suæ expeditionis socius.)” bliver derfor selvfølgelig, hvad Slutningen, der omfattes af Samstavrunerne, angaar, aldeles urigtig og grundløs¹⁾, (og ikke engang den øvrige forangaaende større Del er nøjagtig gjængivet).

Forfatteren tager dog ikke i Betænkning paa denne saa hensynsløst tilvejebragte Læsning at støtte et formentlig sikkert historisk Resultat. „Blandt vore nordiske Runestene”, siger han, „ere saare faa, hvis Gravskrifter føre Læseren til sand Historie og Chronologie; men endnu færre, eller rettere sagt ingen, som ved Kryptographiens Huulveje og Kringelkroge vejlede til samme Maal. Ved begge disse Egenskaber fortjener vor Runesteen en Hæder, som er den egen. Her beroer det fornemmelig paa, hvo denne Styr eller Stur, i Dativ Styri — bör ansees at være. Alle Omstændigheder betænkte, kan denne Styr ikke være anden, end den svenske Prinds Styrbjörn, om hvilken Knytlinga Saga Cap. 2. beretter, at han med en Krigshær drog til Danmark og der tog Kong Harald Blaatand til Fange”. Skjönt Sagaen, der ellers her paaberaabes, ikke har et eneste Ord eller nogen Antydning nærmere derom, menes dette at være sket ved en Belejring af Slesvig, blot fordi Kong Harald vides

¹⁾ Et omtrentligt Sidestykke hertil er Sk. Thorlacii Forklaring af Snoldelef-Stenen.

jævnlig at have opholdt sig der (jfr. ovenfor S. 179, Anm.). Denne Begivenhed henføres da til Aar 984, men fordi Sven nævnes i Indskriften, antages Runestenen dog først at være sat efter 992, i hvilket Aar Sven skal være blevet Konge. Og for at det hele kan gjøres saa meget tilforladeligere, anvender Forfatteren mange Sider paa kunstig at sammenkjæde alt, hvad han til dette Öjemed har opstillet. Det er imidlertid aldeles klart, at netop den samme Vilkaarlighed, som fandt Sted ved Læsningen af Indskriftens Slutning, kommer her igjen. At det der formentlig indeholdte Personnavn skulde kunne tilkjendegive, at det ikke kan være nogen anden end den omtalte Styrbjörn, er saa grundløst og uholdbart, at man har ondt ved at forstaa, hvorledes en endog vidt drevet Bestræbelse efter at knytte Runeindskrifterne til Navne, som ellers ere bekjendte, kan, under Skin af Forskning, saa ganske hengive sig til en ustandselig Fantasi. Holder man sig paa Forfatterens Standpunkt og læser „med Styri”, kunde der, da STUR er et virkeligt Navn, og velbekjendt baade fra Saxo og Island og fra danske Stedsnavne, forsaavidt være nogen Anledning til at beskjæftige sig dermed. Det hele falder sammen, (tilligemed hvad der var bygget derpaa, f. Ex. af Outzen med Hensyn til Paastanden om Slesvigs Beliggenhed langt syd for Slien), da der i Indskriften staar, og kun kan staa, IAN HAN UAS STURI MATR, hvori der ikke er noget-somhelst Personnavn. Læsningen maa være sikker, inden der kan tænkes paa at gjøre Anvendelse af den.

Den anden ved Luiselund opbevarede Runesten behandler Sk. Thorlacius meget kortere. Den Fremgangsmaade, han anvendte ved den foregaaende, fornægter sig heller ikke her. Den kommer især frem tydelig ved Behandlingen af Indskriftens SUTRIGU og PAUN. Om det første af disse Ord hedder det: „Ordet Sytrig bör ikke læses Sutriku. Af det sidste tilsyneladende N er det første I ikke andet end den lod-

rette Streg, der slutter Linien; og den sidste krumme Deel af det formeente $\mathfrak{N}$ er kjendelig kuns en Sprække i Stenen. $\mathfrak{H}\mathfrak{I}\mathfrak{T}\mathfrak{R}\mathfrak{I}:\mathfrak{Y}$ (sic) er ellers heel slet ortographeret istedenfor $\mathfrak{H}\mathfrak{I}\mathfrak{T}\mathfrak{R}\mathfrak{N}\mathfrak{Y}$, Sigtryg, af Sigtryggr". — Det er alligevel aldeles sikkert, at der staar SUTRIGU, hvorom ingen, der selv har undersøgt Stenen, kan nære mindste Tvivl, — og naar Thorlæcius ikke vil, at der maa læses saaledes, da er det kun hans bekjendte mestrende Vilkaarlighed, der ikke vil underkaste sig Indskriften, som den er. SUTRIGU har været ham ubekvemt eller uforstaaligt, og derfor skulde det behandles saaledes, at det kunde bringes til at blive Isl. Sigtryggr, (som det öjensynlig ellers ikke passede til og ikke kunde være), ret som om ethvert Navn, enhver Form, ethvert Ord paa Runestene nødvendig skulde findes i Isl. eller formes derefter¹⁾.

PAUN tager Thorlæcius paa følgende Maade: „Naar man i $\mathfrak{D}\mathfrak{A}\mathfrak{N}$, ligesom i Engelsk og Angelsaxisk, læser $\mathfrak{A}$, e, foran ved o, som i, saa bliver Ordet „thion“, som i Isl., hvor det endnu er tilovers, betyder Tjener. „Klumbu Thion (Klubbu thion)“ er altsaa — Kjølledrager“. Atter her maa man sige, at man ved at gaa saaledes frem kan uden Vanskelighed²⁾ faa ud omtrent hvad det skal være. — Om forskjellige Slags Køller gives en

¹⁾ Ældre Tidens uklare og dog stærkt fremsatte Forestillinger i denne Retning have ført til meget besynderlige Anvendelser, som f. Ex. naar J. le Long i sin Bibliotheca sacra (1723) I. 444 bruger Benævnelserne „Biblia islandica seu runica“ — endog om de trykte isl. Bibler efter 1584.

²⁾ Det har været nødvendigt at fremhæve og laste denne Vilkaarlighed, som her er gjennemgaaende og tillader sig alt, — simple Fejltagelser havde der ingen Grund været til at omtale, thi dem kan ingen undgaa ganske. Naar saaledes Langebek, for at anføre et Par oplysende Exempler, et Sted i Liber daticus Lundensis (Script. rer. Dan. 3. 499) har læst „curia — ad occidentem a domo sancti spiritus Anglorum“ isteden for „angularem“, saa er det uheldigt, især da han strax grunder en formentlig Kjendsgjerning paa „Anglorum“; — og ligeledes, naar han oversætter DRAP ATER HAN i Codex Runicus Wormianus (Arnagnæanus) ved „interfecit Aterum & Hanum“ (Script. rer. Dan. 1. 32) isteden for „interfecit item illum“, saa er det en højst besynderlig Fejltagelse eller Uagtsomhed, men der er derfor ikke mindste Grund til at kalde det Vilkaarlighed eller dadle noget i den Henseende.

vidtløftig Tale paa flere Sider til bedste, men den virkelige Anledning, som Navnet Osfred frembyder til at søge en historisk Tilknytning, benyttes aldeles ikke. I det Indskriften i sin Helhed gives ved: „Osfredus fecit tumulum Sigtryggo filio suo. Ovenus claviger miles, (sculpsit runas”); maa Slutningen naturligvis blive aldeles forfejlet, og det urigtige derved blive tilmed stærkt fremtrædende, da de tre Bogstaver foran KNUBU — saaledes staar der aldeles sikkert og ikke det selvgjorte KLUBU — uden videre gjøres til et Egennavn. (Den sande Runeform for dette Navn — om det i Virkeligheden stod her — vilde desuden uden Tvivl være HUFU, saaledes som vi kjende det fra Hune- og Jetsmark-Stenen).

Om Stenen i Almindelighed fældes endelig denne Dom: „I övrigt kan dens Runeskrift hverken i Sprog, Retskrivning, Indhold, eller nogen anden Henseende komme i Sammenligning med den förste”. Allerede ved Opdagelsen var denne mindre Sten paa flere Maader mindre Gjenstand for Opmærksomhed end den större, vistnok fordi den ej var fuldt saa anselig og antoges ej at byde noget historiskt, og denne Mening har forsaavidt saa temmelig holdt sig. Dertil har ogsaa Thorlacius's Dom bidraget, saa meget mere som der efter ham ikke har været givet nogen udførlig Behandling, för nu, af disse Indskrifter. Men denne Dom fælder dog sig selv, da den kun er støttet paa de Ufuldkommenheder, der ere paaførte Indskriften, og de derved fremkomne Urigtigheder. Det er saa langt fra, at denne Sten staar tilbage for den större, at den endog har bestemte Fortrin, da den baade er ældre og meget mere indgribende. Derfor er den i dette Værk sat som den anden i Rækken og behandlet nöjagtig baade med Hensyn til Sprog og Indhold, for at dens Betydning og Værd kunde blve hævdet.

Det er med Ulyst, at Arbejdet med at eftervise Sk. Thorlacius's hele besynderlige Forklaringsmaade her

er blevet omstændelig taget for. Det er sket af den Grund alene, at det maatte anses som nødvendigt, fordi denne hans Fremgangsmaade her — og andet af samme Art fra hans Haand — er blevet betragtet som et Forbillede, der kunde følges ¹⁾, og er, endog i den nyeste Tid, blevet efterfulgt — til stor Skade for Videnskaben — af adskillige, for hvem det var bekvemmere at give Fantasien Raaderum end at holde sig strængt til Indskrifternes simple og virkelige Indhold. Og ikke blot det, men denne Adfærd har virket paa det almindelige Omdømme, og har fremkaldt den temmelig gjængse Forestilling hos Almenheden, at der i det hele er noget vaklende og usikkert ved at „tyde Runer“. Intet kan være urigtigere. Ligesaa vist som alle, der kunne Latin, ville være enige om, hvad f. Ex. det gamle Udsagn „*admiror, cur non delectet patrius sermo*“ betyder, lige saa vist maa alle sagkyndige være enige om, hvad der staar paa Hedeby-Runestenen, for just at nævne denne, da den her er blevet saa meget omhandlet. Thi lige saa fast som Runeskriften er, lige saa faste og almengyldige ere de Regler, der skulle anvendes ved dens Tydning.

Allerede 1807, altsaa adskillige Aar før Sk. Thorlacius's Forklaring skreves og udgaves, havde M. F. Arendt undersøgt disse tvende Runestene paa Stedet selv. Vel udgav han intet om dem, men da han ypperlig, og bedre end nogen før, forstod at tage naturtro og gode Aftegninger af Indskrifterne, og han vandrede vidt omkring og plejede paa flere Steder at efterlade sine Tegninger, bidrog han ikke lidet til at udbrede en fornuftig Mening om og forøge Interessen for Mindesmærkerne. Den kortfattede Beretning, som han indgav i Slutningen af 1807 om Stenene ved Luiselund til sammes fyrstelige Besidder, og

¹⁾ Saaledes er W. C. Grimm, der dog ingenlunde var af de svagere Aander, herved blevet forledt til at sige, at man satte den her omhandlede større Runesten „mit Sicherheit in das Jahr 992“, (üb. d. Runen, 1821, S. 87).

som endnu haves særskilt skrevet, blev i det væsentlige indført af J. C. Jürgensen i Chronik der Stadt Schleswig (1822) S. 43—45. Vel henførte han urigtig GUÐR til TREGIAR og ved Samstavsrunerne tog han det andet Bogstav i STURI og det tredje i MATR som en Selvlyd (Y), — hvilket igjen foranledigede, at TRIGR forstodes af ham som Isl. tryggr —, men han søgte dog at læse dem paa en naturlig og simpel Maade; og var derved paa den rette Vej. Den mindre Stens Indskrift har han rigtig, kun forstod han aldeles ikke A UI KNUBU, men han var da ogsaa saa fornuftig ikke at indlade sig videre derpaa eller forsøge kunstlede Forklaringer; og om denne Indskrift i Almindelighed dømte han, at den var „etwa 50 Jahre älter“ end den større Stens, saa heri ogsaa var et Fremskridt.

— Noget Fremskridt kan derimod næppe siges at være gjort ved den Maade, hvorpaa disse Runestene opførtes i J. G. Liljegren's „Run-Urkunder“ (1833) S. 173. Det skulde da være, fordi STURI MATR synes først her at være taget som det, det i Virkeligheden er, — i hvert Fald er det dog tillige tydeligt af den Plads, der gives baade GUÐR og TRIGR i Indskriften, at den i sin Helhed ikke har været forstaaet. Ganske vist er det ogsaa uafhængigt heraf, naar N. M. Petersen i „Danmarks Historie i Hedenold“, 3. Del, (1837) S. 371—72, har „sturimaðr“, efterdi ikke blot dette Ord som saadant er rigtigt der, men de to nysnævnte Ord tillige der have faaet den Stilling i Indskriften, som de nødvendig skulle have, naar alt skal være i indbyrdes Overenstemmelse. — Hvad den mindre Stens Indskrift angaar, da giver Liljegren meget uheldig dens Slutning saaledes: oft: Sutri:ki sun sin: ouk: Klubu¹⁾. Det er nemt saaledes at tage Sagen, men det er slemt, naar det kun er ved vilkaarlig Ændring og følgelig lige saa vilkaarlig Fortolkning, at der kan

¹⁾ Denne Indskrift omtales slet ikke i det anførte Værk af Petersen; ikke engang i sammes 2. Udgave 1855

tilvejebringes en Løsning. Haverslund-Stenen endelig — for ogsaa her at nævne den — sættes i „Haderslev Herred i Ribe Stift”, og som dens Indskrift angives „Hirulfr”, i det der tilføjes „det öfriga bortslagit”, hvilket alt ligeledes er uefterretteligt, — især er det en Fejltagelse, at den ikke skulde være hel. Det er den netop, og som saadan betyder den meget, mens den som et Brudstykke ikke kunde have noget mærkværdigt ved sig. De Mangler, som endog i disse faa Tilfælde komme tilsyne hos Liljegren med Hensyn til Indskrifterne selv, til deres rette Forhold indbyrdes (der kunde tilkjendegives ved den Orden, hvori de stilles) og til Stederne, — disse Mangler ere gjennemgaaende i hele hans Samling, og den maa derfor, da den er støttet paa de mest forskjelligartede gamle og ny Angivelser, bruges med megen Forsigtighed, ellers vildleder den, hvilket noksom har udvist sig. Hvad der i Forerindringen ytres: „Den, som ringa aktar Run Litteraturen, skall måhända kalla den fragmentarisk, men den djupare Forskaren har ofta funnit mera upplysning i dessa enkla, korta rader, än i sednare långa, intet sägande afhandlingar”, har sin fulde Rigtighed; kun skulde det jo følge af sig selv, at jo flere ejendommelige Egenskaber der findes ved disse Indskrifter, desto mere er det nødvendigt, at de ere rigtig læste, inden de anvendes som de i sin Art eneste Kilder for Sproget og Historien. Men er Liljegrens Forsøg saaledes end ufuldkomment, saa er deri dog nedlagt den smukke og sande Tanke, at de nordiske Runestene fra höjt imod Nord indtil det forrige romerske Riges Grændse høre sammen som noget særegent, — og at det er rigtigt ogsaa at have dem samlede i en let overskuelig Form. Dette vil i en noget fjærnere Fremtid ogsaa paa den rette og sande Maade kunne komme til Modenhed.

Endnu skal her kortelig omtales hvad der af Finn Magnusen († 1847), hvem Runemindesmærkerne laa saa inderlig paa Hjærte, haves om de her omhandlede Runestene. Han har

ikke underkastet dem en særlig Behandling, men kun lejlighedsvis oftere omtalt dem, ligesom mange andre, i „Runamo og Runerne” (1841). Dette Værk maatte af gode Grunde mislykkes med Hensyn til det, der var den egentlige og nærmeste Gjenstand, men alligevel er den i sit Væsen mislykkede Afdeling „Runamo” meget vigtig for Runelæren i Almindelighed paa Grund af de mange indstrøede og meddelte Bemærkninger og lagttagelser, og det samme gjælder ikke mindre om den anden Afdeling „Runerne”, og saa meget mere som begge ere meget omfangsrige. Hvad den større Sten ved Luiselund angaar, da er det især Samstavsrunerne, han har omtalt, og han synes at have sluttet sig til Sk. Thorlacius's Læsning af dem, da det først ved Slutningen af Værket meddeles som en Tillægsrettelse, at de „maa regelret omskrives saaledes: ien han vas sturimaðr tr(i)gr o: men han var en trofast (eller paalidelig) Styrmand (Skibsfører)”. Det er ovenfor oftere bemærket, at TRIGR paa denne Maade toges urigtig¹⁾, men F. Magnusen blev dog staaende herved. Om den mindre Sten ytrer han imod sin Sædvane ligefrem, at Sk. Thorlacius „tager vist fejl i, at en Ove Kølledrager nævnes”, [og han formindsker i øvrigt endda Thorlacii Fejl ved umærkelig at lade ham tage Navnet paa den, som Indskriften er sat over, som „Sutrik (eller Sigtryg”); thi Finn Magnusen har følt, at de paa Stenen værende Runer ikke kunde rigtig gjengives ved det sidst-

¹⁾ Betynderligt nok kommer denne Urigtighed endnu frem i 5. Udg. af C. Flors Haandbog i den danske Litteratur, 1860, S. 8, da det der siges at være „en meget god Conjectur”, af Petersen at tage TRIGR som Isl. tryggv osv. Det er vistnok kun ved en Fejltagelse, at dette er gjentaget lige fra 2. Oplag 1835, (dengang var i det mindste den nævnte Forfatters Danmarks Historie ikke udkommet). Men selv dengang var denne Forklaring ingenlunde meget god, og ingensinde har den været det, hvilket — for ikke her gjentagende at nævne andet — noksom fremgaar deraf, at paa denne Maade, hvorved der maatte læses fra højre til venstre, komme de tre Runer, som saaledes blive de sidste, slet ikke med. De kunde ikke komme med, da de bør være de tre første.

anførte Navn, men maatte være det første, kun glider han henover Tingen og gjør ikke videre den store Forskjæl gjældende]. Ved i den Anledning nærmere at omhandle Indskriftens A UI KNUBU (hvori „Ove” osv. skulde være) kommer han til at fremsætte for første Gang den Forklaring af disse Runer, som er den eneste tilfredsstillende. Den er et af de mange Guldkorn, hvorpaa Finn Magnusens nævnte Værk er saa rigt, naar man kun forstaar at finde dem, og giver sig Tid til at søge efter dem, og ikke tror, at alt deri — det hele og det enkelte — er noget i stor Stil fejltagtigt og ligegyldigt. Og ere end disse Guldkorn ofte blandede sammen med besynderlige Domme, uklare Opfattelser og usikre Efterretninger, saa er der dog ikke noget frastødende derved, saaledes som ved adskilligt, der i det ovenstaaende har maattet gennemgaaes. Det hele er nemlig alligevel paa en tiltalende Maade gennemtrængt af inderlig Glæde over og sand Kjærlighed til Gjenstanden, ligesom ogsaa af fast Tro paa og ivrig Stræben efter Sandheden.

I de Spor, som allerede bleve anviste af Pontoppidan og Dyssel (jfr. S. 36—37), og hvori der skredes videre frem i Prisskrifterne af Werlauff og Outzen (udgivne 1819) om det danske Sprog i Slesvig, ere de slesvigske Runestene oftere blevne benyttede i den nyere og nyeste Tid. Hensigten med denne Benyttelse har ikke været at give Bidrag til deres Fortolkning, men alene at anvende dem som faste Stotter og Udgangspunkter, hvorom saa meget samler sig saavel for Tiden, der gaar forud, som for hele Eftertiden. Og derved have Runestene kunnet gjøre Fyldest, og de ville fremdeles ydermere kunne gjøre det.

For Fuldstændigheds Skyld skal her endnu omtales, at der, efter at ovenstaaende var sluttet, er fremkommet en Behandling af „de sydslesvigske Runestene” ved C. C. Rafn

i det kgl. Nordiske Oldskrift-Selskabs „Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie” for 1859, (som dog først ere udkomne lige ved Slutningen af 1861). Hvad der tidligere er offentliggjort om Runeindskrifter fra den Kant, og det er i den senere Tid ikke saa lidet, plejer at have en ikke ringe Lighed med Sk. Thorlacius's ovenfor skildrede Maade at tage Indskrifter paa; den egentlige Læsning af Karaktererne — der altid bør være Hovedsagen, — tages i Almindelighed ikke strængt, den holdes ofte svævende og er ikke sjælden vilkaarlig, om der end synes at være anvendt Anstrængelse for at bringe den tilveje; alligevel bruges ogsaa saadan Læsning uden videre som Grundlag for Forklaringen, der, uden at tale om andet, saaledes ej blot bliver uden Holdning, men tit urigtig, og det saa meget mere, som man stundum benytter de første Læsningsforsøg, tilstillede af usagkyndige, som tilstrækkelige endog til en offentlig Udtalelse om opdagede Indskrifter; da desuden intet opgives, og man jævnlig tillader sig stærke Gisninger og en særegen Anvendelse af det saaledes frembragte, endog i vid Udstrækning, indbringes i flere Henseender meget urigtigt, selv hvor der ikke har kunnet tages fejl af Karaktererne eller de ere givne; — og alt dette kan ikke saa lige opvejes af hvad godt der ellers paa andre Maader kunde være tilstæde, især da der sørges for en stor Udbredelse af Skrifterne og de desaarsag benyttes af fremmede, hvorved Fejlene ej alene ogsaa bringes ud, men tillige — som det ofte viser sig — blive forstørrede og forøgede og stundum virke tilbage. — Derimod er den Behandling, der i de netop udgivne Annaler for 1859 er foretaget med de „sydslesvigske Runestene”, (svarende til 2. 3. 4. Mindesmærke i nærværende Værk), udført med en meget større Omsigt, og dette Arbejde skiller sig derfor til sin Fordel fra de tidligere. Dog er der Mindelser af den forrige Fremgangsmaade, saavel med Hensyn til Læsningen i egentlig Forstand, som til Forklaringen og An-

vendelsen. I Ordet MATR paa Hedeby-Runestenen f. Ex. læses den tredje Rune ikke, som det naturlige er, som T, men helt besynderlig dels som et dobbelt kort N, dels som Þ, — og i nederste Linie i Indskriften om Osfred læses den femte Rune svævende dels som Y dels som H, hvilket H igjen opløses som bestaaende af IH; sidstnævnte Ord forklares derefter vaklende baaede ved SYTRIKU og SIHTRIKU; skjönt det er to aldeles forskjellige Navne; PURLF endelig (paa Hedeby-Stenen) skal ikke alene være Isl. Þorleifr, ihvorvel det, naar man først afviger fra de givne 5 Karakterer, lige saa godt kan være flere andre Navne, men strax, uden Frygt for hvad deraf vil følge, gjøres der Anvendelse af dette Þorleifr paa (den med Sven Tveskjæg samtidige Islænder) Þorleifr jarlaskáld, saaledes nemlig som Sagen — med stor Bevægelighed — er blevet fremsat nu¹⁾; osv.

¹⁾ I noget, som kaldes »Antiquités de l'Orient, monuments, runographiques interprétés par C. G. Rafn et publiés par la Société royale des antiquaires du Nord«, (o: det kgl. nordiske Oldskriftselskab), 1. livraison, Cöpenhague 1856, er nemlig dette Mindesmærke (Hedeby-Stenen) med Tilføielse af al nødvendig Fasthed i at bestemme Indskriftens Alder og Forhold og Sted, henført til Tiden efter 1050, til Kong Sven Estridsön og de under ham forefaldne Krigsbegivenheder, — hvilket igjen har foranlediget, at der har maattet tales fra en anden Side om denne Runeindskrifts »formentlige Forbindelse med den norske Konge Harald Haarderaade« — og endda til »Hedeby, nu Haddeby tæt ved Kjøbstaden Slesvig«. Saaledes er der angivet i disse saakaldte »Antiquités de l'Orient« S. 197—99, i det de, hvad man efter Titlen ikke skulde tro, indeholde en stor Samling af danske Runeindskrifter, lige fra S. 177 til S. 221. Vel angaa Danmarks Runestene aldeles ikke Orienten, men der er ved Meddelelsen alligevel af de nævnte mange danske Runeindskrifter i »Antiquités de l'Orient« gjort til Gjengæld et Forsøg paa at tilvejebringe i en Haandevending — af noget gammelt og nyt, rigtigt og urigtigt — en Samling af »Monumenta danica«. Det er imidlertid blevet et meget mislykket Forsøg. Og har man paa den Maade, ikke uforskyldt, været uheldig med »Antiquités de l'Orient«, saa er det samme i meget højere Grad Tilfælde med Bogens Hovedafsnit (indtil S. 177), med hvilket hin Række af danske Runemindesmærker er sammenkjædet. Det omhandler »Inscription runique du Pirée«, eller, (jfr. ogsaa Ant. Tidsskrift 1855, S. 1—71), »En nordisk Runeindskrift i Piræus«, ved Athen, paa en Marmorløve, nu i Venedig. Denne (»danske«) Indskrift antages (S. 22) at levere »et lille Bidrag til det østromerske Keiserdømmes, navnlig Grækenlands Historie i det 11te Aarhundrede« (o: omt. 1040) »og gjør os« — hedder det fremdeles — »bekjendte med en Heltedaa af Nordboer og med en Ungdomsbedrift af en udmærket norsk Konge (o: Harald Haardraade) og russisk Storfyrstes Svigersön, hvis Navn ogsaa knytter sig til Storbritanniens Historie«. Var det saa, selv blot

Fra et almindeligere Standpunkt vil saaledes den omhandlede Fremstilling i de nævnte Annaler for 1859 ikke kunne betragtes som noget Fremskridt, men den vil dog nok kunne gjøre Nytte.

tilnærmelsesvis, vilde der unægtelig være gjort en værdifuld Opdagelse, men desværre mangler den formentlige Opdagelse de nødvendige almenyldige Forudsætninger til alle Sider, for at kunne være endog noget. Der er alligevel, uden at give nogen Forsigtighed i den Henseende Rum, uden at skjelne mellem Gisning og øjensynlig Virkelighed, foranstaltet en stor Udbredelse af Skriftet i flere Sprog, ret som om det med Sikkerhed kunde trøstigt lade sig se overalt. Vel har det faaet en, ikke meget sigende, Anbefaling med af J. Grimm (i Monatsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften 1856, S. 437—40), men det er dog paa den bestemte Rejse omkring Jordan blevet standset allerede i St. Petersborg. Gabr. Destounis har nemlig, i Bulletin de l'Académie imp. des sciences de St.-Petersbourg, Tom. I. (1860), p. 392—99, med stor Sagkundskab og overbevisende godgjort, at den Brug, der er gjort i »Antiquités de l'Orient» af nogle byzantinske Skribenter til at støtte og oplyse den formentlige Forklaring af Løveindskriften, er aldeles uhjemlet, og at det er »évident». Uvilkaarlig bringes man til at tænke paa, hvorledes STUR — — paa Hedebjerg-Rupestenen blev, i Sk. Thorlacii Forklaring af denne, tvunget frem til at være en historisk bekendt Mand Styrbjörn. Den blændende Brug af Kildeskrifter, der i og for sig ere sikre og vigtige, bliver saaledes kun Misbrug, og til Besvær isteden for til Vejledning. Destounis slutter ogsaa, efterat de hidtagne byzantinske Efterretninger ere gennemgaaede, med at sige: »Toute la signification, toute la portée de cette inscription dépend de la manière plus ou moins exacte dont elle a été déchiffrée: c'est aux runistes de décider cette question». — De, som i den Henseende kunne og ville udtale en fast begrundet Mening — i Tal ere de kun faa — ville være nødte til runologisk at bryde Staven over det hele. Og man tvinges til oftere at udtale sig herom, da det kgl. nord. Oldskr. Selskab bruger den besynderlige Fremgangsmaade at betragte løst sammenstillede og stedse voxende Gisninger som sikre Kjendsgjerninger, og endda idelig at stille disse frem. Herved er saaledes ej blot et stort Tilbageskridt, som stedse gjentages, men Videnskaben lider derved langt ud over det foreliggende Tilfælde.

5.

DE SAAKALDTE „RUNÆ GOTTORPIENSES”

OG

EFTERRETNINGER OM RUNEMINDESMÆRKER PAA FORSKJELLIGE
STEDER I SLESVIG.

Det blev nævnt S. 188, at der haves en gammel Efterretning, der er at betragte som aldeles sikker, om, at man allerede c. 1600 havde iagttaget et Runemindesmærke tæt ved Slesvig By. Hvis dette Mindesmærke er iblandt dem, vi kjende nu, er denne Efterretning mærkelig, hvorimod den bliver vigtig, hvis det endnu er uopdaget. At dette er Tilfælde, er meget muligt. Foruden hin ældre Efterretning haves nemlig Meddelelser ej blot om, men endog i Henhold til, nu (vistnok) ubekjendte slesvigske Runeindskrifter i O. Worms „Danica literatura antiqvissima”, 1636, 4to. I dette Skrift, der er en Runelære, findes pag. 54 en Tavle med adskillige Runerækker, af hvilke de to sidste — som ere gjengivne i Afbildningen øverst paa dette Blad — føre Overskriften „Gottorpienses”, og om dem gives der pag. 52 følgende forklarende Oplysning: „Ultimis duabus columnis compræhensas - - huc transtulit Bibliothecarius Gottorpiensis. - -, quas cum ex monumentorum et epitaphiorum ruderibus in ducatu Slesvicensi adhuc conspicuis collectas credamus, quin pro Danicis haberi debeant, nemo dubitare potest. Ab hac enim literatura alienissimos fuisse omnes eos, qui Danicum nunquam agnovere imperium, res ipsa docet”. Det er öjensynligt, at Worm overhoved er gaaet meget forsigtig tilværks med Meddelelserne af denne Art fra litterære Venner. Han siger udtrykkelig (pag. 50): „non gravabor eorum etiam, qui heic symbolam contulerunt, nomina recensere, quo nos omni suspitione liberemur”, og erklærer (pag. 53), at der var tilstillet ham „Runicarum literarum titulo characteres”, hvilke han havde tilbageholdt, („pro vere runicis ac danicis antiquis ipsos venditare ausus non fui”). I 2^{den} Udgave af det nævnte Værk (1651, fol.) findes imidlertid baade „Runæ Gottorpienses” og den tilhørende Oplysning om deres Oprindelse (pag. 53 og 51)

paa ny uden nogen foretaget Forandring, og da denne Udgave ellers er forandret, vilde der ogsaa paa dette Sted være lagt til eller taget fra, om der havde været Anledning dertil. Den af Worm givne Runetavle er ordnet efter det latinske Alfabet; men da dette bestaar af flere Bogstaver end vore Runer oprindelig, og der dog er opført Runetegn som svarende til hine Bogstaver, maa man til „Runæ Gottorpienses” ikke blot have benyttet egentlige Runestene, men følgelig ogsaa nyere Indskrifter af forskjellig Art med til-dannede Runer, — og nogle saadanne kjendes fra Slesvig ligesom fra de øvrige danske Lande. — I hvilket Omfang disse fra Gottorp meddelte Runer staa isteden for slesvigske Indskrifter, derom kan der ikke siges noget nærmere, men det mangler ikke paa Beretninger, foruden hvad der allerede er anført, fra forskjellige Steder i Slesvig om Mindesmærker med Runer, som ere enten tabte eller forsvundne.

Der kan saaledes ikke være nogen Tvivl om, at der har været en meget anselig Runesten ved Goldbæk (eller Goltbæk) omtrent 2 Mil nordvest for Aabenraa. Goldbæk ligger i Hellevad Sogn, dog under Nörre-Rangstrup Herréd sammen med Agerskov Sogn. I „Danske Atlas” Tom. 7 (1781) S. 241 berettes, at der „ved Golbek staaer en Steen med mange ulæselige Bogstaver paa, som sluttelig ere Runer”. Denne vigtige Efterretning, som der ikke kan tages fejl af, er desværre siden slet ikke blevet paaagtet og al nærmere Kundskab om dette Mindesmærke mangler derfor, ligesom der, saavidt vides, heller ikke haves saa meget som et Forsøg til en Afbildning. Ved en stedkyndig Mand fik jeg, nu for længere Tid siden, en Undersøgelse anstillet, hvorved der skaffedes mig under 30. Juli 1847 en meget sikker — men, som det var at befrygte, tillige en meget sørgelig — Underretning, støttet paa flere gamle Folks Vidnesbyrd, især et, som afgaves af en forhenværende Sognefoged i Agerskov Sogn, der dengang var 75 Aar gammel. „Han

fortalte strax, at han godt kjendte Stenen, men den var for mange Aar siden, ja det kunde vel være 50 Aar siden, blevet kløvet af en Stenpikker (∴ Stenkløver), der boede i Goldbæk, og, saavidt han kunde mindes, anvendt til en Bro imellem Hinderup og Hellevad, dog kunde den ogsaa godt være blevet saalgt til forskjellige Steder, thi Stenpikkeren (der navngaves) havde altid Ledpæle, Syllestene osv. at sælge. Paa Stenen havde der været en spids Top og rundt omkring denne var der skrevet en Skrift, som ingen havde kunnet læse, skjönt lærde Mænd vare komne langvejs fra for at læse den. Ogsaa Provst Otto Riese († 1779) fra Agerskov havde været der ¹⁾. Det var en meget stor Sten, 6 til 7 Alen lang og høj". I øvrigt vidste ældre Folk af Stenen at sige, og tillige — hvilket ogsaa den gamle Sognefoged havde sagt — at den kaldtes „Goldbæk Kirke". Den havde ligget „paa Hellevad Mark i Syd for Goldbæk paa den store Hede". Stedet kunde dog ikke vises ²⁾. I den nævnte Bro vendte, i det mindste dengang, de fleste Stene den kløvede Side udad, saa der „ingen Indridsning kunde opdages paa nogen af dem". — Imidlertid er det dog meget muligt, at noget af Stenen engang kan komme frem, naar man er opmærksom derpaa. Der er ikke saa faa Exempler paa, at endog smaa Brudstykker, som have været ansete for tabte, uvæntet paa ny ere blevne fundne ³⁾. At denne store Mindesten var paa Heden, er ikke besynderligt, den kunde desuagtet godt være beliggende ved alfar Vej eller dog være let synlig i vid Omkreds. Ogsaa ere flere nyopdagede Runestene fundne paa Heden, navnlig var det Tilfælde med Ravnkilde-Stenen, der fandtes paa Stenild Hede, og den, der

¹⁾ Uden al Tvivl er det denne Mand, hvem Efterretningen i „Danske Atlas" skyldes.

²⁾ I J. N. Schmidts „Slesvigs Land og Folk", S. 188 nævnes „Goldbæk, hvor der haves mærkelige Tegn paa en Sten". Det kunde synes, som om det var en anden end den ovenomhandlede, men det er dog kun en unøjagtig Gjengivelse — i Mangel af sikker Kundskab i dette Tilfælde — af Ytringerne i „Danske Atlas".

³⁾ Det øverste af Egaa-Stenen, der manglede ved dens Opdagelse, kom saaledes frem hele 40 Aar senere.

fandtes i Efteraaret 1861 i Langaa (ved Randers), laa ligeledes paa Heden. — Heden har intet afskrækkende for den, der er vant til dens vidtstrakte Synskreds og store Ro.

Der er fremdeles givet Meddelelser om Runeminder, som ere blevne iagttagne uden at blive nærmere paaagtede, af Forfatterne til „Beschreibung zweyer Runensteine” etc. I selve dette Skrift have de til den S. 23—24 forekommende Ytring (der er blevet gjengivet her ovenfor S. 204 nederst) fortsættende tilføjet: „Auch haben uns mehrere glaubwürdige Männer versichert, Runensteine in den Aemtern Hadersleben und Apenrade gesehen zu haben”. Den ene af de nævnte Forfattere, J. C. Jürgensen har desuden langt senere, nemlig 1822, erklæret i sin (ogsaa her oftere benyttede) „Chronik der Stadt Schleswig”: „Am meisten ist zu bedauern, dass in dieser Gegend (o: ved Slesvig By, navnlig syd for den) Steine mit Runenschriften zerstört worden sind”, (S. 42). Disse Meddelelser, som i og for sig have Betydning med Hensyn til deres Ophavsmænd, ere i Gjærningen forsaavidt blevne stadfæstede, som man netop siden den Tid har opdaget baade et Runemindesmærke syd for Slesvig (der allerede er blevet omhandlet i dette Værk), og et i Aabenraa Amt, der omstændeligere vil blive omtalt længere frem, og desuden i Haderslev Amt i Stursbøl en Indskrift (maaske netop den paa-pegede) med besynderlige — dog ikke runelignende — Karakterer, som ligeledes siden nærmere vil blive berørt. Hertil maa man indskrænke sig, naar man kun vil fremdrage hvad der er aldeles sikkert i de adspredte Efterretninger om formentlige slesvigske Runemindesmærker¹⁾: Men om man end paa den Maade kun

¹⁾ Nogle Efterretninger af den Art haves fra den søndre Deel af Angel. De kunne ikke ganske forbigaaes, men gives sammen med Arrild-Stenen, der just tilhører det sydøstlige — mod Slien vendende — Strøg af dette Landskab, og de ville findes S. 240 i Anm. De øvrige Efterretninger anføres her: I Rødemis ved Husum iagttoges for et Par Aar siden en Sten, der antoges at have Runer, og den har ogsaa et vist Udseende af nok at kunne have haft en buet Indskrift i Lighed med Runestene med to Linier, men ingen af de 20 Figurer danner noget af de bekjendte

fastholder faa, kan man dog trygt betragte det som en Kjendsgjerning, at mange saadanne Minder ere forsvundne, og at vi yanskelig ville kunne gjøre os en rigtig Forestilling om Landets Udseende til den Tid, da disse Minder stode endnu i sin uanstastede Værdighed og Mængde. Om man just ikke vil sige med E. Pontoppidan (jfr. S. 36), at „Tusinde Runestene ere ødelagte“, saa er det dog vist, at det i alle Dele af Riget er gaaet skaanselløst til med de stakkels Stene, lige fra den Tid, da de ophørte at være Gjenstand for Familieerindringer og tillige ikke længer kunde forstaaes almindelig. Ødelæggelsen er vel væsentlig sket paa forskjellig Maade til forskjellige Tider. Forsaavidt de havde bestemte Mærker af Hedendommen, maatte de være meget i Vejen allerede i de første kristne Tider, og det synes ifølge Sagn og Skikke, der leve endnu paa flere Steder i Norden, snarest da at have været Tilfælde, at de skaffedes bort ved Nedsækning eller Nedgravning. Siden brugtes de, da de let frembøde sig og vare næmme at komme til, meget ved Opførelsen af Kirker og andre gamle store Bygninger (dels i Murene, dels som Grundstene), hvilket allerede Ol. Magnus Gothus Upsalensis har bemærket i Værket „De gentibus septentrionalibus“, (Romæ, 1555, fol.), naar han i lib. 7. cap. 24 taler om — „saxis e campis et montibus in parietes ecclesiarum translatis, in quibus litterarum gothicarum longo

---

Runetegn, om end de kunstig indridsede Streger ikke saa lige ere uden al Forbindelse med eller Bekjendtskab til Ruener. Ris ved Aabenraa, Hyrup ved Flensborg og Lysabild Kirke paa Als ere fremdeles nævnte som Steder, der skulde have Runeindskrifter. Men hvad det angaar, at der skulde være en saadan i Kirkegaardsmuren i Ris, da er det uden al Tvivl en Forveksling med Bjolderup i Ris Herred; at Hyrup nævnes, har rimeligvis sin Grund deri, at man har troet til Veseby der i Sognet at kunne henføre den af Lyskander omtalte Runesten, jfr. S. 188; og med Hensyn til Lysabild maa det erindres, at Kirken der baade var anselig, (dens Taarn skulde endog, efter Baseler Concilliums Bestemmelse, tjene som Model for Slesvig Domkirkes Taarn, jfr. „Danske Atlas“ 7, 434), og tillige i stort Ry, saa der tillagdes den flere Herligheder, end den havde. Endelig maa endnu anføres, at det i Foraaret 1861 berettedes, at der var fundet noget med Runeskrift i Brøndlund i Haderslev Amt, hvilket dog ogsaa har været en Misforstaaelse. — Det er imidlertid godt, at selv de mindre sikre Efterretninger komme frem, for at ikke noget, der er virkeligt, skal unddrage sig.

atque obliquo ordine leguntur gesta" etc. Endelig have Runestenene med Hensyn til den ødelæggende Kløvning og allehaande besynderlig Brug og Medfart — hvorved det ogsaa er at lægge Mærke til, at Stene, efter hvad der berettes i „Danske Atlas" 7. 899 under Emmerlef (tæt ved Tønder), have netop fra Slesvig endog været Gjenstand for Udførsel til Holland — naturligvis maattet dele de almindelige Stenes Lod. Men fordi vore Indskriftstene have været mange, er der ogsaa bevaret et ikke ringe Antal af dem, og, efterat en større Opmærksomhed er blevet henvendt derpaa omtrent fra dette Aarhundredes Begyndelse, ere ikke faa blevne fremdragne, navnlig stedse stigende i den sidste Menneskealder. Og man vil ikke tage fejl ved at sige, at ligesom vi med Sikkerhed have kunnet forudsige Opdagelser, saaledes ville flere ogsaa fremdeles kunne ventes.

Det har imidlertid været knapt, baade fra ældre og nyere Tid, med Indberetninger fra Slesvig — om Goldbæk-Stenen f. Ex. findes ikke det mindste her ved Musæet for fædrelandske Oldsager¹⁾ —, og en eller anden Foranstaltning, hvorved der paa en noget vedvarende Maade kunde virkes i de enkelte Sogne, vilde vistnok være ønskelig. Der kjendes saaledes hidtil ikke nogen Runesten, ikke engang et Brudstykke af en saadan, fra nogen slesvigsk Kirke eller anden gammel Bygning, (mens der ellers i Danmark forekommer temmelig mange af begge Slags), — og paafaldende overhoved er det, at der endnu ikke er fundet noget-somhelst med Runer hverken i de kongerigske sønderjydske Landstrækninger, eller i Törning-Len, eller i hele det store Haderslev-Amt, eller paa Midten af hele Slesvigs Land, men alene paa dets Østside paa Strøget fra det nordligste i Aabenraa Amt indtil noget syd for Slien. Heri turde der dog ogsaa være en Antydning, som egner sig til at paaagtes.

¹⁾ Lige saa lidt som om Arrild-Stenen, der følger her lige efter.

6.

ARRILD-STENEN,

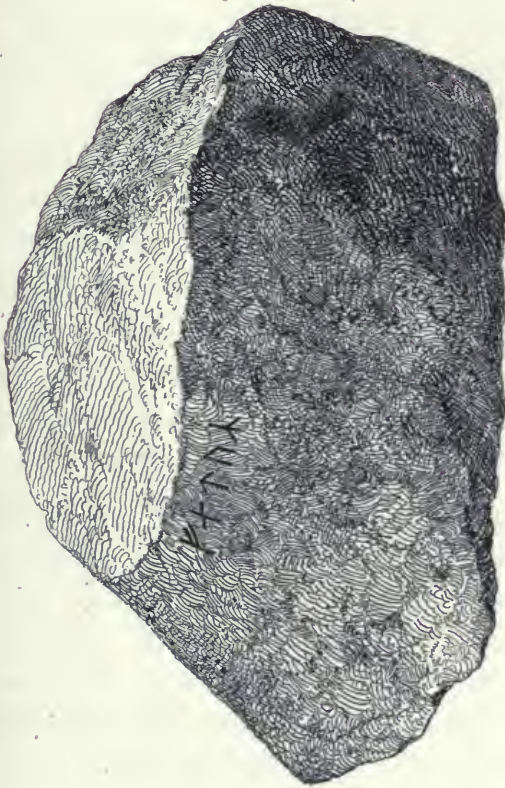
OG

7.

FRØSLEF-STAVEN.

Arrild - Stenen.

Froslef - Staven.

Arrild-Stenen blev opdaget 1832, saavidt vides. Den tilhører ikke det nordlig i Slesvig liggende Arrild Sogn, men den kom frem i Angel i Nord-Brarup Sogn (i Gottorp Amt), 1½ Mil fra Slien, ved Byen Arrild, der dog ikke ligger hel i Nord-Brarup, men tildels i Tøstrup Sogn. Den første, med fuld Sikkerhed givne, Efterretning om Stenen skyldes H. N. A. Jensen, i det han i sit 1844 udgivne Skrift „Angeln, zunächst für die Angler historisch beschrieben” meddelte S. 45: „Auch hier in Angeln ist vor einigen Jahren bei Arrild ein Stein mit Runenschrift gefunden, auf welchem ganz deutlich das Wort Fatur steht”¹⁾. Allerede dengang var Stenen i den smukke Samling af hjemlige Oldsager, der tilvebragtes paa Gaarden „Nordskov” — ligeledes i Angel, i Gjelting Sogn — af den nidkjære Fædrelandsven C. Jaspersen. (Han døde $\frac{4}{10}$ 1847, var født 1776 i Treja, beliggende omtrent midtvejs imellem Husum og Slesvig, og han bevarede derfra altid en fast Kjærlighed til Egnens danske Tungemaal — ogsaa med Hensyn til dets Trængsler, og en inderlig, Hjærtet bevægende, Følelse af, at det var hans egentlige Modersmaal, og at Sproget, han brugte, var et tillært Sprog). Af ham selv haves just en vigtig Erklæring om Arrild-Stenen, foranlediget ved at der oftere fremførtes Urigtigheder om den²⁾. I en Skrivelse af 6. Juli 1847

¹⁾ Afbildningen er givet efter en Tegning, der hidrører fra Jensen; jeg er ogsaa i Besiddelse af en anden, som er taget uafhængig deraf og er aldeles overensstemmende. Bestemt Maal paa Stenen er ikke opgivet.

²⁾ Efterat den i Falcks „Neues staatsbürgerliches Magazin” 3. Bd. (1835) S. 556 givne Efterretning om 2 i Arrild fundne Runestene var blevet gjentaget baade i den „Ansprache”, som udgaves af „die Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer” i Kiel, og i Selskabets 7. Bericht 1842 (dog der med nogen Tilbageholdenhed), saa hed det i 12. Bericht 1847 angaaende Fundet i Arrild, at det var gjort paa „Arrô” (o: Ærø), at det kun var 1 Sten, men at Meddelelsen ikke

desangaaende udtaler han, sigtende til en „Bericht über meinen Runenstein“, uden Omsvøb: „er ist aus der Gegend von Arrild hier in Angeln und lag in einem natürlichen Hügel, worin Begräbnissanstalten sichtbar wurden tief unter der Oberfläche der Erde“. Hans Samling, fortrinsvis hentet fra Landskabet, hvori han boede, blev kjøbt af det offentlige og anvendt som Stamme for det Flensborgske Museum, der paa dette Grundlag og ved senere tilkomne herlige angelske Fund allerede nu er enestaaende. Men ved et Uheld er det sket, at den ogsaa til Samlingen hørende Runesten, der her omhandles, ikke, som den burde, kom med til Flensborg. Ikke længe efter at Overførelsen dertil var foregaaet, berettedes det mig — tidlig i Aaret 1852 — som upaatvivelig sikkert, at nogle Stene af Jaspersens Samling vare blevne indsatte i Ladebygningen paa Nordskov, og deriblandt Runestenen, men desværre saaledes at Skriften ikke var synlig. At den ikke er at se, har jeg selv paa Stedet siden overbevist mig om. Og at Sagen virkelig forholder sig saaledes som mældt, fremgaar bestemt af en Forklaring, afgivet under 10. Maj 1859, der paa anden Haand er mig tilstillet. Den giver nøjagtige Meddelelser om Findingsstedet og Omstændighederne derved, og lyder som følger: „Der Runenstein; gefunden bei Arrild, - - kam in den Besitz Jaspersens zu Nordskov. Nach dessen Tode ist der Stein verloren gegangen. Wie ich von dem Besitznachfolger - - gehört, hat dieser denselben bei einem Scheunenbau als Grundstein verwendet. Der gedachte Stein, den ich sehr wohl gekannt, war

vilde »die Aechtheit verbürgen«, »weil die Runen auffallend scharf und auch klein sind«. Imod denne dobbelte Vildfarelse var det, at Jaspersen i de ovenanførte Ytringer tog til Gjenmæle. Paa Grund deraf anførtes Arrild-Runestenen endelig bestemt i 13. »Bericht«, 1848, men endnu tilføjedes, i Modstrid med det ellers fra den Side med Hensyn til Runeindskrifter Antagelse udviste Letsind, »die Aechtheit dieses Runensteins steht in Frage und erfordert eine nähere Untersuchung«. (Herom skal blive talt nedenfor). Ogsaa den oprindelige Fabel om 2 i Arrild fundne Runestene har haft ondt ved at forsvinde, — den er endnu 1857 kommet frem i et her udkommet Værk, som ellers omhandlede slesvigske Forhold med megen Sagkyndighed.

nicht gross; ich konnte ihn ohne grosse Anstrengung wälzen. Es war ein bläulicher, feinkörniger und harter Granit. Die Runen waren tief eingeschnitten und scharf ausgeprägt. Es war nur das eine Wort darauf, die anderen Furchen schienen natürlichen Ursprungs zu sein. — Über den Fundort des Steins kann ich aus der sichersten Quelle folgendes mittheilen, wie ich es vom Finder desselben (mit dem ich seit Jahren bekannt bin und der auf Nordskov lebte) und vom sel. Jaspersen gehört. In Brarupholz, nordwestlich von Arrild, sind bedeutende ausgedehnte natürliche Anhöhen, worin sich eine Grube befindet, woraus Sand zum Wegebau geholt wird. Der Finder hat beim Sandgraben 2 Reihen grosser Steine gefunden, die mit ihrem Fuss wohl 10 Fuss unter der Oberfläche im Hügel gestanden und von Nordost nach Südwest einen 12—16 Fuss langen schmahlen, mit Erde gefüllten Gang gebildet hätten. Der Gang ist unbedeckt und am Nordostende offen, am Südwestende aber mit Steinen verschlossen gewesen. Am erstern Ende haben mehrere grössere und kleinere Steine gelegen, wovon der Finder die transportabelsten nach Hause — Arrild — gefahren hat und worunter auch der Runenstein gewesen. Ausser dieser Steinsetzung hat sich nichts, was von Menschen herrühren konnte, dort gezeigt als einige Kohlen. Der Augenschein lehrt, dass der Hügel ein Werk der Natur ist und aus Sand und Gerölle, worunter grosse Steine sich befinden, besteht”.

Af alt det ovenanførte fremgaar det, at Arrild-Stenen, skjönt den ikke saa sjælden blev nævnt, i Begyndelsen ikke ret paaagtedes af dem, der vidste af den at sige; det var egentlig kun den gjæve Dannemand Jaspersen, der værnede om den og skjønnede paa den. Grunden til denne mindre Paaagtning maa vel søges deri, at Indskriften kun var lille, og derfor antoges ej at have videre Betydning. Dog kan det vel ogsaa have gjort noget, at det ikke var en Mindesten paa fri Mark som ellers, men at den fandtes under

særegne Forhold, — ihvorvel det igjen skulde synes, at netop disse Forhold maatte tildrage sig Opmærksomhed. Og hvad det angaar, at Indskriften er kort, da er en Skrift, der er saa skarpt hugget, saa kyndig udført som denne, aldeles tilstrækkelig til at vise, at denne Skrift har hørt Stedet og Egnen til, og ikke været enestaaende. Det ligger nærmest, at FATUR, som der staar fast udpræget og med bestemt Afslutning paa Grund af det efter Sædvanen rigtig anbragte R, danner et Ord. Med Hensyn til Brugen af T kan jævnføres MATR paa Hedeby-Stenen, — og den fyldige Slutningsendelse (ej det blotte R nemlig) kan, hverken i og for sig eller naar der ses hen til de gjorte Erfaringer (jfr. S. 58), ikke overraske, endog om der ikke deri ses nogen Böjningsform. Betydningen af Ordet er da enten ligefrem „Fader”, eller „Fader” er brugt som Navn. En saadan Brug, ligesom af „Sön” tildels, har fundet Sted — „Broder” og „Søster” bruges uforandret endnu, som bekjendt, paa denne Maade — og den finder Sted fremdeles i en noget ændret Form, (alt ikke mindst netop i eller ud fra Slesvig). „Fader”, der findes tydelig i „Fadersbøl” og vistnok ogsaa i Fardrup og Farstrup og lignende, er nemlig nu som Navn blevet til „Fædder”, hvilket ogsaa forekommer i adskillige slesvigske Stedsnavne. Dog selv om man ej vil saaledes tage FATUR som et Ord, men kun som blotte Bogstaver — og dette maa det vel være der menes, naar der løselig er blevet talt om Mängel paa „Aechtheit”, thi ingen kan naturligvis falde paa at nægte, at Tegnene ere blevne indristede der paa Stedet enten i en tidligere eller sildigere Tid — saa have disse alene, som saadanne, derfor slet ikke mindre Betydning. De skifte derfor ikke Karakter, men blive de samme og vidne om det samme. Og vilde man desaarsag alligevel betragte dem som nyere, rykkes de kun længere ned i Tiden og tabe intet derved. Thi hvad enten de kaldes gamle eller ny, saa staar det fast, at de ingenlunde antyde noget blot forbigangent eller ere en blot

henkastet Tilfældighed, men at de derimod ere i fuld Samklang med alt øvrigt, som ret egentlig hører Stedet til. Det behøves ikkun, at det betænkes, hvordan Forholdene ere den Dag i Dag i Henseende til Stedsbenævnelser og Folkesprog („Anglerdänisch”). „Man hat oft”, hedder det i Jensens „Angeln” S. 315, „unglücklich und unsinnig die Namen, die alle ursprünglich Dänisch sind, verdeutscht”. Dette i Sandhed „üvillige” Vidnesbyrd er vistnok altfor sandt, ligesom ogsaa, at hvad der saaledes „unglücklich” er sket, er for største Delen ej sket uvilkaarlig. Hvad der paa den Maade urimelig („unsinnig”) er forvansket, kan man dog, ved at henvende nogen Opmærksomhed derpaa, let udrede, som for Ex. naar „Tollschlag”, i Eskris Sogn, er kommet frem af „Tolveslef” (i hvis første Del det Mandsnavn gjenfindes, hvormed Hedeby-Ruuestenens Indskrift begynder jfr. S. 148—49, saa man altsaa ikke behøver at gå længer, ja vel ikke engang saa langt, ud fra Hedeby, for dette Navn træffes i den nærmeste Omegn), — eller naar „Ohrfeld” er frembragt af „Urmark”, (den paa Stedet, ligesom ogsaa paa nogle Steder i Nørre-Jylland, selvfølgelig gjænge sønderjydske Udtale af „Udmark”), efterat en oprindelig stor Udmark var blevet til en selvstændig større Landejendom. Men meget, der ej har faaet Lov til at være just uforandret, har kun kunnet omdannes ganske lidt og uden at blive ukjendeligt, saasom: Schaddelund (o: Skadelund) og Thumbby (o: Tumby), jfr. S. 98—99. Og meget er vedblevet at være ganske uberørt og staar, som nys paapeget, ej som noget løsrevet (som ellers saa ofte i Sprogene), men derimod i fuld Overensstemmelse med Befolkningens danske, eller paa dansk Grundvold hvilende, Talesprog. Som Exempler herpaa, iblandt mange, kan nævnes: Gaardvang, Troidkjær, Bilidt, Alminding, Ullegrav, Borrevej, Gammelby, Ødebol, Rævenshöj, Smaahus, Faartoft, Runtaut. (o: Runtoft)¹⁾, Suterballig¹⁾,

¹⁾ Da der i den valdemarske Jordebog skrives »Runætoft» (i 3 Stavelser), saa ligesom paatrænger det sig, at den første Del af Ordet er dannet af »Rune», og ikke

„ind i Gjelting”¹⁾), hvilke alle anføres her som tagne fra Jensens „Angeln” og de nævnte Kieler „Berichte”, og det er vel at mærke, baade at det kun er Exempler, og at der bestandig dannes ny Beboelser med Navne ogsaa af den Art. I Anledning af dette og lignende gjøres i Kieler „Bericht” for 1836 (i det at S. 12 Ordene „Jalm” — jfr. sönderjydske at „jalle” og Isl. at

af et andet i Angel brugeligt Ord; hvorpaa der ellers ogsaa kunde tænkes, men som vilde føre til den i øvrigt gjængse Form Runtoft (Rundtoft). En saadan Anvendelse af »Rune» vilde vel hos os være ualmindelig, men er dog fuldkomment tilstædelig; i Sverrig, i Småland, findes saaledes det aldeles tilsvarende »Runelycka», foruden andre med »Ruñe» sammensatte Stedsbenævnelser, (og som bekendt er Løkke ogsaa meget i Brug i Angel og andensteds her). Det maa især erindres, at det er tilfældigt hvad der i et mindre Landskab er blevet bevaret af Runemindesmærker igjennem Tiderne, og »Runætoft» (der allerede i hin Tid var en stor samlet Ejendom) turde vel saaledes kunne give nogen grundet Anledning til Betragtninger i den Henseende. — »Suterballig» (= Syderballig, Sönderballe) kunde synes at være forvansket, især da Navnet »Syder-Brarup» findes saa tæt ved. I Grunden er dog Formén »Suter» i disse Sammensætninger den gamle og uforandrede. Man behøver blot at jævnføre f. Ex. »Suderø», og »Suter» svarer ganske til SUTR (og SUPR) paa Sæddinge-Stenen; Brugen af T her bringer desuden til at tænke paa Anvendelsen heraf saavel i Arrild-Stenens FATUR som i Hedeby-Stenens MATR. Navnene med Suter (og Suder) berøre saaledes Runernes Omraade eller ligge indenfor samme. — Jaspersen og Jensen antog fuldt og fast, at der yderligere var fundet adskillige Stene i Angel med Runeskrift paa. Jeg er i Besiddelse af egenhændige og udførlige Beretninger af dem derom, og i Henhold dertil maa her, foruden et Sted i Stenbjærg Sogn, som Steder, hvor saadanne Fund formøntlig vare gjorte, anføres: Gammeldam i Gjelting Sogn og Østerholm i Sterup Sogn, saa meget mere som de tidligere ere nævnte som saadanne andensteds paa Prænt. (Det er muligt, at der navnlig paa Stenen fra Gammeldam findes, efter Jensens Tegning, Lævninger af Kundskab til Runer). Og sammen hermed maa endnu berettes, at der i den seneste Tid er bemærket en Sten i Affergynt i Ulsnæs Sogn og ligeledes en Sten i Borne Sogn, hvilke i hvert Fald ere af samme Slags som de ovenanførte; begge disse have desuden en smuk Mindestensform. (Jfr. længere frem under Stursbøl-Indskriften).

¹⁾ Udtrykket »ind i Gjelting», som benyttes i de vestlige angelske Sogne, er atter et Bevis paa, hvor meget Ting, der ere oprindelige, i saa mange Tilfælde have vedligeholdt sig i Slesvig. I Valdemars Jordebog er Gjelting nemlig en samlet Benævnelse for en Landstrækning, der omfatter meget mere end det nærværende Gjelting Sogn. Efterat 8 Navne (hvoriblandt Röst) ere nævnte deri foruden Gjelting, tilføjes »omnia ista vocamus Gyætling». Til en saadan Betydning svarer ligefrem ganske det nævnte endnu gjængse Udtryk »ind i». — Om Gjelting Sogn haves i øvrigt af Jensen en Beskrivelse, der er meget udførligere end hans trykte. Den bevares i Haandskrift i Kiels Bibliothek og indeholder meget mærkeligt, og især fortjene de mange righoldige Marknavne og lignende, som fremdrages der, at erindres. Det er vigtigt, at Opmærksomheden er henledt paa dem, og det vilde være saare ønskeligt at faa dem samlede ej blot fra Angel, men fra Slesvigs Landskaber i det hele.

jálma — og „Jærnbrækker” anføres fra det til Slien stødende Brodersby Sogn) følgende Slutning aldeles korrekt gjældende som en uomtvistelig Kjendsgjærning: „Wir (o: der Vorstand” bestaaende af 8 Mænd i Kiel) halten es nicht für überflüssig diese Namen hier mitzuthellen, weil hierin wieder ein Beweis für den Satz sich findet, dass die Sprache in Angeln ganz dänisch geworden war”. Ved „geworden war” maa der paa den ene Side være tænkt paa, at Danske toge Landskabet Angel i Besiddelse, efterat det var forladt af de oprindelige Angler i 5. Aarhundrede¹⁾, hvorved de Forhold, der dog i de nys anførte Ord erklæredes at høre en senere Tid til, gives ogsaa op i Tiden en saa stor Udstrækning, at mange evropæiske Landskaber, der betragtes som uantastelige med Hensyn til Befolkningens Beskaffenhed, langtfra ikke kunne tilvejebringe i nogen Henseende for sig et saa stort og saa bevisligt Tidsrum, naar der spørges om, hvorhen de høre

¹⁾ Den Forandring, som foregik der med Befolkningen i eller fra det 5. Aarhundrede, kan dog uden Tvivl sikrest betegnes ved, at der før den Tid var Angler, men efter den Tid Angelboer, — thi det er meget langt fra, at der dengang indtraad nogen stor eller egentlig indgribende Forandring. Et fast Vidnesbyrd om de ældste nærmere bekjendte, her paagjældende, Befolkningsforhold haves i ældgamle engelske Lovbestemmelser, som vistnok ingensinde ere tilbagetagne. Fra Kong Ina have følgende Lov (saaledes som den findes ved Edvard Confessors Lov, jfr. Lambardi Leges Anglorum priscæ (1568), Udg. 1644, pag. 148, 138, 136, og i Wilkins's Samling, 1721, pag. 206): „Guti . . . cum veniunt, suscipi debent et protegi in regno isto sicut coniurati fratres, sicut propinqui et proprie cives regni huius. Exierunt enim quondam de nobili sanguine Anglorum . . . & Anglici de sanguine illorum, et semper efficiuntur populus unus et gens una”. I det 11. Aarhundrede gjentoges saaledes hvad der var vedtaget (paa en ældre Grund) i Inas Tid sidst i 7. eller noget ind i 8. Aarhundrede. Ved Siden heraf maa det ogsaa fastholdes, at vor Saxos Begyndelsesord om, at „Dan & Angul” vare Brødre — hvorefter strax følger: „Ex quibus Angul, a quo gentis Anglicæ (o: i den danske Halvøs sydlige Delf) principia manasse memoriæ proditum est, nomen suum provincie, cui præerat (vistnok mere end det nærværende Angelland), optandum curavit” etc. — ikke staa som en Ordleg hos Saxo, men som en Hjørnesten. Thi mens „Saxerne”, eller andre forsaavidt enstydige Navne, hyppig nævnes i hans lange og indholdsrige Sagnhistorie, næsten lige fra først og helt igjennem, som fremmede Folk, hvormed der idelig stredes, saa er der, i Modsætning hertil, i hans danske Kongerække engelske Bestanddele, endog fra Tiden før Udvandringen i 5. Aarhundrede og siden oftere saa længe der paa nogen Maade kunde være Tale om saadanne. Med god Grund hentede Saxo sine Efterretninger (f. Ex. om Amlod, Vermund og Uffe) fra Fædrelandets forskellige Dele.

eller hvad de egentlig ere. Og naar der ved „geworden war” paa den anden Side gjøres nogen Indskrænkning, da er det meget vist, at det Sprog i Angel, som kan regne der efter Aartusinde og ikke blot efter Aarhundrede, har i den nyere og nyeste Tid ikke faaet Lov til i Ro at være der sig selv overladt, (hvilket allerbedst viser, hvorhen Landskabet oprindelig og virkelig hører)¹⁾, men det er lige saa vist, at dette Folkesprog dog i denne Stund indeslutter ikke faa Bestanddele, der have en saa kraftig dansk Sprogalm i sig og et saa naturligt Udtryk, at de kunne blive en Prydelse og en Vinding endog for det udviklede danske Skriftsprog²⁾.

Gamle og ny Kjendsgjæringer, og Vidnesbyrd om dem af forskjellig Art, ere saaledes ganske i Overensstemmelse med den Ytring, der ovenfor anvendtes, at Arrild-Stenen med sin Runeskrift ikke var noget tilfældigt, men i fuld Samklang med alt øvrigt, som fra Arrilds Tid hører Stedet til.

¹⁾ I en Meddelelse til Okens Isis for 1824, 1. 49. „über Sitten und Sprachen der Angler und Friesen“ af J. H. Keller „aus Rudolstadt“, der kjendte Forholdene fra et fleraarigt Ophold her, berettes, at Angelboen raaber over Slien paa Dansk til „dem teutschen Nachbar“ og faar plattysk Svar af denne tilbage. (Paa Sydsiden, f. Ex. i Flekkeby, bruges endnu bestandig Benævnelsen „dänische Seite“ om Nord-siden, hvor der ogsaa — ligesom paa Sydsiden i øvrigt, jfr. S. 191 — er en stor Række „Byer“ langs med Fjorden, lige fra det gamle Hedeby gjennem Kaleby, Klensby, (der ud for ligger Hestholm), Brødersby, Gundeby, Ketelsby, Aggeby, Grødersby, Melby og til den forrige „Minnesby“ ved Udløbet af Slien; Slisminne). Som et eneste stort Vidnesbyrd om den skete Overlast kan virkelig Jensens Skrift „Angeln“ betragtes, skjönt det ikke er tilsigtet dermed og intet i den Henseende er fremhævet. Han maa selvfølgelig altid ty til Dansk, naar der ret egentlig skal tales om Befolkningens Færd, men alligevel bedømmes Folkesproget af Forfatteren mere i Forhold til Engelsk osv. end til Moderlandet og Modersproget. Bemærkningerne af ham om Talemaader, Ord og Udtalemaader i „Anglerdänisch“, som aldeles særegne og ej andensteds tilstøde i Dansk, ere urigtige, hvilket enhver kan vide, der kjender Halvøens Folkesprog. Anglersprogarten er en Del af den store jydke Sprogart, og det endog saaledes, at Sprogarten i det forrige Varde Sysse (imellem Skjern- og Skodborg-Aa) er den paa hele Halvøen, som med Hensyn til Særegenheder gaar mest til Siden. (Jfr. Varmings „det jydke Folkesprog“ (1862) S. 5). Alle Stedsnavne i Angel ere fuldstændig og ligefrem, og mere end i noget nordligere Landskab, at forklare af Dansk, hvilket er af stor Betydning.

²⁾ Sagkyndige og fuldstændige Oplysninger herom ere for første Gang meddele i E. Hagerups Skrift „Om det danske Sprog i Angel“ (1854), fortsat med „Bemærkninger om Sprogforholdene i Angel“ (1855), — og hermed er L. R. Tuxens „Det plattyske Folkesprog i Angel“ (1857), der tager Sagen fra en anden Side, at sammenholde.

Fröslef-Indskriften, som først i den allersidste Tid er blevet bekendt og hidtil har været offentlig uomtalt, er her stillet sammen med den fra Arrild, fordi de begge have den Mærkværdighed, at de ere dragne frem af Jorden — hin ud af en Høj, denne ud af en naturlig Forhøjning, der er blevet benyttet som et Slags Høj —, at begge tillige ere fundne i samme Egn og kun i nogle faa Miles Afstand fra hinanden, og at der finder ejendommelige Forhold Sted ved dem, som ere ganske særegne. Vel har Arrild-Stenen kun et eneste Ord (eller et Navn) ligesom Haverslund-Stenen, men derfor kunde den dog ikke uden videre sammenstilles med denne; thi den fra Arrild er et Mindesmærke af en anden Art, i det den ikke har haft Plads som Gjenstand for almindelig Opmærksomhed ved alfar Vej (og slet ikke har været dannet dertil eller bestemt dertil), men har derimod været skjult i en Stensætning, dybt inde i Jorden. Denne saa forskjellige Karakter maatte betragtes som Hovedsagen. Og paa den anden Side er det vel nok Tilfælde, at et Par danske Runestene, dog paa langt fra hinanden liggende Steder, ere komne frem af Høje, nemlig Snoldeléf-Stenen i Sælland og Asferg-Stenen i Jylland; men om det end skulde være en Kjendsgjerning¹⁾ og denne just ikke hidtil være noksom fremhævet,

¹⁾ Jfr. ovenfor S. 13—14, — og omtrent ved det, som er blevet ytret der, maa man blive staaende. Vistnok er Snoldeléf-Stenen fundet, efter den oprindelige Beretning, under en stor Sten som »Overligger», men der er noget uegentligt og ubestemt ved dette Udtryk, da det aldeles ikke var en Overligger i samme Forstand som ved Stensætningerne, (Ordet er dog hentet fra den ved disse stedfindende Beskaffenhed), og den store Sten kan være bragt, paa forskjellige tilfældige Maader, til (simpelt hen) at »ligge over» Runestenen; da denne ingenlunde fandtes midt inde i Højen, men langt nede paa Siden eller næsten ved Foden af den, enten de saa fra først af have været med i en Stenkrands om Højen og vare nedsunkne eller nedsænkede, eller de ej ere satte der for i en senere Tid. Om Asferg-Stenen hedder det i Indberetningen om den fra 1808: »For-henved 15 Aar siden blev paa Ejstrup Molles Mark (i Asferg Sogn) en Høj sløjft og en stor Del Stene opgravet. En Bonde fra Nørbæk kjørte just ad Landvejen, som løber forbi Højen. Af Lyst til at betragte de opgravne Stene stod han af og gik hen til Stedet. Her fandt han paa en af dem Skrift, som han afkopierede paa Stedet, da han kjendte Runealfabetet». Som Ordene her lyde, tør man heller ikke i dette Tilfælde

saa har der ingenlunde endda kunnet være nogen Betænkelse ved her at give disse Plads i Rækken imellem de øvrige Runestene, der have været satte paa eller ved Høje, eftersom i hvert Fald disse tvende Stenes større Indskrifter, som saadanne, selv

med Bestemthed antage, at Runestenen har haft sin Plads inde i Højen, da det ej kan forudsættes, at Ordene ere saa nøjagtige eller i den Grad valgte med Flid, som det i den Henseende behøvedes. Imidlertid er dog den Omstændighed, at Runeindskriften mulig har været i Højen, og ikke paa eller ved den, taget i Betragtning med, da dens Plads her fastsattes, skjönt Hovedvægten er lagt (foruden paa det sidste Navn) paa Indskriftens Slutning (jfr. S. 58). Sammen med disse tvende maa endnu nævnes Egaa-Stenen, der »allerførst har været fundet ved Grävning i en Banke, Brobjærgbakke kaldet, vesten for Egaa Bro»; men ogsaa her savnes al saadan nærmere Efterretning, som skulde kunne vise, om det var den oprindelige Plads, og om der havde fundet en Nedsænkning Sted, — eller om Pladsen kun var tilfældig. Efter hvad vi hidtil vide, bliver det saaledes kun Arrild-Stenen, der med Sikkerhed vides at være kommet frem ud af Jorden, af en Høj (egentlig et naturligt Højedrag, som var benyttet som Høj) fra en Dybde af 4–5 Alen og i en Stensætning af 8 Alens Længde. De tre ovennævnte Tilfælde kunde kun give en større eller mindre Formodning, men Arrild-Stenen skaffer Vished, og det er dette, der — i Forbindelse med dens Plads i Landet — giver den en særegen Betydning. Det er vel endog ikke for meget sagt, at der saaledes ved den paatvinger sig næsten en Udsigt til en mulig Høst af Runeindskrifter fra Højenes Indre, ligesom fra deres Top og deres Fod. Hvorvidt i øvrigt Runestenerne i det hele — for ikke i denne Forbindelse at lade det her være uomtalt — fra først af almindeligst have været anbragte paa eller ved Højene, kan egentlig nu ikke afgjøres. I den lange Tid, da deres Fornedreelsesstand stod paa, ere de i den Grad blevne henslængte i Bygninger, Gjærder osv., at det kun for 13, hvis oprindelige Plads vides, eller dog forsaavidt vides. Disse ere: Højetostrup-, Snoldelef-, Tryggevælde-, Glavendrup-; Hjermind-, Asferg-, den store Gunderup-, Helnæs-, Bække- (paa Marken); lille Jællinge-, Læborg-, store Jællinge-; og Ravnkilde-Stenen. Af disse er det dog kun højst 2, der endnu findes, strængere taget, paa den oprindelige Plads, i det nemlig af de 13 nævnte over Halvdelen (7) er i tidligere Tid kommet bort fra den, og Højetostrup-, Gunderup-, Helnæs- og Ravnkilde-Stenen ere ligeledes i den sidste Tid (dog af Omhu) flyttede. De to tilbageblivende ere saaledes bløt Glavendrup- og Bække-Stenen, af hvilke hin vel er endnu ved sin Høj, men dog omfaldet og nedsunken, saa den sidstnævnte er den eneste, der i dette Øjeblik staar uforstyrret vistnok som den sattes. Af alle vore Runestene er den, der i dette Værk er behandlet som den anden, den eneste, hvis Indskrift udsiger, at den blev sat paa (indviet) Høj (A UI KNUBU, jfr. S. 42); af de nævnte 13 vides kun desuden Gunderup- og Ravnkilde-Stenen med Sikkerhed at have ligeledes været paa Højen, ligesom Bække-Stenen alene, med Sikkerhed, vides at have været ved, og i en lille Stenrække ud fra Højen, (jfr. S. 22). Med Undtagelse af Læborg-Stenen, der paa en enestaaende Maade har været anbragt paa det øverste af en stor (i Jorden i øvrigt skjult) Stenblok, og Snoldelef-Stenen og Asferg-Stenen, der ovenfor særskilt omtales, kan det med Hensyn til de andre ej med fuld Vished siges, om de have haft sin Plads oprindeligt paa eller ved sin Høj.

afgave en Rettesnor og bestemte Sammenligningspunkter i Forhold til andre. Men anderledes er det jo med Arrild-Stenen. Det maatte derfor, i det mindste for ej at foregribe noget, synes, at være det sikreste her at indordne denne sammen med den fra Frøslef, for at de samlede kunde betragtes med tilstrækkeligt Hensyn til det særegne ved dem. Endnu ere nemlig disse to Indskrifter, alle Omstændighederne medtagne og prøvede, forsaa-vidt noget nyt og ukjendt, og ligesom en Begyndelse, der lover mere. Fordi de her saaledes stilles som de sidste, er det dog ikke Meningen, at de skulle betragtes som de yngste, kun foreligger der endnu intet saa bestemt oplysende, at det berettiger eller opfordrer til at stille dem nu paa en anden Plads, hvor meget de end allerede nu kunne være i Stand til at udvide Synskredsen for Runeskiftens Anvendelse og give et uvæntet anende Indblik i Forudsætningerne for Runemindesmærkerne.

Frøslef-Indskriften findes paa en Træstav, der for kort siden opdagedes ved en paabegyndt Gjennemskjæring af en Høj ved Frøslef By, $\frac{1}{2}$ Mil fra Flensborg. Den meget store By Frøslef („gammel”, - siger J. N. Schmidt S. 260, „og maaske nævnt efter Guden Frø eller Fréyr, den største i Herredet” — Vis Herred) ligger i Hanved Sogn¹⁾. Den paagjældende Høj ligger omtrent 700 Skridt lige øst for Byen, tæt ved Vejen til Flensborg. Efterat der i Aarenes Løb var kjørt megen Jord bort fra den, lod Ejeren, boende i Byen, for 4—5 Aar siden en Rende grave midt igjennem Höjen, og stødte da noget over i dens nordvestlige Side, men dog omtrent i Midten, paa en (næsten rund) Række Stene, dannet ved at to smaa Stene vare lagte ovenpaa hinanden.

¹⁾ «Hanæwith» er i Valdemars Jordebog opført iblandt «Kununglef», og som Følge deraf er Hanved Skov endnu Statsejendom. Hanved Kirke, der har et «højt Spir, der er synligt selv i Marsken og i Vesterhavet samt temmelig langt ind i Angel», var vist den gamle Herredskirke. Sognet er stort, og dertil hører, da Flensborg Stad oprindeligt for største Delen er bygt paa dets Grund, endnu Duborg (det gamle Slot) tæt ovenfor Staden.

Indenfor (og paa) denne Stepsætning, der opgives at have været omtrent 4 Fod i Tværmaal, fandtes „en Del Træværk”, som blev opkastet med Spaden. Et af Stykkerne tog Ejeren hjem med sig (de øvrige Stykker bleve liggende paa Marken), i den Tro, at der var Skrift derpaa. Hjemme i Huset blev Træstykket, der fandtes brudt over, krumt og Overfladen skallede af. Det blev siden overladt til en Skolelærer i Egnen, som antog, at det havde Runebogstaver, og af ham blev det (tilligemed nogle gamle Mønter og nogle Stenoldsager) foræret, i Juli 1860, ved en slesvigske Vens Mellekomst, til Fr. Krohn i Kjøbenhavn. Krohn indlemmede med Glæde Træstykket i sin Samling, eftersom det øjensynlig var Runer, der var paa denne gamle Stav; men han har igjen, efterat have meddelt mig den til Afbenyttelse og gjort flere bekendt dermed — og ingen kunde være i Tvivl hverken om, at det var noget virkeligt, eller om, hvad det var —, velvillig overladt samme til det slesvigske Museum i Flensborg, for at dette ikke skulde savne det endog i Byens Nærhed fundne, saa saare mærkværdige, og hidtil enestaaende, Stykke 1).

1) Da det naturligvis var af Vigtighed at faa enhver mulig Oplysning om Højens Indhold og Beskaffenhed, foretog H. C. C. Engelhardt i Flensborg, paa det derværende Museums Vegne, en nøjagtig Undersøgelse af den i Sept. 1861. I hele Aaret 1861 var der intet blevet ført fra Højen, men — ligesom tidligere — var der endnu Aaret før kjørt meget bort derfra. »Haandstenene fra dens Midte, paa hvilke Træstykket med Runer fandtes», havde udgjort »et godt Læs», da de førtes derfra. Højen havde en Omkreds af omtrent 200 Fod; Højden var nu 6 Fod. Der kastedes en Grav paa Alens Brede fra Øst til Vest tværs igjennem Højen og derefter groves igjen en Grav gjennem den paa tværs af den skete Gjennemgravning. Men der fandtes aldeles intet (kun en Fod under Overfladen i den østlige Side et lille Brudstykke af et Lerkar), og ikke noget, som helst Spor af Gravkammer af nogen Art, ihvordan det mulig kan have været før, da Højen var uforstyrret. Denne var, da Jordsmonnet i den var stærkt blandet, tydelig nok opkastet, dog paa en naturlig Jordhøjning. Paa Bunden af Højen paa enkelte Steder fandtes et tyndt Lag af forraadnede Lyngplanter, der betegnede den naturlige Overflade. (Næsten umiddelbart ved denne Høj var der en anden, næsten sløffet, paa hvis Bund, i en Afstand af 12 Fod fra hinanden, fandtes 2 »Stensætninger» — af aflang-firkantet Form paa 12 Fods Længde, 6—7 Fods Brede og 3—4 Fods Højde — af Haandsten, kun i Yderkanten af større Sten; midt i den ene paa nederste Lag Sten var fundet et Bronsesværd. Disse 2 Høje kaldes Kollundhøjene, hvilken Benævnelse dog ej har Betydning

En Afbildning af Frøslef-Staven er givet ovenfor paa Bladet 233—34, sammen med Arrild-Stenens. Til Vejledning med Hensyn til den Skrift, den frembyder, og for at al mulig yderligere Oplysning kan være meddelt, indføres her endnu de nøjagtige lagttagelser, som ere gjorte under Tegningen ved og i Anledning af hvert enkelt Bogstav og sammes Bestanddele. De 2 Prikker, længst til venstre forneden, se ved første Øjekast ud som Ormhuller, da de i de øverste Rande ere ujævne, men dybere nede findes de at have en regelmæssig Form, saa de maa antages at være indslaaede med et firkantet Stempel. I det første Bogstav er den venstre Del meget usikker, derimod har dets lodrette Stamme bestemte Spor af Knivsnit. I det andet Bogstav er Bistaven til venstre tildels tvivlsom, dog har den ogsaa tydelige Spor af fine Knivsnit; den nederste Del af Stammen er meget dyb og skarp i Randen. I 3. Bogstav er venstre Bistav noget utydelig, Spor af Knivsnit er der i Hovedstammen og den højre Bistav. I 4. Bogstav er der et Brud i Træet, dog ses ved Bruddets Rande bestemte Snit til en (Bog-) Stav, den tynde Linie tæt ved Siden af er kun en Ormgang, da den er ganske lig saadanne, som findes paa Bagsiden af Træet. 5. Bogstav har meget bestemte og dybe Snit, Snittet i Hovedstammen over Træaarerne viser tydelig, at Kniven er ført fra Bogstavets Spidsvinkel nedad, og at Træet endnu var friskt, da det blev skaaret. 6. Bogstavs Form er utvivlsom, men det har kun i den øverste Del af Stammen Spor af skarpe Snit. Det 7. Bogstav har meget dybe og brede Snit, især er den nederste og venstre Del skarp og bestemt i Randene. De derefter følgende tvende Træk se mere ud som Ormgange (eller Rodgange) end som Snit, en svag lille Fordybning findes nedad løbende mod den lodrette Linie, men den har intet Spor

---

med Hensyn til dem, da den kun hidrører fra, at Folk fra Kollund toge Hvileplads der paa Vejen til Hanved Kirke).

af Snit. Ved Enden af Træet (nærmest sidste Bogstav) er der i Midten af Bruddet, fra nederste Kant og opad, en lang, smal og glat Fordybning, som udvider sig noget ved den nederste Kant og ved at betragtes nøjere snarest ser ud som Pladsen, hvor en tynd (Træ-)Stift har siddet. Ved Bruddet er Bogstavfladens Rand skraa og ser ud som Snit til Stammen af et Bogstav. Den hele Træstav, der vel snarest er af Pil (og ikke Eg, som Öjesynet synes at frembyde) er 7 Tommer lang, Bogstavfladen er paa det bredeste lidt over 1 Tomme, og Træets Tykkelse er imellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{3}{4}$ Tomme.

Ligesom enhver, der ser Frøslef-Staven og ej er ganske fremmed for saadanne Ting, øjeblikkelig indser, at den er et særegent Stykke fra gammel Tid og at den er forsynet med tydelige Runebogstaver indskaarne i det friske Træ, saaledes vil ogsaa enhver, der er noget sagkyndig, vide, at det er første Gang slig en Runestav er fundet, og at en saadan ligesom viser vidt ud med Hensyn til ældgamle Forhold, hvormed den uvilkaarlig paa flere Maader maa sættes i Forbindelse. Det vilde vistnok være ønskeligt og oplysende, om disse indskaarne Runer, hvoraf de 3 sidste ere saa særdeles udprægede, ligefrem frembøde et eller et Par Ord, men da dette just ej er Tilfælde, skjönt de paa den anden Side heller ikke synes at skjule noget, er det vistnok sikrest — „fár er fullrýninn“; som Edda siger — ikke strax at benytte dem i det enkelte, derimod nu nøjes med den ved dem vundne Kjendsgjerning. Blot som saadan vil den upaatvivlelig, da Höjenes Antal i vort Land er saa overordentlig stort og det, der findes i dem, saa mangfoldigt og afvexlende, (hvilket de nyeste, næsten daglige, Erfaringer ikke mindst udvise og lære), give Stødet til særegen Opmærksomhed og ny Opdagelser i den Retning, der nu ligesom er blevet aabnet. Thi Kjendsgjerningen, som den foreligger, er i og for sig stor og vigtig nok. Det er meget, at Runerne

den første Gang, de forekomme paa denne Maade, ere aldeles tydelige og aldeles de samme som de, der findes paa vore Runestene. Det er ligeledes meget, at en Træstav, benyttet dertil og paa denne Maade, er blevet bevaret og nu fremdraget. Vel ligger det i Sagens Natur, at Træ og andre let overkommelige og let anvendelige Gjenstande tidligst ere blevne brugte til at indridse Runer paa, — og at Anvendelsen af dem paa store Stenmindesmærker er Fuldendelsen af deres Brug —, men det følger saaledes ogsaa af sig selv, at hine Gjenstande, der lettest kunde faaes og benyttes, ogsaa vare lettest til at forsvinde og meget udsatte for Undergang. At en Runestav, fremkommet under Forhold, der hidrøre fra en gammel Tid, nu omsider kan paa-vises, er noget ganske andet, end naar der kun Hayes Slutninger eller Efterretninger derom. Hvor betydende disse sidste end ere, saa faa de dog egentlig først for os den fulde Tydelighed derved, at en Runestav er til, ligesom denne igjen faar sin Belysning ved de skriftlige Kilders Vidnesbyrd: Og disse ere højtidelige og righoldige og gribe dybt ind i de gamle Nordboers Væsen. Man kan med gyldig Grund sige, at en stor Del af den ældre Edda afgiver et samlet og stort Vidnesbyrd, naar man nemlig kjender og betænker, i hvilken Grad den selv er gennemtrængt af og idelig viser hen til „fornir stafir“, „fornar rúnar“. Da disse Udtryk, saaledes brugte, betegne Indbegrebet af al Viden, maa det, der har foranlediget dem, have fundet Sted i lange Tider, i Aarhundreder før de ældste mythiske Eddasanges Tilblivelse ¹⁾. Det vil heraf være indlysende, at der, naar man gaar ned i Tiden,

¹⁾ Som et Par Hovedsteder anføres her: fra Vafþrúðnismál 1. „forvitni mikla kveð ek mer á fornur stöfum við“ osv. (og enstydigt dermed i 42—43. „rúnom“ kun i en anden Forbindelse), og fra Völuspá 1. „fornspjöll fíra“ (og i lignende Mening i 60. — Rasks Udgave — „fimbultýs fornar rúnar“). Dog bruges „stafir“ ej blot paa denne Maade i uegentlig Betydning, men ogsaa ligefrem, f. Ex. i Baldrs draumar 9. „lagði á stafi“ (paa en Høj — „völu leiði“ — nemlig i magisk Öjemed); ja der staar endog i Skírnisfór 38. „þurs ríst ek þer ok þrjá stafi“ om enkelte Bogstaver, af hvilke saaledes endog et nævnes med det tilhørende Navn i vort Runealfabet.

kan blive en virkelig og berettiget Plads, Aarhundreder for Gorm den gamle, for hine Ord hos Saxo, der anførtes S. 11 ovenfor, (og bleve satte der for nærværende Runestav var bekendt) nemlig: „Litteræ ligno insculptæ¹⁾, id celebre quondam genus chartarum”²⁾. Hvad det angaar, at Frøslef-Staven er fundet i en Høj, da haves vel ej Sidestykke dertil, dog er det saa langt fra, at der er noget paafaldende deri, at det endog har maattet synes besynderligt, at saadant savnedes under den mangesidige Brug af Runerne og Højenes rige Udstyrelse. Indskriften paa Staven maa antages enten at have været en Efterretning, vedkommende Amindelsen og hvad dertil hørte, som naar det, højst mærkværdig, fortælles i Harald haardraades Saga (i Forn-

¹⁾ Overensstemmende hermed ere de nu almindelig bekendte — vistnok allerførst (1635) af vor Stephanius, jfr. O. Wormii epistolæ pagg. 162—63, fremdragne — Ytringer af Venantius Fortunatus: „Barbara fraxineis pingatur Runa tabellis, Quodque papyrus agit, virgula plana valet“. Og de give en bestemt Oplysning om Tiden, da Ven. Fortunatus Italicus var Episcopus Pictaviensis i Slutningen af 6. Aarhundrede. Han skrev til en Ven (i Italien vel) og tilkjendegav ham, at han, hvis han ej just vilde bruge den latinske Skrift, ogsaa godt kunde svare med Runer paa Stav eller Tavler.

²⁾ Det er at lægge Mærke til — ogsaa som Exempel paa hvor uvæntet længe det, der er dybt rodfæstet i et Folk, kan holde sig under i øvrigt forandrede Forhold — at lignende Meddelelser paa Træ med Runer fandt Sted endog i 13. Aarh. til Kong Hákon Hákonarson. Det berettes i Sagaen om ham (i Fornmanna sögur, 9. (1835) S. 390), at en Dag, da han red fra Bergen, kom der løbende imod ham en Mand af Ribbungerne, „hann hafði rúnakefli í hendi, þat sem einn Ribbúngr sendi konúnginum, ok sagði svá (paa Kjævlen), at Sigurðr Ribbúngakonúgr var andaðr“ (1226 osv.); og om en anden saadan Meddelelse (dog ikke til Kongen) S. 490: „Bárðr vargr - - bað - - fá til mann at fylgja ser út á ísinn, svá at hann mátti kasta rúnakefli til felaga sinna“ (1240). — Ligesom der er Antydninger af Brug af Runer paa Træ paa anden Maade hos Saxo, (da den formentlige Runamoskrift i hans Tid undersøgte, skulde man derved „virgulis adnotare sub iisdem formarum apicibus“), saaledes ogsaa i de islandske Sagaer. I Sagaen om Gísli Súrsson (1849) fortælles S. 45 og 131: „tekr Gísli kefli, ok rist á rúnar, ok kastar inn um glugg einn“, og S. 67 jfr. 154: „Gísli hafðe kefle, ok reist á rúnar, ok falla niðr spænnir“; og i Þátr Þorsteins uxafóts (i Fornmanna sögur 3. (1827) S. 109—110, fra Flateyjarbók, jfr. Udgaven af samme I. Bind (1860) S. 251) indeholdes en Beretning, der i flere Henseender er betegnende, om en stum Pige, og om hende hedder det: „reist rúnar á kefli, þviat hún mátti elgi mæla“. Den mangfoldige og udbredte Brug af Runestaven som Meddelelsesmiddel vil heraf noksom kunne skjønnes. En Erindring herom have vi i det danske Udtryk „skjegre paa kerffstocken“, (der f. Ex. findes S. 34 i Rhods „Verdens Speyl“ — 1648, med Brókmands Forord —, hvori, ligesom i de ældre asketiske Skrifter overhoved, mangen Berigelse for det danske Sprog er gjemt og næsten skjult). „Karvestok“ findes dog endnu i Sproget, ligesom „Karvepind“, (ej at tale om „Egekjævla“).

manne sögur 6. (1831) 271—72), at en Islænder, som c. 1050 opholdt sig ved Throndhjem, ved et hemmelig foretaget Gravbrud, hvortil han blev Vidne, selv saa „rúnar ristnar á kistunni“ (hvilken ved den Lejlighed fandtes og hvori der var Guld og Kostbarheder), „þær (Runerne nemlig) sögðu; at Hákon jarl (c. 990 alt-saa) hafði átt fe þetta“, — og naar det fortælles om Líka-Lodinn (i Grönlands historiske Mindesmærker 2. Bind, (1838) S. 656), at denne Mand „flutti lík úr óbygðum, — hjá þeim láu jafnan ristnar rúnir um alla atburði“; eller ogsaa maa det antages, at Staven er Lævning af et større eller mindre Sörgekvad, som paa den Maade har været optegnet. Vi vide nemlig med Vished fra en af Islands allerbedste historiske Sagaer, Egils Saga, der baade skildrer saa besynderlig smukt og beretter med saa megen Omstændelighed og Friskhed om det gamle Nordens Liv, at et saadant Kvad endog af betydeligt Omfang ristedes „a kefli“, (om end ikke just, at denne blev lagt i Høj). Den i den nævnte Saga, i 81. Kapittel, herom med Hensyn til Egill selv givne nærmere Beretning, der er meget oplysende, indføres kortelig her. Egill, fortælles der, var meget bedrøvet over en Söns Død; for at trøste ham og holde ham i Live fik en Datter ved Snildhed den gamle Fader til at „yrkja erfikvæði eptir (den afdøde Broder) Böðvar“, „en ek — tilbød hun — mun rista a kefli“. Digtet „Sonar-torrek“, som saaledes blev til (c. 975) og med det samme optegnedes, er tildels til endnu og det deraf bevarede optager i Udgaven af Sagaen fra Reykjavík (1856, 8vo.) hele 4 Sider¹⁾. Det berettes ikke, at Runekjævlen med Kyadet blev lagt i Høj, men

¹⁾ Grettis saga, som ved sin hele Beskaffenhed ganske kan komme ind under de Ytringer, der brugtes om Egils Saga, indeholder (fra c. 1025) et Sidestykke (i Udg. 1853, S. 143—46) til Beretningen om, hvorledes „Sonar-torrek“ blev til, kun at dette ikke er et Sörgekvad, men en Dødssang. En Mand Hallmundr, som var Dödsens, siger til sin Datter: „Ek man segja fra athöfnum mínum, ok man ek kveða þar um kvæði, en þú skalt rista eptir á kefli. Hón gjörði svá. Þá kvæð hann Hallmundarkviðu. --- Var þat mjök jafnskjött, at kvíðunni var lokit, ok Hallmundr dó.“ Og samne Saga meddeleer desuden S. 153—54, at Gréúir benyttede en

det ligger dog meget nær at antage, da det er overensstemmende med Forholdene, at dette ved andre saadanne Løjligheder har fundet Sted.

Efter det saaledes fremsatte vil det formentlig være indlysende, at Fröslef-Staven utvetydig lærer os noget, vi ej för have vidst, og at den henvender — ved at udvide vor Kundskab — tillige vor Opmærksomhed paa at søge og vænte Udbytte paa en ny Mark, der ligesom har aabnet sig, i det Runer ere blevne anvendte selv inde i Gravhøjes Lönkamre baade paa Sten og paa Træ. De egentlige Runestene i Slesvig ere med Hensyn til de forskjellige Klasser af Runemindesmærker, som de ifølge Indholdet tilhøre, meget godt fordelte, (ligesom ogsaa de øvrige yngre Runeskrifter der, som længere frem skulle behandles), og da nu, foruden Arrild-Stenen, ogsaa Fröslef-Staven er kommet til just fra denne Landsdel, fremkommer der ved Fordelingen en Mangfoldighed, som ellers ingen Del af Riget har.

Skjønt det ny, som kom frem ved Arrild-Stenen og Fröslef-Staven, saa nylig er kommet for Dagen, er der dog i samme Egn for kort siden gjort en Opdagelse, hvorved der udbredes et klart, om end fjærnt, Lysskjær over disse særegne Mindesmærker. Da

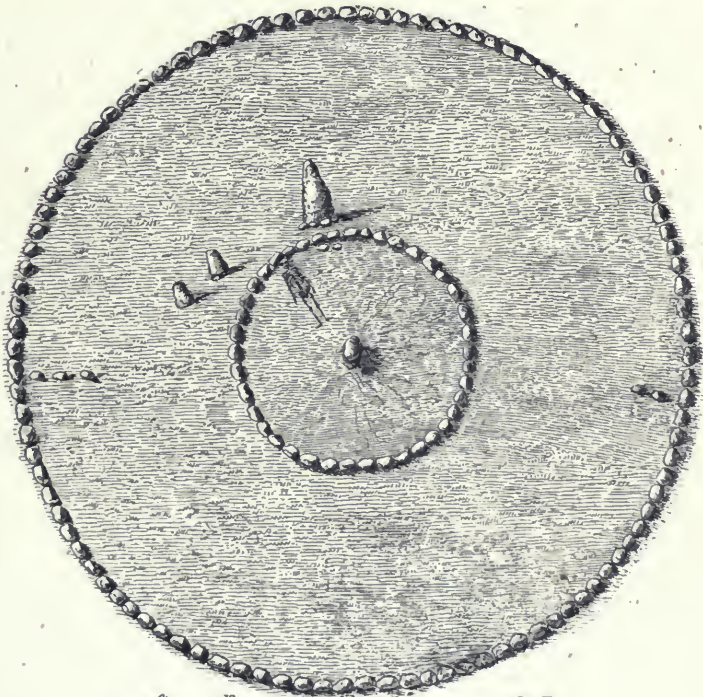
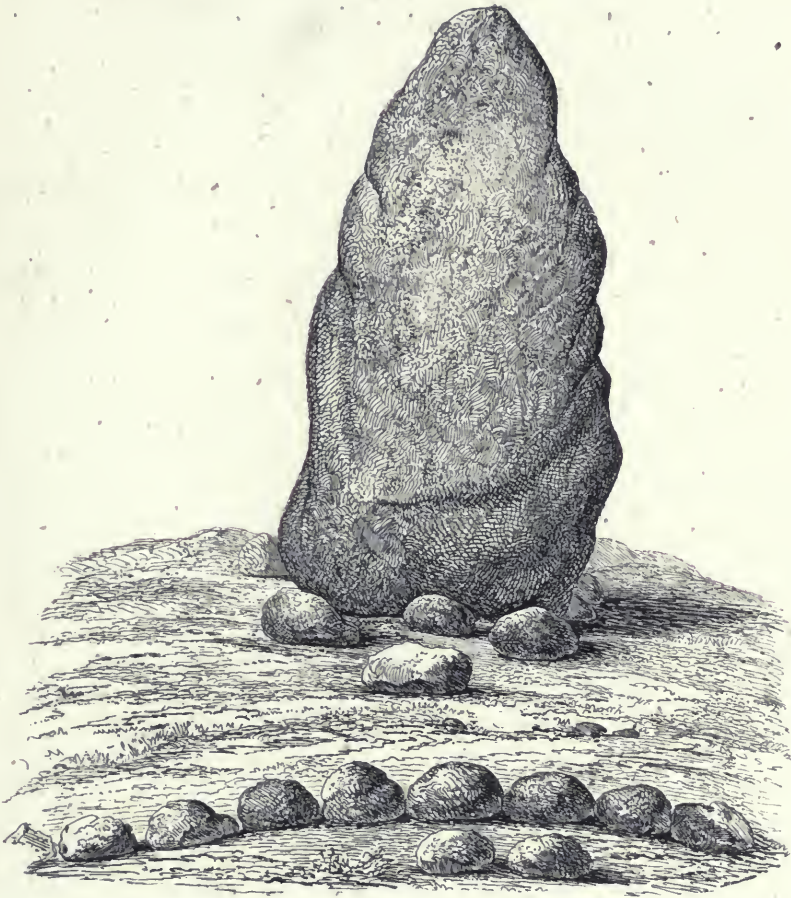

«rúnakefli» til at give Efterretninger (i nogle Vers, «vísur») om en af ham fældet «Jötunn». «Vísur þessar váru forkunnliga vel á ristnar», hedder det om det Par af dem, som Sagaen har opbevaret — Det træffer sig saa heldig, at der i Museet her for fædrelandské Oldsager findes 2 Træstave med mange indskaarne Runer, hvorved det bliver os muligt bestemt at anskue, hvorledes Runestave, som de omtalte, vare beskafne. Hver af Stavene (oprindelig anbragte i Vinje Kirkedör, i Thelemarken i Norge, og omhandlede af Abrahamson i Ant. Annaler 1. Bd. (1812)), har en Længde af over 2 Alen og er en god Tomme i Firkant, og hver for sig har en sammenhængende Indskrift, dog vistnok saaledes, at begge slutte sig til hinanden. De komme just ikke ind under noget af de ovenomhandlede Slags, da de hverken ere Sörgekvad eller tilsendte Meddelelser; men den ene Stav giver en historisk Efterretning fra og om en Modstander af Kong Sverre, og med Tilslutning dertil synes den anden at være en Forbandelse (i Versform). Uden altsaa at være just saadanne som de, der ovenfor omtaltes, nærme de sig dog disse, og vidne om Mangfoldigheden i Anvendelsen, ligesom Fröslef-Staven. (Endnu haves ogsaa fra en sildig Tid Runekalendere paa Stave og Trætavler).

denne Opdagelse saaledes her er af Vigtighed, maa den omtales noget nærmere. 1861, midt i Avgust, undersøgtes en af de mange Höje (omtrent 20 i Tallet), der findes paa den nordvestlige Side af den navnkundige Thorsbjærgmose i Sönder-Brarup Sogn. Höjen, der er rund, har en Omkreds af 170 Fod og i Midten en Höjde af omtrent 9 Fod over Markens Overflade; endnu i Mandsminde har den efter Sigende været omgivet af en Stenkreds, hvori Stenene stode ganske tæt sammen. Efterat man først ved en Indskjæring fra Vest og Øst havde fundet, foruden de Stene og Stenlægninger som Tegningen udviser, baade en Urne (af almindelig Art, 4 Alen inde i Höjen og 1 Alen under dens Overflade) helt fyldt med meget stærkt brændte Ben, og tillige midt i Höjen, i en Dybde af omtrent 6 Fod tydelige Spor af et Brandsted med mere eller mindre brændte Ben, stødtes paa en meget stor Sten af hele 8 Fods Höjde, der stod lodret op paa en temmelig spids Ende og med stor Omhu var rejst paa et Grundlag af 11—12 mindre Stene. Denne Sten har öjensynlig haft sin bestemte Betydning. Det er en utilhugget Kampesten uden noget Spor af Indskrift, den er 6 Fod høj over Grundstenene, staar 2 Fod dybt i Jorden, er imellem $3\frac{1}{2}$ og $2\frac{1}{2}$ Fod bred, ved den øverste Spids dog kun $1\frac{1}{4}$ Fod. Paa den Side, der vender ind mod Höjens Midte, er Stenen temmelig flad med en skraa Afsats forneden, men de to Bagflader danne en Trekant med Forfladen. Den staar omtrent to Fod fra Höjens Udkant og $1\frac{1}{2}$ Fod udenfor en Stenkreds, der, med en Omkreds af 54 Fod, bestaar af 41 større og mindre Stene af meget forskjellig Form og alle utilhugne, paa den ene nær, hvorpaa Hovedet laa af et ubrændt Lig (noget over 6 Fod under Höjens Overflade, altsaa lidt dybere end det ovennævnte Brandsted i Höjens Midte, hvor Indskjæringen fra Vest og Øst mødtes). Inde i denne Stenkreds fandtes en Stensætning med en Overliggersten, hvis Top netop var denne inderste Kredses Midtpunkt. Overliggeren er

omtrent 21" lang og 15" bred og høj; dens Underlag, bestaaende af 14—15 mindre og af lld stærkt paavirkede flade Stene, har et Gjennemsnit af 16" og en Höjde af 18", og sammes Spids passede op i den nedentil lidt udhulede Overligger, og i Underlaget fandtes en Del meget stærkt brændte Ben og en lille Bronsenaal; disse Ben laa paa en næsten firkantet, langagtig Underligger (med halvrund Overflade) 16" lang og 2" bred, — og under denne fandtes igjen ligesom et Slags Brolægning (af ganske smaa Stene) af 2 Fods Gjennemsnit og Höjden herfra til Höjens Toppunkt antages at udgjøre omtrent 10 Fod. Endelig fandtes to utilhugne Stene, 6—8 Fod fra Mindestenen, omtrent 3 Fod høje. Afbildningen (der er saa meget vigtigere, som Höjen igjen har maattet tillukkes) giver et anskuligt Billede af disse og de øvrige sammenhørende Forhold og af den Orden, Möje og Omhu, der er anvendt. Vistnok har Grävstedet været saa prægtigt, som man efter Datidens Maade formaaede at bygge det, og det er første Gang en saadan Mindesten er fundet oprejst i en Gravhøj. Thi at hin store, 8 Fod høje, Sten, er en Bøvtasten eller Mindesten; derom kan der ikke være den mindste Tvivl. Det ligger da saare nær, at det Forhold, som maa antages at finde Sted med Hensyn til Mindesmærkerne paa og ved Höjene (jfr. S. 12), ogsaa har fundet Sted ved dem inde i Höjene. Saaledes vil en Indskriftsten som Arrild-Stenen have sin naturlige Forudsætning i en Mindesten som den nærværende, der danner ligesom en vid Baggrund. Sandsynligvis vil Fremtiden bringe flere frem af begge Slags, men i hvert Tilfælde have vi nu i disse her omhandlede Mindesmærker, der ere komne frem i Slesvig, vigtige og paavisende, ja man kan næsten sige höjtidelige Exempler.

8.

BJOLDERUP-STENEN.

(HERMED BEGYNDER 2. AFDELING.)

Denne Indskriftsten hører hjemme i Bjolderup, 1 Mils. Vej sydvest for Aabenraa. Dens oprindelige Plads der paa Stedet vides ikke med Bestemthed, men denne maa have været paa Kirkegaarden. Det første, der berettes om Stenen, er, at den 1717, efterat have ligget fra gammel Tid „i Kirkens forreste Dør” saaledes, at der idelig blev traadt paa den, toges op derfra og anbragtes, oprejst, som Sidestykke i den gamle hvælvede Kirkegaardsport. En Tegning af Stenen i denne Stilling findes her ved Museet for fædrelandske Oldsager. Da denne Stenport formedelst Brøstfældighed blev nedbrudt og afløstes af en af Træ, blev Stenen henlagt op imod Kirkegaardsdiget, indtil den endelig blev ført op til Kirken igjen og oprejst i Vaabehuset. Næppe havde den i nogle Aar været i Ro paa denne gode og sikre Plads, før der anvendtes Bestræbelser for at erhverve denne Mindesten, som dog var saa stærkt knyttet til den nærmeste Omegn, til Museet i Kiel „für vaterländische Alterthümer”, — og den blev 1841 desværre bortført dertil. Det er i og for sig kun lidet ønskeligt, at saadanne Mindesmærker skifte Sted, selv om det sker for bedre at kunne bevare dem, og dette har ikke saa sjældnen været Tilfælde. Her var dog ej nogen saadan Nødvendighed tilstæde, og man har ved Bortførelsen forsyndet sig imod Historien og de stedlige Forhold. Holsten er nemlig, paa Grund af anden Fortid og Befolkning, allerede paa Oldsagernes Omraade meget forskjellig fra Slesvig, endog naar man blot betænker, hvor rig Slesvig er paa dem, men hvor knapt det der-

imod er dermed i Holsten. Og hvad Stenminder med Runer angaar, da er det jo en stor Kjendsgjerning, at de, endog med en meget skarp Grændse, kun findes paa rent dansk Grund; saa det ikke engang er rigtigt, som der oftere — og navnlig af Falek, jfr. Neues staatsb. Mag. 3. 555 — er ytret, at de aftage i Slesvig imod Syd, thi de fleste Mindesmærker, ligesom de fleste Efterretninger om saadanne, findes netop i og ved Slesvig By. Bjølderup-Stenen staar saaledes i Kiel som noget løsrevet og fremmedt og blot seværdigt, og den burde derfor føres tilbage til sin Hjemstavn, hvilken denne Ligsten særskilt staar i nøjeste Forbindelse med. Ved sine Runer har den sin store Betydning, i det den er et vigtigt Vidnesbyrd for Tiden nedad, men som Mindesmærke er den i Væsen forskjellig fra de ovenfor behandlede egentlige Runestene. Denne Overgang, der er indgribende, vil bedst kunne belyses ved et kort Tilbageblik.

Spørges der „hvad er en Runesten“, da kan der kun svares derpaa, naar man kjender — som Spørgsmaalet her vilde foreligge — Ejendommelighederne i det danske Folks Udvikling. I alle Lande er Ligstenen bekjendt som noget almindeligt fra den første kristne Tid, men Runestenen tilhører alene de nordiske Lande, saavidt det gamle danske Rige har strakt sig imod Syd, — dog er den, af gode Grunde, heller ikke fremmed for England. Runestenen er hos os ikke blevet til som Efterligning af noget Forbillede andensteds fra, men af sig selv, den er aldeles hjemlig i Oprindelse og Udvikling. Derfor ere Runestenenene ogsaa særdeles betegnende Mindesmærker, allerede derved, at de ere meget begrændsede i Rummet, og dog ere alligevel levende Udtryk af en stor Tidsalder, der udmærkede sig ved Kraft og ved Bevidsthed om at være noget for sig. De ere det eneste, der ligefrem taler og kan tale til os om den Rod, hvoraf Danmarks Folk var rundet, og om hvad Folket virkelig var paa det saa saare vigtige Tidspunkt, da den egentlige indenlandske

Historie begynder, hvilket, meget nøje forbundet med den forudgaaende lange Tid, hvori dansk Liv fremtrædende havde givet sig tilkjende, er Grundvolden for hele den efterfølgende, i det nemlig det til Grund liggende, saaledes som Forholdene her have udviklet sig, er vedblevet at være uforandret — i en mærkelig Grad — i det mindste i over et Aartusinde. Med fuld Føje kan man sige, at, hvad Sagaskrivningen, som har gjort Island med Rette saa navnkundigt og betydningsfuldt, er paa et senere Trin i Tiden, jfr. S. 45, det er Runestenenes Indskrifter paa et tidligere. Vistnok ere disse i det hele korte, men de ere paa den anden Side forholdsvis mange, vidt spredte rundt om i alle Landskaber, og tilkjendegive umiddelbart, og — hvad der er af stor Vigtighed — uden Overlevering som Mellemed, de Forhold, som de ere udgaaede af. Hele den foregaaende Fremstilling har forhaabentlig udvist, at Runemindesmærkerne, skjönt de kun ere de af Tiden lævnede Rester, ere saadanne, at de gribe ind i alt, at alt slutter sig og kan naturlig slutte sig om dem, og at de først give en fast Kundskab at bygge paa. Hvad de berette¹⁾, i

¹⁾ I H. M. Yelschows Prolegomena til P. E. Müllers Udgave af Saxo, hvilke udkom 1858, tilligemed Notæ uberiore, og i meget ere særdeles oplysende, fældes (pag. 58), med Hensyn til Saxos Ytringer, omtrent den Dom om vore Runemindesmærker, at de ikke have nogen historisk Betydning. At en saadan Mening ellers, ogsaa i den senere Tid, er kommet frem, er forsaavidt ikke besynderligt, da man, ogsaa vedvarende, har gjort sig skyldig i Ufornuftigheder ved Runeforklaringer, som naar man — for her at føje et Exempel til hvad der tidligere er anført (jfr. S. 220—21) i den Retning — har paaført Rimso-Stenen, at den skulde indeholde noget, som angik Rurik, der stiftede det russiske Rige 862, (jfr. «Runamo og Runerne» S. 552—53). Men paa hint nævnte Sted og i Anledning af Saxo kunde man vænte noget mere end en løs, blot paa uselvstændig og paa anden Haand indhentet Kundskab bygget, Dom, (som saaledes ikke lidt kommer til at ligne J. L. Heibergs om den gamle islandske Litteratur i hans «Nordische Mythologie», 1827). De bekjendte Ord af Saxo i hans Fortale: «Nec ignotum volo, Danorum antiquiores . . . maiorum acta, patrii sermonis carminibus vulgata, lingvæ suæ litteris saxis ac rupibus insculpenda curasse» ere aldeles bogstavelig rigtige og kunne ikke anfægtes; kun maa hvad der i det næstfølgende er sagt om «carmina» ikke misforstaaes som sagt om «saxa», (hvorom i det hele kan henvises til E. G. Geijers saa rigtige og vel gjennemførte Fremstilling af «Runorna» i «Svea rikets häfder» 1. (1825) S. 134—85, — i samlade Skrifter i 2. Afd. 1. S. 102—141), da man naturligvis i Stenindskrifter hverken kan vænte at finde store Fortællinger eller lange Kvad, lige saa lidt som

Landets Skrift og Sprog, for at det kunde forstaaes almindelig, det var af Samtiden, der værnede om sit, bestemt til at bevare paa

Aarstal; ogsaa maa det erindres, at Hovedpartierne i Saxos Værk ere dels Sagnhistorien, dels Samtiden og de ærefulde Forhold udadtil, hvorimod det indre og sammes Enkeltheder — endog det større som f. Ex. Lovvirksomheden i 12 Aarhundrede — mindre er Gjenstand for Skildring og Omtale; og endelig følger det af sig selv, at Saxo — som enhver der behandler et stort Æmne — baade ikke har kunnet faa enhver eftertragtet eller ønskelig Oplysning, og at ikke alt har kunnet tages med (hvorom der stundum endog er udtrykkelig Antydning, saaledes naar der i lib. 4 pag. 175 (ed. Müller) i Beretningen om Uffe med Vemod tales om de mange »Danica opera» i Almindelighed, om hvilke intet forelaa), ikke alt, der lige saa godt som meget andet egnede sig til Meddelelse. At han har set og vidst, at Landet rundtom var og i Aarhundreder havde været opfyldt af Mindesmærker med den ejendommelige hjemlige Skrift i »patrius sermo», det turde have været meget indvirkende paa hans hele Opfattelse og Grundanskuelse, og med fuldeste Føje baade kunde og skulde han anføre Runeindskrifter iblandt sine Kilder, uden Hensyn til hvorledes han i det enkelte kom til at benytte dem, — ligesom vort Museum for fædrelandske Oldsager ofte er en meget væsentlig Kilde (f. Ex. for nærværende Arbejde), selv om kun enkelte Ting derfra ligefrem gjængives eller meddeles. Da saaledes Landet, som vi endnu kunne vide af Erfaring uden at ty til historiske Efterretninger derom, besad Rigdom paa Runemindesmærker, der vare blevne til gennem flere Aarhundreder, er det ikke muligt andet end at de maatte indeholde Ting af historisk Vigtighed. Nogle Prøver, af forskjellig Art, herpaa ville her være paa sin Plads. Om det store »prælium Bravicum» indeholdes Saxos Beretning efter en dansk Overlevering i Slutningen af hans 7. og Begyndelsen af hans 8. Bog, og iblandt Stridsmændene der nævnes »Bo Brami filius»; i den paa Island bevarede Overlevering herom — hvorved der haves en dobbelt Overlevering jævnsides, saa dette Stykke af Saxo, der i og for sig er højst mærkværdigt ved sit Indhold og ægte nordiske Præg, ogsaa bliver i litteraturhistorisk Henseende fortrinsvis vigtigt og egnet til at give Almenheden et dybt Indblik i hans Værk — kaldes denne Mand (i »Sögubrót», vistnok af den ellers tabte Skjöldunga Saga, i Fornald. sögur Norðrl. 1. (1829) 379, og i Lighed dermed i Pergamentshaandskriftet »Búi Brámuson». Sædvanlig kunne Navnet i Saxos Beretning nu forbedres efter denne islandske Kilde, her er det dog ikke saa, og i Erkjendelse heraf have F. Magnusen og N. M. Petersen ogsaa i Forsøget til en Gjengivelse i Oldsproget (paa Vers) af Saxos meddelte Navneliste indsat »Bui Bramason», jfr. Notæ ub. pag. 222. Skjønt dette i og for sig ej er urigtigt, jfr. Hyndluljóð 22., ligger dog det rigtige her i Saxos »Brami filius», i det Navnet ikke er »Brami», men »Bramr» (ø: Bram, lat. Bramus). Det er alene en af vore Runestene (Krageholm-Stenen ved Ystad), der har dette gamle danske Navn og saaledes her kan lære, at der burde gjængives »Bui Bramsson»; men med denne sikre Vejledning kjendes Navnet let i endnu gjængse Stedsnavne som Bramsted i Kjær Herred i Slesvig, Bråmsnæs, Bramdrup, Bramminge osv. — Dette var et Exempel paa en vigtig Navnform, hvorved der er famlet baade i gamle og ny Tider og som alene gennem Runerne kan udfindes. Ved Siden heraf stilles et andet, hvorved et Udsagn af vor ældste Krønne befæstes. Denne, den saakaldte »Chronicon Anonymi Roskildensis», der er ældre end Saxo, og ikke valdemarsk, kalder Kong Harald Gormsson »mitissimus» (i Scriptt. rer. dan. 1. 375), og i dette Ord er ikke sket nogen Forandring, efterat der er kommet en gammel Codex frem, hvori denne

en varig Maade dens dyrebareste Erindringer i det større og mindre, — ifølge Mindesmærkernes Natur ere de komne til at vidne for alle Tider om en Tid, fra hvilken intet andet er bevaret.

Hvad Runemindesmærkerne indeholde, historisk taget, er saaledes meget, og hvad de indeholde, rent sproglig taget, er ligeledes meget, og i det mindste forsaavidt mere, som det ubetinget skaffer sig Anerkjendelse. Ved første Øjekast er det synligt, at det Sprog, hvori vore Runestenes Indskrifter ere af-fattede, er det, som vi i stor Fuldstændighed kjende fra Islands gamle Litteratur, naturligvis saaledes som det levede i Danmark. I det foregaaende er der ved hjert af Mindesmærkerne talt, dels i Almindelighed, dels ved de enkelte Ord, om de Forskjelligheder, som frembøde sig med Hensyn til Lydforhold, Bøjninger, Ordformer og Ordforraad. Det følger af sig selv, at saadanne maa finde Sted baade paa Grund af at Sproget, der hos os er skrevet med Runer, staar paa et ældre Trin, da det deraf, som er opbevaret paa vore Runestene, er indhugget paa dem eller an-tegnet Aarhundreder eller en rum Tid for det ældste, der havest skrevet fra Island; — og paa Grund af at det endog i vore Dage er en bestemt Kjendsgjerning, at det altid er et meget

---

Krønne findes, (ifølge Waitz's offentlige Meddelelser herom 1858). •Mitissimus• om Kong Harald stemmer ikke med Saxos Skildring, men da Kongen ogsaa fra sin egen Tid har Runevidnesbyrden HIN GUPI, er det ikke noget tilfældigt, maa derimod have sin Grund. — Hvorfra skulde vi endog fra og om de sidste danske Hedenoldskonger kunne vide noget, og derved middelbart meget andet, fra Landet og Samtiden selv — uden fra Runestenerne? Det gjælder her, som overalt, om et fast Punkt. (I 11. Aarhundrede begynde først Diplomer lidt). Hvorfra skulde vi fremdeles kunne have nogen Antydning om de gamle Ase-Guders Dyrkelse — og meget andet derved — ligeledes fra Landet selv og fra selve den Tid, da den fandt Sted, uden gennem Runerne? En ikke mindre Værdi have de mange betegnende Træk af og om Folkets Liv og Forhold, som gennem Runemindesmærkerne umiddelbart ere komne til os og danne et baade sikkert og usvigeligt Grundlag. Og endelig er Sproget, som hørte og hører Landet til, ved Runeindskrifterne ligeledes umiddelbart overleveret, og hvad der ligger, i historisk Henseende, er i høj Grad indgribende. — Naar man ikke vilkaarlig vil misforstaa, kan man med god Grund hylde Ol. Worms Udsagn om •lapidum miranda• (Monum. dan. pag. 61), thi de yde virkelig store Ting.

lille Omraade, hvorpaa Landskabsmaalene holde sig aldeles ens¹⁾. Det er nødvendigt, at hvad der saaledes er en naturbegrundet Forskjel fastholdes og hævdes, og det kan være godt, at det stundum sker med Skarphed²⁾, — den Omstændighed, at der er Forskjel, er allerede mere end nok til at afvise den Urimelighed, som undertiden fremføres, at vore Runeindskrifter skulde hidrøre fra omrejsende Islændere. Men derfor kan det ingenlunde siges, at Sproget paa vore Runestene, at Olddansk er et andet Sprog end det, den gamle islandske Litteratur tilhører³⁾. Ved Siden af Forskjellighederne⁴⁾ i det enkelte viser der sig ogsaa mærkelige og paafaldende Overensstemmelser ligeledes i det enkelte. Af de hærnæstfølgende Afbildninger af tvende fynske Runestene, (tidligere er

¹⁾ I Ordforraadet maa der have bestaaet en ikke ubetydelig Forskjel imellem Island og Fastlandet. Man kunde af gode Grunde slutte sig dertil; det fremgaar imidlertid med stor Bestemthed af Folkesprogene, som de endnu ere, og ikke blot som de ere i Danmark og Sverrig (jfr. C. Molbechs danske Dialekt-Lexikon (1841) og J. E. Rietz's — endnu ikke fuldenté — Ordbok öfver Svenska Allmoge-språket), skjönt disse Landes Oldsprog snarest kunde stilles sammen, men ogsaa Iv. Aasens Ordbog over det Norske Folkesprog (1850) udviser, om end i mindre Grad, det samme, og selv fra Bergens Stift, det Landskab, der nærmest maa betragtes som Hovedarnestedet for Islands Bebyggelse, foreligger der ogsaa nyere stærke Ytringer (fra 1861) om Forskjellighederne. (Et mærkværdigt Exempel paa, at der endog paa en lille Landstrækning kan finde en ikke ringe Sprogforskjel Sted, frembyder den vestjydske Ø Fanø. Den er kun 2 Mil lang, men alligevel har det sydlige Sogn Sönderho en Mundart, der meget kjendelig afvigér fra den i det nordlige Sogn Nordby).

²⁾ Det er gjort med Hensyn til Svensk af C. Säve i den indholdsrige Afhandling »Om språkskiljaktigheterna i Svenska och Isländska fornskrifter» (i Upsala Universitets Årsskrift 1861). Efter sin Plan har han kun haft Forskjellighederne for Öje.

³⁾ En meget vrang Forestilling i denne Retning er givet i Indledningen til Molbechs danske Ordbog, saavel i 1. som 2. Udg. (1833 og 1859). I en vis bésynderlig Mod-sætning hertil stilles de islandske Ord (meget ofte endda fejlagtige) saaledes, som om de danske vare at udlede af dem, (f. E. »Angel, Isl. Aungull»).

⁴⁾ Ved ikke at gaa ind herpaa kan man ikke andet end begaa Fejl. Werlauff ytrer i sin Forklaring over Egaa-Stenen (i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed 2det Bd. (1834) S. 246) at HIMPÍGI næppe skal læses heimþegi, men at det maa »lige efter Retskrivningeu» være Isl. heimþingi, og dette Ord har Sv. Egilsson strax optaget i sit vigtige »Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis» (1860), som en »vox runica». Lige saa lidt som der gives et saadant Isl. Ord (det sammenstilles kun med heimþinguðr i hin Forklaring, som klynger sig til Isl.), lige saa lidt gives der et saadant Runeord. HIMPÍGI kjendes nu uforandret fra 5 danske Runestene og det vil lige efter Retskrivningen være Isl. »heimþegi», der altsaa er det, der ligefrem staar og det eneste tilstedelige, især efterat Kong Svens Sten er kommet frem.

1871

ikke nogen fynsk Runesten afbildet i dette Værk og nogle af dem behøvedes ogsaa), vil det saaledes ses, at den første af dem, Nörrenæraa-Stenen¹⁾, foruden mere, har navnlig NIOUT aldeles overensstemmende med den brede islandske Udtale, og at den anden, Rönninge-Stenen²⁾, har, ligeledes iblandt mere, i Ordet RAUPUM-SKIALTA en Dannelsesform, som mærkelig samstemmer med en islandsk, der kun sjælden forekommer, i det Hensynsformen af Ordet (og ikke Roden eller Ejeformen) i enkelte Tilfælde er brugt, som her, til at danne Sættelsen med, f. E. Hjalmar inn hugumstóri (i Hverjar Saga, udg. 1847, S. 7), og i Knýtlinga Saga 75. Kap. Þorgautr fögrumskinni³⁾.

Begge Dele, Forskjelligheder og Overensstemmelser, gaa mere eller mindre imellem hinanden jævnsides paa den fælles Hovedgrundvold, Sproget i det store og det, som udgjör sammes Væsen. — Det gamle nordiske Sprog, som det kjendes fra Island, behøver til sin Fuldstændiggjørelse den gamle danske Tunge, og uden hint vilde der være meget mangelfuldt saavel ved Kundskaben om denne, som ved Kundskaben, der udgaar fra den⁴⁾.

¹⁾ Jfr. om den S. 20. Ligesom den udmærker sig ved sit Indhold og i sproglig Henseende, saaledes ogsaa ved den Højde, Runerne have, i det de største af dem holde næsten elleve Tommer. (Den findes inde i Kirken i Nörrenæraa, øst for Bogense).

²⁾ Indskriften lyder, som Afbildningen udviser, saaledes: SUTI · SATI · STAIN · PANSI · AFT AILAI · BRUPUR · SIN · SUN · ASGAU(T)S RAUPUM · SKIALTA. (Den hører hjemme i Rönninge ved Nyborg, men har i meget lang Tid ikke været at finde der. Da J. L. Rohmann 1838, i Anledning af at han havde faaet Sognekaldet der, talte med Christian 8. — dengang som Prinds endnu Guvernør over Fyn — opmuntredes han til at gjøre alt muligt for at finde Rönninge-Stenen. Forgjæves undersøgte Rohmann imidlertid enhver større Sten i Sognet. Først 1853 gjenfandtes Rönninge-Stenen tilfældig i Grunden af et Hus i Kjertemind og derfor findes den nu der, opstillet ved Kirken).

³⁾ Jfr. S. 101 i Anm. om K. Gislasons fortrinlige Oplysninger om den ældste Islandske efter Codices. Den der fremhævede Codex Arnamagn. 674, a, indeholdende den islandske »Elucidarius«, der er iblandt det allerældste, som haves paa Islandsk og allerede overrasker ved Bogstavernes faste og anselige Form, er nu udg. af Gislason i Annaler for nord. Oldkyndigh. for 1858 (udk. 1861). Jfr. nedenfor ved Codex Runicus.

⁴⁾ Et hidhørende meget fortjenstligt Skrift haves af P. A. Munch, nemlig »Kortfattet Fremstilling af den ældste Nordiske Runeskrift og den i de ældste Rune-Indskrifter herskende Sprogform«, (Christiania 1848), og desuden indeholdes i hans

Som et samlende Tilbageblik og tillige som en Overgang til Bjolderup-Stenen gaves foranstaaende sammentrængte Udvikling af Runcindskrifternes Betydning i historisk og tillige særskilt i sproglig Henseende; denne Indskrift kan, da den er yngre og ikke er en Runesten (i strængere Forstand), ej komme med derunder, men den kan dog kun forstaaes som en Efterklang af Runestenen og den danner et forbindende Led i de slesvigske Mindesmærker med Runer. Thi, skjönt den store og ejendommelige Tidsalder holdt op, hvortil fra Arilds Tid Runerne havde været knyttede som noget væsentligt og til hvis Forherligelse de ogsaa saa meget have bidraget, saa ophørte derfor ikke Brugen af Runer, men den fortsattes — om end aftagende — i lang Tid som en løbende Traad under de forandrede Tilstande, som de ny almindelige Kulturforhold medførte. Over hele Landet er der, efter Runestenen, et Tidsrum, hvori Mindestensformen, som fulgte paa, nemlig den for alle Lande almindelige Ligsten, er endnu betegnet med Runer. Et smukt og gammelt Exempel herpaa er Bjolderup-Stenen. Dens Udseende og hele Beskaffenhed fremviser Afbildningen, som findes her lige overfor.

Skrift »Forn-Swenskans och Forn-Norskans språkbyggnad«. Stockholm 1849, et ikke uvigtigt »Bihang om den äldsta runskriften«. Mangen anden Meningstilkjendegivelse i øvrigt om disse Gjenstande af denne Forfatter er nylig blevet nærmere bestemt i hans Afhandling »Nordisk, Norsk, Dansk« (1861). — Vægten lægges nødvendig paa Danmark og Sverrig i denne Henseende, eftersom Runestenerne i Norge ere ikke fremtrædende og paa Island endog forsvindende. Men Norge har, foruden en stor Mængde Diplomer allerede fra en tidlig Tid i Modersmaalet, en ikke ubetydelig Litteratur endnu i det gamle Sprog. Og Islands gamle Litteratur, som vilde være ethvert Lands Stolthed, er saa stor og rig, at Island derved saa smukt og berettiget indtager en fjerde Plads i Norden. Vore nordiske Landes forskellige historiske Vilkaar have medført det Held, at det gamle Sprog paa forskellig Maade i dem er blevet benyttet og bevaret gennem et langt Tidsrum.

Stenen, der er en rødlig Granit, er meget anselig; den er over 3 Alen lang, er forneden over 1 Alen bred, men bliver opad lidt smalle. Dens glatte slebne og noget hvælvede Overflade har en korsdannet Figur, som gaar ud ligesom i Straaler foroven. Denne er 2 Alen lang og udført i ophøjet Arbejde. Den støtter sig paa en Maade næsten paa Indskriften, der forneden gaar tværs over Stenen. De 16 Bogstaver, hvoraf denne består, have en Højde af næsten $\frac{1}{4}$ Alen. De ere ogsaa udførte i ophøjet Arbejde, hvilket vel nu er temmelig udslidt (ligesom Korsfiguren), dog er det i begge Tilfælde aldeles kjendeligt. Indskriften staar rent og smukt, og frembyder slet intet af det forvirrede og ubehjælpssomme, som findes paa den daarligere Kielske Afbildning (i Jahresbericht — jfr. ovenfor S. 235 i Anm. — for 1842), og paa andre ældre uddgivne. Tidligere har den derfor kun kunnet læses urigtig — og har saaledes været uden historisk Vigtighed —, skjönt der tydelig staar, lige efter Ordene:

KITIL URNA LIG(G)IR HIR

det er: Ketil Urna (Ketel Urne) ligger her.

Det er her næsten paafaldende med Hensyn til Runetegnene, at Runen I bruges i Indskriften endog flere Gange, uagtet den har Betydning af E og der allerede paa selve Runestenene oftere forekommer Exempler paa, at der, i saa Fald er foretaget en Afændring med Bogstavet for at tilkjendegive denne Lyd. Tegnet for E tiltager ellers nedad i Tiden og tilhører navnlig den Tid, som denne Indskrift maa antages at være fra. Her, som i Almindelighed i Sprogene, kan det altsaa iagttages, at ligesom Forandringer, der ville indtræde, bebude sig forud — endog stundum overraskende — ved Stænk af noget nyt, som ej strax let kan kjendes, saaledes holde Lævninger af, hvad der har tilhørt en ældre Tid, sig undertiden særdeles længe. Bogstaverne frembyde her ellers intet at lægge Mærke til (thi

der er ingen Tvivl om, at den tredie Rune, T, har sine Bistave (om end den højre noget svag) til begge Sider, og ej blot til venstre Side, som man let ved at se Stenen kan komme til at antage); derimod antyder Formen LIG(G)IR (ikke LIGGR) det ny, der er ved at begynde i Sproget. Selvfølgelig er jo Indskriften, ifølge sin Natur, fra en Tid, da den gamle Sprogform ikke mere opretholdtes¹⁾, skjönt de faa Ord, den indeholder, ikke gave synderlig Lejlighed til, at det kunde fremtræde.

URNA er den gamle Navneform, som Urne, der er fremkommet af den senere Middelalders Urnæ, forudsætter. At denne Form er Urna (og ikke Urni, som ellers snarest vilde antages) kan kun vides fra denne Indskrift. Urna staar her som et Tilnavn, der er hentet — hvilket med Sikkerhed kan vides paa Grund af de tilstædeværende særegne Omstændigheder, som nedenfor nærmere omtales — fra et Stedsnavn. Dette Sted, Urne (netop i Bjolderup Sogn) med Urnehoved, er tilligemed Hedeby (langt sydligere) de betydningsfuldeste i hele Slesvig med Hensyn til de Virkninger, som i de vigtigste Forhold i lange Tider ere udgaaede derfra over hele Landskabet. Det er ikke saa lige tilfældigt, det har i hvert Fald sin faste historiske Grund, at disse tvende Hovedsteder, og ingen andre²⁾, haves optegnede i Landets; saa at sige uudslettelige, gamle Skrift. Og i det de nu og i den nyere Tid ere ligesom af sig selv igjen komne frem, og erkjendes for hvad de ere, give de os saavel en indholdsrig fædrelandsk Erindring som tillige en ligefrem og smuk Mindelse om, at de baade i sin Rod og i sin hele Tilværelse (forhen inden de skjultes, og nu da de have søgt Lyset) tilhøre i alle Henseender den slesvigske Del af det danske Rige.

¹⁾ Derfor er der heller ikke meddelt Isl. her til Sammenligning.

²⁾ Det er meget sjælden, at Stedsnavne ere anførte paa Runestenene; foruden de her nævnte tvende, og det, som Snoldelef-Stenen har opbevaret, er det i øvrigt alene kun selve Danmarks Navn, der forefindes (nemlig paa Skivum-Stenen og begge Jællinge-Stenene.)

Dette Mindesmærke frembyder ikke noget, hvorved Tiden, da det er blevet til, bestemtere kan angives. For nogenlunde at kunne fastsætte denne maa man se ud til forskellige Sider. Først fremstille sig da de andre Ligstene med Runer, som findes her i Landet. (Side 115—16 nævntes og omhandlede de Indskrifter, ved hvilke de egentlige Runestenes Form vel er beholdt, men som alligevel slutte med gudelige Ønsker, hvorved de gjöre ligesom en Overgang; de ere hos os kun faa og der kan desuden ikke nærmere her tænkes paa dem, da de dog ligge forud i Tiden¹⁾). Rune-Ligstenene ere i Tal ikke just faa. De aatte, som nu ere til, findes i Galtrup (paa Morsø),

¹⁾ Der er kun en dansk Runesten, som forener noget baade af Runestenen og Ligstenen og derved ret egentlig staar paa Skjellet imellem begge. Men denne maa søges i London. Den opdagedes 1852 «in St. Pauls churchyard», 25 Fod under Overfladen. Ifølge den Afbildning, som meddeltes i «The illustrated London News» for 28. Avg. 1852, lyder Indskriften saaledes: GUNA(?) : LET : LEGIA : STIN : PENS : AUK : TUKI : og paa Stenen er tillige anbragt en stærkt slynget Dyrefigur. Men LEGIA tilhører aldeles Ligstenen, — thi der er i Tidsforholdene en Kløft imellem den simpleste Runesten, der er «rejst», og den, der som denne er «lagt» —, hvorimod Indskriftens Form ellers omtrent er Runestenes. Sproget er det gamle endnu (især er AUK et mærke), dog med bestemte Tegn til det ny. Uden Tvivl hidrører London-Runestenen omtrent fra Knud den stores senere Tid, og at det er en dansk Runesten (allerede Navnet TUKI — hvorved der ikke maa tænkes paa en bestemt Person — giver et godt Bidrag til at vise det) følger af sig selv. At der, jfr. S. 220—21, i Piræus ved Athen er fundet en nordisk Runeindskrift, kan paa ingen Maade sammenlignes med, at der er fundet en Runesten i London. Hin er en Tilfældighed, fremkommet ved at Nordboer have lærdes der, denne er derimod et Vidnesbyrd iblandt mangfoldige om længe varende Besiddelse og store Begivenheder, som have efterladt bestandig virkende Følger. Dette er nu almindelig erkendt i England og kommer Dag for Dag mere frem der. I Virkeligheden har dette naturlige Forhold dog ikke alene sin Grund i hine store Begivenheder, men ogsaa i de utallige smaa Ting, som vise, ofte ligesom umærkelig, dansk Oprindelse. Ser man saaledes, hvad Runestenen angaar, hen til Stedet, hvor den fandtes, da er «churchyard» jo vort «Kirkegaard», og intet andet; og vil man tænke blot lidt videre ud, saa ere, for at tage et Par nærliggende Exempler, bestaaende Navne som «Swainson» og «Swainwick» (Swanswicke) ikke blot rent danske, men mangen Erindring om Danmark indeholdes desuden deri, ligesom i det særegne Forhold med de saakaldte «cinque ports» (Sandwich — et almindeligt dansk Landingssted fordem — Dover osv.), og med deres højtstaaende Opsynsmand samt hans «castle». — Endnu dybere ligge Overensstemmelserne imellem de gammelengelske Love og Slesvigs gamle Stadsret, (jfr. herom C. Juels Afhandling i Slesvigske Provindsialefterretninger 3. Bd. (1862) S. 380 fg.)

i Vester-Velling (ved Randers), i Tisted Kjøbstad, i Sal (ved Gudena; — det er endog to, som der ere blevne bevarede, en større og en mindre), i Kjøbenhavn (den, der her nu opbevares, er hidført fra Gjesingholm ved Randers), i Fövling ved Ribe¹⁾ og i Hillerslef (i Thy). De frembyde adskillige Sammenligningspunkter, ligefrem er dog kun at hidrage, at den større Sten i Sal har sin Skrift osv. i ophöjet Arbejde ligesom Bjolderup-Stenen. Saaavel af Hensyn til Rune-tegnene som Sproget er det tydeligt, at de alle ere yngre, (Fövling-Indskriften er paa Latin, og paa Gjesingholm-Stenen og især paa Hillerslef-Stenen findes ikke udelukkende Runer, men ogsaa latinske Bogstaver), og der kan i det hele fra dem ikke hentes nogen egentlig nærmere Oplysning til at dömmе om Tiden. Alligevel kan der erhværes nogen Vejledning middelbart (og dog saa megen som her behöves) fra nogle af de, tildels meget gamle, almindelige Ligstene med latinsk Skrift, hvorpaa der hidtil kun har været henvendt liden Opmærksomhed, uagtet de fortjene saadan i en ikke ringe Grad, — og fra enkelte af Runestenene, som, uden i mindste Maade at have opgivet noget af disses Væsen, dog uvilkaarlig ved et tilföjet Kors-tegn (ligesom andre af dem i andre Henseender) böje sig henimod Slutningen af Tidsalderen, hvori de havde blomstret. Det er nemlig Fjenneslef-Stenen og Alsted-Stenen (begge ved Sorö), som her saaledes komme i Betragtning. Fjenneslef-Stenen afgiver fortrinsvis et Udgangspunkt, dog, som sagt, ikke ved sin Indskrift²⁾, der intet saadant frembyder i og for sig, men paa

¹⁾ Nu er denne sat op til Kirkemuren, (ligesom alle disse Stene ikke mere indehave de oprindelige Liggsteder), men för laa den dybt nedsunket paa Kirkegaarden, hvor den ogsaa opdagedes allerede i O. Worms Tid. Paa denne gamle Plads, sandsynligvis det oprindelige Sted, fik jeg den allerførst at se i Sommeren 1827 (og derved kom Runer mig för første Gang för Öje).

²⁾ Denne lyder nemlig saaledes: SASUR : RISPI : STIN : AN : GARPI : BRU :, eller Isl. (Sasur) reisti stein enn gördi brú, (Navnet Sasur findes ikke i Isl., an — o: enn, ikke en o: men — forekommer derimod i de ældste isl. Haandskrifter som her),

†
𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦𐎧𐎨𐎩𐎪𐎫𐎬𐎭𐎮𐎯𐎰𐎱𐎲𐎳𐎴𐎵𐎶𐎷𐎸𐎹𐎺𐎻𐎼𐎽𐎾𐎿𐏀𐏁𐏂𐏃𐏄𐏅𐏆𐏇𐏈𐏉𐏊𐏋𐏌𐏍𐏎𐏏𐏐𐏑𐏒𐏓𐏔𐏕𐏖𐏗𐏘𐏙𐏚𐏛𐏜𐏝𐏞𐏟𐏠𐏡𐏢𐏣𐏤𐏥𐏦𐏧𐏨𐏩𐏪𐏫𐏬𐏭𐏮𐏯𐏰𐏱𐏲𐏳𐏴𐏵𐏶𐏷𐏸𐏹𐏺𐏻𐏼𐏽𐏾𐏿𐐀𐐁𐐂𐐃𐐄𐐅𐐆𐐇𐐈𐐉𐐊𐐋𐐌𐐍𐐎𐐏𐐐𐐑𐐒𐐓𐐔𐐕𐐖𐐗𐐘𐐙𐐚𐐛𐐜𐐝𐐞𐐟𐐠𐐡𐐢𐐣𐐤𐐥𐐦𐐧𐐨𐐩𐐪𐐫𐐬𐐭𐐮𐐯𐐰𐐱𐐲𐐳𐐴𐐵𐐶𐐷𐐸𐐹𐐺𐐻𐐼𐐽𐐾𐐿𐑀𐑁𐑂𐑃𐑄𐑅𐑆𐑇𐑈𐑉𐑊𐑋𐑌𐑍𐑎𐑏𐑐𐑑𐑒𐑓𐑔𐑕𐑖𐑗𐑘𐑙𐑚𐑛𐑜𐑝𐑞𐑟𐑠𐑡𐑢𐑣𐑤𐑥𐑦𐑧𐑨𐑩𐑪𐑫𐑬𐑭𐑮𐑯𐑰𐑱𐑲𐑳𐑴𐑵𐑶𐑷𐑸𐑹𐑺𐑻𐑼𐑽𐑾𐑿𐒀𐒁𐒂𐒃𐒄𐒅𐒆𐒇𐒈𐒉𐒊𐒋𐒌𐒍𐒎𐒏𐒐𐒑𐒒𐒓𐒔𐒕𐒖𐒗𐒘𐒙𐒚𐒛𐒜𐒝𐒞𐒟𐒠𐒡𐒢𐒣𐒤𐒥𐒦𐒧𐒨𐒩𐒪𐒫𐒬𐒭𐒮𐒯𐒰𐒱𐒲𐒳𐒴𐒵𐒶𐒷𐒸𐒹𐒺𐒻𐒼𐒽𐒾𐒿𐓀𐓁𐓂𐓃𐓄𐓅𐓆𐓇𐓈𐓉𐓊𐓋𐓌𐓍𐓎𐓏𐓐𐓑𐓒𐓓𐓔𐓕𐓖𐓗𐓘𐓙𐓚𐓛𐓜𐓝𐓞𐓟𐓠𐓡𐓢𐓣𐓤𐓥𐓦𐓧𐓨𐓩𐓪𐓫𐓬𐓭𐓮𐓯𐓰𐓱𐓲𐓳𐓴𐓵𐓶𐓷𐓸𐓹𐓺𐓻𐓼𐓽𐓾𐓿𐔀𐔁𐔂𐔃𐔄𐔅𐔆𐔇𐔈𐔉𐔊𐔋𐔌𐔍𐔎𐔏𐔐𐔑𐔒𐔓𐔔𐔕𐔖𐔗𐔘𐔙𐔚𐔛𐔜𐔝𐔞𐔟𐔠𐔡𐔢𐔣𐔤𐔥𐔦𐔧𐔨𐔩𐔪𐔫𐔬𐔭𐔮𐔯𐔰𐔱𐔲𐔳𐔴𐔵𐔶𐔷𐔸𐔹𐔺𐔻𐔼𐔽𐔾𐔿𐕀𐕁𐕂𐕃𐕄𐕅𐕆𐕇𐕈𐕉𐕊𐕋𐕌𐕍𐕎𐕏𐕐𐕑𐕒𐕓𐕔𐕕𐕖𐕗𐕘𐕙𐕚𐕛𐕜𐕝𐕞𐕟𐕠𐕡𐕢𐕣𐕤𐕥𐕦𐕧𐕨𐕩𐕪𐕫𐕬𐕭𐕮𐕯𐕰𐕱𐕲𐕳𐕴𐕵𐕶𐕷𐕸𐕹𐕺𐕻𐕼𐕽𐕾𐕿𐖀𐖁𐖂𐖃𐖄𐖅𐖆𐖇𐖈𐖉𐖊𐖋𐖌𐖍𐖎𐖏𐖐𐖑𐖒𐖓𐖔𐖕𐖖𐖗𐖘𐖙𐖚𐖛𐖜𐖝𐖞𐖟𐖠𐖡𐖢𐖣𐖤𐖥𐖦𐖧𐖨𐖩𐖪𐖫𐖬𐖭𐖮𐖯𐖰𐖱𐖲𐖳𐖴𐖵𐖶𐖷𐖸𐖹𐖺𐖻𐖼𐖽𐖾𐖿𐗀𐗁𐗂𐗃𐗄𐗅𐗆𐗇𐗈𐗉𐗊𐗋𐗌𐗍𐗎𐗏𐗐𐗑𐗒𐗓𐗔𐗕𐗖𐗗𐗘𐗙𐗚𐗛𐗜𐗝𐗞𐗟𐗠𐗡𐗢𐗣𐗤𐗥𐗦𐗧𐗨𐗩𐗪𐗫𐗬𐗭𐗮𐗯𐗰𐗱𐗲𐗳𐗴𐗵𐗶𐗷𐗸𐗹𐗺𐗻𐗼𐗽𐗾𐗿𐘀𐘁𐘂𐘃𐘄𐘅𐘆𐘇𐘈𐘉𐘊𐘋𐘌𐘍𐘎𐘏𐘐𐘑𐘒𐘓𐘔𐘕𐘖𐘗𐘘𐘙𐘚𐘛𐘜𐘝𐘞𐘟𐘠𐘡𐘢𐘣𐘤𐘥𐘦𐘧𐘨𐘩𐘪𐘫𐘬𐘭𐘮𐘯𐘰𐘱𐘲𐘳𐘴𐘵𐘶𐘷𐘸𐘹𐘺𐘻𐘼𐘽𐘾𐘿𐙀𐙁𐙂𐙃𐙄𐙅𐙆𐙇𐙈𐙉𐙊𐙋𐙌𐙍𐙎𐙏𐙐𐙑𐙒𐙓𐙔𐙕𐙖𐙗𐙘𐙙𐙚𐙛𐙜𐙝𐙞𐙟𐙠𐙡𐙢𐙣𐙤𐙥𐙦𐙧𐙨𐙩𐙪𐙫𐙬𐙭𐙮𐙯𐙰𐙱𐙲𐙳𐙴𐙵𐙶𐙷𐙸𐙹𐙺𐙻𐙼𐙽𐙾𐙿𐚀𐚁𐚂𐚃𐚄𐚅𐚆𐚇𐚈𐚉𐚊𐚋𐚌𐚍𐚎𐚏𐚐𐚑𐚒𐚓𐚔𐚕𐚖𐚗𐚘𐚙𐚚𐚛𐚜𐚝𐚞𐚟𐚠𐚡𐚢𐚣𐚤𐚥𐚦𐚧𐚨𐚩𐚪𐚫𐚬𐚭𐚮𐚯𐚰𐚱𐚲𐚳𐚴𐚵𐚶𐚷𐚸𐚹𐚺𐚻𐚼𐚽𐚾𐚿𐛀𐛁𐛂𐛃𐛄𐛅𐛆𐛇𐛈𐛉𐛊𐛋𐛌𐛍𐛎𐛏𐛐𐛑𐛒𐛓𐛔𐛕𐛖𐛗𐛘𐛙𐛚𐛛𐛜𐛝𐛞𐛟𐛠𐛡𐛢𐛣𐛤𐛥𐛦𐛧𐛨𐛩𐛪𐛫𐛬𐛭𐛮𐛯𐛰𐛱𐛲𐛳𐛴𐛵𐛶𐛷𐛸𐛹𐛺𐛻𐛼𐛽𐛾𐛿𐜀𐜁𐜂𐜃𐜄𐜅𐜆𐜇𐜈𐜉𐜊𐜋𐜌𐜍𐜎𐜏𐜐𐜑𐜒𐜓𐜔𐜕𐜖𐜗𐜘𐜙𐜚𐜛𐜜𐜝𐜞𐜟𐜠𐜡𐜢𐜣𐜤𐜥𐜦𐜧𐜨𐜩𐜪𐜫𐜬𐜭𐜮𐜯𐜰𐜱𐜲𐜳𐜴𐜵𐜶𐜷𐜸𐜹𐜺𐜻𐜼𐜽𐜾𐜿𐝀𐝁𐝂𐝃𐝄𐝅𐝆𐝇𐝈𐝉𐝊𐝋𐝌𐝍𐝎𐝏𐝐𐝑𐝒𐝓𐝔𐝕𐝖𐝗𐝘𐝙𐝚𐝛𐝜𐝝𐝞𐝟𐝠𐝡𐝢𐝣𐝤𐝥𐝦𐝧𐝨𐝩𐝪𐝫𐝬𐝭𐝮𐝯𐝰𐝱𐝲𐝳𐝴𐝵𐝶𐝷𐝸𐝹𐝺𐝻𐝼𐝽𐝾𐝿𐞀𐞁𐞂𐞃𐞄𐞅𐞆𐞇𐞈𐞉𐞊𐞋𐞌𐞍𐞎𐞏𐞐𐞑𐞒𐞓𐞔𐞕𐞖𐞗𐞘𐞙𐞚𐞛𐞜𐞝𐞞𐞟𐞠𐞡𐞢𐞣𐞤𐞥𐞦𐞧𐞨𐞩𐞪𐞫𐞬𐞭𐞮𐞯𐞰𐞱𐞲𐞳𐞴𐞵𐞶𐞷𐞸𐞹𐞺𐞻𐞼𐞽𐞾𐞿𐟀𐟁𐟂𐟃𐟄𐟅𐟆𐟇𐟈𐟉𐟊𐟋𐟌𐟍𐟎𐟏𐟐𐟑𐟒𐟓𐟔𐟕𐟖𐟗𐟘𐟙𐟚𐟛𐟜𐟝𐟞𐟟𐟠𐟡𐟢𐟣𐟤𐟥𐟦𐟧𐟨𐟩𐟪𐟫𐟬𐟭𐟮𐟯𐟰𐟱𐟲𐟳𐟴𐟵𐟶𐟷𐟸𐟹𐟺𐟻𐟼𐟽𐟾𐟿𐠀𐠁𐠂𐠃𐠄𐠅𐠆𐠇𐠈𐠉𐠊𐠋𐠌𐠍𐠎𐠏𐠐𐠑𐠒𐠓𐠔𐠕𐠖𐠗𐠘𐠙𐠚𐠛𐠜𐠝𐠞𐠟𐠠𐠡𐠢𐠣𐠤𐠥𐠦𐠧𐠨𐠩𐠪𐠫𐠬𐠭𐠮𐠯𐠰𐠱𐠲𐠳𐠴𐠵𐠶𐠷𐠸𐠹𐠺𐠻𐠼𐠽𐠾𐠿𐡀𐡁𐡂𐡃𐡄𐡅𐡆𐡇𐡈𐡉𐡊𐡋𐡌𐡍𐡎𐡏𐡐𐡑𐡒𐡓𐡔𐡕𐡖𐡗𐡘𐡙𐡚𐡛𐡜𐡝𐡞𐡟𐡠𐡡𐡢𐡣𐡤𐡥𐡦𐡧𐡨𐡩𐡪𐡫𐡬𐡭𐡮𐡯𐡰𐡱𐡲𐡳𐡴𐡵𐡶𐡷𐡸𐡹𐡺𐡻𐡼𐡽𐡾𐡿𐢀𐢁𐢂𐢃𐢄𐢅𐢆𐢇𐢈𐢉𐢊𐢋𐢌𐢍𐢎𐢏𐢐𐢑𐢒𐢓𐢔𐢕𐢖𐢗𐢘𐢙𐢚𐢛𐢜𐢝𐢞𐢟𐢠𐢡𐢢𐢣𐢤𐢥𐢦𐢧𐢨𐢩𐢪𐢫𐢬𐢭𐢮𐢯𐢰𐢱𐢲𐢳𐢴𐢵𐢶𐢷𐢸𐢹𐢺𐢻𐢼𐢽𐢾𐢿𐣀𐣁𐣂𐣃𐣄𐣅𐣆𐣇𐣈𐣉𐣊𐣋𐣌𐣍𐣎𐣏𐣐𐣑𐣒𐣓𐣔𐣕𐣖𐣗𐣘𐣙𐣚𐣛𐣜𐣝𐣞𐣟𐣠𐣡𐣢𐣣𐣤𐣥𐣦𐣧𐣨𐣩𐣪𐣫𐣬𐣭𐣮𐣯𐣰𐣱𐣲𐣳𐣴𐣵𐣶𐣷𐣸𐣹𐣺𐣻𐣼𐣽𐣾𐣿𐤀𐤁𐤂𐤃𐤄𐤅𐤆𐤇𐤈𐤉𐤊𐤋𐤌𐤍𐤎𐤏𐤐𐤑𐤒𐤓𐤔𐤕𐤖𐤗𐤘𐤙𐤚𐤛𐤜𐤝𐤞𐤟𐤠𐤡𐤢𐤣𐤤𐤥𐤦𐤧𐤨𐤩𐤪𐤫𐤬𐤭𐤮𐤯𐤰𐤱𐤲𐤳𐤴𐤵𐤶𐤷𐤸𐤹𐤺𐤻𐤼𐤽𐤾𐤿𐥀𐥁𐥂𐥃𐥄𐥅𐥆𐥇𐥈𐥉𐥊𐥋𐥌𐥍𐥎𐥏𐥐𐥑𐥒𐥓𐥔𐥕𐥖𐥗𐥘𐥙𐥚𐥛𐥜𐥝𐥞𐥟𐥠𐥡𐥢𐥣𐥤𐥥𐥦𐥧𐥨𐥩𐥪𐥫𐥬𐥭𐥮𐥯𐥰𐥱𐥲𐥳𐥴𐥵𐥶𐥷𐥸𐥹𐥺𐥻𐥼𐥽𐥾𐥿𐦀𐦁𐦂𐦃𐦄𐦅𐦆𐦇𐦈𐦉𐦊𐦋𐦌𐦍𐦎𐦏𐦐𐦑𐦒𐦓𐦔𐦕𐦖𐦗𐦘𐦙𐦚𐦛𐦜𐦝𐦞𐦟𐦠𐦡𐦢𐦣𐦤𐦥𐦦𐦧𐦨𐦩𐦪𐦫𐦬𐦭𐦮𐦯𐦰𐦱𐦲𐦳𐦴𐦵𐦶𐦷𐦸𐦹𐦺𐦻𐦼𐦽𐦾𐦿𐧀𐧁𐧂𐧃𐧄𐧅𐧆𐧇𐧈𐧉𐧊𐧋𐧌𐧍𐧎𐧏𐧐𐧑𐧒𐧓𐧔𐧕𐧖𐧗𐧘𐧙𐧚𐧛𐧜𐧝𐧞𐧟𐧠𐧡𐧢𐧣𐧤𐧥𐧦𐧧𐧨𐧩𐧪𐧫𐧬𐧭𐧮𐧯𐧰𐧱𐧲𐧳𐧴𐧵𐧶𐧷𐧸𐧹𐧺𐧻𐧼𐧽𐧾𐧿𐨀𐨁𐨂𐨃𐨄𐨅𐨆𐨇𐨈𐨉𐨊𐨋𐨌𐨍𐨎𐨏𐨐𐨑𐨒𐨓𐨔𐨕𐨖𐨗𐨘𐨙𐨚𐨛𐨜𐨝𐨞𐨟𐨠𐨡𐨢𐨣𐨤𐨥𐨦𐨧𐨨𐨩𐨪𐨫𐨬𐨭𐨮𐨯𐨰𐨱𐨲𐨳𐨴𐨵𐨶𐨷𐨹𐨺𐨸𐨻𐨼𐨽𐨾𐨿𐩀𐩁𐩂𐩃𐩄𐩅𐩆𐩇𐩈𐩉𐩊𐩋𐩌𐩍𐩎𐩏𐩐𐩑𐩒𐩓𐩔𐩕𐩖𐩗𐩘𐩙𐩚𐩛𐩜𐩝𐩞𐩟𐩠𐩡𐩢𐩣𐩤𐩥𐩦𐩧𐩨𐩩𐩪𐩫𐩬𐩭𐩮𐩯𐩰𐩱𐩲𐩳𐩴𐩵𐩶𐩷𐩸𐩹𐩺𐩻𐩼𐩽𐩾𐩿𐪀𐪁𐪂𐪃𐪄𐪅𐪆𐪇𐪈𐪉𐪊𐪋𐪌𐪍𐪎𐪏𐪐𐪑𐪒𐪓𐪔𐪕𐪖𐪗𐪘𐪙𐪚𐪛𐪜𐪝𐪞𐪟𐪠𐪡𐪢𐪣𐪤𐪥𐪦𐪧𐪨𐪩𐪪𐪫𐪬𐪭𐪮𐪯𐪰𐪱𐪲𐪳𐪴𐪵𐪶𐪷𐪸𐪹𐪺𐪻𐪼𐪽𐪾𐪿𐫀𐫁𐫂𐫃𐫄𐫅𐫆𐫇𐫈𐫉𐫊𐫋𐫌𐫍𐫎𐫏𐫐𐫑𐫒𐫓𐫔𐫕𐫖𐫗𐫘𐫙𐫚𐫛𐫜𐫝𐫞𐫟𐫠𐫡𐫢𐫣𐫤𐫦𐫥𐫧𐫨𐫩𐫪𐫫𐫬𐫭𐫮𐫯𐫰𐫱𐫲𐫳𐫴𐫵𐫶𐫷𐫸𐫹𐫺𐫻𐫼𐫽𐫾𐫿𐬀𐬁𐬂𐬃𐬄𐬅𐬆𐬇𐬈𐬉𐬊𐬋𐬌𐬍𐬎𐬏𐬐𐬑𐬒𐬓𐬔𐬕𐬖𐬗𐬘𐬙𐬚𐬛𐬜𐬝𐬞𐬟𐬠𐬡𐬢𐬣𐬤𐬥𐬦𐬧𐬨𐬩𐬪𐬫𐬬𐬭𐬮𐬯𐬰𐬱𐬲𐬳𐬴𐬵𐬶𐬷𐬸𐬹𐬺𐬻𐬼𐬽𐬾𐬿𐭀𐭁𐭂𐭃𐭄𐭅𐭆𐭇𐭈𐭉𐭊𐭋𐭌𐭍𐭎𐭏𐭐𐭑𐭒𐭓𐭔𐭕𐭖𐭗𐭘𐭙𐭚𐭛𐭜𐭝𐭞𐭟𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨𐭩𐭪𐭫𐭬𐭭𐭮𐭯𐭰𐭱𐭲𐭳𐭴𐭵𐭶𐭷𐭸𐭹𐭺𐭻𐭼𐭽𐭾𐭿𐮀𐮁𐮂𐮃𐮄𐮅𐮆𐮇𐮈𐮉𐮊𐮋𐮌𐮍𐮎𐮏𐮐𐮑𐮒𐮓𐮔𐮕𐮖𐮗𐮘𐮙𐮚𐮛𐮜𐮝𐮞𐮟𐮠𐮡𐮢𐮣𐮤𐮥𐮦𐮧𐮨𐮩𐮪𐮫𐮬𐮭𐮮𐮯𐮰𐮱𐮲𐮳𐮴𐮵𐮶𐮷𐮸𐮹𐮺𐮻𐮼𐮽𐮾𐮿𐯀𐯁𐯂𐯃𐯄𐯅𐯆𐯇𐯈𐯉𐯊𐯋𐯌𐯍𐯎𐯏𐯐𐯑𐯒𐯓𐯔𐯕𐯖𐯗𐯘𐯙𐯚𐯛𐯜𐯝𐯞𐯟𐯠𐯡𐯢𐯣𐯤𐯥𐯦𐯧𐯨𐯩𐯪𐯫𐯬𐯭𐯮𐯯𐯰𐯱𐯲𐯳𐯴𐯵𐯶𐯷𐯸𐯹𐯺𐯻𐯼𐯽𐯾𐯿𐰀𐰁𐰂𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒𐰓𐰔𐰕𐰖𐰗𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞𐰟𐰠𐰡𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿𐱀𐱁𐱂𐱃𐱄𐱅𐱆𐱇𐱈𐱉𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱪𐱫𐱬𐱭𐱮𐱯𐱰𐱱𐱲𐱳𐱴𐱵𐱶𐱷𐱸𐱹𐱺𐱻𐱼𐱽𐱾𐱿𐲀𐲁𐲂𐲃𐲄𐲅𐲆𐲇𐲈𐲉𐲊𐲋𐲌𐲍𐲎𐲏𐲐𐲑𐲒𐲓𐲔𐲕𐲖𐲗𐲘𐲙𐲚𐲛𐲜𐲝𐲞𐲟𐲠𐲡𐲢𐲣𐲤𐲥𐲦𐲧𐲨𐲩𐲪𐲫𐲬𐲭𐲮𐲯𐲰𐲱𐲲𐲳𐲴𐲵𐲶𐲷𐲸𐲹𐲺𐲻𐲼𐲽𐲾𐲿𐳀𐳁𐳂𐳃𐳄𐳅𐳆𐳇𐳈𐳉𐳊𐳋𐳌𐳍𐳎𐳏𐳐𐳑𐳒𐳓𐳔𐳕𐳖𐳗𐳘𐳙𐳚𐳛𐳜𐳝𐳞𐳟𐳠𐳡𐳢𐳣𐳤𐳥𐳦𐳧𐳨𐳩𐳪𐳫𐳬𐳭𐳮𐳯𐳰𐳱𐳲𐳳𐳴𐳵𐳶𐳷𐳸𐳹𐳺𐳻𐳼𐳽𐳾𐳿𐴀𐴁𐴂𐴃𐴄𐴅𐴆𐴇𐴈𐴉𐴊𐴋𐴌𐴍𐴎𐴏𐴐𐴑𐴒𐴓𐴔𐴕𐴖𐴗𐴘𐴙𐴚𐴛𐴜𐴝𐴞𐴟𐴠𐴡𐴢𐴣𐴤𐴥𐴦𐴧𐴨𐴩𐴪𐴫𐴬𐴭𐴮𐴯𐴰𐴱𐴲𐴳𐴴𐴵𐴶𐴷𐴸𐴹𐴺𐴻𐴼𐴽𐴾𐴿𐵀𐵁𐵂𐵃𐵄𐵅𐵆𐵇𐵈𐵉𐵊𐵋𐵌𐵍𐵎𐵏𐵐𐵑𐵒𐵓𐵔𐵕𐵖𐵗𐵘𐵙𐵚𐵛𐵜𐵝𐵞𐵟𐵠𐵡𐵢𐵣𐵤𐵥𐵦𐵧𐵨𐵩𐵪𐵫𐵬𐵭𐵮𐵯𐵰𐵱𐵲𐵳𐵴𐵵𐵶𐵷𐵸𐵹𐵺𐵻𐵼𐵽𐵾𐵿𐶀𐶁𐶂𐶃𐶄𐶅𐶆𐶇𐶈𐶉𐶊𐶋𐶌𐶍𐶎𐶏𐶐𐶑𐶒𐶓𐶔𐶕𐶖𐶗𐶘𐶙𐶚𐶛𐶜𐶝𐶞𐶟𐶠𐶡𐶢𐶣𐶤𐶥𐶦𐶧𐶨𐶩𐶪𐶫𐶬𐶭𐶮𐶯𐶰𐶱𐶲𐶳𐶴𐶵𐶶𐶷𐶸𐶹𐶺𐶻𐶼𐶽𐶾𐶿𐷀𐷁𐷂𐷃𐷄𐷅𐷆𐷇𐷈𐷉𐷊𐷋𐷌𐷍𐷎𐷏𐷐𐷑𐷒𐷓𐷔𐷕𐷖𐷗𐷘𐷙𐷚𐷛𐷜𐷝𐷞𐷟𐷠𐷡𐷢𐷣𐷤𐷥𐷦𐷧𐷨𐷩𐷪𐷫𐷬𐷭𐷮𐷯𐷰𐷱𐷲𐷳𐷴𐷵𐷶𐷷𐷸𐷹𐷺𐷻𐷼𐷽𐷾𐷿𐸀𐸁𐸂𐸃𐸄𐸅𐸆𐸇𐸈𐸉𐸊𐸋𐸌𐸍𐸎𐸏𐸐𐸑𐸒𐸓𐸔𐸕𐸖𐸗𐸘𐸙𐸚𐸛𐸜𐸝𐸞𐸟𐸠𐸡𐸢𐸣𐸤𐸥𐸦𐸧𐸨𐸩𐸪𐸫𐸬𐸭𐸮𐸯𐸰𐸱𐸲𐸳𐸴𐸵𐸶𐸷𐸸𐸹𐸺𐸻𐸼𐸽𐸾𐸿𐹀𐹁𐹂𐹃𐹄𐹅𐹆𐹇𐹈𐹉𐹊𐹋𐹌𐹍𐹎𐹏𐹐𐹑𐹒𐹓𐹔𐹕𐹖𐹗𐹘𐹙𐹚𐹛𐹜𐹝𐹞𐹟𐹠𐹡𐹢𐹣𐹤𐹥𐹦𐹧𐹨𐹩𐹪𐹫𐹬𐹭𐹮𐹯𐹰𐹱𐹲𐹳𐹴𐹵𐹶𐹷𐹸𐹹𐹺𐹻𐹼𐹽𐹾𐹿𐺀𐺁𐺂𐺃𐺄𐺅𐺆𐺇𐺈𐺉𐺊𐺋𐺌𐺍𐺎𐺏𐺐𐺑𐺒𐺓𐺔𐺕𐺖𐺗𐺘𐺙𐺚𐺛𐺜𐺝𐺞𐺟𐺠𐺡𐺢𐺣𐺤𐺥𐺦𐺧𐺨𐺩𐺪𐺫𐺬𐺭𐺮𐺯𐺰𐺱𐺲𐺳𐺴𐺵𐺶𐺷𐺸𐺹𐺺𐺻𐺼𐺽𐺾𐺿𐻀𐻁𐻂𐻃𐻄𐻅𐻆𐻇𐻈𐻉𐻊𐻋𐻌𐻍𐻎𐻏𐻐𐻑𐻒𐻓𐻔𐻕𐻖𐻗𐻘𐻙𐻚𐻛𐻜𐻝𐻞𐻟𐻠𐻡𐻢𐻣𐻤𐻥𐻦𐻧𐻨𐻩𐻪𐻫𐻬𐻭𐻮𐻯𐻰𐻱𐻲𐻳𐻴𐻵𐻶𐻷𐻸𐻹𐻺𐻻𐻼𐻽𐻾𐻿𐼀𐼁𐼂𐼃𐼄𐼅𐼆𐼇𐼈𐼉𐼊𐼋𐼌𐼍𐼎𐼏𐼐𐼑𐼒𐼓𐼔𐼕𐼖𐼗𐼘𐼙𐼚𐼛𐼜𐼝𐼞𐼟𐼠𐼡𐼢𐼣𐼤𐼥𐼦𐼧𐼨𐼩𐼪𐼫𐼬𐼭𐼮𐼯𐼰𐼱𐼲𐼳𐼴𐼵𐼶𐼷𐼸𐼹𐼺𐼻𐼼𐼽𐼾𐼿𐽀𐽁𐽂𐽃𐽄𐽅𐽆𐽇𐽋𐽍𐽎𐽏𐽐𐽈𐽉𐽊𐽌𐽑𐽒𐽓𐽔𐽕𐽖𐽗𐽘𐽙𐽚𐽛𐽜𐽝𐽞𐽟𐽠𐽡𐽢𐽣𐽤𐽥𐽦𐽧𐽨𐽩𐽪𐽫𐽬𐽭𐽮𐽯𐽰𐽱𐽲𐽳𐽴𐽵𐽶𐽷𐽸𐽹𐽺𐽻𐽼𐽽𐽾𐽿𐾀𐾁𐾂

Grund af et foran Indskriften anbragt lille Kors. Dettes Beskaffenhed og Størrelse i Forhold til Bogstaverne og den meget anselige Sten ses paa den her meddelte Afbildning af samme. Korset, som vel er af det simpleste Slags, fremtræder uden al Tvivl her i den Skikkelse, hvori det tidligst hos os er blevet anvendt. Indskriften har med Hensyn til Sproget ingen Tegn til noget nyt, og der er derfor ikke nogen Anledning til at henhøre den til nogen anden Tid end den seneste egentlige Runestensalder. Begyndende Nyhed i Sproget viser sig derimod i den nysnævnte Alsted-Stens Indskrift, og deri ligger vistnok Aarsagen til, at det Kors, der findes paa denne, er baade større og fyldigere end det paa Fjenneslef-Stenen. En forskjellig eller større Form for Korset kommer ikke frem paa vore Stene med Runer¹⁾, selv ikke i de faa Tilfælde, hvor de ogsaa indeholde gudelige Ønsker. En saadan træffes først paa den allerældste egentlige Ligsten af dansk Oprindelse, nemlig den over Kong Harald (med Tilnavnet „Hein“) i Dalby i Skaane. Da denne maa være fra sidste Fjerdedel af 11te Aarhundrede, skaffer den et fast Punkt med Hensyn til Tidsbestemmelsen for det Kors, som findes derpaa uden at der i øvrigt er givet nogen

---

— og i det nærværende Sprog: Sasur (Navnet kan ikke godt gjengives anderledes, da det næppe kjendes — dog nok middelbart gennem Stedsnavne — fra en senere Tid) rejste Sten end (o: og) gjorde Bro. — Der er vist nogen, skjønt ikke nærmere bestemt, Forbindelse imellem denne Runesten og Sandby-Stenen (i Kjøbenhavn), i det denne ogsaa har det samme Navn (SUSUR dog, styret af «-efter-») og tilhørende BRU. BRU findes ellers ikke paa vore Runestene, men ej sjælden paa de svenske, saaledes at det er tydeligt, at Betydningen kan være baade Vandbro og Brolægning. I hvilken af dem det staar her, kan ej afgjøres, fordi det stedlige ej kjendes: i ethvert Fald maa dog en eller anden religiøs Pligts Opfyldelse antages at være betegnet derved. Fjenneslef-Stenen er meget anselig og smukt bavnstensformet, og har den Mærkelighed ved sig (hvorfor dens Udseende ogsaa her maatte kjendes), at den vel nærmest har været bestemt til at ligge, uden at dog Tanken om den gamle tilvante oprejste Stilling i saa Henseende har kunnet opgives. Dens oprindelige Sted vides ikke, dog fejler det ikke, at den er indført paa Kirkegaarden fra Marken, ihvordan dens Plads der end har været.

¹⁾ Vejlbj-Stenen, der nu opbevares i Samlingen paa Raadhuset i Aarhus (jfr. S. 98), har dog et forskjelligt Kors, men det har en mere fremmed Beskaffenhed.

Indskrift eller nogetsomhelst andet til nærmere Oplysning. Denne Korsfigur er endnu yderst simpel, men har dog en ret betydelig Længde i Forhold til Ligstenen selv¹⁾, og upaatvivlelig er den Stigen i Korsets Størrelse, som finder Sted her, ogsaa — som ved Alsted-Stenen —, en Følge af den fremskridende Tid. Dog er endnu Dalby-Korset langt fra at være ligefrem Forudsætning for Bjolderup-Stenens, og om end Slutningen af 11. Aarhundrede uvilkaarlig har medført en raskere Forandring i Almindelighed i Ting af den Art, navnlig efterat ogsaa de store Kirkebygninger kom i Gang, saa maa dog sidstnævnte være ikke lidt yngre og efter den Tid. Bjolderup-Korset er særegent, da det er saaledes dannet, at det ogsaa har noget af et Sværd i Formen, der er givet det. Begge Dele ere vistnok antydede. Tanken har sikkert været et Kors, men det er i Udførelsen, paafaldende nok, ligesom blevet tillige et Sværd, med Haandtag osv. og med bestemt Tildannelse, opad med kunstlede Forgreninger. Hvorledes man end vil beskrive det, er det upaatvivleligt, at en vis Forening af Kors og Sværd er tilstæde, og at de ere Tegn paa, at Mindesmærket er over en kristelig Kriger. En saadan Figur kan, saavidt vides, ikke paavises andensteds, derimod nok Kors med Sværd ved Siden af²⁾. Forsaavidt bliver Tidsbestemmelsen vanskeligere. Tiden vil dog, alt medtaget, vist omtrent rammes, naar den antages at være et Par Menneskealdre efter Dalby-Ligstenen, — senere næppe, og ligesaalidt tør man sætte den meget tidligere (i 11. Aarhundrede), saaledes som M. F. Arendt gjorde, som ellers i Almindelighed dømte sundt og

¹⁾ Den findes afbildet i Suhms danske Historie 4. 600, — senere (og umiddelbart) i J. Åkermans beskrivelse öfver Hellestads Pastorat (Lund 1828) S. 140, (og der, S. 70—73, findes ogsaa en god Afbildning af de vigtige Hellestad-Stene, jfr. ovenfor S. 71).

²⁾ Saadanne findes f. Ex. i den af E. L. Cutts udgivne store Samling af "The Sepulchral slabs and crosses of the middle ages", pl. 7 & 9, (London 1849), derimod ikke nogen som Bjolderup-Stenens.

sikkert¹⁾. Nærmest i Tiden vil saaledes den lille Mindesten være, som findes i Bjernede (ved Sorø i den ydre Kirkemur) over „Fin filius Ebbonis”; han døde ung og var Sønnesøn af Skjalm Hvide, hvorved det altsaa undtagelsesvis kan vides temmelig bestemt, naar det var. Men den har desværre ikke noget til Sammenligning med Bjolderup-Stenen, hvorimod et Bidrag nok kan hentes i den Henseende fra den af de almindelige Ligstene, der har en saadan korslignende Figur, som, om end yngre, dog kommer Bjolderups nærmest. Den Sten, som her sigtes til, findes i Saltum i Vendsyssel (liggende inde i Kirken). Utvivlsomt hører den til de meget gamle²⁾, og da den saaledes vistnok er omtrent fra Overgangen til 13. Aarhundrede, (de ældste Ligstene anbragtes naturligvis i de store Kirker, allerede noget hen i og ved Midten af 12. Aarhundrede), afgiver den et godt Vidnesbyrd til Fastsættelsen af Tiden for Bjolderup-Stenen. Ogsaa den højst mærkelige Indskrift over Indgangen til Gjellerup Kirke (mellem Ringkjøbing og Silkeborg), der — paa Latin — beretter, at denne er bygget 1140³⁾, turde afgive middelbart ved disse tre Omstændig-

¹⁾ Jfr. i Falcks Neues staatsb. Magazin 3. 556 og Dansk Litteratur-Tidende 1824, Nr. 20.

²⁾ Manden, den er lagt over, har haft et Navn, hvis første Del var Thur (jfr. S. 68), og Indskriften benævner ham saa smukt „pater ruris”, Landskabets Fader. I det tilstødende Hune Sogn er ligeledes en ikke uvigtig gammel Ligsten, og overhoved findes i disse tvende og Jetsmark Sogne flere Mindesmærker af forskjellig Art, der tyde paa en kraftig og velhavende Befolkning i tidlig Tid og i Middelalderen. Stenen i Saltum er i øvrigt næppe omtalt nogensteds; N. Höyen opdagede den 1838. — Stenen i Øsby (nordostligst i Slesvig ved lille Bælt) indtager ogsaa en Plads iblandt dette Slags Mindestene her i Landet, som endnu behøve at samles.

³⁾ Det er enestaaende, at et bestemt Aar her er angivet. Og næsten besynderligt er det, at en saadan Kirke saa tidlig er bygget midt i Jylland, i Hammerum Herred, hvor der er særdeles megen Hede. Bliwer man ligesom overrasket endog nu ved at se det frugtbare Strøg omkring Gjellerup, saa maa dog der, som paa mangt et andet afsides Sted, — saaledes som nys bemærkedes — have været en tidlig Bebyggelse og Opdyrkning, af hvad der kunde benyttes, i højere Grad end man nu forestiller sig. (Landboforhold nævnes ogsaa paa vore Runestene: AFT--LANTIRPI har saaledes Egaa-Stenen, og Lund-Stenen i Skaane UFT--LANMITR GUÐA. — hvor MITR ganske svarer til det isl. særegne meðr, ɔ: menn). Uden en saadan tidlig Agerdyrkning kunde en sliq Kirkebygning ikke være blevet til. Der er (foruden Aasum Kirke i Skaane) kun en eneste Kirke i Landet, nemlig Bjernede ved Sorø, om hvis

heder en meget brugelig Vejledning med Hensyn til Bjolderup-Stenen. Hvad der behøves for at kjende dennes Tid, vil saaledes ad flere Veje i det hele tilstrækkelig have.

URNA staar altsaa her, omtrent fra Tiden 1125—50¹⁾, som et Slægtnavn, der er optaget efter et Stedsnavn, Navnet paa Jordegods, og uden Tvivl er Urna det ældste af den Art. Der er nok for Exempel paa, saaledes i det (ogsaa fra Kjæmpeviserne) bekendte „Riber-Ulv“, at et Stedsnavn paa den Maade er blevet brugt som Kjendenavn af flere Mænd efter hinanden af samme Familie, men næppe tidligere paa, at et Stedsnavn er, saaledes som Urna, blevet til et bestemt Slægtnavn, der har holdt sig og er vedblevet at være almindelig bekjendt. Og enten man ser hen til faste og vedvarende Familienavne, der ere hentede fra et vist Mærke (som Høg), eller et vist Udseende (som Hvide), — disse vare i det hele de Maader, hvorpaa faste Navne fremkom —, er der vistnok heller ikke noget her i Landet, som har holdt sig og har opnaaet nogen Berømmelse, hvilket er ældre end Urna i denne slesvigske Runeindskrift. At optage Familienavn efter Jordejendom, hvorved de vedkommende naturligen betegnedes som gangne derud af (en Betegnelse, som ogsaa for en Del har indtil nu været beholdt i Sverrig, mens det hos os er blevet ombyttet med det tilsvarende franske eller tyske Ord, uden at der ved samme i nogen Henseende antydedes Ejendom eller tænktes paa at det var Meningen), det laa de op-

---

Bygning der haves en saadan bestemt og oprindelig Kundskab. Indskriften der har dog intet Aar, men de, der byggede den, nævnes — det var Ærkebiskop And. Sunesöns Fader og Bedsteforældre. Uheldigvis ere begge disse mærkværdige Indskrifter nu tildels tildækkede, saa de ej ere tilgængelige, som man maa ønske, de skulde være

¹⁾ O. Worm gjør sig rigtignok megen Umage i *Additamenta ad Monumenta danica* (1650, p. 12—16) for at vise, at Familienavnet Urne allerede findes i den frankiske Beretning om Mødet 811 ved Ejderen. Men denne Umage er ganske forgjæves, da Urnus (jfr. Gorm, Orm) er den rette Læsemaade i Texten, (og ikke Urnus, som Worm, efter Vidnesbyrd af nyere Forfattere, har troet at kunne holde sig til).

rindelige Forhold nær, og der har været ikke faa saadanne her. Der kan dog nu næsten ikke nævnes noget andet Navn, som saaledes er Urna sideordnet, end Kaas, hvilket er taget efter den meget gamle Herregaard Kaas i Salling (sandsynligvis, thi Kaas er dog ogsaa et Stedsnavn i Vendsyssel). I de skrevne Kilder forekommer Urnæ (hvortil Urna i Sprogets almindelige Gang da var gaaet over) først, saavidt vides, 1238, i det at en Matthias Urnæ nævnes under „det Stift til Slesvig”, og formodentlig har han været derfra. I bestemt Forbindelse med Stedsnavnet og nærmere kjendes derimod, fra Aarene 1283—90, „Dominus (miles) Johannes 'de Urnæ”, som oftere, netop i en Strid om Jordegodsæt Urnæ, nævnes i Lygumklosters Diplomatarium, (jfr. i Scriptt. rer. Dan. 8, 160—63), og da han dels kaldes „de Urnæ”, dels „dietus Urnæ” og blot „Urnæ”, ses saaledes just tydelig her Navnets Oprindelse, Udvikling og Overgang. I senere Aarhundreder fremstode med dette Slægtnavn. Lage Urne, Biskop i Roskilde, hvem Fædrelandet skylder editio princeps (1514) af Saxos Værk og derfor altid maa være taknemligt, — og Rigsmarsk Jörgen Urne, der næsten ganske ene understøttede Christian den 4des (mislykkede) Forsøg 1634 paa at ophæve Vornedskabet ¹⁾. — Dette, endnu ej ganske forsvundne, fra Slesvig oprundne ²⁾ og i Slesvig selv i Runer opbevarede Navn, det

¹⁾ Begge disse Mænd ere blevene ihukommene smukt i vor Tid; — hin af P. E. Müller i „Vita Lagonis Urne” p. 1—2. 1831—33; denne af L. Engelstoft i en Fremstilling af Christian den 4des nævnte Forsøg mod Vornedskabet (i det Skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter for 1813), og desuden haves over Jörg. Urne (til Alslef, † 1642) et Mindeskraft af Mart. Matthiæ, 1649, af den Art, som hørte Datiden til, (iblandt hvilke det over Kansler N. Kaas af P. Vinstrup, fra 1594, staar som et Mønster).

²⁾ Af andre gamle danske Navne er Frijs af slesvigsk Oprindelse. Om det end ej just bestemt skulde kunne paavises, er der ingen Tvivl om, at det i Hovedsagen hidrorer — for at bruge et Udtryk af Ar. Huitfeldt — fra en „Sönderjude Frees”; Landskabet Frisland kaldtes, som bekjendt, baade Fresia og Frisia, og Friserne vare ikke blot „de lege Frijsonica”, men ogsaa „de lege Danica”, (jfr. Slesvigs gamle Stadsret § 30). Fra den nyere Tid finder man vel slesvigske Stedsnavne, saasom Dollerød, Vindeby, osv. forbundne med fremmede Slægtnavne sydfra, for at der

eneste i sit Slags efter Rigets nuværende Grændser¹⁾, har dog ej alene; som tilhørende en mægtig og vigtig Slægt, været i meget lang Tid nævnt i og knyttet til de danske Aarbøger, men der er ogsaa den særegne Mærkelighed derved, at Stedet, som det er hentet fra, har som saadant megen Betydning.

Urnæ (Urna) i og for sig er Navn (med stærkt Præg af Oprindelighed) paa en Skov- og Markstrækning, beliggende vist for største Delen i Bjolderup Sogn, dog tillige gaaende ind baade i Uge Sogn og Ensted Sogn. Dens Længde og øvrige Maal kan ej angives, dog kan den vel temmelig nøje betegnes som den sydvestlige Spids af den store Skov, der paa alle Sider om-

---

paa den Maade med Hensyn til visse Stiftelser kan derved tilvejebringes en Familiebetegnelse, men denne er saa besynderlig, at den noksom antyder Stedernes Vanskjæbne, hvoraf den er en Følge.

¹⁾ Vel tror O. Worm paa Tillise-Stenen (i Monum. dan. p. 257—61) at have fundet Familien Urnes (Vaaben-)Mærke, og med Hensyn til Tiden, fra hvilken dette Mindesmærke er (jfr. S. 116), er der næppe noget i Vejen for, at det kunde være Tilfælde; men det er meget tvivlsomt, om ikke den udhuggede Figur, han sigter til, er noget ganske andet. (Den kan nu ikke undersøges, paa Grund af at Stenen er anbragt i en Mur). En stor Fejltagelse er det derimod af O. Worm, at han antager, at Navnet Tor Tot (Thor Thott) findes paa Strø-Stenen (i Skaane, jfr. Mon. dan. 197 fig.) i Ordet TUPR, der kun er et almindeligt Ord (Isl. dauðr, død), og dette er dog — besynderligt nok — optaget som fulgyldigt i Hoffmans portraits historiques des hommes illustres de Danemark (1746) og ligeledes i 1. Del af den danske Oversættelse af dette Værk (1777). Og i det danske Adels-Lexikon (fra Slutningen af forrige Aarhundrede) har man endog forfulgt det givne slette Exempel videre ved at anføre (I. 348.) Grensten-Stenen, jfr. S. 116, som Bevis paa Familien Banners Ælde, skjønt dette støtter sig paa denne Indskrifts Ord **BIANAR**, som simpelt hen er Ejeformen (med udfaldet R som 4. Bogstav) af Navnet Björn, og saaledes lige saa lidt afgiver noget Støttepunkt, som hvad der ellers læses i Indskriften. Naar endelig ogsaa Aasum-Stenen (i det nordostlige Skaane, tæt ved den gamle Ståd Væ) er afbildet — ret godt — paa det anførte Sted sammen med Grensten-Stenen, saa er det forsaavidt rigtigt, som det er sikkert, at Navnet MULI findes paa denne Sten, hvis Indskrift indeholder et gudeligt Ønske over Ærkebiskop Absalon og en Mand med Tilnavnet MULI (Mule), som gjorde denne Kirke (Aasum). Da Indskriften er vigtig, fordi dens Tid omtrent kan bestemmes, har jeg nøje undersøgt den, og det er væsentligt at vide, at den har KRIST (ej KRISTR), PEM, PENNA, OK, hvilket alt ganske stemmer med, hvad der maatte antages om Sproget fra sidst i 12. Aarhundrede, — og at der ogsaa staar KIRKIU, er ej paa-faldende, da saadant findes endnu senere i Skaanske Lov. Man foranlediges af Saxos latinske Gjengivelse af danske Sange osv. ofte til at tænke nærmere over det tilsvarende i Modersmaalet, og i denne ene Indskrift haves dertil et sikkert Bidrag, da den staar for os, som den blev efterladt i hans Dage.

slutter Aabenraa. „Silva in Urnæ”, „silva Urnæ”, „silvæ & alia bona in Bollerslæ Mark & Urnæ” omtales som Gjenstand for en Gave til Lygumkloster i Diplomatariet derfra (paa det nys-anførte Sted hos Langebek) i Tiden c. 1279—90, navnlig i Anledning af at den nævnte Joh. Urnæ ej vilde erkjende denne Gave, som han ogsaa maa have kunnet gjøre grundet Fordring paa, da Striden derom bilagdes saaledes, at han imod en Penge-sum til Klosteret blev i Besiddelse af Jordegodset Urnæ. En By eller Gaard af dette Navn vides der ikke noget om, dog findes, ifølge en Ytring i Jensens Kirchl. Statistik I. 269 om Bollerslef (den største By — med blandede Retsforhold — i Bjolderup Sogn), „Spor der („dasselbst”) af et Slot eller en Herregaard, som maaske har været Sæde for de gamle Herrer af Urnæ, en af de ældste Familier i Landet”. Hvad der nærmere maatte kunne oplyses om Stedet, det hører ej hid,¹⁾ — kun skal det endnu her bemærkes, at i Diplomet om Gaven af Urnæ til Klosteret forekommer Navnet „Ketil” sammen dermed; i det en Mand Ketil nævnes som den, der som „villicus” havde „tria otting silvæ (Urnæ) in Haldensboll remotiora”, (hvilke undtoges fra Gaven). Er end saaledes her just ikke nogen Ketil Urnæ som i Runeindskriften, saa er dog derved Navnet Ketil²⁾ i bestemt Forbindelse med Urnæ (baade Jordegodset og dets Ejere), hvilket ej er uden Vigtighed med Hensyn til Navnet i Indskriften. Urne-Ejendommen, som saadan, bortset fra sammes Mærkværdighed som Vuggen hvorfra der er gaaet ud, har siden kun forsvindende Interesse i Sammenligning med Stedets Højdepunkt — eller vel snarest flere, „remotiora” tyder i det hele paa større Udstrækning — med Urnehoved³⁾. Det var det

¹⁾ Efter „Danske Atlas” 7, 307—8 kaldtes Byen Tarup (rettere Torp) i Ensted Sogn for Urnetorp, da den ligger ikke langt fra Hvornhøj. (c: Hvornhoi, Urnehoved).

²⁾ »Ketel» (ellers Kjæl) er endnu et gjængs Navn i den sydligere Del af Slesvig.

³⁾ Det er almindelig dansk Brug, at »Hoved» tilkjendegiver fremstaaende Steder; Slesvig har saaledes et »Knudshoved» (ligesom Fyn og Sælland), Borrishoved osv., — og paa »Bøghoved» tæt nord for Haderslevdam laa Haderslevs gamle Slot. »Urne» her har

navnkundige Sted, hvor Hovedthinget holdtes for Sönder-Jylland, der laa temmelig fjærnt fra Landsdelen Jyllands Landsting Viborg. Urne-Thing vides at være holdt der i hele 4 Aarhundreder ¹⁾, altsaa

altid været skrevet ens, lige fra Runeindskriften, da det først forekommer, indtil nu, og synes at være i høj Grad oprindeligt, saa det ikke kan sættes i Forbindelse med noget andet, thi Ligheden med »en Urne« (som er et fremmedt Ord) er jo kun tilfældig. I Förmen er Urna svarende til Stedsnavne som f. Ex. Beröla og Lýsa i Norge og Island. Efter Udtalen nu giengives det i Skrift sædvanlig ved »Hvorn«, hvilket dog ikke saa lige er ganske korrekt; Lyden i Spidsen af Ordet er næppe mere end det meget brede v i Sönder- og Vesterjydsk, f. Ex. i »Vorm«, »v'ant«, hvori der ej er noget egentligt h.

- 1) Uden Tvivl er dette Thing allerførst antydet i en Beretning om Kong Sven Estridsöns Död i Sönderjylland i Suddathorp, (der er den valdemarske Jordebogs Sudthorp, hvilket igjen, hvad Navnet angaar, er bevaret endnu i Söderup i Hjortkjær Sogn). Tidligere forekommer der ikke noget Spor af dette Thing, thi vel beretter Snorre, at Kong Svens Forgjænger, Magnus den gode, ogsaa døde paa dette Sted, men det er en Fejltagelse, som oftere hos ham ved saadanne rent danske Sager. Vor Saxo fortæller kun, at Kong Svens Död indtraf i »Suddathorp, partium juticarum oppidum«, og intet om Aarsagen til, at Kongen just var der. Men Knýtlinga Saga, som ej sjælden overrasker ved god Besked om Enkeltheder, der dog have Præg af Sandhed, angiver ligefrem, at kongen holdt Thing der i Nærheden. Stedet nævnes just ikke. Da Kongen imidlertid forhandlede med Folkeforsamlingen om sin Efterfølger — hvorom Sagaen giver en livlig Skildring i 24. Kap. — maa det have været paa Landskabets Hovedthing, om hvis Afholdelse først i 12. Aarhundrede der i øvrigt er bestemte Efterretninger fra flere Sider. Ganske vist maa der, tæt ved, have været en Kongsgaard, som Kongerne kunde benytte, naar de bivaanede Thinget paa Urnehoved. Det er saa omtrent en Selvfølge (og Knýtlinga stiller det, som om Kongen kunde tage fra Thinget lige til sit Herberge i Suddathorp, — hvilket stemmer aldeles med den ubetydelige Afstand imellem dette Sted og Urnehoved, og med »Sudthorp« som »Kununglef«.) Kongsgaarden var altsaa i Suddathorp, (hvor Kong Sven efter alle Beretninger døde), og den maa saaledes, lige efter Ordene, nærmest søges i det nuværende Söderup. Der er imidlertid ikke det mindste Spor deraf i nogen Henseende, og da ogsaa Afgiften »de colonis in Sudthorp«, som Valdemars Jordebog opfører, er ubetydelig, tør det antages som vist, at Byen Söderup altid, för som nu, har været meget lille. Men Navnet Söderup har dog forhen haft en større Udstrækning; i det mindste indtil ind i 15. Aarhundrede var der et »Söderup Birk«, og det er vel muligt, at Saxos »oppidum Suddathorp« betegner omtrent dette Retsomraade og ikke den lille Landsby Söderup. Det bliver saaledes muligt at kunne med Grund søge Kongsgaarden udenfor Byen Söderup, som man, som sagt, er nødt til i denne Henseende at forlade. Og i den nær ind til Söderup liggende store By Bollerslef er der ikke blot Friplivsrettigheder, — sligt plejer ikke at være borte i Slesvig, hvor der har været noget særegent —, men der findes endog en Gaard, som i det mindste fra Christian den 3dies Tid vides at have haft Forpligtelse til at skaffe Herberge til Kongen og hans Følge paa Rejser. Det kan næppe bevises, men det er saaledes højst sandsynligt, at den gamle Kongsgaard, som man maa begynde at søge i Söderup, findes i Bollerslef ganske nær ved, at der ved

længe før der var noget saakaldet „Hertugdømme i Jylland („ducatus Juciæ”), længe, længe før der var Tale om noget „ducatus Slesvicensis” eller dets Overdragelse betingelsesvis til andre

sammes Benævnelse, hentet fra Suddathorp, ikke er sigtet til Landsbyen, men til „Birket”, og at dette væsentlig er det samme som det nu (og allerede i lang Tid) bestaaende „Bollerslef Fogderi”. Paa en Maade træder saaledes Bollerslef i den senere Tid isteden for Söderup i den tidligere, de paagældende Forhold ere de samme, kun Navnene have skiftet. — „*Urnica concio*” nævner Saxo udtrykkelig ved at tale om Harald Kesja, som antoges der til Konge, og ligeledes, ved at fortælle at Knud den 6. hilstes der som Konge, *Urnensis Concio*, (og stemmende hermed have Th. Gheysmer og Alb. Krantz (først i 16. Aarh.) og saa Navnet efter sine Codices, før Saxo udgaves). Sveno Aggonis har blot „*placitum Urnense*” i Beretningen om, at Kong Erik Emunés Drab formentlig skete der. Urne-thing nævnes oftere. Det kan imidlertid ikke væntes, at der skulde være meget i Behold af Domme og allehaande andre Sager, som der ere foretagne; der haves dog iblandt andet et Dokument fra 1393 og tre fra 1397, (hvilke in originali findes her i Rigets almindelige Arkiv, og ere trykte). Disse 4 Dokumenter angaa alle de holstenske Grevers Anliggender, og ere derfor paa Plattysk. Dokumentet fra 1393 indeholder en Skjødning, og er udstædt, som Ordene lyde, „to Urenhövede uppe deme lantdinge”, „in jeghenwardicheit des drosten des hertichrikes to Sleswyk und der menen Sünderjüten, de darsülves to der tid do weren”, -- og de tre fra 1397 (alle fra en og samme Dag og store Skjødninger osv. angaaende) ligeledes „op deme landesdinghe to Urenhövede in Sunderjutlande”, efterat der var sat Thing, „alzo unse Densche lantrecht utwiset”. — Det blev 1460 bestemt, saavel at Siesvig fremdeles skulde have sin egen Drost, som at Kongen aarlig skulde holde Thing paa Urnehoved; og endnu 1523 viste Slesvigs Bønder der, at de havde dermed at gjøre. — Urnehoved-Thing var i stræng Lovforstand ikke „Landsting”, det var for Landsdelen Jylland (fra den nordligste Spids til den holstenske Grændse, „a finibus Vendesysl usque Eidram fluvium”) kun Viborg-Thing, derfor kunde Domme fra hint indankes for dette. Et fyldigt og ud af Livet grebet Udsagn herom haves i de (tidligere omtalte) vigtige Vidnesbyrd fra 1424 om Sönderjyllands Forhold i alle Henseender. En „nobilis” indfødt Jyde erklærede (jfr. Scriptt. rer. Dan. 7, 421) „quando quis grauat in australi Jucia in iudiciis, tunc talis appellat et appellare debet ad iudicium siue placitum in Viborg” etc., altsaa: „naar nogen forulæmpes ved Sönderjyllands Things Dom, saa kan og bør han indanke sin Sag for Viborg Landsting”, — eller, som almindelig Sætning, „den højere Ret kan søges og er at søge i Danmark”. Hermed kan overhoved jævnføres Rigskansler Ar. Huitfeldts Ytringer herom i Krønniken, Udg. fol. S. 1238; men det vilde være meget ønskeligt, at dette Æmne blev i det enkelte nøje undersøgt navnlig efter utrykte Kilder. Endnu 1586 blev, ifølge Wimpfens indholdsrige „Geschichte und Zustände des Herzogthums Südjütland oder Schleswig” (1839) S. 162, af Domkapitlet i Slesvig forlangt en Kjendelse af Viborg Landsting i Henhold til den ældgamle Sædvane. Og dog var Urnehoved-Thing blevet ophævet 1524 af Frederik 1. og forlagt, navnlig saavidt det var Domstol, som Overdomstol til Flensborg, og denne flyttedes derefter igjen sydligere og daarligere, indtil den endelig nu har maattet føres tilbage igjen til den nævnte By, som nogenlunde afgivende den rette Midte. Urne-

(„nullum feudum in regno”), og ogsaa efterat alt dette var op-
 hørt, vedblev Thinget, som ikke imidlertid havde været afbrudt,
 stedse at holdes, paa det samme gamle Sted, under den samme
 jydsk Landslov, og med den gamle Overleyerings Bevidsthed
 om, at det var Sönderjydernes Hovedthing, men heller ikke
 noget andet eller mere.

---

hoved laa, hvad Bredden angaar, netop saa lige midt i, som det var muligt
 med Hensyn til hvad der krævedes af Stedets Beskaffenhed, og, hvad Længden
 angaar, vel nok med en lille, naturlig og rigtig og vistnok ikkê uforsættlig,
 Hældning imod Nord. — Om Beliggenheden af Urnehoved m m. er nylig handlet
 med megen Stedkyndighed af J. N. Schmidt i Ant. Tidsskrift 1849—51, S. 47—57.
 Allerede Langebek lagde med Rette. (i Scriptt. rer. Dan. 3. 337) Vægt paa Sten-
 brolægningen af en Strækning (under Uge Sogn) paa den gamle forbiløbende Oxevæg
 (nordfra), som antydendê det egentlige Hovedforsamlingssted, og dette Sted lever netop
 i den Henseende endnu overleveret i Befolkningens gode Eriprind. Men det er
 dog kun lidet for »de menige Sönderjyder» udenfor den nærmeste Omegn til at
 erindre det saa betydningsfulde Urnehoved ved, og ingensteds i Riget er det dog
 saa nødvendigt som i Slesvig at fastholde den store og stedse fortsatte Forbindelse
 imellem det gamle, det ny og nærværende.

9. OVERSØ-STENENS RUNER.

10. RUNERNE I SLESVIG DOMKIRKE.

11. SPOR FRA DEN NYERE TID AF RUNER ANVENDTE
SOM SKRIFT I ALMINDELIGHED.

---

9. Ved Siden af Hovedbrugen hos os af Runerne til Mindesmærker har der ganske vist altid gaaet en Anvendelse af dem i det mindre, til Haandbrug kunde man sige, dels i „magisk” Öjemed, dels for ved dem at have Kjendetegn af forskjellige Slags — og i disse Tilfælde sædvanlig ej paa Sten — dels for at tilvejebringe bestemt betegnede Græneskjel, Ejendomsmærker, og paa mangfoldige andre Maader. En Lævning af en saadan Brug, der tydelig fremgaar af Edda, ej at tale om Saxo og Sagaerne, er den Stenskrift, hvoraf en Afbildning gives paa næstfølgende Blad. Stenen, hvorpaa den er indgravet, er fundet syd for Flensborg, ved Oversø, i en Mose. to Fod dybt. Det er en rund Sandsten, af Form som en Møllesten (dog er den ikke gjennemboret), med et Gjennemsnit af 22 Tommer, en Tykkelse af $2\frac{1}{4}$ Tomme, og med ophøjede Striber paa Tykkelse-Siden og paa den ene Bredside; paa den anden Side, der er ru, findes Runetegnene. De danne, hvad man med et nyere, ret udtryksfuldt, Ord kalder en Binderune. En saadans Væsen bestaar deri, at Bistave til flere Runer ere samlede paa eller omkring en og samme Hovedstav, saa at det hele (ligesom sammenbundne) Tegn tilkjendegiver et Ord eller en Sætning, men ikke ligefrem, i det Meningen, som er lagt deri, skal — om ikke nødvendig, saa dog i Reglen — være mer eller mindre skjult¹⁾. Slig en bundet Skrift kan, under visse Samfundsforhold, være anvendelig nok til mangehaande smaa Ting²⁾, men den egner sig

1) Derved skille Binderuner sig fra Samstavruner, hvilke vel have flere Bistave paa samme Hovedstav, dog ingenlunde for at skjule eller indvikle Meningen, derimod öjensynlig blot fordi der ej har været Rum til, at de enkelte Ord skreves fuldstændig. Det fremgaar synlig af den ovenfor S. 145 meddelte Afbildning; desuden findes lignende Samstavruner paa Falster-Stenen; paa Glenstrup-Stenen; og (iblandt de yngre Indskrifter meget tydelig) paa Brönderslef-Stenen (jfr. S. 298), og endelig ogsaa paa danske Runemønter.

2) Det er derfor ganske naturligt, at der paa Island, hvor der ikke var nogen Runestensalder, uddannede sig mange kunstlede Vilkaarligheder med Runer, da de i øvrigt an-

aldeles ikke til Mindestensindskrifter, hvis almindelige Bestemmelse det netop er at være almenforstaalige. At det undtagelsesvis skulde være bestemt umuligt¹⁾, tør man naturligvis ikke sige, — vist er det imidlertid, at der ikke findes det mindste Spor deraf paa de danske Runestene²⁾. Vel er det saa, at med Hensyn til dem forudsættes de saakaldte Binderuner altid gjerne af Finn Magnusen saavel tidligere, som især i „Runamo og Runerne” (jfr. S. 217), og senere ligeledes. Men, foruden det at en vis Forestilling om Almengyldigheden af de islandske „rúnabönd” ubevidst gjorde sig gjældende hos ham, var han tillige altfor tilbøjlig til uden videre at tro paa hvad der allestedsfra bødes ham som virkelig Indskrift. Ligesom Grundvolden ved Runamo desaaarsag svigtede, saaledes er det ogsaa en Fejltagelse med de andre danske Indskrifter, der opføres af ham som affattede i bundne Runer. Fejlen hidrører aldeles fra urigtige, tildels gamle, Afbildninger af usagkyndige. Det sammenbundne Runetegn fra Oversø har selvfølgelig som saadant sin fulde Virkelighed, og det er ej uvæsentligt, at det herved kjendes fra Middelalderen, men dette berettiger ej til Slutninger om nogen anden udstrakt Brug her af lignende Tegn. Det er, hvad det viser sig at være, heller ikke mere, om det end ingenlunde i sin Tid har været enestaaende. Let vilde det være at anføre Ord, som begynde med dette Tegns

---

vendtes og havde i mange Henseender i Litteraturen et stort Ord paa sig. Og denne Kunstlen udøvedes ej blot ved »rúnabönd» (i Henhold til Udsagnet »Littera runica - vox erit unica - si bene calles»), men ogsaa ved »launstafr» paa andre Maader. En mærkelig Prøve herpaa haves i de paa Orknøerne (i Maeshowe) nylig fundne Runer, der i det mindste tildels ere af islandsk Oprindelse og ere, paa Grund af disse Kunstlerier, for en stor Del at betragte næsten som Skrift uden bestemt Hensigt, i hvert Fald uden Karakter.

¹⁾ Et paafaldende Exempel paa Besynderligheder, der dog virkelig forefindes ved Bogstavformer, haves i en svensk Indskrift, som meddeles af Dybeck i »Sveriges Runurkunder» (1862, fol., Uppland Nr. 113). Var den ikke indført der, vilde man tro, at den var meget skjodesløs gjengivet; nu derimod, da den er sikker, staar den for os som noget sært, der ej blot maa synes særegent, men næsten vilkaarligt.

²⁾ At der paa en Runesten (et lille Brudstykke kun) fra Baarse (ved Vordingborg, nu i Kjøbenhavn) iblandt andet ogsaa findes anbragt et kristeligt »Monogram. I en af de bekendte og faste Former, det er noget andet.

K L H; dette vilde dog ikke føre til noget, da det ene kunde synes lige saa godt som det andet¹⁾, især da Stenens Bestemmelse ikke kjendes, og der synes just ikke at ligge noget nær i den Henseende²⁾. Naturligvis har Tegnet haft sin Betydning for den, som det hidrører fra, og for dem i Egnen eller paa Stedet, som det angik.

10. RUNERNE I SLESVIG DOMKIRKE.

En anden Side af Runers Brug, der — ligesom den nys omtalte — ogsaa havde gammelt Forbillede, var deres Anvendelse af Kirkens Mænd³⁾ og paa alle Slags kirkelige Gjenstande. Hertil hører en Indskrift, dannet med Jærnsöm paa en Dör i Domkirken i Slesvig. Hovedefterretningen om denne findes i Henr. Ranzovii, endnu ej uvigtige, „Descriptio Chersonesi Cimbricæ” fra 1597, der hidtil kun er udgivet i Westphalens monum. ined. (1739) Tom. I.

¹⁾ Allerede i Egils Saga (75. Kap.) hedder det: „þat verðr mörgum manni, at um myrkvan staf villist“.

²⁾ Der er, bortset fra dette Runetegns Særegenhed, i øvrigt flere smaa Indskrifter eller smaa Sammenstillinger af Runer, om hvis Öjemed intet kan siges. Saadanne findes i Aastrup (ved Varde, i den ydre Kirkemur), i Sædding (ved Ringkjøbing, ligeledes i den ydre Kirkemur), i Kirkemuren i Nykjøbing (i Sælland) og i Hammel (ved Aarhus, söm Grundsten i en Indgang til Kirken). — Og i Forbindelse hermed maa endnu nævnes, at der i Lyngby (sydost for Aalborg) er et Brudstykke af en Runesten, at Randers-Stenens Indskrift nu er næsten ganske borte, og at der kan ses Runer i Grundvolden under Aalum Kirke (ved Randers).

³⁾ I „Hammergaards Kjøbstad“ i Norge, som aldeles var en Bispeby, „stod Byens Vaaben udhugget i Sten over Raadhuset, omgivet med Runebogstaver.“

Det hedder der pag. 63: „Libuit subjungere ignotas quasdam literas ex ferro factas, quæ Slesvici, clavis ferreis, januæ domus capitularis affixæ a nemine hæctenus legi, multo minus intelligi potuerunt”. Dengang fandtes denne Indskrift altsaa endnu i det gamle, tæt ind til Domkirken liggende, Kapittelhus, og er først senere ført over i Kirken tilligemed Dören. I „Danske Atlas”, 7. (udg. 1781) S. 605 siges, at samme ej mere var at finde (paa det gamle Sted), og den, som denne Efterretning hidrører fra, synes ej at have vidst noget om Overflytningen til Kirken; formodentlig er denne foretaget længe før den Tid, da det nævnte Værk udkom. Afbildningen her er gjengivet efter den af Westphalen (uden opgivet Maal) meddelte, dog saaledes, at den er noget forstørret og at den er blevet sammenholdt med den, som findes i et smukt kielsk Haandskrift af Ranzovs anførte „descriptio”, i hvilket tillige den tilhørende Text ogsaa forefindes aldeles som i den trykte. Af Runerne er den tredie sidste en af de nydannede, (da man selvfølgelig i den ældre Tid ikke havde eller behøvede nogen for det fremmede e), og man har slet ikke anbragt den, der skulde have været den sjette (fra Enden) ifølge den Mening, som Runerne samlede maa have. Thi der er ikke mindste Tvivl om, at Indskriften, hvori den forarbejdede Gjenstand omtales i første Person efter en almindelig Skik i den senere Middelalder, indeholder efterfølgende trende Ord — først et Navn (jfr. „Geble”) og derpaa to latinske Ord — nemlig

ÆFLI ME (F)ECIT¹⁾ (mig gjorde).

Er end Indskriften, hvis Tid efter al Sandsynlighed er det 15. Aarhundrede, ikke af noget videre Indhold, saa er den dog ikke uden Vigtighed i andre Henseender. I Norden findes ej sjælden Runer paa Kirkedøre, navnlig paa en Ring i dem, og dette

¹⁾ At det første Bogstav her ej er med, kommer mulig deraf, at det var en Formel, man havde med at gjøre. Runer findes ogsaa ellers anvendte til den.

turde have sin Oprindelse fra de hellige Ringe („baugar”) i de gamle Gudehuse, paa hvilke der aflagdes Ed („baugeidr”) osv.; selv om Sammenhængen har været glemt, hvilket er rimeligt, kan man dog ej miskjende den. Og med Hensyn til Stedet, hvor denne Indskrift har hjemme¹⁾, da er det vel værdt at lægge Mærke til, at det alene er den sydligste af Danmarks gamle Domkirker, der har bevaret en saadan — og overhoved nogen — Runeerindring, og at det faldt sammes Gejstlige naturligt, selv i en saa sildig Tid, at lade den gamle Skrift, som aldrig havde op-hørt at være bekjendt, anvende i en Kirken vedkommende Bygning, hvor de stadig færdedes²⁾. Der har været flere lignende Runer i Slesvig By, thi Henr. Ranzov tilføjer, ved Efterretningen (Westph. 1. 63) om Dör-Runerne, endnu udtrykkelig: „Earum similes nonnullæ in alio ejusdem oppidi loco inventæ, sed hominum incuria deperditæ sunt”³⁾. Til de store, gamle Rune-

¹⁾ Den er omtalt i J. C. Jürgensens »Chronik der Stadt Schleswig» (1822) S. 118, og i J. Schröders Geschichte und Beschreibung der Stadt Schleswig (1827) S. 130, hvor Beretningen om den er saalydende: »Unter dem - - Epitaphium findet sich der Eingang zu der ehemaligen Sacristei, - - diesen verschliesst eine ganz alte mit Eisen stark beschlagene Thüre, welche ursprünglich nicht für diesen Platz bestimmt war, sondern aus dem ehemaligen Capitelshause der schleswigschen Domherren, dem jetzigen sogenannten Waisenhouse, hierher gebracht ist. Oben an der Thüre sind (folgende) eiserne Zeichen aus der Runenschrift angenagelt». I J. N. Schmidts »Slesvigs Land og Folk» (1852) S. 317 meddeles derimod, at Dören med Indskriften er »bortrestavreret», ved den store Istandsættelse nemlig af Domkirken, som endtes omtrent 1848. Vist er det, at Indskriften med Tilbehør nu ikke er at se; det forsikres dog ligefuldt af vedkommende, der kan vide det at den ikke er kommet bort, - og den deler saaledes (beklageligt nok, indtil den kan frendrages) Skjæbne med saa meget andet oprindeligt og væsentligt, der er til i Landskabet i det hele og paa de enkelte Steder, men er tildækket eller skjult.

²⁾ Denne fædrelandske Mærkelighed falder der sammen med en anden, nemlig den aarlige Oplæsning af Jydske Lov paa Slesvigs Raadhus, som ligeledes kun kjendes fra denne sydligste Stiftsby. Grunden til denne Skik maa vel have været, at der var Anledning til at holde det, som var Landslov og Ret i alle Henseender, i frisk Minde netop paa det Sted, hvor man boede tæt op til den faste, men ud-satte, Plads Gottorp («Gottrup» i tyske Breve af Frederik 1. derfra, f. Ex. 1524) som, efter et Udtryk fra 17. Aarhundrede, var »Nøglen og Indgangen til Danmark».

³⁾ Der haves løselige Angivelser om, at der i Skrydstrup (ved Haderslev) og i Uge (ved Aabenraa) skulde være Døbefunter med Runer, hvilket dog ej forholder sig

mindesmærker i Byens nærmeste Omegn¹⁾ komme saaledes flere mindre og yngre i selve Byen, og man forstaar derved ret, hvordan Benævnelserne „Runæ Gottorpienses“ (ældre og nyere sammen, jfr. S. 225—26) er blevet foranlediget. Der ligger meget deri, at baade Runestenen, der hidrører fra Asfred (den 2^{den} i dette Værk), og den her omhandlede Indskrift i Domkirken findes begge, trods den lange mellemliggende Tid, forsaavidt paa samme Sted, fremgaaede fra Stedet selv.

---

rigtig. Derimod findes ellers i Riget Runeindskrifter vedkommende forskellige kirkelige Gjenstande eller anbragte paa saadanne, følgende nemlig: paa Brönderslef-Stenen (fra Vendsyssel, nu i Kjøbenhavn), paa Hvidbjærg-Stenen (i Salling), Søborg-Stenen (i Søborg Kirke, ved Helsingør) og Baarse-Stenen (jfr. S. 293). (Brönderslef-Indskriften angaar Kirkens Indvielse, de andre Gudsdyrkelsen); Døbefunter med Runer findes i Kirkerne i Baarse, Selde (i Salling), Handbjærg (ved Holstebro) og Bröndum (ved Varde); og endelig haves (i Museet i Kjøbenhavn) Runer paa en Kirkekiste fra Pjedsted (ved Vejle). (Denne sidste har GARÐ: MÆK paa Dansk, men Søborg- og Bröndum-Indskriften ere paa Latin, og paa Baarse-Funten findes mærkværdigvis Runerækken, hvilken ej kan have haft andet Öjemed end at tjene til at vedligeholde og udbrede Kundskaben om Runer hos dem, der hørte til Kirken eller søgte den).

¹⁾ Da disse endnu her anføres, maa sammen med dem nedenstaaende Efterretning finde Plads, der først nylig er blevet mig bekjendt og derfor ikke kunde komme med paa sit rette Sted ovenfor S. 228—30. I Schröders „Topographie“ over Slesvig 1. Theil, 1837, S. 477 berettes; (og det gjentages saavel i 2. Ausgabe som i den danske Udgave af samme 1854, og meddeles ligeledes i J. A. Petersens Wanderungen durch Schleswig etc. 3. (1845) S. 534), at der syd for Staden Tönder i Læk Sogn paa „Langenberg“ imellem Byerne Klintum og Stadum var „vor einigen Jahren“ blevet fundet „ein Stein mit Runenschrift“. Hvorledes Sammenhængen er dermed, er ubekjendt; Forespørgsler derom paa Stedet selv, i indeværende Aar, have endnu ikke medført nogen videre Oplysning.

---

11. **E**n Række Underskrifter fra Hvidding Herredsting, hvoriblandt, skjönt de ere fra 1641, der endnu findes dels enkelte öjensynlige Runer, dels nogle andre paa dem grundede Tegn, er et Spor af den Art, at det giver Anledning til her at tale ogsaa om den tredie Side af Runernes Brug hos os — udenfor de egentlige Mindestene —, nemlig til Meddelelser og Optegnelser af forskjelligt Slags: som Skrift i Almindelighed. Bedst vil dette kunne omhandles ved strax at give en Fremstilling af, hvad der vedkommer vort navnkundige, med Runer skrevne, Haandskrift af Skaanske Lov tilligemed Kongerækker (en mindre og en större) og Grændseangivelser, hvilket, uden Hensyn til hvad det ellers er eller ikke er, med god Grund kan kaldes en Kunstfrembringelse. Man har ej blot løselig sagt, men endog villet gjöre gjældende, at dette smukke Haandskrift, der stedse, siden det (omtrent midt i 16. Aarh.) blev bekjendt, har tildraget sig stor Opmærksomhed, kun var noget tilfældigt og en Frugt blot af et „infall“, altsaa uden Forbindelse med en bestemt Tidsalder og uden Betydning. Saadan Dom overgaar saa ofte i Verden hvad der skjönt og vigtigt — ej at tale om hvad der er höjtideligt —, at man ej kan undres over, at den ogsaa er timedes dette Haandskrift. Det vil dog ikke være vanskeligt i dette som i lignende Tilfælde (for dem, som ere i Stand til at hæve sig over den kolde og overfladiske Betragtning, som det skjønne og ærværdige altid maa falde for) at godtgjøre — endog kortelig —, at der er overmaade god Grund til at bedømme „Runehaandskriftet“ efter en højere Maalestok. Det har i Sandhed sine store Forudsætninger, saavel almindelige som særskilte. Ikke saaledes naturligvis, at man nu kan paavise Haandskrifter, der ligge til Grund for vort, — thi saa maatte jo Fornuften „tages fangen“ —, men saaledes at den Erkjendelse

er uafviselig, at det virkelig staar i nødvendig Sammenhæng med meget og er en naturlig Fremvæxt. Det vilde føre for vidt her nærmere at omtale, hvorledes „Runer” (i alle Betydninger) selv i de ældste Sange og Sagn ere uadskillelige fra Nordboernes Tro og Idrætter; — det vil være nok at henvise til de Steder af Saxo og Sagaer, som ovenfor S. 11 og S. 249—52 ere blevne benyttede, for derved at paapege bestemte Exempler paa Runernes Brug til Meddelelser, som sendtes, og til Optagelse af lange Kvad paa Træ, som bevaredes. Denne Brug forandredes noget i den kristne Tid, men den formindskedes ikke, den udvidedes endog til Gjenstande, som fulgte med den ny Tid. Man fik Mønter, og i et vist Tidsrum var deres Omskrift hel eller tildeels Runer. Man fik Kirker, og endnu den Dag i Dag haves nogle Runeindskrifter i Behold om Indvielser, (endog i Lunds Stift, angaaende selve Ærkebiskop Absalon, der foretog krigerske Kørstog). Hvorledes Runers Brug gjaldt i Kongens Gaard, derom vidne de saakaldte Valdemars-Runer, om hvilke en islandsk Skribent beretter, at hans Herre „Valdimar Danakonúgr”¹⁾ sam-

¹⁾ Er det Valdemar den 3., der døde 1375? Denne Konge, om hvem det, af skyldigt Heusyn til hans Fortjenester af Danmark, med Rette er blevet sagt, at ham »hat dieser Staat es zu verdanken, dass er anch nach ihm Könige zält« (i Heinzes diplomatische Geschichte des dänischen Königs Waldemar 3., 1781, S. 248) dvæler man i vor Tid gjerne ved, ogsaa hvad de ham vedkommende Enkeltheder angaar. Naar det siges hos Heinze S. 246, »Er erfand eine Art Runenbuchstaben, die nach ihm Waldemarsrunen genannt sind«, saa er dette dog en Fejltagelse, hvortil den nævnte Forfatter er blevet forledt ved Ytringerne (i Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter 4. 198) af H. Gram, der altid tog fejl — og synes at have villet, jfr. S. 31. tage fejl — i alt, hvad der angik Runer. Kilden til Kundskaben om Valdemars-Runerne er en af de sproglige Afhandlinger, som findes sammen med den yngre Edda i den Worm'ske Codex (nu i den Arnamagnæanske Haandskriftsamling Nr. 242, fol.). Denne har imidlertid været her i over 200 Aar. Ganske vist er den omtrent fra 1330—1360, altsaa fra Valdemar Atterdags Tidsalder, men den paagældende Afhandling er ældre, og dens Forfatter bekjendt, (hvilket sidst er omhandlet omstændelig i den Arnamagn. Udgave af Snorra-Edda, i Tom. 2. (1852) S. 62—63 og 70—80). Forfatteren var nemlig Ólafr Þórðarson hvítaskáld, der var samtidig med vor Valdemar 2. († 1241). I hans Tid brugtes saaledes Runer endnu læt og tilvant ved det danske Hof, og altsaa ogsaa ellers i Landet af de højst stillede i Samfundet, — og dette samme Aarhundredes senere Halvdel er netop vort »Runehaandskrift« fra. Afhandlingen af Ólafr hvítaskáld er dog ej blot vigtig for dette

mensatte dem „með skjótu orðtaki“, osv. (jfr. Snorra-Edda, Rasks Udg. S. 302). Og vore Folkeviser, der ret egentlig tilhøre hele Middelalderen, give, da de ere gennemvævede med Runer, en fremtrædende Forestilling om, i hvilken Grad de vare og vedbleve at være en fast og levende Del af Folkets aandelige Ejendom. Grundtoneord som disse:

„Det ser jeg paa min Runestav bedst, at jeg“ osv.

„Det ser jeg paa mine Runer bedst, at jeg“ osv., kunne tjene som fuldgyldige Prøver. Hvorledes skulde det under saadanne Omstændigheder gaa til, at man skulde undlade at anvende Runer til det, der var det ældste, det kjæreste og vigtigste? De anførte, ingenlunde enestaaende, bestemte historiske Beviser for, at lange Kvad optegnedes med Runer paa Træstave, vise, hvad der er sket i den Henseende og hvordan det er sket. Det er da ogsaa vitterligt, at der paa Runestene indhuggedes Indskrifter om Arvegang, Slægtled, Ejendom og Grænseskjel, og hvad der saaledes stundum er, som Hjemmel og til Efterretning, foretaget paa den Maade, det er hyppigere opnaaet ved Træstave osv. En Selvfølge er det, at man, da et simplere og lettere Skrivemateriale blev bekjendt, efterhaanden ogsaa benyttede det, saa at man isteden for en Samling af Runestave fik en Samling af Pergamentsblade beskrevne med Runer, og isteden for en „Træbog“ fik en Bog af Pergamentsblade med Runer. Et Runehaandskrift er da saa langt fra at være et „Indfald“, at det meget mere er fremkommet af sig selv ligefrem som en naturlig Følge af den Udvikling, der fandt Sted. De almindelige Forudsæt-

---

ved den bestemte historiske Oplysning, den giver om Valdemars-Runerne og derved middelbart tillige meget mere, men, med Hensyn til hvad her omhandles, fortjener det megen Opmærksomhed, at Ólafr sætter *•í rúnamáli•* imod Latin, og de latinske Bogstaver imod den danske Tunges 16 Bogstaver (*•stafanöfn eru sextán í danskri túngu•*), altsaa Runerne, hvilke ingenlunde føres frem som en gammel Erindring, (vertimod som ret tilhørende Tiden, som gjængse og gjæve. Baade Knýtlinga og Sturlungasaga vidne, at Ólafr var hos Valdemar 2. (i dennes sidste Levetid).

ninger for vort Runehaandskrift ere saaledes i fuldt Maal tilstæde ¹⁾, — og de særskilte ikke mindre.

Det er for det første egentlig ikke blot et, men tvende Haandskrifter, — det er to aldeles forskjellige Hænder; fra den ene hidrører Loven, fra den anden Kongerækkerne og Grænseangivelserne. Allerede paa selve Rune-stenene kan man, naar man er øvet, se nogen Forskjellighed i „Hænder“, men her er den lige saa aabenbar, som ved enhver anden forskjellig Skrift. Vort Runehaandskrift, skjönt det sædvanlig blot kaldes og betragtes som saadant, hidrører altsaa fra to Mænd og er saaledes allerede alene ved sig selv ikke enestaaende, hvilket vel er at bemærke. Dernæst er Skriften, (i begge Haandskriftets „Hænder“) overordentlig smuk, ja endog en formelig kunstmæssig Skjønnskrift, hvilket de medfølgende tvende Afbildninger ville vise ethvert Öje. Det er ikke muligt andet end at de, som her have skrevet, maa selv have skrevet længe og meget med samme

---

¹⁾ C. A. Agardh, hvis egentlige Studier gik i en ganske anden Retning, har med sit sædvanlige klare Omdömme, som er velbekendt fra alt, hvad han satte sig ind i, ytret sig herom Hans Udtalelse findes i »Öfversigt af Svenska folkets öden« (foran i I delen af »Statsekonomisk Statistik« 1852) og den fortjener at kjendes Efterat have meddelt, at Geijer (i Svea rikets häfder 1. (1825) S. 147. 149. 150. 180. 181) anfører, »att runorna begagnades långt tillbaka i hedendomen till bref, sånger, lagar, böcker skrifne på kaflar och balkar«, ytrer han selv S. 74: »Och ännu finnes ett manuskript qvar af Skånelagen, skrifven med runor, som, fastän af yngre ålder, nödvändigt måste intyga, att de, då ett sådant skrefs, ännu var en allmännare skrift än den Romerska«; og endelig tilföjes S. 107: »att lagarne långt ini christendomen voro skrifne med runor, bevittnas deraf, att vi ännu äga ett manuskript af Skånelagen, hvilket visserligen ej var skrifvet såsom en blott kuriositet, utan till bruk«. — Endnu i Slutningen af 14. Aarhundrede, skjönt det bekvemmere Pergament dengang saa længe havde været bekjendt og brugt, havdes ved Roskilde Bispestol en »Træbok«, der da betegnes som gammel (»antiquus«) og havde et ej ubetydeligt Omfang (jfr. Scriptt. rer. Dan. 7. pag. 7. 9. 11. osv.). Saaledes vedbleve ogsaa Runerne at benyttes meget længe, efterat de latinske (bekvemmere) Bogstaver vare komne i Brug, af den simple Grund, at hine, hvilende paa hele Fortiden, vare almenbekjendte, hvorimod disse sidste ligeledes behøvede mange Aarhundreder for at blive almindelige. Paa samme Maade blev man ved med at tage Afskrifter af vore Provindsløve længe, efterat de (kort efter 1500) vare blevne trykte. Der maa altid medgaa lang Tid, inden det virkelig gamle og i Folket rodfæstede bliver ganske forladt.

Bogstaver, för de opnaaede en saadan skjön Skrift, og at der i det hele ogsaa maa være skrevet för og meget paa den Maade; — man behøver blot at tænke sig Forholdet med Skrivningen i vor Tid, hvorfra Forholdet med Skrivningen af Runer i den Henseende aldeles ikke kan have været forskjelligt. Endelig er den smukke Skrift anvendt med en overordentlig Fasthed og Sikkerhed, i den Grad at en Afskrift af Runehaandskriftet med Lethed igjen kunde gjengives med Runerne overensstemmende med dettes Skrivemaade. Ogsaa her gjælder det, at et saadant Herredømme over Skrifttegn, der ikke engang længer vare de eneste som brugtes i Landet, ikke vindes i et Öjeblik ved Hjælp af et „Indfald”, og at man herved blot behøver ligeledes at tænke sig Forholdene i denne Henseende, som de ere den Dag i Dag. En Anvendelse af Runeskrift, der ej var saa fast og saa bevidst, vilde paa mange Maader have forstyrret eller tilintetgjort ikke alene Ordformer, men ogsaa det rene Sprog og den ædle Stil, hvorved Runehaandskriftet fremfor noget andet dansk udmærker sig, (dette ses bedst af de mange virkelige „Indfald”, som dette nu maa bære til Skue fra senere Tid, da man ikke kjendte, hvilken Skat Runehaandskriftet var, og derfor stundum foretog forsætlige Forvanskninger og anbragte vilkaarlige Skrивerier med klodsede Runer), men den Maade, hvorpaa alt nu er udført, er saa langt fra at tage noget bort, at det gamle Klædebon endog ligesom forhøjer det ærværdige i Haandskriftets Indhold. Det er muligt, at vort Haandskrift er afskrevet efter et ældre, hvori dette Indhold allerede var bragt sammen og skrevet paa samme Maade¹⁾; men det er ogsaa muligt, at det, der her nu forefindes, ikke saa lige för har været samlet, og at ikke alt

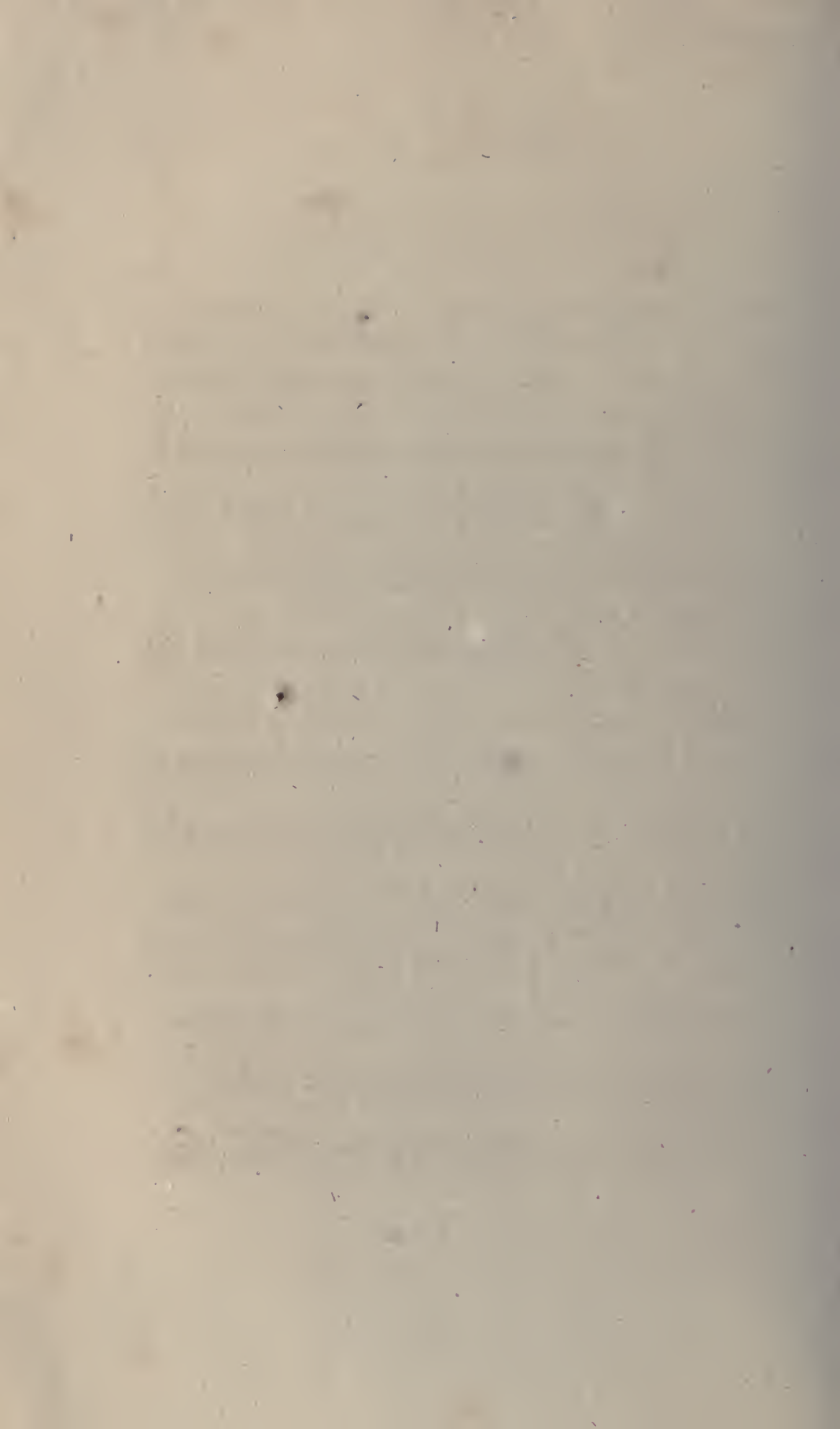
¹⁾ Dette var J. E. Larsens Mening. Han har ytret sig i sine „Forelæsninger over den danske Rets historie holdte 1853—55” (udg 1861) S. 32 derom saaledes: „Grunden til, at et Skrift saa seent er skrevet med Runer, har maaskee været den, at Afskriveren har copieret et ældre Haandskrift, der var skrevet med Runer”.

er forefundet af dem, hvem Haandskriftet hidrører fra, skrevet med Runer. Derom kan intet sikkert vides, og det behøves ej heller, naar det hævdes, at det til en vis Grad maatte høre Tidsalderen til at benytte Runer til Skrift. — Hvad Runehaandskriftet indeholder maatte ligge hin Tid nær at have skriftlig bevaret. Indholdet er, som allerede angivet, en af vore gamle danske Provindslove, Skaanske Lov nemlig med tilhørende Kirkelov, og dertil er föjet en mindre og en större Kongerække (den sidste er endog næsten en lille Krønnike) og Grænseskjel imod det svenske Naboland. I Grænseprovindsen Skaane kunde der vel være Grund til ej at lade haant om dette Skjel, og Kongers og Hövdingers Slægtled (endog meget lange og gjennem en Række af Aarhundreder) vare fra gammel Tid en væsentlig Gjenstand for Skjaldekvad. Og hvad Lovene angaar, da vare de jo hver Mands Sag. At have dem i det mindste tildels optegnede, maatte tidlig være en Nødvendighed, da man ikke kan tænke sig, at de alene kunde overlades til Hukommelsen. Nogen Optegnelse maa have været fornøden f. Ex. med den store islandske Grágás, og ligeledes, om end i mindre Grad, med vore Provindslove, og i Sammenhæng dermed staar det vel, at der ej sjælden findes enkelte Runer i de ældre nordiske Lovhaandskrifter med almindelig Skrift. Og med Hensyn til Lovene maa det vel erindres, at de først bleve samlede langt hen i Tiden, og det var altsaa saa meget lettere for enkelt Mand at have Partier af, hvad der siden blev den samlede Lov, og selv i den samlede Form (fra 13. Aarhundrede) bærer skaanske Lov meget tydelige Spor af Stykker, hvoraf den er sammensat. Et bestemt Exempel herpaa ses just paa det følgende Blad, hvorpaa en Afbildning af en Side af Loven i Runehaandskriftet er givet. Den Side, der dertil er valgt, (den bagerste paa 25. Blad) indeholder de sidste Ord af Lovens 4, 13., 4, 14. hel og det første af 4, 15. — efter den nu brugelige Inddeling. Ordene: PÆTTÆ UILLÆ

SUMMI AT LO(G)HUM¹⁾ HAFÆ, hvormed 4, 15. begynder, antyde klart, at Vedtægter, som ej engang vare almindelig antagne, ere ligefrem blevne overførte i Loven. Den anden Afbildning giver en Side (den bagerste paa 93. Blad) af den Del af Codex Runicus, der er skrevet med en anden Haand end Loven. Selv en flygtig Sammenligning af denne Afbildnings Skrift med den paa den foranstaaende vil strax vise, at der tydelig er en stor Forskjel, ej blot i Haanden, men ogsaa i Anvendelsen af Bogstaver, og at hin er mindre smuk og omhyggelig. Af den anden Kongerække (den større, der er som en lille Krønne, indtil den fra Knud den store bliver aldeles kort) er valgt det Stykke, hvori AMBLUPE, Saxos „Amlethus”, nævnes (tilligemed flere) som Konge i Jylland. Just dette er valgt, fordi P. E. Müller er kommet til at sige, at „Amleth forekommer ei i nogen af de ældre Kongerækker; Islænderne kjende kun til Amleth fra Saxo”, og fordi det endog ellers er blevet sagt, at — Rune-Kongerækkerne ere „diktade”. At de ere sagnhistoriske, vide alle, derfor ere de dog ikke „diktade”, navnlig ere Amled og det tilhørende ægte Sagn ikke Digt²⁾. Med Hensyn endelig til det i Haandskriftet værende Grænseskjel, hvilket er skrevet med samme Haand som Kongerækkerne, er der Anledning til at bemærke, at ved Slutningen af samme gjøres der for en Mand ved Navn TULI et fromt Ønske; et saadant plejer at angaa selve

¹⁾ Runen H staar her isteden for GH. Denne Brug er, skjönt den er ualmindelig i vore Runeindskrifter, vistnok i sin Rod gammel. Det maa anses som Sidestykker hertil, naar der hos Saxo findes, for Ex. i lib. 8, »Dahar» (i det Isl. »Sögubrot» Dagr) eller »Scaha» for Scagha osv., og naar der i den ældste slesvigske Stadsret § 30 staar »Huhælsth» for Hughælsth.

²⁾ »Amlóði», der er meget nærmere i Formen ved AMBLUPE end ved Amleth, forekommer i Snorres Edda i Skáldskaparmál (Arnarnagm. Udg I., 1848, S. 328) i en digterisk Omskrivning. »Her er kallat haft Amlóða kvern» hedder det paa dette Sted, og disse Ord ere nok til at vise, baade at Amled horte til de paa Island opbevarede Minder og at der er Overensstemmelse med Saxo. Det er ójensynligt, at Saxo her har overført en »Konge» i Vestjylland paa Riget i det hele. (Jfr. i øvrigt om danske »reguli» i Scriptt. rer. Dan. I. 374, og om »neskonungar» 2, 281, — og her ovenfor S. 8).

Skriveren, dog er det her vist ej saa. Omstændigheder, som ligge udenfor Runehaandskriftet, gjøre det sandsynligt, at dette Ønske kun staa der som afskrevet og kun med Hensyn til Stykket om Grænsen.

Tiden, paa hvilken Runehaandskriftet er skrevet, kan naturligvis ej angives bestemt, — dets Tidsalder kan man derimod ikke tage fejl af, endog om denne tages temmelig nøje. Kongerækkerne, eller nu „series altera“, holde op med Erik Menved (1286—1319), altsaa med et rundt Tal 1300¹⁾. Og ad den Vej, Runerne som saadanne selv paapege²⁾, vil man ogsaa kunne komme til omtrent samme Slutning for Haandskriftets yngre Dels Vedkommende. Den ældre og større Del, Loven, er altsaa at sætte tidligere i Tiden — i det foregaaende Aarhundredes senere Halvpart. Det vilde være lige saa urimeligt at sige, at vor Codex Runicus skulde kunne være fra det 16. eller 17. Aarhundrede, som at sige dette f. Ex. om det ældste Haandskrift af Skaanske Lov med sædvanlige Bogstaver eller om det Flensborgske Haandskrift af Jydske Lov³⁾.

¹⁾ En højere Alder, navnlig for »series altera«, sættes (med gode Grunde) af R. Usinger i hans værdifulde Skrift »Die dänischen Annalen und Chroniken des Mittelalters kritisch untersucht« (1861) S. 21—23, 61—64. (Ved Spørgsmaalet om Forholdet til Saxo turde Stykket om Kongerne i Jylland vidne i høj Grad for, at Saxo snarest er yngre).

²⁾ Ikke blot de i Codex Run. senere tilskrevne Runer, — hvorved et Par udslettede Linier, der findes paa det sidste, det 100. Blads bagerste Side øverst, ej maa glemmes —, men endog Valdemars-Runerne i Codex Wormianus (for ej her at gaa videre) ere skrevne saaledes, at de »palæografisk« staa langt under den egentlige Skrift i Codex Runicus. Selvfølgelig er det ikke blot den romerske Skrift, som har sin afgjørende Palæografi, Runerne have lige saa fuldt sin, naar den kun kjendes og anvendes.

³⁾ O. Worm udgav allerede selv »Regum Danie series duplex et limitum inter Daniam et Sveciam descriptio, ex vetustissimo legum Scancarum literis runicis in membrana exarato codice«, 1642, fol. Begge Kongerækkerne optog Langebek i sin Samling af Scriptores, Tom. I. 1772, saaledes at hver af dem ledsagedes af en Afbildning af en Side. Loven har ingen taget for, før nærværende Forfatter udgav den (i »Danmarks gamle Provindslove«, 3. 1853), for at Runehaandskriftet paa den Maade kunde være bevaret; en Afbildning af en hel Side af Loven har heller ingensinde været meddelt før nu her. ligesom det er første Gang, at Afbildninger af Haandskriftets tvende Dele stilles sammen. Af Loven havdes tidligere kun nogle faa Linier afbildede i Anchers danske Lovhistorie 1. (1769), og i Schlyters Corp. iuris sueogot. ant. Vol. 9. (1859), men hverken den ene eller den anden giver et fuldstændigt Billede af Haandskriftets Skjønhed og Væsen. I det nævnte Vol. 9, indeholdende Skaanske Lov, er Codex Runicus benyttet saaledes, at det ofte ikke

For at tydeliggjøre hvorledes enkelte Runer ere anbragte i Lovhaandskrifter, hvilket nys blev omnævnt, fremviser efterfølgende Afbildning (nederst paa Bladet) to Linier, hvori Runen M findes to Gange, i Flugt — som sædvanlig i lignende Tilfælde — med de andre Bogstaver. M er brugt her i den Betydning, som Runens Navn har (nemlig „maðr”: Mand), dog hverken saaledes i Entallet, eller ligefrem i Flertallet, men i Formen „manna” (Genitiv i Flertallet), hvilket er fremhævet ved „na”, som er tilføjjet ovenover. Pergamentsbladene, hvorfra disse Linier her ere tagne, ere af den islandske Grágás og den sidste lævnede Rest af et meget gammelt Haandskrift (dog ej just ældre end 1200), som selv i disse Rester endnu er særdeles vigtigt med Hensyn til Kundskaben om Graagaasens Bestanddele og Sammensætningsforhold. (De findes opbevarede i den arnamagn. Haandskriftsamling under Nr. 315 D. fol., og i Vilh. Finsens Udgave af Grágás, 1852. II. S. 224 ere de meddelte i sin Sammenhæng). Runen M er almindelig i gamle isl. Haandskrifter¹⁾, men, foruden Þ, findes der næppe

kan ses, hvad den har, navnlig hvad det sproglige angaar, der i det hele ikke er den stærke Side ved Udgaverne i Corp. iur. sueogol., (jfr. i Almindelighed C. Säves Gutniska urkunder (1859) S. XIV—XXXII). I Fortalen kommer Schlyter frem med besynderlige Ytringer med Hensyn til Runehaandskriftet og gjennem sære Svingninger føldes den Dom over det, at det er et „infall” osv. Det er kun Skade, at Langebek derved paaberaabes, fordi der staar i Scriptt. rer. Dan. 1. 26. at denne Codex er skrevet „solius curiositatis gratia”, thi dettè er sagt af ham i Forbigaaende og med uforbeholden Anerkjendelse af sammes Alder og Værdi. Skulle disse Ord alligevel endelig gjøres gjældende, maa det erindres, at Runer og Runemindesmærker ej laa indenfor Langebeks videnskabelige Indsigt. Hans store Fortjenester kunne taale, at dette siges, da det just her foranlediges og nødvendiggjøres. Ovenfor S. 212 i Anm. er lejlighedsvis gjort opmærksom paa en besynderlig Misforstaaelse netop i nogle af de Ord, som følge efter AMBLUPE i Kongerækken (jfr. ogsaa Afbildningen her), — og det træffer sig saa underlig, at paa det anførte Sted i Scriptt. (1. 26 nederst) findes en lignende, i det SILKI og PEL af ham der er læst som HELGI og KEL (Kjel, Ketillus), og derfra er da igjen gjort en selvfølgelig aldeles urigtig historisk Slutning. Ved uden videre at følge Langebek i saadant, og hvad dermed staar i Forbindelse, kommer man til at vise, at man i dette Stykke er useelvstændig og selv ikke hører til de virkelige „kunniga domare”.

¹⁾ I en langt senere Tid fandt paa Island den Tro Sted, at Runer beskjærmede Pergamentsblade, hvorpaa de vare skrevne, endog imod Ild. I et islandsk (endnu uudgivet, men ej uvigtig) Skrift om Runer, fra Midten af 17. Aarhundrede, hedder det nemlig, at somme sige, „að einn stafr af mörgum rúnabókstöfum saman settu,

saaledes i dem nogen anden Rune end den for F. Exempler herpaa haves i det, som er stillet paa mellemste Plads paa Afbildningen her. Runen F forekommer der to Gange og, ligesom M, med den Betydning, som dens Navn („fe”) har¹⁾. — I danske Lovhaandskrifter forekommer imellem den almindelige Skrift vistnok ikke nogen anden Rune end Þ alene²⁾. Men et eget Skjær kastes dog over dem i den Henseende af Runehaandskriftet som saadant. Og det maa stedse, ogsaa med Hensyn hertil, erindres, at der altid er noget tilfældigt i, hvad der just er blevet bevaret. Det er saaledes, naar man tænker sig lidt om paa dette Omraade, et Held, at vi nu have den gamle slesvigske Stadsret, der har saa stor retshistorisk Betydning ej blot for Byen Slesvig alene, men ogsaa ud derfra i en vid Kreds, — og ligeledes er det et Held, at det ældste og vigtigste Haandskrift af jydsk Lov netop er blevet bevaret, fra gammel Tid, paa Flensborg Raadhus.

Runerne have holdt sig saa længe i Brug vistnok væsentlig ved den dem iboende gamle Magt over Folket; dog synes det, at der ogsaa er truffet nogen Foranstaltning

hafi tíðum svo kröptngr fundist á kálfskinnsbókablöðum ritaðr, að ei hafi í eldi kunnað at brenna«. Jfr. J. Árnasons Samling af «Islenzkar þjóðsögur», 1. (1862) formáli XXI, hvor disse Ord nu findes trykte, — og fremdeles XVII—XIX, VIII—IX. Paa sidstnævnte Side henledes Opmærksomheden med Rette navnlig ogsaa paa det arnamagn. Haandskrift Nr. 687, d, 4to paa Grund af de mange ubenyttede Oplysninger (i Forbindelse med Tegninger) det indeholder om særegne islandske, med egne Navne forsynede, Runearter. (Maaske var i nogen af dem det advarende Brev skrevet, som blev tilstillet Snorri Sturluson kort før hans Døds, men som man desværre ej kunde forstaa, jfr. Sturlungasaga I. 2. (1818) S. 241).

¹⁾ Dette Stykke er taget fra det arnamagn. Haandskrift 623, 4to, der er af religiøs Indhold, og endnu ej udgivet. Den øvre større Del paa Afbildningen giver en hel Side af det arnamagn. Haandskrift 674, a, 4to, der ovenfor oftere, jfr. S. 101 og S. 269, er blevet omtalt; da der her var Lejlighed, benyttedes den til Meddelelsen deraf, hvilket dog alene er sket, for at der ogsaa her kunde — til Sammenligning i Almindelighed — være et Billede af et af de ved Alder og Skrift mærkeligste isl. Haandskrifter. Forsaaavidt er det et Sidestykke til det S. 107 meddelte Billede af det ældste danske Haandskrift.

²⁾ I Olai Petri († 1552) «Svenska krönika» (utg. af Klemming, 1860, S. 4) siges i den Henseende med Hensyn til Sverrig: -- «haffuer än thå then förra scrifften noghon tídh wordet brukat, breedhe widh then Latiniska scrifften; -- finnes och -- i gamla laghböcker och andra scriffta Swenska böker noghro Rwnobookstafuar in-satta i bland the Latiniska scrifftene».

deþe & goþ h' & at heyr a fagra
song & harpslott & keþa reykel
sef hilm & annaria dyrlegra urta.
eþa þgia seto grofo & eiga morg
aupove. þessa hle alla eignasc hel
g on enda þeir hafa unapf synþat
þeir sia iat lokno augo se opno.
þeir ef sia konng dyrþar i fegrþ sin
ne & sia utan & i hnan dyrþ g. &
dyrþ allra heilagra yv seþra & spa
m. dyrþ postola & pindra munka
& meya & allra heilagra & sia þr
fagra alla liþo sina utan & i hnan
& sva aþa & hugrengar. & sia þeir
alt þat ef gesc a hine & auorþo. &
sia þeir ovine sina i qlo þa ef forþo
rifo. i gegn þei & fagna þeir olloþri

þa þa er þ h' var i þ hafi meþ s' hlat af ego siþi z
þoe bryt or z gett ikle

at maþ var haviþ saer fornt þ hafi meþ s' þasanna.
þice samaj margr lys y.

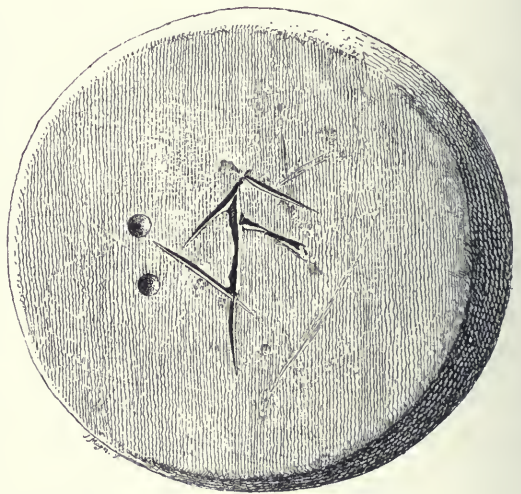

for i Tidens Løb at komme Brugen og Erindringen til Hjælp. Det omtaltes ved de kirkelige Indskrifter S. 298, at Runerækken findes anbragt paa Baarse-Funten, og at Öjemedet dermed maa have været at vedligeholde Kundskaben til Runer hos dem, der søgte Kirken. Thi denne Anbringelse kan ikke have været tilfældig. At denne Synsmaade er rigtig, har faaet en stor Bekræftelse derved, at der nylig er fundet en Sten i Aastrup (ved Varde), som ene og alene indeholder Runerækken. Stenen har en Længde af omtrent $1\frac{1}{2}$ Alen og Runerne ere omtrent 4 Tommer høje. Øverst paa den næstfølgende Afbildning ses deres Form og Beskaffenhed, og derved ses tillige, at Rækken ikke er ordnet efter de latinske Bogstaver, men paa den Maade som var særegen for Runerne, nemlig saaledes, at der begyndes med F, og derefter følge alle de andre i den rette Orden: F U Þ O R K H N I A S T B L M Ö (eller Slutnings R). N og A findes paa vore Runestene sædvanlig saaledes formede, at Tværstregen fortsættes paa begge Sider lige langt, og ligeledes er Runen for S gjerne i Form af ; de tre sidste (, ,) mangle her, da Stenen ikke er hel. I det saaledes noget er borthugget af Stenen, og der tillige, med Beskadigelse af tre Runer, er gjort en Runding i en Del af den, for at den kunde passe over et Vindue (i den østre Ende af Kirken, — det S. 295 nævnte findes, paa flere Stene, i den nordre Kirkemur), og Stenen endelig er lagt paa den Maade, at Bogstaverne staa paa Hovedet, er det indlysende, at der ikke er tillagt Stenen nogen Betydning paa dens nærværende Plads. Hvor den oprindelige har været, derom kan intet bestemt vides. I Sverrig (hvorfra adskillige lignende Runerækker tidligere have været bekjendte, mens hos os ingen er kommet frem, før nu i den sidste Tid de tvende her omhandlede) findes de vel stundum i Kirker, men anbragte med Omhu og paa i Öjne faldende Steder, — med Aastrup-Runerne er dette jo derimod ingenlunde Tilfælde. Snarest har vistnok derfor disses oprindelige Plads

været borte fra Kirken til en Art verdslig Brug ved alfar Vej, (ligesom i Dybecks „Sverikes Runurkunder” den Upplandske Nr. 59 er ved en Vej), hvor den kunde ses af alle. • Thi det kan ikke fejle, at denne nyopdagede¹⁾ Runerækkes Bestemmelse har været at tjene som et Slags fast Meddelelsesmiddel — i Lighed, paa anden Maade, f. Ex. med Alenmaalet i Johanneskirken paa Før — til Mindelse og i forskjellige Henseender til Efterretning²⁾.

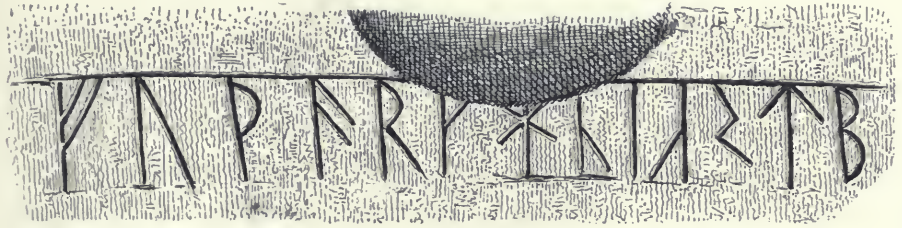
Under disse Omstændigheder er det ikke saa sært, at Runer forekomme, saaledes som det ovenfor udvikledes navnlig med Hensyn til gamle Lovhaandskrifter, ej blot som forsaavidt hørende til Gjenstanden, men ogsaa virkelig vilkaarlig i Haandskrifter, eftersom det er faldet vedkommende ind. Dels er dette sket i saa Tilfælde uden nogen egentlig Hensigt, som naar der ved Slutningen af den Erfurtske Codex af-de Esrumske Annaler findes et Antal Runer, meget yngre (fra 15. Aarh.) end selve

¹⁾ Der kommer stedse hidtil ubekjendte Ting frem. Ligesom dette allerede er sket flere Gange, mens dette Værk har været under Pressen, saaledes bliver allerede nu til Oversø-Runerne at føje hosstaaende Runetegn, der findes (dybt indgravet) paa en Vægtlod af Metal i det flensborgske Museum, af Størrelse og Udseende som Afbildningen her udviser. Ytringen S. 292, at Oversø-Runerne ej vare enestaaende, er strax blevet stadfæstet. Nærværende sammenbundne Runetegn er af samme Slags, saa det, der er forklaret S. 292—95, passer, hvad det almindelige angaar, ogsaa herpaa. Opløsningen kan saaledes ogsaa her tages paa forskellig Maade.

²⁾ En mærkelig Antydning om en endnu i vor Tid bibeholdt Brug af noget saadant er bevaret i N. Lovéns Skrift (1847) »Folkliwæt i Skytts härad i Skåne wid början af detta århundrade». Det berettes nemlig der S. 27—28, at der ved Falsterbo Kirke findes et Par »runstenar», der tjene som »urbild» ved at bestemme den Rune, der bruges, efter gammel Vis, paa det enkelte »hemman» som hørende dertil.

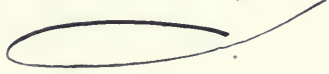

UFI KX KTHM PRKMPD KMLK KD LFU
G KMKXMK MKMK KRR MKTK TMRM FAP

1543

Φ FPK PAKM
KX KTRPKR
KX KX MKR
MK KX KMLK 91=
KMK KMK MKR MK
KMK 1547

AKXHPX X9L PRIX

Codex (fra 13. Aarh.), og dog saadanne, at de erkjendes at vidne om den danske Hjemstavn; — dels er dette sket med Ombu og ligesom udpegende, som naar en Mand, ved Navn Peder Skiold, i en samlet Fortegnelse fra 1528 over Skovklosters (Herlufsholms) Ejendomme, tilføjede som Forfatter sit Navn¹⁾, skrevet smukt med Runer (jfr. Scriptt. rer. Dan. 4, 336). Alligevel er det dog næsten overraskende at se, hvorledes i 1. Halvdel af 16. Aarhundrede Runer endnu brugtes af danske Adelsmænd, af de gamle indenlandske Familier, ligefrem i Forretninger og til personlige Optegnelser — og dette vel at mærke, inden Runer vare blevne Gjenstand for videnskabelig Opmærksomhed, og inden de vare meddelte eller omtalte i nogen trykt Bog, (hvilket nemlig først skete efter 1550, jfr. S. 28—29). De tvende Stykker, der findes anbragte midt paa foranstaaende Afbildning, give en Forestilling om saadan Brug. Runerne fra 1543 hidrøre fra Mogens Gyldenstjerne til Stjernholm, og ere tagne af en Dagbog, som han det nævnte Aar holdt paa et Tog i Nordsøen²⁾. Runerne fra 1547 hidrøre fra Bendt Bille³⁾ til Bregentved, (Søn af And. Bille til Søholm⁴⁾) i Stævns, og i Ungdommen uddannet — ogsaa ved Studier i Paris — til den gejst-

¹⁾ Han kalder sig selv: «clericus diocesis Roskildensis et apostolica autoritate notarius constitutus»; 1508 var han i Tjeneste hos Roskilde Biskop.

²⁾ De her meddelte Linier indeholde, i sædvanlig Skrift, følgende Ord: «udi the(n) helige trefoldighe(d)s navn drofue ui udaf køfuenhafn søndagen forre sancte laurits dag». Dagbogen udgjør omtrent 3 Blade i Arkform og er opbevaret her i Rigets almindelige Arkiv. Mog. Gyldenstjerne var, ifølge de af N. Hemmingsen over ham (1570) udgivne Mindeord, «Danmarks Riges Ammeral» og døde 1569, 84 Aar gammel. I samme Kilde siges, at han «vdi sin vngdom tiente først Konning Hans for en Dreng», og at han «vaar født vdi Danmark af - - - Danske Foreldre». (Faderen var Henrik Gyldenstjerne til Iversnæs i Fyn).

³⁾ De ere skrevne af ham som en Antegnelse til egen Efterretning udenpaa en Afskrift af eller et Udkast til en Fuldmagt. Den egenhændige Paaskrift af Bendt Bille findes nu i det st. kgl. Bibliothek, og efter denne er der givet en god Meddelelse derom af P. Sejdelin i Ann. for nord. Oldkyndighed og Hist. for 1854, S. 206—11. Ordret lyder Paategningen saaledes med sædvanlige Bogstaver: «Mesther Thommessens handthskrifth oc then handskrifth som ieg hannum gifueth hafuer ther udi moed». [En lignende Runepaaskrift af B. Bille (1545) har Sejdelin senere fundet i K. Bibl.]

⁴⁾ En Optegnelse fra 1547 (Nr 64 om denne Gaard i Arkivet) har ogsaa en Linie med Runer.

lige Stand). At „Palæografi” har (som ovenfor bemærket) sin fulde Anvendelighed paa Runer, det bliver aldeles öjensynligt, naar M. Gyldenstiernes og B. Billes Skriftruner sammenholdes med hvad der forhen er meddelt. Efter 1550 maa man være forsigtig med at anse forekommende Runer som en umiddelbar Fortsættelse af det gamle, da de ved den begyndende Forskning og Fremdragning af Mindesmærker strax tildroge sig Opmærksomhed, (jfr. S. 29—30). Sikker Lævning af den gamle Brug tör man efter den Tid kun forudsætte paa Steder, hvorhen den ny Kundskab om det gamle endnu ikke var trængt. En saadan haves fra 1641 i de Underskrifter under et „Grand-Vilkaar” fra det sönderjydske Herredsting i Hvidding, som (nederst paa Afbildningen) ere gjengivne efter „Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im 17. Jahrhundert, nach den Gerichtsprotocollen von C. L. E. Stemann”, (1855) S. 69, jfr. S. 14. Det er tydeligt, at nogle Runer findes deriblandt, mens andre Tegn ere forvanskede eller af en anden Art. Grandelag og Grandestævner bestaa endnu, og det er saaledes nok muligt, at en noget runeagtig Skrift, som den her omhandlede, ogsaa endnu her eller der kan være i Brug. Det vilde i hvert Fald ikke være nær saa mærkeligt, som at man, trods alt hvad der er foregaaet, endnu den Dag i Dag i en Del af Slesvig (navnlig i et større Strøg, hvis Endepunkter gaa baade hen imod Tönder og Aabenraa og hvis Kjærne er Slogs Herred) tror, og tit roser sig af, at tale ægte Dansk, og renere og bedre end Almuen andensteds, — og dette ytres baade lige overfor dem, der bo sydför, og dem, der bo nordför, endog i Nörrejylland. Ordet „Runer” er ej forsvundet, men kommer vel især frem i Udtrykket „Runer og Kunster”. Forsaavidt slutter Forestillingen om dem sig nu — med hele den egentlige Anvendelsestid liggende imellem — til den ældste Tids. Enden böjer sig ogsaa her ligesom hen imod Begyndelsen.

T I L L Æ G .

For Fuldstændigheds Skyld maa her endnu omtales, som noget for sig, nogle i Slesvig af Jorden fremkomne Brugsgjenstande, forarbejdede af Metal, paa hvilke der er fundet Skrift med Runer af en Art, der ikke, i det mindste hvad Halvparten af Bogstaverne angaar, findes paa vore Runestene, hvormod disse Bogstaver (for en stor Del i en meget afvigende Form) tilhøre et udviklet, mindre simpelt og mindre fast „Alfabet”. Man har almindelig kaldt tidligere hine Runer „angelsaxiske” og kun hos os i den seneste Tid begyndt, med et Spring ligesom, at kalde dem „oldnordiske”. Det første Navn er urigtigt, men der er dog næppe tilstrækkelig Grund til det andet, især naar man, som her, nærmest har Danmarks Vedkommende for Öje. Ret betegnende for de danske Forhold, saaledes som de i denne Henseende hidtil ere, er derimod den i daglig Tale gjængse Benævnelse „Guldhorns-Runer”, i det den er tydelig, og, om end uden den fornødne Vidde, har det Fortrin, at den alene er hentet fra den her almenbekjendte Hovedgjenstand.

Guldhornet, som fandtes 1734 ved Møgeltønder (jfr. S. 339), er vort vigtigste Stykke med hine mere særegne Runer. Det hidhørende, der ellers kendes, indskrænker sig hvad Slesvig angaar til nogle faa af de saakaldte „Brakteater”, et Smykke fundet ved Straarupgaard og endelig et Par smaa Gjenstande fra det sönderbrarupske store Mosefund¹⁾. Det, der iøvrigt er kommet frem her i Riget af den Art, er ligeledes kun — Guldhornet er nemlig enestaaende — Brakteater (dog forholdsvis i et temmelig stort Antal) og et Par meget smaa Gjenstande, den ene fra Allesø Mose i Fyn og den anden fra Himlingöje i Sælland. Paa begge disse Steder, ligesom i Sönder-Brarup og Nydam, er der romerske Sager iblandt det forefundne, og i de store Fund fra Brarup, Nydam og Allesø er der ogsaa forefundet Skrift med romerske Bogstaver. Kun paa disse her saaledes nævnte Steder og paa de anførte løse Gjenstande har man hos os opdaget den særegne Runeskrift, som her skal omhandles noget nærmere. Der er her fra Landet ikke noget hverken større eller mindre Stenmindesmærke bekjendt med enten længere eller kortere Indskrift, affattet i denne Art Runer, og det samme Forhold finder Sted i det gamle danske Landskab Skaane. Derimod i Sverrig — og til Sverrig er Bleking i den Tid, hvormod

¹⁾ Imellem de mangfoldige Gjenstande, der nylig ere komne frem ved det store Fund i Sundeved i Nydam-Mose, (som öjensynlig er oprindelig en Vig fra Allsund), forefindes ogsaa nogle Gjenstande, paa hvilke der som Mærke, iblandt andre, er — ifølge Engelhardts bekjendtgjørende Meddelelse — anbragt et Runebogstav. Fra et saadant enkelt Bogstav, som Mærke, ere Indskrifterne med Runer paa Brugsgjenstande udgangne.

der her kunde være Tale, at regne navnlig paa Grund af den bestemte Efterretning derom i Ottars og Ulfstens (ofte anførte) saa særdeles vigtige Rejseberetning — og ligeledes i Norge er der ej blot fundet løse Gjenstande med denne Runeskrift, men der er baade tidligere og især i den seneste og allernyeste Tid fundet et Antal Stene, satte som Mindesmærker og forsynede med Indskrifter i denne Art Runer. Og i England findes paa samme Maade baade løse Brugsgjenstande og Stenmindesmærker med disse Runer. Dog er der, vel at mærke, imellem hine to nordlige Lande og England i den Henseende den væsentlige Forskjel, at, mens det, der kjendes fra Sverrig med de nævnte Runer er temmelig lidet, og derimod fra Norge temmelig meget, i Forhold til hvad der forefindes med vore sædvanlige nordiske Runer, saa ere i England disse i Tal næsten forsvindende og de andre aldeles overvejende. — I øvrigt forekomme disse sidste paa enkelte løse Gjenstande opdagede i Holland, i Frankrig (i det gamle Burgundien), i Tydskland og helt ned i Vallakiet. Hidtil har der ikke nogensteds været henvendt egentlig særskilt Opmærksomhed paa alle disse saa vidt spredte, og dog hinanden saa meget lignende Indskrifter¹⁾. Naar de ere blevne samlede og det tillige er lykkedes at forklare dem efter nogenlunde almengyldige Regler og med klar Indsigt i Sproget, de tilhøre, ville de ganske vist befindes at være Udtrykket af en stor historisk Kjendsgjerning, hvilken dog — i Modsætning til hvad vore rent nordiske Runer indeholde Vidnesbyrd om — turde være meget større i Udstrækning end i Dybde. Hvad der til Oplysning af denne Kjendsgjerning vil kunne afgives af det hidhørende, som er opdaget indenfor vore danske Enemærker, det turde nærmest blive at betragte som Randbemærkninger. Om man end ikke vil betragte disse Stykker som løsrevne eller forvildede, saa kunne de dog ingenlunde betragtes som Mindesmærker — saaledes som Indskrifter paa Stene, navnlig naar disse findes i større Antal, hvilke da heller ikke ville staa uden Vidnesbyrd paa anden Maade — men kun som noget, der ogsaa her kommer tilsyne. De følgende fire Afbildninger fremstille af hvad der saaledes af den Art hos os er kommet tilsyne:

- 1) Straarup-Smykket med nogle faa Runer,
- 2) Guldhorns-Runeindskriften,
- 3) Brakteaterne, der have Omskrift i Runer,
- 4) Tvende Sønder-Brarupske Gjenstande med Runeindskrift.

¹⁾ Med det første vil dog her udkomme et Værk over dem af G. Stephens, hvilket vil udmærke sig ved en fuldstændig Samling og en nøjagtig Gjengivelse af dem og mangeartede Oplysninger om dem. Stephens skylder jeg de (her for første Gang) meddelte gyldne Afbildninger.

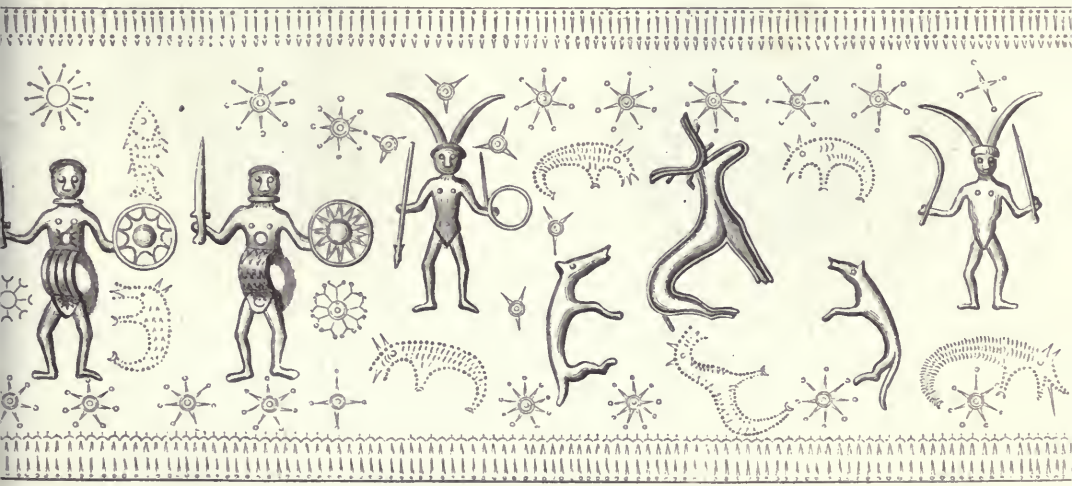

YKRTIY:HX

J. H. Gregory, U.S. Geol. Surv.

1. Straarup-Smykket blev fundet 1840 ved Straarupgaard i Dalby Sogn paa en Skrænt over en Dal, som gaar ned imod Koldingfjord. Øverst paa Skrænten har der staaet en Gravhøj og ved dens Bortrydning kom Smykket frem, hvilket altsaa vistnok har hørt til Højens Indhold. Det er smukt og anseligt, betydeligt i Omfang og Vægt (26 Lod) og gjemmes nu her i det fædrelandske Museum. Det er kun i store Omrids, at der kan sluttet noget fra Gravhøjen med Hensyn til Smykket, og da der ellers ej fandtes noget, som kunde give nærmere Oplysning, kan man ikke med Sikkerhed sige noget om dets Alder og hvor det er blevet til, og endnu mindre om Runerne høre oprindelig til eller ere paasatte siden, og hvorfra de ere. De ere indridsede fint, men meget tydelig, og ere aldeles sikkert disse fem: LUPRO. Det er vel just ikke aldeles vist, at de ikke skulle læses sammen i et Ord, men det er dog sandsynligst, at de skulle læses i to, nemlig LUPR O, saaledes at de fire første Bogstaver danne et Mandsnavn og det sidste er Gjerningsordet „ejer” i fremsættende Maade. Netop saaledes var det almindeligt paa løse Gjenstande at betegne, hvem de tilhørte. LUPR er et endnu brugeligt, i øvrigt baade indenlandsk („Lyder”) og fremmedt Navn. Her, hvor der handles om hvad der gaar udover den ligefrem nordiske Runeskrift, er dette Stykke optaget paa Grund af det sidste Bogstav, som ikke forekommer paa vore Runestene eller nogen fra dem stammende Indskrift, hvorimod det er velbekjendt allerede fra Guldhornets Runer, ej at tale om de Ulphilanske Bogstaver, og synes saaledes udelukkende at høre til den Side. Anderledes vilde det stille sig, naar selv saadant Bogstav fandtes i en større Indskrift paa nogen af vore Runestene, altsaa paa et bestemt her hjemmehørende og her tilblevet Mindesmærke, da en saadan Brug ej vilde være andet end det der til enhver Tid sker, at nemlig noget tilfældig saaledes indblandes eller optages fra hvad der ellers er bekjendt. Navnlig er det noget andet, naar H og M, som ere almindelige i hin for os mere fremmede Runerække, ogsaa stundum forekomme paa danske Runestene, da disse Tegn tilhøre den romerske Skrift, og der øjensynlig til alle Tider var en større eller mindre Forbindelse med Syden, og her endog findes Ting med romersk Skrift fra en lige saa fjærn Tid, som der overhoved haves noget fra med Skrift hos os. Der er derfor ligesom ej noget fremmedt derved, lige saa lidt som ved B, I og R, hvilke ere ligefrem optagne i vor Runerække, men i og for sig ellers ikke saa lige skulde synes at være mere nærliggende til Brug end H og M, — i Modsætning til f. Ex. det omtalte sidste Bogstav iblandt Straarup-Runerne og det 1. 2. 6. 8. osv. paa Guldhornet, hvilke kun have en indskrænket Anvendelse i et forsaavidt

bestemt Tidsrum. Paa Snoldelef-Stenen og Højetostrup-Stenen, som meddeltes S. 14—20 i andet Öjemed, findes et saadant H. Da der imidlertid her er Anledning givet til at oplyse nærmere dette Forhold, indføres med Hensyn dertil paa dette Sted endnu Helnæs-Stenen, der nemlig, som hösstaaende Afbildning viser, har ej blot H¹⁾, men ogsaa M²⁾. (Dette er dog ingenlunde det mest vigtige ved den³⁾). Lægges ved

¹⁾ Det i Anbringelsen saa nemme og bekvemme H forekommer kun paa disse her nævnte Stene (vistnok ikke paa Vordingborg-Stenen), og herved kommer det ogsaa væsentlig i Betragtning, hvorledes det stiller sig paa dem med Brugen tillige af *, dels nemlig i den sædvanlige Betydning, og dels som brugt nogle Gange ogsaa for A. Ikke engang dog paa Højetostrup-Stenen, hvor det snarest skulde være Tilfælde, er der ved Siden af H gjort udelukkende Brug af * i Betydning af A, da dette kun er sikkert i sammes HURNBURA, ej naturligvis i STHIN; og Snoldelef-Stenen har til sit H bestemt * i begge Betydninger, men Helnæs-Stenen har ved Siden af sit H alene det sædvanlige Tegn for A, (og Flemløse-Stenen, der ikke har H, har for A baade * og det sædvanlige Tegn, — dette paa de tvende sidste Steder i Indskriften, jfr. midt paa S. 337). Grunden til denne egne saaledes fremkommende Brug af * for A, hvilken ifølge det nys anførte ingenlunde hverken følger af eller med H, turde mulig med Hensyn til vore Runestene ligge deri, at man baade skrev STAIN og STHIN, hvorved H i dette Ord (og siden videre) let kunde betragtes som staaende for A, skjönt det vistnok egentlig ej er saa, — i det mindste holdt »Sthen« sig som Mandsnavnet ogsaa endnu langt ind i 17. Aarhundrede. Og vist er det, at Grunden til hin Brug ikke ligger i den særegne Stil, hvori Flemløse-Indskriften er affattet (nemlig med »Sten denne« som Sætningens Subjekt): thi paa den nylig opdagede Egtved-Sten (ved Vejle) findes i Stilen den samme Særegenhed, men der er det sædvanlige Tegn for A anvendt i SASI, (Ordene STAIN SASI AFT BRUPUR blive hvert for sig at tilføje paa de vedkommende Steder S. 97, 53, 54, 63. — Denne Runesten er først kommet frem i Aar. Den blev strax undersøgt af N. J. Termansen, der fra sin Gaard i Læborg Sogn ikke har langt til Findestedet, og efter denne Undersøgelse er det ikke blot tydeligt, at Stenen ikke er hel, men tillige, at den ikke hører til den Jællingske Runekreds. Det har ogsaa sin Betydning, at denne Egn saaledes har en Runesten at opvise, som ej vedkommer hin store Kreds).

²⁾ M, som her er enestaaende, er — foruden H — det eneste Bogstav af den Art, der bruges paa vore Runestene, og herved er endda at mærke, at Runen for M paa dem forekommer i flere Afændringer.

³⁾ Ovenfor er den oftere nævnt, navnlig S. 58. Den hører imidlertid til vore allermærkeligste Runestene, og en kort Meddelelse om den vil derfor være paa sin Plads her og middelbart bidrage til Oplysning af hvad her ellers nærmest omhandles. Den fandtes paa den lille Halvø Helnæs (som løber ud fra den sydvestlige Del af Fyn, lige syd for Assens) i Foraaret 1860, men kløvedes, og det var egentlig først derefter, at det blev bekendt, at det var en Runesten. Ved Kongens Foranstaltning strax, og siden ved hans Nærværelse paa Stedet, blev der draget Omsorg for den og den opbevares nu (sammenføjtet) i Museet her. Heldigvis er det dog kun nogle Bogstaver, som ere tabte, og det er endnu en meget anselig Sten, skjönt Halvdelen af dens oprindelige Omfang antages at være bortsprængt. Mulig har den tidligere, inden den fik Skrift, tjent som Overligger i et Gravkammer; tæt

Siden heraf yderligere Mærke til, at Guldhornets Indskrift har det sædvanlige nordiske **Y**, saa kan man ikke tillægge Anbringelsen af disse

ved Lævningerne af et saadant laa den nedsunket paa en smuk Skraaning ned imod Vandet ligeoverfor Kirken. Indskriften, der er uden Skilletegn, er lige efter Runernes Olddansk følgende:

RHUULFR [o: HRU-ULFR] SATI STAIN NURA
 GUPI AFT GUPUMU(N)T BRUPUR
 SUNU SIN TRUG NAPU . . .
 OUAIR FAPI

Op Isl. vil den lyde saaledes: Hrólfur satti stein, Nóragoði, eftir Guðmund bróðurson sinn, dreng náðu . . . fáði. At der nødvendig maa adskilles saaledes, at der læses **NURAGUPI**, fremgaar aldeles bestemt af Flemløse-Stenen, men denne har rigtignok ingensinde hidtil været forstaaet, (skjønt den har været bekendt og omtalt, siden den i sidste Halvdel af 16. Aarhundrede flyttedes, »da der var godt Fore om Vinteren, paa en stor Slæde, fra en Høj paa Marken tvært overfor Lammemose Have», ind paa Kirkegaarden). Ja Indskriften er endog endnu i Suhms »Samlinger til den Danske Historie», 1. 2. 117, meddelt saa forvirret og lem-læstet, at det næsten er en Opdagelse, at det skal være Flemløse-Stenen, som der er indført under Navn af »Stenen ved Høygaard». Indskriften (uden Skilletegn, jfr. det S. 25 herom bemærkede, hvilket nu bortfalder) er i Virkeligheden — dog er ogsaa af den noget tidligere borthugget og det ej af Vanvare — denne:

AFT RUULFS TOTR (jfr. S. 65 øverst om O i dette Ord og i OUAIR)
 STHIN (ST ere borte nu) SASI IS UAS NU
 RAGUPI SATU S . . . . .

Paa begge Stene findes saaledes **NURAGUPI** — endog paa den Maade, at **R** er benyttet inde i Ordet — men da der paa Flemløse-Stenen siges derved om Rolf, at han var **NURAGUPI**, er det klart, at det er brugt paa samme Maade, som et Udsagn om ham paa Helnæs-Stenen, ligesom det i det hele er tydeligt, at der er den Forbindelse imellem disse tvende Mindestene, at sidstnævnte er sat af Rolf »efter« en Brodersøn, og hin »efter« Rolfs Datter, men ej af ham selv, og af Stenen er det Stykke bortsprængt, som udsagde, af hvem den sattes. Endnu paa en 3. Runesten, den der er fundet i Vedtofte (ved Assens, i selve Flemløse Sogn), læses Navnet **RUULFR**; synderlig mere har den nu ikke, højst sandsynligt er det dog, at alle disse tre hidrøre fra eller angaa samme Rolf. (Baade Flemløse- og Vedtofte-Stenen findes nu paa Jægerspris, og der har ogsaa Stenen fra Hagenskov, ligeledes ved Assens, faaet Plads). — **NURAGUPI**, der som saadant er aldeles sikkert, er Hovedordet i Indskrifterne, da der ligger noget nyt og vigtigt deri, hvilket dog med fuldkommen Vished kan udbringes, naar Glavendrup-Stenen (ogsaa i Fyn, nord for Odense) tages sammen dermed. I det nemlig denne er rejst efter **ALA SAULUAGUPA** af hans Sønner, der betegnes som **ALA SUNIR**, er det klart, at han hed **ALI**, og at han var **SAULUAGUPI** — i Overensstemmelse med Udsagnet paa Flemløse[- og Helnæs]-Stenen om Rolf, at han var **NURAGUPI**; og paa den anden Side er det tydeligt af Glavendrup-Indskriften, da **SAULUI** er et Mandsnavn, at den første Del af **NURAGUPI** ikke er et Stedsnavn, svarende f. Ex. til Isl.

Tegn enkeltvis nogen videre Betydning og overhoved kommer det ej væsentlig an paa Enkelthederne ved Tegnene, men paa Sproget, i hvis Tjeneste de ere brugte. I den Henseende yder ovenstaaende Meddelelse om Helnæs-Stenen det fornødne, for at vise at denne Indskrift i Sprog-

»Túngugodi«, men ligeledes et Mandsnavn. Et saadant kjendes ogsaa, dels, ligesom Runenavnene »Hornbóri« og FUTIN, fra Völuspá, dels fra den yngre Edda og fra Sögubrot af fornkönungum. Ale var altsaa GUPI og Rolf ligeledes. Hvad imidlertid dette olddanske Ord betyder, kunne vi nu kun vide fra Isl. godi, hvorved den betegnedes, der forestod de religiøse og retslige Indretninger i en vis Kreds. Men naar Ale kaldes Sölves GUPI og Rolf Nores GUPI, det vil sige: at de, som det her er tilkjendegivet, vare det i Forhold til disse Mænd, og benævntes efter dem, og hverken efter en vis Egns Indvaanere som Isl. Ljósvetningagodi eller efter en vis Guddom som Isl. Freysgodi, saa er det noget, hvortil der ej er Side-stykke fra Isl. Det er dog ganske naturligt, thi paa Island blev den der som »godi,« α : som Præst og Dommer, forestod »Herredet«, og var »godórdsmaðr«, selvfølgelig den første, mens en GUPI her, hvor der baade var Konge og Jarl, sikkert var dem underordnet, jfr. Snorra-Edda (1818) S. 171—72. Under saadanne Forhold var altsaa saavel Ale som Rolf GUPI, og i Danmark har saaledes Indretningen med »Godar« fundet Sted. Det er saa meget mærkeligere, som »Godar« ej kjendes fra Norge, hvorfra Island dog fik sine fleste Nybyggere; — »hersir, hedder det i Ryghs Udgave af Gunlaugs saga Ormstúngu (1862) S. 96, kaldtes i den ældste Tid i Norge Herredsførstanderen, der baade styrede Herredets verdslige Sager og forestod dets Tempel (svarer altsaa til Goden paa Island)«. Dette var det ny, som der ovenfor henpegedes paa, og det er som en Opdagelse, om det end nu, da det med Sikkerhed er fremdraget, kan skjønnes, at der i Saxos »Lyuthguthi« (i 8. Bog) kan være en Antydning af det her omhandlede Forhold. Kjendsgjerningen om »godar« i Danmark er vigtig og indgribende; her kan den ikke nærmere fremstilles, men den indeholder smukt Stof til Undersøgelse i flere Retninger. — De tvende sluttende Ord indeholde den Mærkelighed, at de angive Navnet paa den, som saa kunstfærdig — hvorom vel ogsaa Afbildningen giver en Forestilling — har forarbejdet Indskriften paa Stenen. En saadan Angivelse forekommer alene her (kun have vistnok de samme to Ord ogsaa, som sluttende, været iblandt andet paa det nu tabte Stykke af Flemløse-Stenen); en enkelt Gang nævnes den, der har »ristet« Runerne, og KUBTI paa Bække-Stenen (paa Marken) antyder vel en særegen Bestræbelse derved. I OUAIR er vel AI at tage som i HAIRULFR, jfr. S. 4, og da det vist er det samme, som det svenske Runenavn UFIAR (med en ikke væsentlig Ændring i Lyden antydet ved IA), saa er det vel snarest at gjengive ved det endnu brugelige »Offer«; thi »Uffe« er det næppe, om det end er beslægtet dermed, og »Ove« er noget andet, da dette Navn — med »Hovi« som Mellemlid, jfr. Renberti vita Ansgarii cap. 28, om »comes Hovi« i Slesvig — er det runiske HUPI paa Jetsmark- og Hune-Stenen. Gjærningsordet FAPI her er et Udtryk, som findes i Edda netop i Forbindelse med Runer. Ordene »Rúnar ... ok ráðna stafi, er fáði fimbul-þulr (jfr. her ovenfor S. 19) ok gjörðo ginnregin ok reist hrópþr rögnar« (i Rúnatal's þáttur Óðins, Hávamál, 5., jfr. 7.), tænkte i Forbindelse med det, som Helnæs-Stenen indeholder eller paa flere Maader giver Vink om, forøge det ærværdige og vigtige, der i høj Grad er knyttet til dette herlige Mindesmærke. —

formen ej indeholder noget, som kan siges at gaa ud over det Omraade, hvortil den nærmest er knyttet¹⁾).

2. Det med Runer udstyrede Guldhorn fandtes, som nævnt, i Aaret 1734, „paa lige det samme Sted”, (kun „10 Skridt” derfra) hvor 1639 et Guldhorn var blevet fundet af samme Beskaffenhed, thi vel vare de noget forskellige med Hensyn til Figurer osv., men dog igjen saa overensstemmende og hinanden saa lignende, at der ej kunde være Tvivl om at tillægge dem samme Oprindelse og henføre dem til samme Tid. Findingsstedet var i Møgeltønder Sogn²⁾, paa (en Gangsti, der den Tid gik over) en Mark, som ligger nordfor den jyske By Gallehus, hvilken Mark kaldtes, i det mindste da det første Horn blev fundet, „Rosegaard”³⁾.

¹⁾ Ligesom der ved denne Sten ikke dannes nogen Undtagelse, saaledes er det heller ikke Tilfælde med nogen anden af vore Runestene, navnlig — for at nævne nogle bestemt — ikke med Skjern-Stenen og Sæddinge-Stenen. Og med Hensyn til Ænnet i det hele maa endnu her følgende mærkes. I Eftersomren 1862 berettedes det, at der var fundet en Sten med »angelsaxisk Skrift» syd for Slesvig By ved Lottorp, men det var en stor Fejltagelse, den paagjældende Sten havde virkelig ikke engang nogen Rune eller noget Bogstav. — De (altid efterrettelige) ældre Afbildninger, i Worms mon. dan. og andensteds, (f. Ex. af en Sten paa Vejle Mark i Suhms ovennævnte Samlinger, I, 2. 117, lige foran den forvirrede Meddelelse af Flemløse-Stenen) kunde synes stundum at frembyde væsentlige Afvigelser baade med Hensyn til Bogstaver og Sprog, men det ligger, som mangfoldige ny Undersøgelser have godtgjort, stedse i Afbildningernes Slethed, saa de faa Tilfælde, hvori Undersøgelse nu ej har kunnet foretages, fordi de vedkommende Stene nu ej mere ere til, intet kunne betyde. — Den Sten endelig med den mere fremmede Skrift, som virkelig findes paa Jægerspris, er hidført 1782 fra (en Høj i) Holden i Norge, [vist det vestligste Sted der i Landet, hvor man hidtil har truffet saadan Indskrift].

²⁾ Dette ligger vel omtrent 5 Mil syd for Grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland, men fra ældgammel Tid hører det dog, ligesom en stor Del af den omliggende Egn, til det nørre-jyske Stift Ribe, og er aldrig kommet ind under det nyere Begreb »Hertugdømmet Slesvig», men er vedblevet at være, som oprindeligt, jysk. Egentlig hører derfor Guldhornet slet ikke hid og medtages kun her, fordi Findingsstedet ligger indenfor den geografiske slesvigske Grænse. I det forrige kgl. Kunstkammer, hvortil Hornene i sin Tid afgaves, vare de derfor ogsaa rigtig opførte som de »jyske» Guldhorn. I ingen Henseende træffer saaledes det, som J. Grimm har anset det for passende at sige, (endog i »Berichte der zur Bekanntmachung geeigneten Verhandlungen der kgl. preuss. Akad. der Wissenschaften» 1848, S. 57) nemlig: »Durch abführung der beiden goldenen hörner in die Kopenhagener kunstkammer ist den herzogthümern (herved menes, som det viser sig, Slesvig og Holsten, skjönt disse to Landskaber fra første Færd ere saa højst forskellige) das bedeutendste denkmal ihres alterthums entrissen worden. -- In Schleswig oder Kiel gelassen, wären sie wahrscheinlich noch jetzt vorhanden» etc. — Andre, saaledes H. F. Massmann og F. J. Lauth, slaa paa samme Stræng.

³⁾ Denne ganske mærkelige, paa selve Stedet endnu kjendte, Benævnelse, der ellers forekommer adskillige Gange i Landet som bestemt Stedsnavn — dels (som i Kjøbenhavn, dog i Formen »Rosengården») fra den tidligere Middelalder, dels fra en ubekjendt ældre Tid — tyder paa et smukt Anlæg her, og der kan ej være Tvivl om, at det hid-

Da Hornene siden 1802 ej mere ere til¹⁾, har man nu blot Afbildninger af dem at holde sig til, og desværre egentlig kun hvad der strax udgaves om hvert især, nemlig i Worms „Cornu aureum”, 1641, fol. og i Mon. dan. 1643 og J. R. Paullis „Tilforladelig Tegning paa det 1734 udi Jydland fundene Guld-Horn” (1735) fol. Her skal alene Runeindskriften være Gjenstand for nærmere Behandling, og derfor medtages af det, der vedkommer Hornenes Udseende og Figurer, kun saa meget, som i den Henseende betragtes som fornødent. Indskriften bestaar af 32 Bogstaver, der alle ere meget tydelige og desuden, til god Vejledning, afdelte i 4 Partier ved Punkter — 4 paa hvert Sted — og i hvert Parti er der et eller flere Bogstaver, som ej kjendes fra vore Runestene. Staver man sig frem med Læsningen i det enkelte, da frembyder sig det 3. Parti som det, der strax vil kunne udredes. Det er kun sammes andet Bogstav (alleerede omtalt S. 333), der er fremmedt, men det er velbekjendt fra den Ulphilanske Skrift, og i det 4. Parti er ligeledes det for vore Runer fremmede tredie Bogstav velbekjendt som et af de Bogstaver i den angel-

---

rører (vist i en gammel Tid) fra Borgen eller Slottet Møgeltønder, som blev Grevskabet »Schackenborgs» Hovedgaard. Ordet »Møgel» tilkjendegiver, at det paagjældende Sted er det større i Forhold til et andet (saaledes som man har Møgel-Ø og Lille-Ø i Jul Sø ved Himmelbjærget, i Sælland bliver det i saadanne Sammenstillinger til »Magle» og »Lille», f. Ex. i Stenmagle og Stenlille) og det er vist, at Slottet Tønder kaldtes »Lille Tønder», i det mindste indtil 16de Aarhundrede, i Modsætning til den nuværende Landsby »Møgeltønder». Borgen Møgeltønder findes 1288 benævnt »Castrum ecclesie et episcopi Ripensis», men det vides ej, naar just dette Ejendomsforhold er indtraadt; formodentlig er det dog sket i Kirkens første Tid, og Møgeltønder er gaaet over dertil efter tidligere at have været et betydningsfuldt Sted enten i verdslig eller (og det vel snarest) i religiøs Henseende. Naar dette tages i Betænkning, vil der vel nok kunne være Grund til her at nævne, uden at der dog deri skal lægges noget som Kjendsgjerning med Hensyn til hvad her nærmest omhandles, at et baade fra Sundeved og Angel bekjendt Folkesagn vil, at »Holger Danske» hviler i et Bjærg ved Møgeltønder, indtil han til en vis Tid kommer ud derfra. (Denne Folkehelt har nemlig ej hjemme i Æventyrets Rige, men er en bestemt historisk Skikkelse. »Olgerus Danie dux» anføres i et sikkert Kildeskrift — »Chronicon St. Martini Coloniensis» først udg. i Pertz's Mon. Germ. hist. 2. (1829) 214 — som den, der Anno 778 gjenoprettede dette Kloster i Köln, (»Monasterium destructum a Saxonibus et restauratum per Olgerum Danie Ducem, adiuvante Karolo magno»). Staar man paa det højliggende Sted, hvor Hornene fandtes, hvilket (omtrentlig) er blevet mig endnu paavist, har man en smuk og vid Slette ud fra sig, begrændset i Øst af Højder i Slogs Herred, i Nord af Dravedskov, i Vest af Havet (i en Mils Afstand) og i Syd var der forhen et stort, sejlbart Vand, — paa Strækningen fra Ribe, hvilken dog er den eneste i sit Slags i Landet, er der ikke noget andet saadant Sted.

¹⁾ Kong Frederik den 7. har søgt at bøde paa dette Savn ved at skjænke Museet her en kostbar Eftergjørelse (af Sølv stærkt forgyldt) i fuld Størrelse af Hornene og med alle Figurer, saa man derved nu kan gjøre sig en ret god Forestilling om dem. (De vare af det allerfineste Guld og havde en Vægt af over 14 Pund.)

saxiske Skrift, der gaa ud over den romerske. Begge findes iøvrigt til- ligemed det femte Bogstav i 4. Parti, og det første samt aattende i 1. Parti, i flere hidhørende Runebogstavrækker, der ere blevne fundne i for- skjellige gamle ikke-nordiske Codices (opbevarede udenfor Norden, navnlig i St. Gallen, Wien og Paris). Disse Runerækker, som tildels för have været bekendte, ere blevne sammenstillede i W. Grimms Skrift „über d. Runen“, (1821) Tabb. 1—4, og, om end det sjette Bogstav i 2. Parti ikke lige- frem findes i dem, saa er det kun, fordi sammes Form (egentlig GG) her er saa formindsket, at det bliver ukjendeligt, men saa er det igjen — til Erstatning derfor — saa tydeligt, hvad det er for et Ord, at det mindre tydelige i Tegnet, som saadant, ganske forsvinder. Hvad endelig angaar det andet Bogstav i 1. Parti, som herefter alene staar tilbage, da findes en sikker Vejledning til Kundskab om det dog paa Vadstena-Brakteaten, der har en hidhørende omstændelig Runerække, og deri er i FUPORK dette Bogstav (oprindeligt vistnok det latinske C) sat paa Pladsen for K. Naar man saaledes simpelt hen læser uden Kunstlerier med at endevende eller med at tillægge Tegnene en ellers uhjemlet Betydning, er Indskriften:

EKHLEVAGASTIM . HOLTINGAM . HORNA . TAVIDO .¹⁾

Og det lønner sig, naar man saaledes gaar fra det bekendte til det mindre bekendte og søger dette oplyst ligefrem og paa den naturligste Maade, thi saaledes (og vistnok kun paa denne Maade) fremgaar der med Lethed af hvert af de ovennævnte Bogstavpartier en bestemt Mening, som fremkommer efter almengyldige grammatiske Regler og altsaa er ind- lysende, (ej — som naar Kunstlerier anvendes — kun for sammes Op- havsmand, men) forsaavidt for enhver. Forsøges nemlig nu en For- klaring efter den givne Læsning, saa viser sig her ligeledes HORNA som det Ord, hvis Betydning man ej kan tage fejl af, hvorimod det efter- følgende synes ved første Öjekast at være fremmedt, det nærmest fore- gaaende dog at være noget ej ubekjendt. Det kan ikke miskjendes, at Roden i HOLTINGAM er det velbekjendte HOLT (HULT), og at Ordet her (et Mandsnavn, isl. Holti, kjendes ogsaa) er dannet deraf, i Lighed med Islendingr af Island, med Sönderhoning af Sönderho (o: Sönder- Hoved), og ligesom „Lövring“ betegner en Mand fra det forrige jyske Löver-Syssel); HOLTINGAM er en synlig Dativ i Flertallet, og desaaersag viser sig da ogsaa HORNA som staaende i Forhold dertil som Gjen- standen i Sætningen, og man faar derved Formodning om, at det efter HORNA følgende TAVIDO er et Gjerningsord. Ordet kan imidlertid ej

¹⁾ Det 4. Bogstav i HORNA har, formodentlig ved en Fejltagelse, Tverstregen urigtig. I den sædvanlige Form findes det paa Afbildningen her foran af Dupskoen fra Sönder-Brarup. — TAVIDO var paa Hornet anbragt simplere, og enkelt, vist fordi det skortede paa Plads.

forklares af de nordiske Sprog — thi hvad man her nogenlunde kunde tænke paa, nemlig „tovge” (om Læder), tilhører kun disse som indbragt i nyere Tid, og „tovet”, „tove” er af en ganske anden Oprindelse, da det kommer af „Tov” eller „To” o: Uld — og Ordet kan næppe findes, med sin ligefremme Betydning og med den paagjældende Bøjning, för hos Ulphilas. Gjærningsordet „taujan” forekommer hos ham oftere, hvilket i Entallet i Imperfectum hedder netop „tavida”, og det sikre heri virker tilbage paa Forestillingen om Bøjningsendelserne i HOLTINGAM og HORNA, som man, idet man søgte at hjælpe sig frem, fra første Færd forsaavidt ikke standsede ved med Hensyn til HOLTINGAM og kun noget med Hensyn til HORNA. — De mange Bogstaver i Indskriftens første Parti danne öjensynlig mere end et Ord, og ere ej blevne afdelte enten tilfældigvis eller fordi der sparede paa Pladsen. Saadant kjendes meget vel¹⁾ endog fra vore Runestene, saaledes fra Snoldelef-Stenen, hvor just Begyndelsen af Indskriften — med to sammenslyngede Horn anbragte ovenover — er formet omtrent som her (jfr. ovenfor S. 14 og 17), og fra Bække-Stenen (paa Marken), jfr. S. 22—25, paa hvilken der er forkortet ganske vilkaarlig, saaledes at (to Gange endog) tre Ord tilsyneladende kun danne et eneste. I nærværende Indskrift er det derfor strax ej tydeligt, hvorledes de første Bogstaver skulle tages, og af den Grund er en Deling i to Ord og i det hele enhver Maade blevet forsøgt, som kan give en rimelig Mening. Der kan imidlertid næppe være Tvivl om, at man her bör læse EK HLEVA GASTIM, baade fordi det i og for sig er det naturligeste, og navnlig af Hensyn til Indskriften paa den norske Tune-Sten, der er affattet i den Art Runer, som her omhandles. Denne Indskrift begynder bestemt med EK, (det andet Bogstav er det samme som det andet paa Guldhornet, og dets Læsning bliver saaledes, om den ikke för var det, aldeles sikker), hvorpaa følger et Navn og [dernæst efter AETER, med tilhørende,] et Gjærningsord i 1. Person. Ligheden i den Henseende er ej til at miskjende, og den ene Indskrift oplyser derved godt den anden. TAVIDO (i 1. Person) foranlediges altsaa af det personlige Stedord EK, HLEVA er et Mandsnavn, (hvormed det beslægtede nordiske, Isl. Hleifr, er at sammenholde), og GASTIM falder da ligefrem (dog aldeles i en Ulphilansk Form), som en Dativ i Flertallet, svarende til HOLTINGAM. Meningen af Ordene, læste saaledes paa en Maade, der stemmer med hvad der ellers sikkert vides, — og forklarede efter almindelige Regler i et forsaavidt bekjendt Sprog, bliver da: Jeg Hleva (för) Gjæster, (som vare) Holtboer, Horn (i Flertallet) gjorde (lod gjöre).

¹⁾ I det vigtigste gotiske Haandskrift, Codex argenteus i Upsala, findes Sammenskrivning. f. Ex. i det tredje Evangelium 14, 28, endog af 4—5 Ord.

1871
Munich

Gjøres nu endelig Anvendelse af hvad der formentlig kan udvindes i sproglig og historisk Retning af Indskriften¹⁾, da er det klart, at den ikke tilhører Oldnordisk, (saaledes som vi kjende det fra de danske Runestene — hvis nødvendige Forudsætninger gaa tilbage henimod den Tid, som Guldhornsindskriften maa antages at være fra — fra de svenske og norske, med de danske ensartede, Runestene, og fra de ældste islandske overleverede Litteraturmindesmærker), og at Indskriften er i et Sprog, der, uden at dets Omraade og Tid nærmere kan angives, staar paa lige Trin med det gotiske. Ulphilansk i stræng Forstand vil kun kunne gjælde om GASTIM, (vistnok ere Bøjningsendelserne i HOLTINGAM og HORNA ogsaa samstemmende dermed, men det er dog kun paa Grund af den hele Sammenhæng, at der paa den Maade kan lægges Vægt paa dem) — og TAVIDA, IK, HLAIBA vilde være de rent Ulphilanske Former, hvortil kommer, at mens TAVIDA er omtrent fremmedt for det Nordiske, staar HOLTINGAM vistnok dette nærmest. Forsaavidt, og under den Forudsætning at Indskriften i en længere Skikkelse ikke vilde have medført fremtrædende bestemte Ulphilanske Egenheder, (saaledes som det er Tilfælde med Fortsættelsen af den nævnte norske Rune-Indskrift²⁾, kunde der vel intet være til Hinder for, at man, af Hensyn til Findestedet og andre Omstændigheder, betragtede Guldhornets Indskrift som Angelsk³⁾. Der er dog uden Tvivl vigtige Grunde for — og Sproget er ej derimod — at mene, at Hornets egentlige Hjemsted maa lægges udenfor Landet⁴⁾ og meget sydligere. Disse Grunde hentes fra de paa Hornene [jfr. S. 339 midt i Texten] anbragte Figurer og Forestillinger. Ikke blot ere flere af dem aldeles unordiske, navnlig den paa begge Horn forekommende „Centaurus“, som ellers hos os først træffes i de saakaldte „Bestiaria“ i 12. Aarhundrede; men en egen Klasse af Figurerne giver her et Støttepunkt, som er saa nødvendigt. Dette gjælder om Fremstillingerne af de saakaldte „Makrocephali“ („Langhoveder“), hvilke forefindes (paa Hornet uden Indskrift) fire Gange. Man kan ej tage fejl af dette Folkefærd, der ved sin besynderlige, kunstig frembragte, Form og

1) G. Stephens's Læsning og Forklaring, der har været mig velvillig meddelt, kan jeg saaledes ej tiltræde, ifølge hvad jeg hidtil kan vide til sammes Begrundelse.

2) Herved er dog kun tænkt paa Forklaringen af dens forreste Side, saavidt den er givet (1857, 4to) af P. A. Munch, (hvis Afbildning er gjengivet her foranstaaende), og ej paa den videre Forklaring af sammes bagerste Side ved Uppström (i Nova acta reg. soc. scient Upsal., 3. ser. vol. 2. (1858), der læser, forklarer og anvender for let.

3) Hvad F. C. Dahlmann i sine Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte, 1. Bd. (1822) S. 431-33 anfører for at hævde Anglernes Hjem i disse Egne og videre paa det danske Omraade, det fortjener Paaagtning, (kun ikke med Hensyn til den Anvendelse, der gjøres deraf). Dog er den antagne Udstrækning imod Øst for stor.

4) Det værdifulde i P. A. Munchs Undersøgelser om Guldhornsindskriften (i Ann. f.

Stilling af Hovedet saa bestemt er kjendeligt, og om der end i forskjellig Henseende kunde synes at være Anledning til at blive nærmere ved de danske Lande, saa vise dog hine Fremstillinger bort fra Norden. Der kan ogsaa anvises Dele af det nævnte Folk en temmelig bestemt Plads (og til en nogenlunde bestemmelig Tid), nemlig i det sydøstlige Evropa¹). Imod dette kan Guldhornindskriftens Sprog ej siges at vidne, — og naar det synes, at to Folkeslag, hvoraf „Makrokephali” ere det ene, kjendelig ere forestillede i Hornenes Figurer, saa er Indskriftens Indhold forsaavidt i Samklang med en saadan Forestilling. Vistnok tilstæder Maaden, hvorpaa Indskriften, som saadan, er anbragt, at den kan være senere paasat, men den kan lige saa godt være oprindelig, og dette, der i og for sig er det sandsynligste, ligger vel endog med en vis Nødvendighed i EK --- HORNA TAVIDO. Da taujan hos Ulphilas betyder „gjøre”, og det kun forekommer ligefrem i den Betydning, (og man altsaa er uberettiget til at give det nogen anden formentlig mere passende), indses det ikke, hvorledes Indskriften og Hornet ikke fra først af skulde falde sammen og høre sammen. Og utvivlsomt er det, at Indskriften — der ej kan kaldes ubetydelig, skjönt dens Ord ere simple her — antyder, at de saa prægtige og kostbare Guldhorn ere blevne foranledigede som Gave eller Pant ved en vigtig og højtidelig Sammenkomst eller Overenskomst imellem Mænd, der maa have været sin større eller mindre Kredses ypperste.

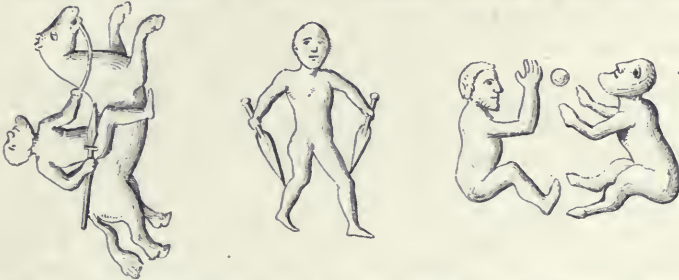
---

nord. Oldk. for 1847, S. 327 og 389, jfr. Ann. f. 1848, S. 275) formindskes ved den Anvendelse, han gjorde deraf, dels ved uden videre overalt at indtvinge Indskriften som gotisk (ø: ulphilansk), dels ved strax at benytte den som Bevis med Hensyn til de danske Landes tidlige Befolkningsforhold, mens han derimod ikke anvendte de tilsvarende norske Stenindskrifter (med mere) paa den Maade, hvortil de give grundet Anledning. I HOLTINGAM troede han at finde »Holsteiner», og efterfulgtes heri yderligere af J. Grimm, som ligeledes brugte Indskriften til Støtte for noget, som skulde gjælde om »die ganze Halbinsel». »Holding» (af »holt») er Holtbo eller Skovbo, og det gaar ej an, naar der er Tale om noget ubekjendt, i en Afledning af et saa almindeligt Rodord som Holt, Eng eller Mark, at lægge en særegen Benævnelse. Det kan ikke engang gaa an ved mindre almindelige Ord. Findes for Ex. noget i »Slevad», vilde man tage meget fejl ved uden videre at henføre det til Stedet »Slesvig». Sle er dog et sjældnere Nomen appellativum, men alligevel kommer det frem paa flere Steder, og hvor meget mere da ikke hint gjængse Ord »Holt». — En uafviselig Forestilling om, hvor urimeligt det er i HOLTINGAM at finde et bestemt Navn, faar man ved at vide, at i Svårfdølasaga — i Íslendinga Sögur 2. Bind. 1830, S. 171. 175 — nævnes Beboerne af en Gaard »Holt hit ytra», tæt ved en Holtsdal, som »Hyltingar», (hvoraf da Ordets Betydning ligefrem indlyser). Der var flere Gaarde paa Island, som hed »Holt», og alene der har man saaledes »Hyltingar» paa meget forskjellige Steder.

¹) Jeg skylder J. J. S. Steenstrup, at jeg her har kunnet bringe »Makrokephali» ind i Undersøgelsen. Med ham ytrede sig K. E. Baer, under sit sidste Besøg her, enig i, at saadanne findes afbildede fire Gauge paa det ene Guldhorn, og ligeledes enig i,

Tiden, da dette Mindesmærke er blevet til, kan — af mere særegne Grunde —¹⁾ ikke, med nogenlunde Sikkerhed, udbringes af Indskriften som saadan, ihvorvel den er forstaaet og væsentlig ej vil kunne bringes videre²⁾. Det er kun fra de udenfra kommende Vidnesbyrd,

at tvende Folkeslag ere deri forestillede. Den historiske Undersøgelse maa imidlertid udføres noget nærmere, end det er sket i Baers Afhandling »Die Makrokephalen im Boden der Krym und Oesterreich» (i Tom. 2 af Mém. de l'acad. de St. Pétersbourg, 7. sér. (1860). — Af L. J. Fitzinger haves tvende Afbildninger af østerrigske »Makrokephali» (i Denkschriften der mathem.-naturw. Cl. der Wiener Akad. der Wiss. 5 Bd., 1853), som bør sammenholdes med Guldhornenes »Langhoveder». Overensstemmelsen er paafaldende og synlig for enhver, og da den Vægt, som her er lagt paa disse Figurer, derved forøges, meddeles paa dette Sted efter »Cornu aur.» 1641, til Sammenligning, af Guldhornenes fire den, der er til Hest (tilligemed den hosstaaende Skikkelse med samme Slags Vaaben), og af de tre i böjet Stilling den ene (tilligemed den ligeledes tilsvarende), sammen med hvilken der spilles Bold):

Fra den naturvidenskabelige Side er det vistnok, at den sikrende Oplysning ska komme, — blot den lagtagelse, at Fugle og Fisk ere afbildede ens paa begge Guldhorn, er af Vigtighed. Indskriften alene yder ikke tilstrækkeligt, og Arkæologien har ondt nok ved her at skaffe det fornødne Holdepunkt.

- 1) De gotiske Haandskrifter, som det nærmest liggende, vilde man her især være henviset til, men, ihvorvel der nu ikke er saa faa af dem, er man dog ved dem egentlig ej kommet videre end til at ansætte Alderen efter Skjön. Overhoved sættes denne overordentlig højt. Men spredte gotiske Befolkninger, gotisk Sprog og Skrift fandtes langt ned i Tiden, hvorom gode Oplysninger findes i Viphilæ partium ineditarum in Ambrosianis palimpsestis ab Angelo Maio repertarum specimen, edd. Maius & Castillionæus, (Mediolani 1819, 4to), præf. p. XXII—XXIV, og for en Del ogsaa i H. F. Massmanns Meddelelser om »Gothica minora» i M. Haupts Zeitschrift für deutsches Alterthum, 1. Bd. (1841) S. 294—393.
- 2) J. H. Bredsdorff tilkommer ene og alene den Fortjeneste at have, man kan sige uden Forgjænger, paa en og samme Gang baade læst og forklaret Guldhornsindskriften saaledes, at der siden intet væsentligt med skjellig Grund har kunnet lægges til eller tages fra. Hvad Bredsdorff kort og bestemt, som ved et lykkeligt Huskud, fremsatte (i Mémoires de la soc. roy. des antiq. du Nord, 1836—39, S. 159—62), det blev ej blot »fulgt» af P. A. Munch, men ganske gjengivet af ham, baade hvad den egentlige Læsning og Forklaringen angaar, i en vidtløftig Fremstilling. Deri og i den Anvendelse, han gjorde af den formentlige Beskaffenhed af Indskriftens Sprog, — Bredsdorff havde kaldt Sproget »nordisk», dog saaledes, at det nærmer sig til det gotiske —, kan (for en stor Del) Grunden ligge til, at Breds-

om Hornets Figurer og Prydelser, og ved Sammenligninger i den Henseende, at Tiden saa temmelig kan angives, vistnok ikke før i 6. Aarhundrede, men med Hensyn dertil og til Forstaaelsen i det enkelte af Hornenes mange besynderlige og for en Del enestaaende Forestillinger, vil man kunne komme meget videre i en Fremtid, end man nu er¹⁾.

dorff navnlig ikke i Tydskland, skjönt man der er traadt i hans Spor, faar den Ære, som skyldes ham. — I øvrigt har man ved dette Æmne haft ondt ved at holde sig paa den besindige Vej, saavel i Tydskland (hvilket endnu M. Riegers Udtalelser 1861, og især Fr. Dietrichs, 1862, udvise) som her. Det omstændeligste, der her i den sidste Tid er kommet frem (af C. C. Rafn i *Annal. for nord. Oldk. og Hist.* 1855, og til Bedste for det fjærnere Udland i *Mém. des antiq. du Nord* 1850—60) er desværre [ligesom J. G. G. Briems kortfattede Udtydning i »*Dansk Maanedsskrift* 7. Bind (1858), S. 343—46] af den endevendende Art, for hvilken tilsyneladende alt er saa aldeles paa rede Haand, mens den i Grunden mangler alt. (Ogsaa ved Rafns, ligeledes i flere Sprog udstrede, Forklaring — i *Ant. Tidsskrift* 1858—60, S. 187—89 — af Helnæs-Stenen, synes alt at være tilrede. Var der end ikke derved, som ved Guldhornsindskriften, en formentlig Forbindelse med den vidunderlige Digtning om Bjovulf at angive, saa frembød der sig dog en Benævnelse paa Aastedet, en gammel Sang osv., som antoges at kunne forbindes med dette Runemindesmærke. Men da alt dette knyttedes til en Fortolkning af **AGUPI**, i **NURAGUPI**, jfr. ovenfor S. 337—38, som Stedsnavn, hvilket igjen er grebet af Luften, falder det hele sammen.)

Over den meget store, men kun lidet betydende, Guldhorns-Litteratur er der givet en (næsten fuldstændig) Udsigt af E. C. Werlauff, som Indledning til og Ramme om H. Grams Bedømmelse af H. Grauers 1737 udg. »Erklärung« af det sidst fundne Guldhorn, i *Ann. for nord. Oldk. for 1853*, S. 141—192. Den Omhu og Righoldighed, som sædvanlig findes i Werlauffs litteraturhistoriske Undersøgelser, — og om hvis Anvendelse paa Runelærens Omraade jeg har en levende Erindring fra en af ham, nu for næsten 30 Aar siden, holdt Forelæsning, — er ogsaa her tilstæde. Ikke blot ere de givne Bedømmelser rigtige og fine, og mange vejledende Vink, ligesom lejlighedsvis, fremførte, men der er ogsaa meddelt flere vigtige Berigtigelser med Hensyn til Guldhornenes Figurer og hele Beskaffenhed.

- ¹⁾ Det er kun Formodninger, man kan gjøre sig om Forholdet, hvori Guldhornene kunne antages at staa til Møgeltønder. At lægge Mærke til er det dog, at der paa Stedet (ifølge Grauers ovennævnte Skrift, S. 20) var Sagn om, at der — foruden andre Guldsager og »ein Streithammer sonsten Olger Dankses Hammer genannt« — vilde findes saadanne, navnlig »vor langen Zeiten« (s: før 1737) var der Sagn om det andet Horns Opdagelse (som skete 1734), — deri synes nemlig at ligge ligesom en Antydning om Hornene, som om de vedkom Stedet, have haft sin Betydning og forsaa-vidt Hjem der, og efterladt et Slags fjærn Erindring. (Overhoved har Grauers Skrift det gode ved sig, fremfor de allerfleste andre, at Mindesmærket, hvorom han skrev, det Stedet, hvor det var fundet, var ham velbekjendt. Han giver ogsaa Indskriften — aldeles stemmende med J. R. Paullis —, og det træffer sig saaledes, at just i det Exemplar deraf, som jeg ejer, har en tidligere Ejer — J. Ellung, i Hjørtning, † 1820, der besad mangehaande Kundskaber og store Samlinger — tilskrevet: »Inscriptionen er rigtig, samme har jeg afcopieret paa Kunstammeret 1799«; da det fra den senere Tid er saa knapt med Vidnesbyrd af Mænd, der selv have undersøgt navnlig Indskriften, fortjener dette, der er afgivet efter en bestemt Jævnforelse, megen Op-

3. Ved de saakaldte Brakteater haves, hvad der ved Guldhornene maatte søges, nemlig et historisk bestemt Udgangspunkt. Det

mærksomhed. Derved har man da en afvisende Kjendelse imod en af Lægen Krysing i Flensborg, kort efter Guldhornets Opdagelse, taget Tegning, som har tvende Afvigelser — hvorpaa der endog er blevet bygget — nemlig: en lille Hage efter eller over 6. Bogstav foroven, og en saadan Form af 1. Bogstav i TAVIDO, at det er givet to Tverstreger til venstre Side. — Endnu kan det være her at bemærke, at der i det Schackenborgske Arkiv findes adskillige Breve m. m. — i Afskrift tilstæde i Univ.-Bibl. i Add. 129 fol. — vedkommende det 1734 gjorte Fund, osv.)

Tænker man sig, at Hornene vare indbragte som Bytte, saa er det værdt at erindre (foruden det at de islandske Sagaer lade Guldarbejde være ligesom noget fjernt, og at Sværd indførtes), at «Testamentum Absalonis archiepiscopi Lundensis» (ed. O. Sperling, 1696, og i Langebeks Scriptt. rer. Dan. Tom. 5. 422 fg.) udviser, at «ciffi Rojanorum idolorum» (ø: seyphi Rugianorum id.) vare iblandt de Ejendele, hvorom der gjordes særskilt Bestemmelse. Skjønt Ærkebiskop Absalon selv var Anfører paa de vendiske Korstog, bleve altsaa dog Gjenstande, der hidrørte fra Afgudsdyrkelsen, af ham gjemte uforandrede og uden at omgjøres bortskjænkede ved hans Død som Kostbarheder. Og dog vare slige «Seyphi» vistnok ikke saa store eller saa kostbare som de paagjældende Guldhorn.

Horn indtog en høj Plads iblandt de gamles Brugsgjenstande, ogsaa med Hensyn til det billedlige, som ved deres Anvendelse paa flere Maader let kunde knyttes til dem. Eddakvadet «Sigrðrifumál» (jfr. i Rasks Udg. S. 194) indeholder saaledes en vigtig Efterretning om, hvorledes Runer med en magisk Virkning kunde anbringes paa et Drikkhorn, og i et andet Kvad i den ældre Edda (ligeledes i den Del deraf, som ikke omfatter den nordiske Gudelære), i «Guðrúnarharmr» eller «Guðrúnarkviða» 2., findes (jfr. Rasks Udg. S. 234 øverst til venstre) i Beskrivelsen af et Horn virkelig ligesom en jævnbyrdig Text til Guldhornenes Figurer og Skrift. — Ogsaa kan det her endelig fortjene at erindres, at det meddeles i en Beretning (i Augsb. Allg. Zeit. for 6. Nov. 1852) om Undersøgelsen af nogle Gravhøje i Württemberg, at der deri iblandt andet blev fundet «goldene Hörnchen.»

Det er nævnt ovenfor S. 342, at der paa Snoldelef-Stenen findes to i hinanden slyngede Horn over Indskriften. Ellers forekommer sligt ej paa vore Runestene, (selv Slange- og Dragefigurer ere ualmindelige), og det er saaledes ligeledes enestaaende, at det saakaldte Thors Hammerstegn med god Grund — efter flere i den Henseende tydelige Fund, navnlig et anseligt paa Sejre — kan antages at være anbragt paa Læborg-Stenen. Paa det Mindesmærke, som i dette Værk er indtaget som det andet i Rækken, findes dog et Tegn, synlig indhugget ligesom Indskriften og lige saa dybt, om ikke dybere, af hosføjede egne Udseende og Størrelse:

Mulig er det oprindeligt og forsaavidt i nogen Forbindelse med Stenen, men det er maaske snarere Tilfælde, at det ikke har noget dermed at gjøre. Da det imidlertid ej er kommet med för, maatte det dog her have en Plads. — (Med det samme benyttes Lejligheden til, ogsaa tilbagegaaende, at føje til det, som er anført S. 183, at der 1343 og 1347 nævnes en Borgermester i Lübeck af Navnet Bertr.

er vist, at Forbillederne for de ældste i Norden fundne saakaldte Brakteater — Hængesmykker med Øsken, dannede (forsaavidt møntformede) af en tynd Guldplade, »bractea«, med et besynderlig ejendommeligt Præg altid kun paa den ene Side — ere af byzantinsk Udspring. Med fuldkommen Sikkerhed kunne de henføres til den romersk-byzantinske Skik at bære, uden Tvivl især som Udmærkelsestegn, hvad man nu forstaaligst kunde kalde et Slags Medaljer af Guld, med Billede osv. Saadanne Prydelser, hørende til og udgaaede fra den daværende Kulturs Hovedsteder, har man ganske naturligen andensteds sat megen Pris paa, ligesom de ere blevne ansete for smukke og have været kostbare, og derfor ere de, og hvad der af samme Oprindelse stod dem nærmest, i et vist Tidsrum blevne efterlignede, ogsaa i vore nordiske Lande, som særdeles tidlig havde Forbindelser paa den Kant, hvorfra hine Forbilleder kom*). Det er en bestemt Kjendsgjerning, at den største Del af de hidtil bekjendte Brakteater er fundet i de nævnte Lande, og man antager derfor, og vistnok med Grund, at de ere gjorte her. Vel er der noget usikkert i uden videre ved Ting af den Art, som saa let kunde føres, at betragte Findingsstedet som det Sted, hvor de ere blevne til. Det er saaledes bekjendt, at der paa Gulland og Bornholm — for ikke at gaa videre — er fundet kufiske Mønter i en saadan Mængde som ikke paa noget andet Sted, og dog ere disse Øer saa meget langt fjærnede fra hine Mønters

»Heideby«, hvis Herkomst saaledes er aabenbar, — og ligeledes til at meddele, at KITHL paa Bjolderup-Stenen, jfr. S. 273, findes ikke i den Form, som er den oprindeligste nærmest, nu i Danmark, men i England, nemlig i det fra et Stedsnavn optagne Familienavn »Ketilby«, — og at Vordingborg-Stenen, der bestandig ovenfor er (som ikke tilstrækkelig tydelig, jfr. S. 25 i Anm.) sat sidst i 4. Afdeling af vore Runestene, kan nu gives en bestemt Plads først i samme Afdeling, nemlig efter Horne-Stenen. Dens Indskrift bestaar uden Tvivl af 6 Ord, og intet videre, og iblandt disse er aldeles sikkert Navnet APISL, der er bekjendt fra den nordiske Sagnhistorie: fra Snorres Ynglinga Saga (dog i Formen »Aðils«), og fra Saxo, hvis »Athislus« (And. Vedel gjengiver det ved »Atisle«) ganske stemmer, jfr. S. 262 i Anm., med Navnet i Runer paa denne Sten. — Til Slutning her maa maa det endnu nævnes, for at det ej skal være usagt, at en formentlig Runesten, fundet i Slesvig By og endnu tilstæde i et Gjærde paa Gottorp-Siden, der vidtløftig er omhandlet i Faleks n. staatsb. Mag. 3. Bd. 1835, — og ligeledes en formentlig Indskriftssten fra Løjt ved Aabenraa (ogsaa omhandlet af Finn Magnussen), hvilken nu er forgaaet, vel have med Kunst gjorte Indridsninger, men næppe bestemte Karakterer; — og at en anden formentlig Runesten i Stursbøl By, Oxevad Sogn ved Haderslev, som er omtalt af flere, vel har bestemte Karakterer, men ikke Runer. Den er fremdraget af en Høj, der kaldes »Kong Bryns« Høj).

*) Et virkelig byzantinsk Hæderssmykke — i Møntform, med Billede af Konstantin den store (306—337) og med Øsken til at bæres i — er fundet i Randbøl, vest for Vejle. Det er, saavidt vides, det ældste i sin Art. Enkelte andre lignende ere dog fundne noget sydligere end i Danmark, men ingen i hine Lande, hvorfra de ere komne.

oprindelige Hjemsteder. Men om Brakteaterne maa man efter alt, hvad der hidtil vides om dem, vel tro, at de i Hovedsagen ere blevne til i Norden. Herved maa man blive staaende. Man gaar for vidt, naar man mener at kunne finde den nordiske Forestilling om Odins Ravne deri, at der hyppig paa Brakteater er anbragt et Mandehoved med en Fugl (eller med to Fugle et Par Gange), og ligeledes at kunne finde den nordiske mythologiske »Gullinbursti« i et Par Brakteatfremstillinger af, hvad man mener at kunne kalde en Galt, osv — dette er alt kun Fantasi. Og ligeledes gaar man for vidt, naar man mener, at Brakteaterne ere nordiske, fordi der ej sjælden findes Runer paa dem. I Almindelighed ere nemlig disse Runer ikke af den Art, som findes paa de danske Runestene, men derimod af det Slags, som haves paa Guldhornet og som kan spores, jfr. S. 324, fra Vallakiet gennem Tydskland til England, og er fremtrædende der, ligesom til en Tid i Norge og Sverrig, mens Danmark kun er løselig berørt deraf og saaledes, at nogen bestemt Brug deraf ej kan paavises som hjemmehørende her. Er der i det hele tilstrækkelig Grund til at antage, at Brakteaterne væsentlig ere blevne til i de Lande, hvor de findes i størst Antal, saa er der ligeledes Grund til at antage, at de paa dem anbragte — for Danmarks Vedkommende mere særegne — Runer stamme derfra, hvor disse med Sikkerhed vides at have været brugte paa den Maade, at de til en Tid have haft Hjem der, altsaa i nærværende Tilfælde fra Sverrig og Norge. Der vise Stenmindemærkerne, at hine Karakterer til en vis Grad have tilhørt Folkene der, og disse Tegn gik saaledes, naar der skulde anbringes Skrift paa Brakteaterne, ganske naturlig over paa dette samtidige »indenlandske Arbejde.« I det enkelte er det ogsaa herved at lægge Mærke til, at den vigtigste Brakteat, den der er som en Codex med Hensyn til hele denne Runeart, er fundet i Sverrig, højt oppe, nemlig ved Vadstena*), — og at det største Brakteatfund (18 sammen med 11 forskjellige Præg), der hidtil kjendes, er gjort i Smaalenenes Amt i Norge. — Hvad Tallet af Brakteaterne i det hele angaar, da udgjør det, naar man følger det hos os 1857, fol., udgivne »Atlas for nordisk Oldkyndighed«, (hvor 263 ere afbildede), omtrent 280. Omtrent 60 af disse have Runer som Omskrift. Ved nærmere Betragtning igjen af disse 60 viser det sig, at omtrent 10 (fundne alle i Danmark)

*) P. A. Munch vidste ikke bedre i sin Undersøgelse i Ann f. nord. Oldk. 1847, end at den var fundet i Skaane, og han drog af denne formentlige Omstændighed, som han besynderlig svævende slog sammen med Guldhornene, store — naturligvis aldeles uholdbare — Slutninger. Dette er siden gjentaget af mange, men hvad der skal kunne sluttes fra denne særdeles vigtige Brakteat, angaar selvfølgelig nærmest og fortrinsvis Sverrig, og ikke Danmark.

udelukkende have de sædvanlige nordiske Runer; at omtrent andre 10 (ligeledes alle fundne i Danmark) sammen med de her mere fremmede Runer have adskillige Tegn, der gaa ud over disse og ere forskjellige fra dem, hvorved disse Brakteaters Skrift bliver besynderlig blandet og staar noget udenfor de andre; og endelig ogsaa, at der i Nordtyskland, hinsides den danske Stats Grændser, er fundet 10, foruden 1 i det hollandske Frisland, af hvilke 11, fundne paa 5 Steder, de 6 have Runer — og ganske de samme, som almindeligst findes paa Brakteaterne*). Efter dette stiller Rune-Brakteaternes Tal, der forholdsvis ej er stort, sig anderledes, end det først synes; og hvad der af det hele virkelig maatte falde paa Danmarks Part, det bliver i hvert Fald holdningsløst og er — i Modsætning til Forholdet hermed i Sverrig og Norge — uden Tilslutning i i Landet selv. Ved Bedømmelsen af Brakteaterne er overhoved den meget væsentlige Omstændighed at fastholde, at de ere for en stor Del, hvad man nu vilde kalde Fabrikarbejde. Mange af dem ere prægede med Stæmpler, hvorved der let kunde erholdes mange Exemplarer af ensartet Beskaffenhed. Til Arbejdet som saadant har Runeomskriften, i det mindste hyppig, hørt. Der haves saaledes paa Brakteater de samme Forestillinger med forskjellige Stæmpler og dog samme Omskrift i Runer. Overhoved findes i Brakteat-Runerne i al deres besynderlige Anvendelse dog stor Overensstemmelse: samme Omskrift oftere brugt, samme Sammenstillinger af f. Ex. samme Medlyd, hele Rækker af Runer gjentagne flere Gange i samme Orden osv. Det er tydeligt, at der deri er noget indbyrdes efterlignet, at der er noget vilkaarligt derved, saaledes at det er noget ganske andet end en Indskrift, som forudsætter, at dens Ophavsmand deri har villet udtrykke sin Tanke. Det er vist ofte Tilfælde, at man i disse Runer har gjengivet Begyndelsesbogstaverne eller andre Forkortninger i Omskriften paa Mønter, som efterlignedes, — at det er, mere eller mindre skjulte, mulig langvejsfra hentede Formularer osv., der ere tilkjendegivne. Det hele har noget ubestemt, og — selv i en Fremtid — vistnok ubestemmeligt ved sig.

Af de 5 her afbildede Brakteater er den øverste store fundet 1863 i Skodborg Sogn; af de to nedenunder stillede er den til højre

*) Et af disse Brakteatfund (i det Hannoverske) var meget stort, i det endog 11 fandtes sammen, og af disse havde de 6 forskjelligt Præg, og 4 havde Runeomskrift (kun de 2 ens). Om et andet af de større Fund i Nordtyskland er det blevet sagt, at det formodentlig var «en Nordboers Sager.» Det kan vel være, men man kan ej blive ved fremdeles at betragte alle saadanne Fund som «Nordboers Sager», om der end her var meget tidlig en stor Kultur udbredt. Der var ogsaa Kultur i de omliggende Lande baade imod Vest og Syd.

fundet nord for Haderslev, den til venstre ved Ekernefærde; og af de to nederste er den til venstre fundet i Skrydstrup Sogn vest for Haderslev og den til højre i Ullerup Sogn i Sundeved. De findes alle, med Undtagelse af den her som den 3. nævnte, i det københavnske Museum (henholdsvis som Nr. 20880, 658, 8676, 15807). De kunne ikke sættes i noget bestemt Forhold til hinanden, men ere kun her sammenstillede paa Grund af Findingsstederne, og de kunne vel ogsaa alle sættes i Forbindelse med bestemte, tildels vigtigere, Fund og Oldsager. Hverken de tvende øverste eller de tvende nederste indeholde noget særdeles mærkeligt i Forestillingerne, hvorimod den øverste skal noget nærmere beskrives her. Denne store og smukke Brakteat forestiller en Mand, der løber og som holder den venstre Haand op for Ansigtet og den højre ned imellem Benene. Bagved hans Nakke er en Slange og en lignende synes at ligge under ham; foran ham er en Figur, der maaske skal forestille en Hund. Foran hans venstre Arm staar et jævnlige forekommende Tegn og imellem denne Arm og Legemet staar Runen for S. Sammen med denne Brakteat fandtes et Brudstykke af et prægtigt Guldsmykke, meget udprydet, og udmærket ved et usædvanlig fint Guldsmedarbejde, hvilket meget ligner det i et andet Guldsmykke (ogsaa i Museet), som er fundet sammen med byzantinske Mønter, der falde i Tiden 425—518. Dens Runeomskrift indeholder 37 Bogstaver, og den er saaledes ogsaa righoldig (mindre dog end det synes) imod de andre, der ere korte. Af de 37 Runer danne de 10 første, til venstre fra Øskenen at regne, forsaavidt en Afdeling, som de samme 10 Runer gjentages to Gange til, strængt i samme Orden, (ja i hver af disse Afdelinger forekommer — som Afbildningen S. 329 viser — den samme Rune fire Gange) og tilsidst endelig, længst til højre op imod Øskenen, staa 7 Runer udenfor denne Forbindelse. At sige noget bestemt om Indholdet er vist næppe muligt, men man bringes til at tænke paa andre overleverede Bogstavgentagelser, som, i det ydre tydelige, dog ogsaa ere uforstaalige, skjönt de ere fra en meget nyere Tid, navnlig de paa Metal-Døbefade almindelige, som f. Ex. ere omtalte i Ant. Ann. 3. Bind (1820). Til noget, der er vilkaarlig efterlignet eller skjult, kan naturligvis ingen Nøgle have.*) Af de øvrige 4 Brakteater her er

*) Kun meget sjældent kan noget med Vished udbringes af Brakteat-Runerne. Paa en paa Tjurkø (ved den sydlige Kyst af Bleking, jfr. S. 323 nederst) fundet Brakteat, der har en lige saa vidtløftig Omskrift som Skodborg-Brakteaten, men ikke dennes store Bogstavgentagelser, staar imidlertid strax til venstre for Øskenen RUNOM aldeles tydelig (ligesom paa Varnum-Stenen i Vermland med samme Slags Runer), — og paa Vadstena-Brakteaten staar ogsaa tydelig TUVÅ (dog ikke, som P. A.

det kun den til højre under den store, som kommer ind under den (med Hensyn til Skriften) almindelige Klasse af dem. Den til venstre har nemlig de blandede Karakterer, der ovenfor berørtes, og de to nederste have begge ikkun vore sædvanlige nordiske Runer. — I det hele kan fra disse Runeomskrifter dog med Forsigtighed adskilligt fremdrages af almindeligere Betydning. Det træffer sig saaledes just, at Runen for N paa den anden Runesten i dette Værk, som omhandlede S. 64 i Anm. (paa den Maade, at det fastholdtes, at dette Tegn var — ligesom andet hidhørende — ældre end det skulde synes), belyses i den Henseende fortrinlig derved, at den forekommer i samme Form her paa Skodborg-Brakteaten endog fire Gange. — Men den Brug, der med Sikkerhed kan gjøres af Brakteat-Runerne, er og maa være meget indskrænket.

4. Iblandt de flere Tusinde Ting, som udgjøre det mærkværdige Fund, der 1858—61 kom frem i en lille Skovmose i Sönder-Brarup Sogn i Angel, fandtes ogsaa et Par smaa Brugsgjenstande med Runer. Det hele er i antikvarisk Henseende omstændelig belyst i Engelhardts »Thorsbjerg Mosefund« (Kjøbenhavn 1863, 4to), om der end paa flere Maader endnu bliver noget gaadefuldt derved. Og meget var-som maa man være med deraf at uddrage store ethnologiske Slutninger med Hensyn til de danske Lande, i det mindste indtil den saa paatrængende nødvendige Undersøgelse er blevet anstillet af de flere jyske og fynske Moser, om hvilke det allerede vides eller sikkert kan sluttes, at de i større eller mindre Grad ere af samme eller lignende Beskaffenhed som den i Sönder-Brarup. De tvende nævnte Gjenstande, der have Runer, ere en Skjoldbugle (fundet 1858) og en Dupsko (fundet 1860), — en tredie lille Gjenstand, som ogsaa først antoges at være forsynet med Runer, maa dog i den Henseende opgives. Saavel Skjoldbuglen som Dupskoen er, med de tilhørende Indskrifter, fremstillet ovenfor paa den fjerde af de gyldne Afbildninger. Som det vil ses, har Skjoldbuglen

---

Munch mente, to Gange), — og paa en af de i Tydskland fundne ligeledes tydelig VAIGA, (et ogsaa fra den tidlige Middelalder bekjendt højtydsk Navn). Paa Grund af det svævende, der for en stor Del finder Sted ved Anvendelsen af den Art Runer, og især det vilkaarlige og kunstlede ved Brakteaternes (hvilket ovenfor berørtes), kan man dog vel ej være ganske vis paa, at Runerne, der — som de staa — for os føje sig som RUNOM, TUVÅ, VAIGA, ogsaa i sin Tid bestemt skulde have den Betydning. (En afgjort Fejltagelse er det, naar det i Nord. Tidsskr. for Oldk. 2. Bd., 1833, S. 187 er blevet meddelt som sikkert — og det er derfor oftere siden blevet gjentaget — at Runerne PÖR findes paa 4, paa forskjellige Steder fremkomne, Brakteater. Disse, jfr. i det nævnte »Atlas« Nr. 120, have nemlig ikke P, og ikke tre, men fire Bogstaver).

fem Runer, og Dupskoen ti saavel paa Forsiden som paa Bagsiden. Alle tre Indskrifter ere af samme Art som Guldhorns-Runerne, kun med den væsentlige Forskjel, at der ingen Skilletegn findes i nogen af dem. Og er der end mere virkelig Karakter i dem end i Brakteat-Runerne — især gjælder dette om Indskriften paa Dupskoens ene Side —, saa dele de dog den Vanskjøbne med det allermeste af det, der er affattet i denne Art Runer og kommet til os, at de ere os ej forstaalige. Vistnok er der en fælles, men skjult, Grund dertil ved hele denne Arts Anvendelse, og man maa saaledes opgive at have nogen egentlig Mening om Sproget i disse Indskrifter. — Men mister man end derved den sikre Oplysning om dem, som deri vilde ligge, saa kunne de alligevel dog strax gjøre nogen Nytte. En af Runerne i Guldhorns-Indskriften har saaledes kunnet modtage en Berigtigelse herfra (jfr. S. 341, i Anm. 1.), og en meget vigtig Omstændighed er det, at der ved disse Indskrifter haves forsaavidt god Vished for Tidsalderen, hvilken de, sammen med det hele store Fund, tilhøre, og derfra kan der igjen gjøres Slutninger. Der kan næppe være nogen Tvivl om, at dette rige, nu fremdragne Fund er blevet nedlagt i det tredie Aarhundrede, vistnok ikke senere. Dette fremgaar af den hele Beskaffenhed og af de romerske Kejsermønter fra 2det Aarhundrede, som ere forefundne. Men hvor Runerne ere blevne indridsede, derom kan naturligvis under disse Forhold ved saa løse og let forlige Gjenstande intet med Sikkerhed vides. Mulig er det sket her, dog ogsaa kun muligvis og omtrent under de samme Indskrænkninger, som anførtes ved de paagjældende Rune-Brakteater. Rimeligere er det imidlertid, at Runerne høre til de forefundne Gjenstande som fremmede her og indførte. Det er nemlig en afgjort Sag, at meget i Fundet er i det mindste, hvad man kalder »barbarisk« Efterligning af Ting af romersk Oprindelse, i det den romerske Kultur i den første Kejsertid udøvede en gennemgribende og meget tydelig Indflydelse rundt om i Evropeas Lande. Ogsaa er der i Sønder-Brarup fundet Sager selv med romersk Indskrift, — paa et Stykke staar saaledes »AEL. AELIANVS«. Hvorfra disse Ord ere rundne, behøver man ikke at spørge om, — blot et eneste oplysende Ord i et bekjendt Sprog, som her, hjælper saa godt —, og da der ogsaa i de sydligere Lande er fundet Gjenstande med Runer som de her omhandlede, og vel at mærke Gjenstande, fundne under saadanne Omstændigheder, at de have Karakter af at høre hjemme der, hvor de ere fundne, — saa bestemt som det ved saadanne Ting er muligt —, bliver det rimeligst, (da det altid er raadeligst, naar Kundskaben er mangelfuld, at holde sig til det, der i det mindste har Præg af Sikkerhed uvilkaarlig ved sig), at antage, at de hos os fremmedartede

Runer, der her tales om, ogsaa ere komne fra den Kant. Det kan umulig gaa an at betragte uden videre som »Nordboers Sager« alt, der kan tænkes i en mulig Forbindelse med Norden, hvorsomhelst i Evropa det end findes. Snarest har vistnok den paagjældende Runeart været noget i Brug hos flere gotiske Stammer eller Folkeslag i den store Folkevandrings Tid og derefter.*) Derfor tale ogsaa de Indskrifter med disse Runer, hvorpaa der nys henpegedes. De ere nemlig komne frem i Vallakiet og Burgundien (jfr. S. 324). I førstnævnte Landskab blev 1838 fundet en (nu i Bukarest opbevaret) stor Guldring med saadanne, og sammen med mange, store Ting af Guld (40 Pund), der angives at have en Værdi af 8000 Dukater**). Det tillægges en gotisk Konge. Dog hvem denne Skat har tilhørt, derom kan man kun gjøre sig Gisninger, men ved en saadan stor Værdi er der selvfølgelig en langt større Fasthed med Hensyn til Stedet end ved smaa Smykker og andre lignende Ting, der saa let kunde af hvemsomhelst føres, hvorhen det skulde være. Og hvad angaar Indskriften, der vistnok bestaar af tre Ord — og forsaa-vidt ligner Guldhornets, som den blot har kjendelige Ord —, da har den i Spidsen uden Tvivl (om end Bøjningsendelsen er uklar) Folkenavnet »Goter«. I Burgundien endelig er der nylig ved Dijon, paa et særegent Sted, nemlig en stor Begravelsesplads fra den »Merovingiske« Tid, fundet en »Fibula« af Sølv med et temmelig stort Antal af hine Runer. En stor Del af dem optages af sammes Alfabet i Lighed med Vadstena-Brakteatens, og, iblandt hvad der iøvrigt forefindes, er ogsaa tvende af de paa vore Runestene sædvanlige Runer, — større end de andre og paa det mest i Öjne faldende Sted, ret som om de skulde fremhæves som de vigtigste.***) Det er nødvendigt ogsaa at tage Hensyn til disse Indskrifter****) — de ere ikke de eneste, man kjender adskillige andre paa meget forskjellige Steder i hine Lande, ligesom der ogsaa haves flere gamle og sikre Efterretninger om Brugen af dem —, og det er util-

*) Ovenfor S. 250 i Anm. 1 er Opmærksomheden henledt paa, at Italieneren Venantius Fortunatus, Biskop i Frankrig i 6. Aarhundrede, kjendte Runer, og anmodede en Mand, til hvem han skrev paa Latin, om, hvis han i sit Svar ej vilde skrive igjen paa Latin, at benytte Runer isteden («barbara fraxineis pingatur runa tabellis.»)

***) Og dog gik en Del af Fundet strax tabt. — En af Gjenstandene har en græsk Indskrift.

****) Dette mærkelige Stykke er prægtig afbildet i H. Baudot's »mémoire sur les sépultures des barbares de l'époque Mérovingienne, découvertes en Bourgogne, et particulièrement a Charnay« (Dijon, 1860, 4to). Allerede før havde N. G. Bruzelius (i Lund) gjort mig opmærksom paa det, og Baudot sendt mig en smuk Afbildning deraf.

*****) Ved dem, og hvad der ellers nu foreligger, er det klart, at Taciti Udtryk »litterarum secreta ignorant« ej kan være at forstaa, som om Skrift ikke kjendtes.

strækkeligt blot at tage Hensyn til dem, som paa en anden fremtrædende Maade findes i England, Sverrig*) og Norge, naar man vil afgjøre Spørgsmaalet om denne Runearts Forhold til de danske Lande. Thi Danmark er, for endnu til Slutning at gjentage det, kun let berørt af den. Det kan synes besynderligt, men det er en Kjendsgjerning, og denne har vistnok sin bestemte Grund.

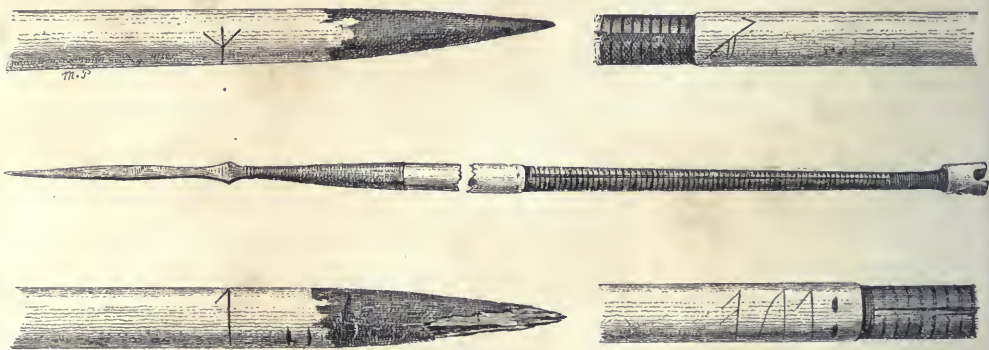
Hurtig efter det Sønder-Brarupske Fund fulgte Opdagelsen af et andet stort i **Nydam Engmose i Sundeved** (jfr. ovenfor S. 323 og i »Thorsbjerg Mosefund« især S. 64), hvoraf der i Løbet af nogle Somre er fremdraget særdeles meget, men der er endnu ikke sluttet dermed. Begge Fundene ere fra samme Tidsalder, ogsaa i Nydam er der fundet romerske Mønter; og i det hele ere begge væsentlig af samme Beskaffenhed, dog, som det synes, med den Forskjel — i det mindste indtil videre — at der fra Sønder-Brarup er kun kommet lidt af Jærn, mens saa meget fra Nydam er af Jærn, og at der paa hint Sted er fundet flere pragtfulde Ting, paa dette derimod mange, ganske vist endog rent stedlige, store og smaa, Gjenstande af Træ. Den nyeste Undersøgelse i Nydam foretoges den 27. Oktober sidstleden paa Foranstaltning og i Nærværelse af Kong Frederik den 7., hvis Om-sorg og Virksomhed med Hensyn til hvad der er Gjenstand for dette Værk, ovenfor oftere (jfr. S. 334, Anm. 3 og S. 340, Anm. 1.) er omtalt med Taknemlighed. Den nævnte Dag traf det sig saa heldigt, at der, foruden en Baad paa 8 Alen (efterat der allerede fra denne Mose tidligere var kommet et stort Skib paa 30—40 Alen, ved hvilket det bliver synligt, hvorledes vore Forfædre paa Halvøen have tidlig kunnet pløje Nordsøen og besætte Britannien), og foruden mange andre forskjellige Ting, fandtes flere Bundter — hele Snese, ja vel et helt Hundrede — Pile af Træ, af hvilke adskillige havde Runer.

---

*) Sverrig frembyder (ej at tale om sær afvigende Ordformer) endda desuden i Anvendelsen af Runeskrift Besynderligheder, der endog gaa ud over denne Runeart, — navnlig ved den overmaade vidtløftige Indskrift paa Rök-Stenen, ved Vadstena, i Østergötland. Denne Indskrift maa have sine egne Forudsætninger og kan ikke blot være en »foreteelse«, ligesom paa den anden Side senere Kunstlerier med Runer f. Ex. i Huleindskrifterne paa Island, vistnok ere at sætte i Forbindelse med noget af den Art fra Nordens Fastland. Og de efter Helsingland opkaldte Helsing-Runer afgive et mærkværdigt Exempel paa, hvorledes i et afsides Landskab en paa Runer grundet særegen Skriftart har kunnet forme sig og blive anvendt endog paa Stenmindesmærker.

Det var, som om det skulde være saa, at Erindringen om Opdagelsen af de ældste danske Runer, fremdragne af Jorden i Slesvig, denne ældgamle og oprindelige Del af Danmarks Rige, just skulde knytte sig til den sidste Udflugt, Kongen foretog i Fædrelandets skjønne og mærkelige Egne for at vaage over og fremdrage dets Mindesmærker, — en Erindring, som en gunstig Skjæbne vel skyldte ham, der nylig skrev, at vi maatte arbejde baade paa Frihedens Værk og paa Danevirket, ham, der selv var den største og bedste ved Danevirkes Led, ham, der — paa et nærliggende Sted — grebet af Døden endnu syntes at se sig selv som kjæmpende for dets Forsvar, og om hvem det med Sikkerhed kan forudsiges, at Sagnet og Folketroen ville give ham Plads paa dette saa mærkværdige Værn ved Siden af Thyre Danebod, som i ham havde en Ætling, der endelig engang igjen fulgte i hendes, saa længe forsømte, Spor.

Her meddeles i Afbildning — foruden en hel og uskadt Pil af over 1 Alens Længde og uden Skrift — den af Pilene, som alene har flere Runer sammenstillede (under Beviklingen til flere Rader Fjær) og trende, hver med et enkelt Bogstav; Bogstaverne ere ridsede og skaarne undertiden temmelig løst i Træet, men komme ikke mere saa tydelig frem, som de vare lige ved Optagelsen.

Den Maade, hvorpaa Tegnene her ere anvendte, stiller rigtig tydelig for Öje, hvorledes Brugen af Runer som Skrift eller Indskrift er begyndt. I Edda (i Sigrðrifumál 6., jfr. Rasks Udg. S. 194) siges, at »Sigrúnar« (ø: Runer til Sejr) skulde ristes paa Sværdgrebet (»á hjalti hjörs«), og i det lige derefter (i 7.) følgende hedder det, at man — i andet Öjemed — skulde »merkja á nagli Nauþ«, altsaa Runen N ved dens ældgamle Navn som den aattende i Bogstavrækken, hvis Tal, ligesom den gamle græskes, var 16; hvilket Antal (tilligemed de derpaa grundede Inddelinger osv.), og de til samme hørende Navne, komme igjen-

nem Tiderne paa mange Maader frem (jfr. saaledes endog ovenfor i de tvende nederste Stykker S. 313) som Dele, kan man sige, af vor oprindelige og hjemlige Bogstavskrift. Hidtil har det anførte Udsagn i Edda staaet som noget meget fjærnt, men nu, efterat Runepilene ere komne frem, lades det i Alder langt tilbage for dem, til hvilke hine Eddaord aldeles svare, ja endog saa nøjagtig, at Pilene frembyde baade flere Runer sammen (jfr. »Sigrunar«) og kun en enkelt Rune (jfr. »Naup«). Alle Pilenes Runer ere uden Undtagelse de samme som paa vore Runestene; dog er det kun den bedste Del, der her er givet af Runerne, og flere andre, af Pilene have nogle lige saa utvetydige af samme Slags. Disse Runer ere ikke för forefundne saaledes, men derfra at slutte, at de skulde være yngre og afledte af de vort Land mindre vedkommende Runer, som hidtil ere komne frem ved Mosefundene eller ellers paa Oldsager af lignende Art, jfr. S. 323, det vilde i og for sig være meget overilet og af mange særdeles vægtige Grunde være utilstødeligt; det falder da nu ogsaa uden videre hen, da Runepilene — af en rent stedlig Beskaffenhed, hvilken derimod ikke kan hævdes for hine andre Mosegjenstande osv — ogsaa ere forefundne og vise det modsatte, og tillige strax ere saå mange i Tal, at de ere flere end alle de andre Gjenstande tilsammen. — Da dette Værk aabnedes med et Runemindesmærke, hvis Indskrift alene bestod af et Navn, og det derved fremstilledes, hvorledes Runerne havde udviklet sig til saadan Anvendelse, blev der trøstig gaet ud fra den, oftere her senere gjentagne, nødvendige Tro, at Forudsætningerne for Anbringelsen paa Stene maatte gaa meget langt tilbage og meget længer, end det skulde synes, da Runestenen af Forsigtighed ej just sættes för i 9. Aarhundrede. Nu, da Værket slutes (30. Jan. 1864), er dette blevet stadfæstet over Forvæntning, ja bevist, i det hine Forudsætninger føres ved Runepilene bestemt tilbage endog til 3. Aarhundrede, omtrent den samme Tid, hvortil Saxos i Danmark selv opbevarede Sange og Sagn føre, hvorved meget er afgjort. Men at det paa Runernes Omraade kan bringes dertil, er ene og alene muligt ved den Mangfoldighed, hvori de ere kjendte og bevarede, fremfor fra nogen anden Del af Riget, i det danske Landskab Sönder-Jylland.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PD
2002
T45
v.1

Thorsen, P. G.
De danske runemindesmaerk
er

